BALLA ALADÁRNÉ

SALLAI IMRE ÉS FÜRST SÁNDOR ÉLETE ÉS MÁRTÍRHALÁLA

SZIKRA

MAGYAR MUNKÁSMOZGALMI INTÉZET

BALLA ALADÁRNÉ

SALLAI IMRE ÉS FÜRST SÁNDOR ÉLETE ÉS MÁRTÍRHALÁLA

MÁSODIK, ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

SZIKRA

BUDAPEST 1955

Felelős kiadó a Szikra Könyvkiadó vezérigazgatója

I.

SALLAI, A BÉKE IFJÚ HARCOSA

*„Mártírjait a munkásosztály nagy szívébe zárta. Hóhérjait a történelem már odakötözte . . . az örök pellengérhez . . .”**

(Marx Károly)

Sallai Imre 1897 december 17-én született Erdőfülén, egy erdélyi kis faluban. Szülei szegény kiskereskedők voltak, akik fiatalon, rövid pár évi házasság után, tüdővészben pusztultak el. A gyermek még alig kezdett járni és beszélni, amikor már teljesen árvaságra jutott.

A kétéves kisfiú ekkor Miskolcon élő apai nagyszüleihez került. Haláluk után, kilencéves korában édesanyja szülei vették magukhoz, akik az Udvarhely megyei Homoród-Oklándon laktak. Új környezetét sehogy sem tudta megszokni. Régimódi, öreg nagyszülei nem értették meg az élénkeszű, gyorsan fejlődő fiút, túlságosan szigorúan, nem egyszer igazságtalanul bántak vele. Négy esztendeig élt már ebben a rideg légkörben, amikor valami gyerekes csínyért nagyon megbüntették. Ekkor szegényes holmija egy részét kis batyuba kötötte és gyalog elindult Budapestre. Ez 1910-ben történt. Mint később elmondotta, oly mélyen megsértették

* *Marx-Engels.* Válogatott művek. I. köt. Szikra 1949. 526. old.

igazságérzetét, hogy nem tudott és nem akart tovább ottmaradni az öregeknél. Lerongyolódva, kiéhezve, lesoványodva érkezett meg a fővárosba, ahol csak néhány távoli, addig soha nem látott rokona élt. Árvaházba került, ott végezte el a polgári iskola még hátralevő osztályait. Az árvaház vezetősége, mitsem törődve Sallai kibontakozó képességeivel, inasnak akarta adni.

A komoly, értelmes fiú azonban mindenáron tovább akart tanulni. Otthagyta az árvaházat és miután egy lapkiadó vállalatnál mint újságkihordó munkát kapott, beiratkozott a Mester utcai felsőkereskedelmi iskolába. A sokat szenvedett, gyenge fizikumú, beteg tüdejű fiú csaknem teljesen saját erejére volt utalva. Távoli rokonai a hét egy-egy napján ebédet adtak neki, minden egyébre — lakbérre, tandíjra, tanszerekre, reggelire, vacsorára és a legszerényebb öltözködésre — hajnali újságkihordással és délutáni leckeadással kellett a pénzt megszereznie.

Sallai tehát már gyermekéveiben és kora ifjúságában megismerte a szegénységet, a létért való küzdelmet, a filléres gondokat. Koránérett, szűkszavú, kicsit zárkózott ifjúvá serdült. De barátai tudták, hogy mélyen érző, segítségre mindig kész, igazságszerető, talpig becsületes fiú.

Küzdelmes, hajszolt és sivár volt az élete, mégis keresett és talált módot arra, hogy az iskolai tanrend szűk kereteit áttörve, tovább képezze magát. Szenvedélyes érdeklődéssel olvasott történelmi és természettudományi műveket, szépirodalmat, prózát és verset egyaránt. Szegényes kis albérleti szobájában késő éjszakáig ült kedvelt klasszikusai, Shakespeare és Goethe, Balzac és Heine kötetei mellett, de közben újra meg újra elővette Petőfi és Ady annyiszor lapozgatott írásait. Az „Apostol" és a „Csák Máté földjén" hatása alól nem tudott szabadulni.

Ady Endre, a nagy magyar forradalmi demokrata már a XX. század elején látta, hogy a magyar társadalmi viszonyok tarthatatlanok. „Azt tartjuk és hirdetjük — írta —, hogy a mai társadalomnak csaknem minden relációja igaztalan és veszedelmes . . . , hogy a mai magyar társadalomban a papi és világi fejedelmeké minden . . . , hogy a militarizmusnak, klerikalizmusnak s feudalizmusnak falait le kell rombolnunk, ha élni akarunk. Azt tartjuk és hirdetjük, hogy avult hagyományok, szamár privilégiumok fölött győznie kell a munka érdemének, s ha a csökönyös konzervativizmus, babona, önzés . . ., korlátoltság elénkbe feküsznek — hát keresztül kell rajtuk tiporni"*.

Sallait, a nyílteszű, gondolkodó ifjút életkörülményei még fogékonyabbá tették a lánglelkű költő forradalmi eszméi iránt. Adytól és Petőfitől tanulta meg gyűlölni az elnyomókat, meglátni a dolgozó tömegek nyomorát. Olvasmányai fordították érdeklődését a társadalmi kérdések felé; többet, mást akart megtudni az ország gazdasági és társadalmi viszonyairól, mint amennyit és amit Magyarország reakciós szellemű iskolái meg akartak ismertetni az ifjúsággal.

Magyarország még a 20. század elején is Ausztriától függő, félgyarmati ország volt. A magyar népet évszázadok óta elnyomta, kizsákmányolta a reakciós osztrák hatalom. Az Osztrák-Magyar Monarchia országainak trónjain az európai reakció egyik fő képviselője, a hírhedt Ferenc József császár és király ült. Az ország gazdasági és politikai függősége még jobban kiélezte a különböző társadalmi osztályok között levő kibékíthetetlen ellentéteket.

Az Osztrák-Magyar Monarchia, szövetségesével, a

* *Ady Endre.* Válogatott cikkei és tanulmányai. Sajtó alá rendezte Földessy Gyula. Szépirodalmi Könyvkiadó 1954. 37. old.

zsákmányra éhes imperialista Németországgal együtt, kizsákmányolási területének növelésére, a világ újrafelosztására, a környező népek leigázására törekedett. Az 1910-es évek elején Európa-szerte javában folyt már a háborús készülődés. A vetélkedő, egymással szemben álló hatalmi csoportosulások csak a megfelelő alkalomra vártak és ürügyet kerestek a háború kirobbantására.

Az őrült fegyverkezés költségeit a kormányok a dolgozó tömegekkel fizettették meg, és ez természetesen súlyosbította a munkásság és szegényparasztság amúgy is nehéz helyzetét.

A magyarországi munkásság sokszor bebizonyította, hogy akar és tud harcolni a ránehezedő kettős elnyomás ellen, a polgári demokratikus és a szocialista feladatok megoldásáért. Küzdelmeinek egyik kiemelkedő állomása 1912 május 23-a. E napon Budapest munkássága általános sztrájkkal, hatalmas tüntetéssel és utcai harccal próbálta megakadályozni a szélsőséges reakció előretörését és kivívni az általános választójogot.

De a küzdelmek eredménytelenek maradtak, mert a magyarországi munkásság akkori vezetőinek nagy része nem az osztályharc, hanem az osztálybéke politikáját folytatta. Hasonlóan a II. Internacionálé többi reformista pártjaihoz, a magyar szociáldemokrata párt jobboldali vezetői is elvetették a marxizmus forradalmi tartalmát. Elpolgáriasodtak, alkalmazkodtak a kapitalizmushoz; alkudoztak és megegyeztek a tőkésekkel. Csak a munkásosztály egészen vékony rétegének: a munkásarisztokráciának az érdekeit képviselték, a munkások nagy tömegeit pedig „a szocializmusba való békés belenövés" elméletével próbálták félrevezetni és az osztályharctól eltéríteni. A szociáldemokrata vezérek demagógiájukkal, álforradalmi jelszavaikkal hosszú időn át meg is tudták akadályozni, hogy a magyar munkásság

elkeseredése minden reakciós limlomot elsöprő, elszánt forradalmi küzdelemhez vezessen.

A szociáldemokrata párt opportunista vezetőségével szemben álló baloldali ellenzék harcolt a pártvezetőség osztályáruló politikája ellen, és kísérletet tett egy harcos, új szociáldemokrata párt megalakítására. De az új típusú, forradalmi munkáspártot akkor még nem tudták létrehozni Magyarországon. Ennek két oka volt. Az egyik az, hogy a kormány üldözte, a szociáldemokrata párt vezetősége pedig denunciálta a munkásosztály balszárnyát. A másik ok: az ellenzéknek még nem volt elég elméleti tudása ahhoz, hogy világosan meghatározza a forradalmi munkáspárt feladatait. Ezért nem volt képes élére állni Magyarország elnyomott és forradalmi tömegeinek és harcba vinni őket osztrák és magyar elnyomóik, kizsákmányolóik ellen, a készülő imperialista háború ellen, a független, demokratikus Magyarországért, a szocializmusért.

A számos megoldatlan társadalmi, gazdasági és politikai probléma ellenére — amelyek között ott volt a feudális maradványok megsemmisítésének, a földmunkások és szegényparasztok földhözjuttatásának, valamint a Magyarországon teljes jogfosztottságban élő más nemzetiségű népek felszabadításának szükségessége is — a kormánynak mégis sikerült megakadályozni a forradalmi mozgalmak kibontakozását. De a felszín alatt tovább izzott a forradalom parazsa. Ady Endre, „a forradalom viharmadara", tudta és hangoztatta, hogy „Budapestnek futós utcáin s falvak csöndjén dühök remegnek", és hogy a látszólagos nyugalom ellenére „rohanunk a forradalomba."

A forradalom „veszélye" siettette azt, hogy a magyar uralkodó osztályok a már régóta tervezett és előkészített imperialista háborúba meneküljenek.

A háború előkészítése közben arra törekedtek, hogy

szétforgácsolják és megbénítsák a forradalmi erőket; és ugyanakkor a sovinizmus, a más népek elleni ádáz gyűlölet mérgével fertőzték meg a dolgozó tömegek nagy részét.

A szociáldemokrata párt vezetői nem vették fel a küzdelmet az imperialista háború ellen, hanem elárulva a proletár nemzetköziséget, a II. Internacionálé csaknem valamennyi pártjával együtt beálltak a háborús uszítók sorába*.

★

1914 nyarán, az első imperialista világháború kitörése idején Sallai Imre mindössze 17 éves volt. Még nem ismerte a munkásmozgalmat, és nem volt közvetlen kapcsolata a munkássággal. Éppen ezért neki sem lehetett tiszta képe a kor harcairól, a háború jellegéről és arról, hogy a munkásosztály öntudatos elemei milyen álláspontot foglalnak el a háborút illetően. De ösztönösen érezte, hogy az a proletariátus, amelyben Ady minden szépség és reménység forrását látta, nem lehet a háború híve, s hogy a felszínen mutatkozó „háborús lelkesedés" nem a dolgozó nép legmélyebb érzéseit fejezi ki. A háborús viszonyok az új problémák egész sorát tárták elé, s ezért egyre tudatosabban kereste azokat, akik választ adhatnak kérdéseire, akik éppúgy gyűlölik és megvetik a háborút, mint ő, akiket megdöbbent és felháborít, hogy az emberek millióit a háború irtózatos vágóhídjára kergetik.

Sallai a felsőkereskedelmi iskola utolsó évfolyamát végezte, amikor egyik osztálytársa magával vitte a Galilei Körbe. A Galilei Kör a századeleji Magyarország haladó szellemű egyetemi és főiskolai diákjainak egyesülete volt. Az itt tömörülő polgári és kispolgári

* Lásd A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története. Rövid tanfolyam. Szikra 1954. 198—203. old.

származású ifjakban felébredt az érdeklődés a magyar gazdasági és társadalmi élet nagy problémái iránt. Bíráló szemmel figyelték az egyházi és világi reakció ádáz küzdelmét a szabad gondolat, a szabad szó és a dolgozó tömegek felemelkedése ellen. Választaniuk kellett: vagy maguk is többé-kevésbé elnyomott, mindenbe belenyugvó, engedelmes nyárspolgárokká lesznek, olyanokká, akik az uralkodó osztályok előtt térdet, fejet hajtanak, és aktívan vagy passzívan segítik elnyomni mindazt, ami haladó; vagy feltétlenül szembe kerülnek a Tisza Istvánok, az Esterházyak, a Weiss Manfrédok és a püspökök uralmával.

A kör tagjai között — aszerint, hogy ki mennyire ismerte fel a társadalmi ellentétek okait, és ki mennyire tudott vagy akart harcolni e társadalmi igazságtalanságok ellen — voltak liberális szabadgondolkodók, polgári radikálisok, reformisták, anarchisták és szocialisták.

Ők alkották a „láznak ifjú seregét", Ady Endre hozzájuk írta egyik legszebb versét, az „Új tavaszi seregszemlé"-t:

„Tűz, vér, láz, újság, boldog változás,
Csupa teremtés lángol a szemekben,
Örök tavasz, örök forradalom
Óh, ékeskedjél, mindig ékesebben."

A Galilei Kör legbecsületesebb és legtehetségesebb tagjai szocialistákká lettek, és mohó érdeklődéssel tanulmányozták azt a kevés marxista irodalmat, amihez akkor Magyarországon hozzájuthattak. Emellett rendszeresen hallgatták Szabó Ervin előadásait. A fiatalok nagyon szerették őt, a tudóst és a szociáldemokrata opportunizmus kérlelhetetlen ostorozóját. De nem látták meg, hogy Szabó Ervin a szociáldemokrácia

vezetőinek opportunizmusát támadva, lebecsülte a forradalmi munkáspárt szükségességét is, és hogy — egészen helytelenül — a munkásosztály gazdasági harcaiban, gazdasági szervezeteiben látta azt az erőt, amely egyedül képes megdönteni a kapitalizmust.

Szabó Ervin elméleti tévedései gátolták a köréje tömörülő szocialista ifjúságot abban, hogy már a háború előtti években előrelendítőjévé váljék a magyar munkásmozgalom forradalmi fejlődésének.

Sallai Imre előbb rendszeres látogatója, majd rövidesen tagja lett a Galilei Körnek. Itt találkozott a szocialistákkal, itt kezdte megismerni a szocialista eszméket. Mindez mély benyomást tett rá, és elindította azon az úton, amelyről élete végéig nem tért le.

1916 nyarán Sallai befejezte iskolai tanulmányait. Korosztályát ekkor már behívták katonai szolgálatra, de őt, a hosszúra nyúlt, sovány, gyenge tüdejű fiatalembert alkalmatlannak találták. Megszabadult tehát attól a gyötrő gondolattól, hogy idegen és gyűlöletes cél érdekében kell fegyvert fognia.

1916 őszén alacsony fizetéssel tisztviselői állást kapott a Magyar Leszámítoló- és Pénzváltó Bankban. Ez a bank egyike volt azoknak a külföldi tőkével dolgozó magyar pénzintézeteknek, amelyek magas kamatú hitelek nyújtásával és a vállalatok részvényeinek összeharácsolása útján kezükben tartották a magyar ipar jelentékeny részét. Az imperialista háború alatt ezek a bankok hatalmas háborús nyereséghez jutottak.

Sallai anyagi helyzete a diákévek annyi nélkülözése után bizonyos fokig javult. A hajnali újságkihordás és a házitanítóskodás robotja megszűnt, hivatali munkája végeztével minden idejét a tanulásnak szentelhette. Szorgalmasan olvasta a marxista irodalmat, és szomjasan szívta magába a Kommunista Kiáltvány tanításait. Saját életkörülményei és a nagy magyar forradalmi

költők eszméinek hatása megkönnyítették számára a tudományos szocializmus alapelveinek megértését. Határozottan és véglegesen a marxista mozgalomhoz csatlakozott, és egyre jobban elmélyült a marxizmus tanulmányozásában. Ennek ellenére marxista ismeretei — éppúgy, mint a többi szocialista fiatalé — ebben az időben még nagyon hézagosak, és sok lényeges kérdésben hibásak voltak. Ez mindenekelőtt a magyar szociáldemokrata vezetők bűnéből fakadt, akik nem adták ki magyar nyelven, nem juttatták el a magyar munkássághoz és haladó értelmiséghez Marx és Engels sok fontos művét, és gondosan eltitkolták előttük azt a nagy küzdelmet, amely a nemzetközi munkásmozgalomban Lenin vezetésével a marxizmus elferdítése, meghamisítása ellen folyt.

Sallai mégis, már ezekben az időkben megértette Marx tanításának egyik legfontosabb tételét, azt, hogy a dolgozó és kizsákmányolt tömegek nemcsak szenvedő alanyai, hanem aktív formálói is a történelemnek. Hivatottak arra, hogy megmentsék az emberiséget mindattól a szenvedéstől és nyomortól, amelybe őket a tőke és a nagybirtok uralma juttatta. Sallainak most már csak egy lépést kellett előre tennie, hogy maga is cselekvő részesévé válhasson a magyar történelem fejlődésének. És 1916—1917 telén megtette ezt a lépést.

A Galilei Kör szocialista ifjúsága Szabó Ervin által került közvetlen kapcsolatba a munkásmozgalommal. Szabó Ervin előadásait több forradalmi érzelmű munkás is hallgatta. Ezek közé tartozott Mosolygó Antal, a mátyásföldi repülőgép-gyár főbizalmija, egyike azoknak a bátor harcosoknak, akik először juttatták kifejezésre a munkástömegek fokozódó elkeseredését az imperialista háborúval szemben. Sallaiéknak Mosolygó Antal sokat segített abban, hogy alaposan tájékozódjanak a munkásság mind szélesebb tömegeiben erősödő

háborúellenes hangulatról; a Weiss Manfréd-gyárban, a fegyvergyárban és sok más gyárban lezajlott sztrájkokról, amelyeket a hatósági terror elfojtott, a sajtó eltitkolt, a háború szolgálatába szegődött szociáldemokrata vezetők pedig elárultak.

Sallai 1917 elejétől kezdve gyakran kereste fel Budapest munkáslakta kerületeit. Közvetlen közelről látta, milyen rettenetes szenvedést és nyomort zúdított a háború a munkásságra és általában a dolgozókra. A kormány megpróbálta ugyan eltitkolni az osztrák-magyar hadseregnek az orosz, az olasz és a szerb fronton elszenvedett óriási veszteségeit, de ezek lassan mégis ismertté váltak. Egyre kevesebb olyan munkás, paraszt vagy kispolgári család akadt, amelynek ne lett volna halottja, sebesültje vagy fogságba esett családtagja. Kétségbeesés, szomorúság és aggódás ült az emberek millióinak szívében. Ráadásul mindinkább érezhető volt a legszükségesebb élelmiszerek és iparcikkek hiánya.

Megrázó nyomorúság uralkodott országszerte. Az élelmiszerüzletek előtt viharban és szélben, hidegben és esőben, hosszú sorokban, órákig álldogáltak az asszonyok, hogy legalább egy darabka fekete kenyeret vihessenek haza gyermekeiknek. És még ez sem mindig sikerült. Időközönként egyes helyeken, különösen Budapesten és az ország nagyobb ipari városaiban, valósággal éhínség volt. Egyre több ember pusztult el nemcsak a harctereken, hanem a hátországban is. Az állandó nélkülözés elsősorban a gyermekek és az öregek ellenálló erejét törte meg, és a legenyhébb betegség is többnyire halálos kimenetelűvé fejlődött*.

A budapesti malmok a legnagyobb ínség idején szénhiány miatt beszüntették az őrlést. Nem volt

* Lásd *Dr. Gustav Gratz* und *Richard Schüller*. Der wirtschaftliche Zusammenbruch Österreich-Ungarns. (Ausztria-Magyarország gazdasági összeomlása.) Wien 1930. 200. old.

elegendő szén a közlekedéshez, de még kevésbé a lakóházak fűtéséhez. A kiéhezett, didergő emberek lerongyolódtak, mert az emelkedő árak és a kiürült raktárak lehetetlenné tették a ruhaneműk pótlását, a szükségletek kielégítését*. A háborús kormány nem akart, de nem is tudott ezen a helyzeten változtatni. A kormány a frontkatonaságot sem tudta megfelelő mennyiségű és minőségű élelemmel, ruházattal, felszereléssel ellátni. Télvíz idején nem volt meleg fehérnemű, vízálló szövet és lábbeli, nem voltak meleg gyapjútakarók. A front megpróbáltatásai által kimerült magyar katonák tömegével estek járványok és súlyos fagyásos sérülések áldozatául. A nép szenvedései az elviselhetetlenségig fokozódtak.

Az irtózatos nyomor és nélkülözés természetesen kihatott az emberek gondolkodására is. Mindinkább meggyűlölték és értelmetlennek tartották már a háborút a dolgozóknak azok a régetei is, amelyeket egy időre megzavart a kormány és a szociáldemokrata vezetők soviniszta uszítása. A hátország dolgozó népe és a frontok poklában vergődő katonaság egyaránt béke után sóvárgott.

Sallait mélységesen felháborította az a kiáltó ellentét, amely a dolgozó tömegek irtózatos nyomora, pusztulása és a burzsoázia fényűző, gondtalan élete között megnyilvánult. Mint banktisztviselő megismerte néhány nagy részvénytársaság mérlegét és azokat a bankkimutatásokat, amelyek ékesszólóan bizonyították, hogy néhányezer tőkés, hadiszállító és börzekufár hihetetlen összegeket keres a nép nyomorán, a háború pusztításán.

Mindezek arra ösztönözték Sallait, hogy fokozott érdeklődéssel forduljon a napi politika felé.

Az Osztrák-Magyar Monarchia külügyminisztere, is-

* Lásd ugyanott, 96. old.

merve Ausztria és Magyarország katonai és gazdasági gyengeségét és a tömegek háborúellenes hangulatát, a teljes kimerüléstől és a forradalomtól félve, 1916 végén kísérletet tett a különbéke megkötésére. A szociáldemokrata vezetők pedig — akik eddig legfőbb feladatuknak a háborús kormány és a háborús termelés támogatását tekintették — ettől kezdve a béke rendíthetetlen harcosainak mezében léptek a porondra. Ezek a szociálsoviniszták hirtelen szociálpacifistákká lettek, és az új helyzetben új szólamokkal támogatták a burzsoáziát. Az Osztrák-Magyar Monarchia békeajánlatát is úgy tüntették fel, mintha az mélységes emberszeretettől áthatott, csak a dolgozó tömegek érdekeit szem előtt tartó lépés lett volna. „Amit minden országban vágyva vágytak, amiért a szociáldemokrata pártok minden országban a háború kitörése óta rendületlen szilárdsággal küzdöttek: a mielőbbi béke létrejövetelét a központi hatalmak kormányai is szükségesnek tartják"* — írta hazugul, a tömegek becsapására a Népszava.

A békekísérlettel egy időben a magyar kormány ígéretet tett a rendkívül szűkkörű választójog kiszélesítésére s ezzel a rendszer „demokratizálására". Így próbálta lecsillapítani az elégedetlenséget és tévútra vezetni a tömegeket.

A magyar szociáldemokrata párt vezetői, ahelyett hogy leleplezték volna a kormány választójogi manővereit, támogatták azokat. Dicshimnuszokat zengtek a nemrég trónrakerült új császár-királyról, IV. Károlyról, mint a „demokratikus népjogok" előharcosáról. Nem riadtak vissza attól sem, hogy egyik választójogi felhívásukban ilyeneket írjanak: „Nem a kevesek, hanem a milliók joga, hogy békében is intézhessék annak a hazának a sorsát, amely fennmaradását nekik köszön-

* Népszava, 1916 december 13.

Sallai Imre, a béke ifjú harcosa, a Forradalmi Szocialisták egyik vezetője

heti. Ezt üzente a magyar népnek a király. Ezt a szózatot visszhangozzuk mi"*.

A szociáldemokrata vezetők aljassága, kétkulacsossága, a gyűlölt Habsburg-uralkodónak és rendszerének kiszolgálása mélységes felháborodást váltott ki a Galilei Kör szocialista ifjúságából. Ezek a fiatalok — közöttük Sallai Imre — egyre inkább érezték annak a szükségességét, hogy szervezetten és egységesen lépjenek fel a szociáldemokrata párt opportunista vezetőivel szemben. A Galilei Kör vezetőségének egyes tagjait már 1917 tavaszán foglalkoztatta egy illegális szervezet felállításának gondolata. Kezdeményezésükre 1917 nyarán illegálisan meg is alakult egy szűkkörű ellenzéki csoport, amelyhez rövid idő múlva néhány baloldali munkás és a Galilei Körön kívül álló értelmiségi is csatlakozott. Ez volt a Forradalmi Szocialisták csoportja**, amelynek tagjai harcba indultak a szociáldemokrácia választójogi handabandázása, üres demagógiája ellen. Részt vettek a szakszervezetek és a szociáldemokrata párt szervezeteinek összejövetelein, és állást foglaltak az SZDP vezetőségének hivatalos politikájával szemben. Ismertették azokat a határozatokat, amelyeket a II. Internacionálé stuttgarti, koppenhágai és bázeli kongresszusain a baloldali szocialisták javaslatára az imperialista háború elleni küzdelemről hoztak. Rámutattak, hogy a háború kitörésekor a II. Internacionálénak csaknem valamennyi pártja — közöttük a jobboldali vezetés alatt álló magyar szociáldemokrata párt is — hűtlen lett a nemzetközi proletárszolidaritás ügyéhez. Semmibe vették saját határozataikat és a proletariátus nemzetközi érdekeinek

* Népszava, 1917 június 6.

** A Forradalmi Szocialisták azonosak azzal a csoporttal, amelyről e könyv első kiadásában mint antimilitarista csoportról beszéltünk.

védelme helyett „saját" burzsoáziájuk imperialista érdekei mellett szálltak síkra.

A jobboldali szocialisták leleplezése terén végzett munkájukhoz egyre több segítséget kaptak a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek baloldali tagjaitól. Munkásokkal és értelmiségiekkel folytatott vitáikban bebizonyították, hogy a választójogi reformról szóló üres fecsegés az adott viszonyok között csak azt a célt szolgálja, hogy elterelje a dolgozó tömegek figyelmét a legégetőbb kérdésekről, a borzalmas szenvedésekről, a már-már elviselhetetlen nélkülözésekről, a háború befejezésének és a rendszer megváltoztatásának szükségességéről*.

Ekkor még sem Sallai, sem a többi forradalmi szocialista nem ismerte Lenin tanítását az imperializmusról, az imperializmus talaján kialakult munkásarisztokráciáról és a „burzsoá munkáspártokról". De — kellő elvi megalapozottság nélkül is, az opportunizmus társadalmi és gazdasági okainak alapos ismerete nélkül is — harcuk a szociáldemokrata opportunizmus ellen lényegében helyes volt.

A szociáldemokrata opportunizmus elleni küzdelmeik a tőke ellen később megvívott nagy harcaiknak a bevezetői, előkészítői voltak.

*

Az 1917 februári orosz forradalom híre lelkesedéssel töltötte el a béke és a szabadság minden hívét. A magyar munkásságra sem maradt hatás nélkül az a nagy győzelem, amelyet a hős orosz nép a cárizmus fölött aratott. Nem látták tisztán az oroszországi eseményeket, mégis érezték, hogy ezeknek döntő befolyásuk lesz a háború

* Haász Árpád visszaemlékezései alapján. Lásd Magyar Munkásmozgalmi Intézet Archívuma. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. XV. 43/1.

további menetére. Már 1917 tavaszán erősödtek a tőkeellenes és háborúellenes tüntetések, jeléül annak, hogy az orosz forradalom hatására a magyar munkásmozgalom is lerázta magáról azt a viszonylagos tespedést, amelybe a háború első éveiben a szociáldemokrata vezetők árulása juttatta.

A magyar munkásmozgalom helyzete a háború elején és a háború későbbi szakaszában igazolta, hogy általános érvényű Lenin 1915 első felében megfogalmazott álláspontja: „Miután a régi vezetőrétegnek valószínűleg mintegy kilenctized része átpártolt a burzsoáziához, a magukra hagyott proletártömegek szétforgácsolódva, tehetetlenül állottak a tobzódó sovinizmussal, a hadiállapot és a katonai cenzúra erős nyomásával szemben. De a háború szülte objektív forradalmi helyzet, amely egyre terjed és egyre mélyül, elkerülhetetlenül szüli és táplálja a forradalmi hangulatot, megacélozza és felvilágosítja a legjobb és legöntudatosabb proletárokat"*.

Budapesten a háború alatt az első nagyszabású tüntetés 1917 május 1-én zajlott le. A szociáldemokrata párt vezetősége, a kormánnyal történt előzetes megbeszélés alapján, maga állt a háború kitörése óta első ízben engedélyezett május 1-i ünneplés élére, hogy biztosítsa annak a kormány szája íze szerint való lefolyását. De ez már nem egészen sikerült. A Budapest utcáin tízezres tömegekben felvonuló munkásság Tisza Istvánnak, a hírhedt reakciós háborús miniszterelnöknek a lemondását, békét, jogot és kenyeret követelt és lelkesen éltette a világbékét.

Mivel az orosz polgári demokratikus forradalom győzelme, az orosz nép határozott békekövetelése gyengítette a központi hatalmakkal szemben álló antant-hatalmakat, a cenzúra megengedte, hogy a köz-

* Lenin. A II. Internacionálé csődje. Lásd *Lenin* Művei. 21. köt. Szikra 1951. 255. old.

ponti hatalmak sajtója — köztük a magyar sajtó is — viszonylag elég sokat foglalkozzon az orosz forradalom ügyével*. Így szerzett tudomást a magyar munkásság arról, hogy az ideiglenes orosz kormány a háború folytatása mellett foglalt állást. Ugyanakkor Lenin és a bolsevik párt a háború azonnali befejezését követelte, és az orosz munkás-, paraszt- és katonatömegek élén kérlelhetetlen harcot indított az ideiglenes kormány: a nagybirtokosok és nagytőkések kormánya ellen. Lenin neve ekkor kezdett a béke és szabadság jelképévé válni a magyar dolgozók előtt.

Az orosz forradalom híre valósággal lázba hozta Sallait és a többi forradalmi szocialistát. Mindannyian harcolni akartak a háború ellen. De még nem ismerték Lenin állásfoglalását az imperialista háborúnak polgárháborúvá való átváltoztatásáról. Az orosz forradalom fejlődéséről s a bolsevikok harcairól érkező zavaros és sokszor egymásnak ellentmondó hírek nem adták meg azt a segítséget, amire a béke és a szocializmus magyarországi híveinek szükségük volt. Éppen ezért a Forradalmi Szocialisták s köztük Sallai Imre munkája is egy ideig még főként az önképzésre, az egyéni agitációra és a jobboldali szociáldemokraták elleni küzdelemre korlátozódott.

★

1917 őszén az oroszországi munkások és parasztok a bolsevik párt vezetésével előzték kizsákmányolóikat. Ezzel új fejezetet nyitottak az emberiség történetében. Kikiáltották a proletariátus diktatúráját, és békét ajánlottak minden harcban álló ország népeinek és kormányainak.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme gyökeres fordulatot jelentett a magyar dolgozó nép, a magyar proletariátus életében is.

---

* Lásd Pesti Hírlap, 1917 április 21., 26. és 27-i számait.

Bár a kormány és a szociáldemokrata vezérek egyenesen letagadták a magyar munkásság és szegényparasztság nagy tömegei előtt, hogy a cári Oroszország és Magyarország viszonyai sok tekintetben hasonlatosak, a tömegek mégis, ösztönösen megérezték: az orosz szocialista forradalom győzelme az ő kezükről is leveri a bilincset. Ezért az Októberi Forradalomban — szinte győzelmének első napjától kezdve — saját felszabadulásuk zálogát látták. Az orosz forradalom győzelme riadó volt a magyar nép számára is, és megmutatta az imperialista háború elleni elszánt harc útját.

A szovjet kormány 1917 november 8-i békedekrétumát a Népszava és az egyik polgári lap november 11-i híradásából ismerte meg Magyarország dolgozó népe. Az a tény, hogy Oroszországban az addig elnyomott és kizsákmányolt munkásság kezébe vette a kormányzást és ezzel a hatalmas ország uralkodó osztályává emelkedett, határtalan lelkesedéssel töltötte el a magyar dolgozó népet, és izzóvá tette a budapesti és vidéki gyűlések, gyári értekezletek hangulatát. Szerte az országban a szovjet kormánynak a hadban álló országok népeihez és kormányaihoz intézett békefelhívásáról beszéltek, és ez a felhívás a magyar dolgozók szívében is felébresztette a várva várt béke reményét. Az orosz nép példájából tettekre serkentő biztatást merítettek. A frontokon és a hátországban egyaránt a véres mészárlás befejezését követelték.

A szociáldemokrata párt vezetői egészen más gondolatokkal fogadták a szovjet kormány békeajánlatát. Ők a monarchia hívei voltak, és az orosz békeajánlatot azért üdvözölték, mert a központi hatalmakkal szemben álló felek egyike kilépett a háborúból. Azt remélték, hogy ez megkönnyíti a monarchia minden eresztékében recsegő, ropogó épületének megmentését. Ezért nem

szálltak nyíltan szembe a Szovjet-Oroszország iránt országszerte megnyilvánuló nagy rokonszenvvel. Ezenkívül természetesen meg akarták őrizni a munkásság közötti befolyásukat. Látszólag tehát együtt mentek a Szovjet-Oroszország mellett tüntető tömegekkel. Valójában az osztrák-magyar uralkodó osztályok imperialista érdekeit tartották szem előtt, és titokban mindent megtettek, hogy a magyar dolgozó népet megakadályozzák a szovjet példa követésében.

Amíg a jobboldali szociáldemokraták új árulásra készülődtek, addig a Forradalmi Szocialisták és a baloldali szociáldemokraták szívvel-lélekkel csatlakoztak a magyar dolgozó nép béketörekvéseihez, és legfőbb feladatuknak azt tekintették, hogy erősítsék és győzelemre juttassák a dolgozók általános békevágyát. Lelkes agitációjuk hozzájárult ahhoz, hogy a szociáldemokrata párt vezetősége kénytelen volt a munkásság követelésének engedni és a béke kérdésében nagygyűlést összehívni.

1917 november 25-én, a szigorú háborús rendelkezések és korlátozások ellenére, csaknem százezer munkás vonult fel az Iparcsarnokhoz vezető útvonalakon, mindenütt izzó lelkesedéssel éltetve a békét, az orosz elvtársakat és az orosz forradalmat. Az Iparcsarnokban elfogadott határozatok bizonyították, hogy a magyar munkásság nemcsak rokonszenvez az Októberi Forradalommal, de maga is az orosz proletariátus útjára akar lépni:

„Mi mindannyian, akik itt összegyűltünk, és az egész dolgozó Magyarország, el vagyunk határozva arra, hogy az orosz forradalmárokat a béke megszerzésére irányuló hősi harcukban támogatni fogjuk, és hogy minden erőnkkel küzdeni fogunk azért is, hogy egyik osztálynak a másik által való kizsákmányoltatása és

egyik nemzetnek a másik által való elnyomatása a mi országunkban is megszűnjék!"*

A Forradalmi Szocialisták — akik minden más baloldali csoportnál gyorsabban és világosabban értették meg az Októberi Forradalom jelentőségét és tanulságait — azonnal harcba indultak, hogy a széles munkástömegekben tudatosítsák ezeket a tanulságokat. Szervezetileg és ideológiailag még gyengék voltak ugyan, de megértették a történelem parancsát, és minden erejük latbavetésével küzdöttek azért, hogy Magyarország kizsákmányolt és elnyomott népe mindenben kövesse a szovjet nép példáját.

Már 1917 végén, első, illegális úton előállított és illegálisan terjesztett röpiratukban felhívással fordultak az ország dolgozó népéhez:

„Munkások, Testvérek!

A tartós békét semmiféle kormány, sem a szociáldemokrácia, csak a bolsevikizmusi eszme megvalósítása fogja számunkra biztosítani, tehát tettre fel"**.

Sallai szerepe, munkájának jelentősége a Forradalmi Szocialisták csoportjában ez időtől kezdve megnövekedett. Rá várt az a feladat, hogy a csoport egyes beavatott tagjaival folytatott megbeszélések után a röpiratok nagy részét elkészítse, sokszorosítsa és a terjesztők között szétossza. Sallai lelkiismeretesen és körültekintéssel, leleményesen végezte sok veszéllyel járó munkáját. Felhasználta a hivatali beosztásából adódó lehetőségeket, és a magyar kapitalizmus egyik fellegvárának falai között is a kapitalizmus megdöntésén dolgozott. Délutánonként, a hivatalos munkaidő után rendszerint a bankban maradt, és stencilre gépelte a felhívásokat. Majd késő este, egy másik fiatal

* MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. I. 1/1917/XI/228.
** MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. I. 3/1918/671.

forradalmár lakásán rejtegetett kis kézi sokszorosító gépen sokezer példányban elkészítette a röpiratokat.

Gyenge fizikuma ellenére szívósan és kitartóan dolgozott. Munkája gyakran a hajnali órákba is belenyúlt. Ilyenkor a gép mellett, ruhástól egy pamlagra dőlve két-három órát aludt, s azután a kész sajtóanyagot egy kis kézitáskába gyömöszölve, újra munkába indult. Hivatali szobája volt a röpiratok elosztó helye. Itt keresték fel a csoport egyes tagjai, akik a kész röpiratokat eljuttatták a gyárakba, az üzemekbe, a laktanyákba, a katonakórházakba, a pályaudvarokról induló menetszázadokhoz és a nagyobb vidéki városokba is.

A Forradalmi Szocialisták felhívásainak tartalma híven tükrözte szerzőik eszmei, politikai fejlődését. Első röpirataikban még nem tudták megmutatni a tömegeknek a háború elleni elszánt cselekvés módját. Minden szavukban ott izzott az imperializmus elleni mélységes gyűlöletük és a nemzetközi proletárszolidaritás erejébe vetett rendíthetetlen bizodalmuk, de csak általánosságban beszéltek a békére áhítozó tömegek előtt álló feladatokról:

„Tűrjünk-e, szenvedjünk-e tovább csak azért, mert a német császár, a hadvezetőség és a kancellár még mindig idegen népeket akar leigázni? Vagy mert az angol-amerikai imperialistáknak még nem volt elég a vérontásból? A további öldöklés megakadályozását, a béke kierőszakolását nem várhatjuk már azoktól sem, akiknek ez kötelességük volna . . . Csak egyetlen erő tudja megváltani a világot, s ez az erő tudja a kitűnően megszervezett nemzetközi reakciót legyűrni, ez a nemzetközi proletárság egyöntetű forradalmi békeakciója!"*

A Forradalmi Szocialisták mindinkább felhasználták a Nagy Októberi Szocialista Forradalom tanulságait, és lényegében ugyanúgy cselekedtek, ahogyan a többi

* MMI Archívum. A. XV. 1/1918 14.

háborúban álló ország proletárforradalmárai. „... minden figyelmüket arra fordították, hogy a hadsereget forradalmasítsák, felhasználják a burzsoázia imperialista haramiái *ellen*, hogy az imperialista ragadozók két csoportja közt folyó igazságtalan és rablóháborút minden egyes ország proletárjainak és elnyomott dolgozó tömegeinek «saját» «nemzeti» burzsoáziájuk ellen irányuló igazságos és jogos háborújává változtassák"*.

Az 1918 elején megjelent „Katonatestvéreink!" című röplapjukban ezeket mondották:

„... Testvéreink, eszméljetek! Az orosz katonák már rájöttek arra, hogy a föld, amelyet meg kell hódítaniuk, a saját országukban van ... Katonák! Két-három hét múlva az orosz testvérek hazamennek a dús termőföldekre, amelyek ezentúl nem a kastélyok urainak termik a sárga kalászt, hanem annak, aki azt megműveli. Az orosz katonák nem hajlandók meghalni azért, hogy Lengyelország vagy más idegen ajkú népek lakta tartomány az Orosz Birodalomhoz tartozzék"**.

Egy később megjelent röpiratuk hangja már sokkal határozottabb:

„Nézzétek orosz testvéreinket ... Ti se szolgáljátok saját gyilkosaitokat! Ne haljatok meg ti sem az urakért. Gyertek haza és vegyétek el végre a földet, mely öröktől fogva úgyis a tiétek!"***

E röpiratok elsősorban a frontról jövő, vagy oda visszatérő szocialista katonák útján jutottak el a hadsereghez. De a forradalom érlelődése, a katonák egyre erősödő háborúellenessége lehetővé tette a békepropaganda más formáját is.

---

* Lenin. Az alkotmányozógyűlési választások és a proletárdiktatúra. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. Szikra 1953. 253—254. old.

** MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. I. 90/1918/I/828.

*** MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. I. 90/1918/IV/831.

Sallai a többi forradalmi szocialistával együtt szabad estéin a pályaudvarokat járta, elbeszélgetett a frontra induló vagy onnan érkező katonákkal és szétosztotta közöttük a röpiratokat. Egyszerűsége, szerénysége, értelmes, barátságos tekintete, a szavaiból kiáradó őszinte érdeklődés rokonszenvessé tette a katonák előtt, akik szívesen válaszoltak kérdéseire. Ezek a beszélgetések mindinkább meggyőzték arról, hogy a katonák túlnyomó többsége már régen megszabadult a hosszú évek során bele nevelt soviniszta gyűlölködéstől, és baráti érzésekkel gondol a fronton velük fraternizáló orosz katonákra.

Ebben az időben már folytak a Breszt-Litovszk-i tárgyalások a szovjethatalom és a központi hatalmak között a különbéke megkötéséről. A katonák elmondották Sallainak, hogy örömmel várják a küszöbön álló megegyezést, de azt csak az első lépésnek tekintik az általános és végleges békéhez vezető úton.

★

A dolgozók békevágya mind gyakoribb és viharosabb tüntetésekben és sztrájkokban nyilvánult meg. A frontról egyre több katona szökött haza, és mind nagyobb tömegek visszhangozták a Forradalmi Szocialisták jelszavát: „Cselekedjünk mi is oroszul"*.

A békéért vívott harc elválaszthatatlan volt a jobb-

* A hadifoglyoknak írt levelek is bizonyítják, hogy a tömegek a háború forradalmi befejezésére készülődtek: „... Az emberek már közel vannak a megőrüléshez, folyton csak bolondítják őket a békével, valahányszor csak hadikölcsönt kell jegyezni. A fene enné meg a vezetőket, éhen kell felfordulni az embernek és nem lesz béke soha. Pedig meg kell már változnia a helyzetnek, mert mind megelégeltük a nyomor miatt is. Ha még sokáig tart ez az állapot, itthon kezdik meg az igazi háborút." [MMI Archívum. Monatsbericht der k. u. k. Zensurkommission für Korrespondenzen an Kriegsgefangene in Budapest. (A hadifogoly-levelezést cenzúrázó budapesti császári és királyi bizottság havi jelentése.) 1918 január. 53. old.]

oldali szociáldemokraták elleni küzdelemtől. Éppen ezért a Forradalmi Szocialisták kérlelhetetlen harcot folytattak az opportunista szociáldemokraták árulása ellen, igyekeztek leleplezni együttműködésüket a kormánnyal és a burzsoáziával, hogy a munkásság nagy tömegeit kivonják a szociáldemokrata vezetők káros és a forradalmi mozgalmat bénító befolyása alól.

1918 január 13-ra a szociáldemokrata párt vezetői népgyűlést hívtak össze azért, hogy a békekötésről szóló ígéretekkel lebéklyózzák a munkásság forradalmi törekvéseit. Kísérletük azonban kudarcba fulladt. A munkásság legöntudatosabb része határozottan szembefordult a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezetőinek politikájával. Csaknem valamennyi gyűlésen lelkesen és óriási többséggel fogadták el a Forradalmi Szocialisták határozati javaslatát, amely többek között kimondta, hogy „... a mai időknek megfelelő, a mindenkori eseményekhez azonnal alkalmazkodó, az osztályharc minden lehetséges eszközét megalkuvás és félelem nélkül felhasználó szocialista pártpolitika csakis úgy folytatható, illetve kezdhető meg, ha a munkásság a pártpolitika irányítását és ellenőrzését állandóan és közvetlenül maga veszi a kezébe"*.

A szovjet példa mély hatását, óriási vonzóerejét bizonyítja, hogy a gyűléseken — szintén a Forradalmi Szocialisták javaslatára — elhatározták a Budapesti Munkástanács azonnali megalakítását.

A magyar munkások harcának újabb lendületet adott az osztrák munkásság békeharca. Január 14-én Wiener Neustadt munkásai sztrájkba léptek. A mozgalom eredetileg gazdasági követelésekért indult meg, de szinte órák alatt politikai harccá, két nap alatt pedig általános, országos politikai sztrájkká nőtt. A sztrájkolók

* Az Est, 1918 január 16. (Megalakult a Budapesti Munkástanács.)

tiltakoztak a német imperialisták Breszt-Litovszkban támasztott területi igényei ellen, és követelték, hogy a béketárgyalásokat a szovjet nép érdekeinek megfelelően és minél gyorsabban fejezzék be.

Az ausztriai sztrájk hírére a magyarországi munkásság azonnal csatlakozott osztrák testvérei harcához. A január 13-i határozat értelmében számos budapesti és vidéki nagyüzemben megalakították az első munkástanácsokat, amelyek illegálisan azonnal megkezdték a sztrájk szervezését.

Január 18-án reggel a militarizált budapesti Fegyver- és Gépgyár munkásai a sztrájktilalom ellenére — nem törődve a gyárat őrző erős katonai kirendeltséggel — letették a szerszámot és „Le a háborúval!", „Éljen a világbéke!" jelszavakkal az utcára vonultak. A sztrájk híre villámgyorsan terjedt, a dolgozókat magával ragadta a fegyvergyári munkások hősi példája, és a környező gyárakban szinte perceken belül beszüntették a munkát.

Még aznap délután hatalmas tömegek jelentek meg a szociáldemokrata párt gyűlésein, és izzó hangulatban követelték a béke azonnali megkötését.

A forradalmi elszántsággal és lelkesedéssel kirobbant sztrájk megdöbbentette a szociáldemokrata párt vezetőit. S ha már megakadályozni nem is tudták a sztrájk kitörését, mindent elkövettek, hogy mielőbb letörjék ezt a nagyszerű küzdelmet. Arra törekedtek, hogy kezükbe vegyék a sztrájk irányítását, és megfosszák politikai jellegétől. Mindenáron meg akarták akadályozni, hogy a sztrájk a burzsoá-feudális állam ellen irányuló harccá változhasson. Tárgyalásokat kezdtek a kormánnyal, hogy közös erővel gátolják meg a forradalmi mozgalom továbbterjedését.

Ámde minden fáradozásuk hiábavalónak bizonyult; január 19-én már sztrájkban állt az egész ország ipari

munkássága. Nemcsak a gyárak, hanem a bányák munkásai is beszüntették a munkát. Az ország minden ipari városában és bányatelepén nagygyűléseket tartottak, szenvedélyesen követelve békét és kenyeret. A sztrájk az egész országban politikai jelleget öltött.

Budapest harcban álló munkássága határozatot fogadott el, amelyben kijelentette, hogy: „a három és fél éves háborús nyomorúság rettenetes súlya alatt, tettrekész elszántsággal áll az orosz forradalmi szociáldemokráciának annexió, hódításmentes, a népek önrendelkezési jogán alapuló békekövetelése és az ausztriai munkásságnak a békéért megindított lelkes harca mellé . . .”*

A kormány manőverezett: ígéretet tett a béke mielőbbi megkötésére, de ugyanakkor csendőrséget, rendőrséget és katonaságot vezényelt ki a tüntető tömegek ellen. A szociáldemokrata vezetők pedig azt mondották a munkásoknak, hogy bízhatnak a kormány ígéretében. Így erőszakolták ki a sztrájk befejezését. A munkásság egy része kénytelen-kelletlen ismét kezébe vette a szerszámot. De a legöntudatosabbak nem álltak munkába, újabb gyűléseket szerveztek, és a munkásság nagy tömegei között a sztrájk folytatása mellett agitáltak. Sokezer példányban terjesztették a Forradalmi Szocialisták röpiratát, amely levonva a sztrájk tanulságait, többek között így szólt: „Magyar munkások! Játékot űztek veletek három napig azok, akik vezetőiteknek mondják magukat. Három napi szószátyárkodás után leszerelték a tőlük függetlenül bekövetkezett sztrájkot . . . Gondoljatok arra, hogy ellenségeink sohasem fogják a hatalmat szépszerivel kiengedni a kezükből . . ., s hogy jogaitokat csak harc útján szerezhetitek meg**”.

A kormány félt a tömegek újabb forradalmi fellépé-

* Az Ujság, 1918 január 22. (A munkásság tömegsztrájkja.)
** MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. I. 3/1918/1/662.

sétől, és ezért hajszát indított az ismert baloldali vezetők ellen. Már 1918 januárjában letartóztatták a Galilei Kör vezetőségének és tagságának, valamint a Forradalmi Szocialisták csoportjának néhány tagját. Haász Árpád, aki szintén a letartóztatottak között volt, visszaemlékezéseiben elmondja, hogy „a rendőrség még semmit sem tudott Korvin Ottóról, Sallai Imréről, Mosolygó Antalról és másokról, akik már ebben az időben aktívan működtek csoportunkban. Így történhetett, hogy amikor letartóztatásunk után két-három nappal a rendőrség meg volt győződve, hogy minden szálat a kezében tart, folytatódott és nagyobb mértékben folytatódott a röpiratok elosztása, mint azelőtt. Ez mindenekelőtt Korvin Ottó és Sallai Imre érdeme, akik ettől a pillanattól kezdve vezetői lettek ennek a mozgalomnak"*.

Amint a Forradalmi Szocialisták előre látták, a kormány nem váltotta be a háború gyors befejezésére tett ígéretét.

A háború tovább tombolt, és mind több áldozatot követelt a fronton és a hátországban egyaránt. Természetes volt tehát, hogy a forradalmi eszmék mind erősebben hatottak az ország dolgozó népére.

Az imperialista háborúnak polgárháborúvá való átváltoztatásához egyre több segítséget adtak az itt élő orosz hadifoglyok, de különösen a Szovjet-Oroszországból mind nagyobb tömegekben hazatérő volt hadifoglyok**.

* MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. XV. 43/1.

** 1918 február 7-én a Minisztertanács megdöbbenve állapította meg, hogy „a fronton keresztül sok lázító irat csempésztetik be Oroszországból, s a nálunk levő orosz foglyok nagyban terjesztik a forradalmi propagandát, sőt megállapíttatott az is, hogy a «Katonák, testvérek» című lázító nyomtatvány a kaszárnyákba is becsempésztetett." [MMI Archívum. A. XV. 1/1918/35.]

A Forradalmi Szocialisták tudásban és harci tapasztalatokban gyarapodva egymás után adták ki és terjesztették röpirataikat. Lángoló szavakkal gyors, forradalmi cselekvésre szólították fel a munkásságot:

„Elég volt az urakért kiontott tengernyi vérből. Elég volt a kínokból, szenvedésekből. Magyar munkások! Gondoljatok orosz testvéreink dicső példájára és mozduljatok meg végre. Csináljunk forradalmat, mert mirajtunk is egyedül a forradalom segíthet"*.

A dolgozó tömegek békevágya napról napra nőtt, de ugyanakkor fokozódott a háborús kormány terrorja is. 1918 tavaszán és nyarán már a szó szoros értelmében szuronnyal és revolverrel kergették a magyar munkásokat és parasztokat a frontra. Szuronnyal kényszerítették az itthonmaradt munkásokat is, hogy a nélkülözésektől leromolva, emberfeletti erőfeszítéssel napi 10—12 órát robotoljanak, gyártsák a háború továbbfolytatásához szükséges hadianyagot.

Ekkor, most már sürgetőbben, ismét felhangzott a Forradalmi Szocialisták szava:

„Munkástestvéreink!

Éhezünk, elpusztulunk! Fiaink és testvéreink évek óta ezrével hullanak a harctereken, mialatt itthon a hadseregszállítók, a grófok, a bankigazgatók pénzeszsákjai egyre jobban duzzadnak... Nem lesz addig béke, amíg mi nem csinálunk — mint orosz proletártestvéreink! Ők véget vetettek a háborúnak és leszámoltak elnyomóikkal!

... Magyar Munkástestvérek! Elérkezett a cselekvés órája — cselekedjünk mi is oroszul! Proletárok! Álljatok be valamennyien a forradalom katonái közé"**.

---

* MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. I. 3/1918/II/666.
** MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. I. 90/1918/II/829.

Jónéhány évvel később, amikor az imperialista hatalmak már az új világháború kirobbantására készülődtek, Sallai a kommunista ifjúság számára írt egyik cikkében így számolt be a Forradalmi Szocialistáknak az imperialista háború ellen kifejtett tevékenységéről:

„Magyarországon a háború kitörésekor az ifjúmunkások szervezete forradalmi szellemű búcsúösszejöveteleket rendezett a hadbavonuló ifjak számára, címekkel látta el őket, és fenntartotta velük a levélbeli összeköttetést. Az első antimilitarista röpiratokat főleg a kaszárnyákban terjesztették. Ahová nem volt összeköttetés, ott a kaszárnyafalon keresztülmászva vagy az udvarra dobálva helyezték el. Heteken át a katonákat minden reggel röpirat várta a gyakorlótereken. Az állomásokon átutazó szabadságos katonák közül is sokan forradalmi irodalommal a zsebükben tértek vissza a frontra. A Prágában állomásozó magyar ezredhez illegálisan nyomtatott röpirat ment azzal a felhívással, hogy ne engedjék magukat cseh testvéreikkel szembeállítani, és támogassák azok háborúellenes harcát. Az 1917-es és 1918-as május 1-i tüntetéseknél és az 1918 januári sztrájk alkalmával az utcára kivezényelt katonákkal a forradalmár ifjúmunkások és diákok beszédbe elegyedtek, agitáltak közöttük, hogy tagadják meg az engedelmességet, ha a munkások ellen vezénylik őket, röpiratokat osztottak közöttük.

A háború vége felé a gyárakban is, különösen a hadianyagokat előállító üzemekben, Csepelen, a fegyvergyárban, Kispesten, Újpesten és Mátyásföldön erős agitációs munka folyt szóban és írásban a háború forradalmi befejezéséért. A röpiratok szabotázsakciók végrehajtására hívták fel a hadiüzemek munkásait. Hiányossága volt ennek az ifjúmunkások, diákok és néhány orosz hadifogoly elvtárs által vezetett mozgalomnak, hogy nem épített ki forradalmi szervezeteket a hadseregben,

és csak egyes alkalmi összeköttetések létesítésére és kihasználására szorítkozott"*.

*

Sallai Imre nagyon sokat tanult a békéért, a szovjet példa követéséért folyó hősi küzdelemben, és már ekkor olyan bátor és önfeláldozó harcosnak bizonyult, aki vasakarattal, keményen küzd a nehézségek ellen; aki egyéni érdekeit mindig kész alárendelni a munkásosztály nagy ügyének. Joggal elmondhatjuk róla is mindazt, amit később a Forradalmi Szocialisták kiváló vezetőjéről, legjobb barátjáról és harcostársáról, Korvin Ottóról ő maga írt:

„Az elsők között volt, akik a világháború idején felemelték szavukat egy halódó világ szörnyűségei ellen és utat mutattak: rámutattak az egyedüli kivezető útra: véget vetni az imperialista hatalmak nemzeti köntösbe bújtatott háborújának, és *átváltoztatni ezt az utolsó háborúvá, a proletariátus fegyveres osztályharcává*"**.

Sallai kivette részét az ifjúmunkások politikai nevelésének nagy munkájából is. Az ipari tanoncoktól a kormány megtagadta a szervezkedési jogot. Arra kényszerültek tehát, hogy a munkásság egyik kulturális tömegszervezetében, a szociáldemokrata vezetés alatt álló Szabadság Budapesti Munkásképző Egyletben rendezzék összejöveteleiket, ott beszéljék meg nehéz helyzetükből adódó feladataikat. A szociáldemokrata vezetők igyekeztek ezeket az ifjúmunkásokat saját befolyásuk alá vonni, és figyelmüket az osztályharcról elterelni. Ezt a célt szolgálták a gyakorlati politika kérdéseitől távol eső, elvont problémákkal foglalkozó

* A cikk az 1932 július 29-én megtartott statáriális tárgyalás anyaga között van. [MMI Archívum. A. III. 24/2. 9—11. old.]
** Proletár, 1920 december 30. (Korvin Ottóról.)

előadássorozatok is. Sallai, az egyik ifjúmunkás meghívására, részt vett az előadásokat követő vitákban, és leleplezve a szociáldemokrata vezetés manőverezését, az égető napi kérdések felé fordította az ifjúmunkások figyelmét. Kérésükre előadásokat tartott a társadalmi rendszerek keletkezéséről és bukásáról, a kizsákmányolásról, a háborúk okairól és a háború elleni harc szükségességéről. Sallai előadásainak részük volt abban, hogy az ifjúság szervezete később a kommunista párthoz csatlakozott, és az ifjúság legjobbjai a proletárdiktatúra idején a forradalom hű harcosaivá, a szocialista rend bátor védelmezőivé váltak.

Így lett Sallai már 1917—1918-ban a baloldali munkásifjúság egyik legjobb nevelője, akit tanítványai nagyra becsültek és rajongva szerettek. „Valóságos hódolattal néztünk fel rá"* — mondták róla visszaemlékezéseikben a volt ifjúmunkások.

A kormány mindent megtett, hogy elfojtsa a forradalmi mozgalmat és megakadályozza a forradalmi propagandát. A legbrutálisabb erőszakon kívül kiépítette a spiclirendszert is. Besúgói ott voltak mindenütt, ahol a dolgozók és katonák összejöttek, megfordultak. E besúgók adatai alapján a rendőrség hajszát indított és köröző levelet adott ki Sallai Imre ellen is**.

1918 május 6-án Sallait letartóztatták. Hosszú napokig tartó brutális vallatással terhelő adatokat akartak kicsikarni belőle a csoport többi, még szabadlábon levő tagjairól. Mindhiába. Sallai mindent magára vállalt, a sajtó szerkesztését, nyomását, terjesztését,

---

* Vas Zoltán és Horváth Imre visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III/24/12.

** Lásd A m. kir. rendőrség budapesti főkapitánysága nyomozó főcsoportjának XXXIX. sz. referátuma. MMI Archívum. 281. old.

hogy barátai és harcostársai tovább folytathassák munkájukat. Vállalta mindezt annak tudatában, hogy az akkor érvényben levő háborús törvények alapján a katonai bíróság halálra ítélheti. Nem védekezett, nem is titkolta meggyőződését. Ott is azt hangoztatta, hogy „Magyarországot csak a forradalom válthatja meg"*.

A rendőrségi „kihallgatások" befejezése után Sallait a Conti utcai katonai fegyházba szállították. A fegyház embertelen, durva légkörében, kényszerű tétlenségre kárhoztatva, izgatottan várta a különböző utakon beszivárgó híreket. Hallott a MÁV-gépgyár udvarán eldördült csendőrsortűzről, a halálos áldozatokról és a brutális vérengzés miatt kirobbant általános, az egész országra kiterjedő politikai sztrájkról**. Mindez csak megerősítette a magyar munkásság forradalmiságába, történelemformáló erejébe és győzelmébe vetett hitét.

---

* A háborús cenzúra megtiltotta, hogy a lapok foglalkozzanak a letartóztatott békeharcosok ügyével 1919 március közepén, amikor már a dolgozó tomegek tobbsége a kommunista párt mogott állt, és amikor Sallai ismét bortonben ult, 1918 májusi elfogatásáról és magatartásáról tobbek kozott így írt a Pesti Hírlap: „... a detektívek állapították meg, hogy a ropcédulák terjesztője egy Sallai Imre nevű banktisztviselo, aki a Szentkirályi utca 19 számú ház harmadik emeletén egy hónapos szobában lakott. Sallait hosszabb figvelés után éppen akkor fogták el, amikor a Magyar Ház buféjéből hazament. A fókapitányságon Sallait egész éjszaka vallatták, Krecsányi az osszes mesterfogásokat megpróbálta, de hiába" [Pesti Hírlap, 1919 március 16 (A béke magyar mártírjai)]

** 1918 június 20-án a MÁV-gépgyár munkásai bérkoveteléseik teljesítéséért sztrájkba léptek. A gyár katonai parancsnoka csendorokkel belelovetett a sztrájkoló munkásokba Négy munkás meghalt, sokan megsebesultek A csendőri brutalitás ellen tiltakozva az egész ország ipari munkássága sztrájkba lépett. Lásd erről bővebben *Andics Erzsébet* A magyar munkásmozgalom az 1914—18-as világháború alatt. Magyar Történelmi Társulat. Budapest, 1950. 40—45. old. és Dokumentumok a magyar párttorténet tanulmányozásához. II. kot. 1917 november—1919 augusztus Szikra 1954 33—35 old.

„Amikor a börtönök falain keresztül is hozzánk jutott a megújult harcok zaja, sztrájkok, lázadások hírei, új és új jelei a munkástömegek öntudatra ébredésének, az imperialista hadsereg szétbomlásának, szertezüllésének, láttuk, hogy munkánk nem volt hiábavaló"* — írta később egyik cikkében.

A katonai bíróság már nem tarthatott tárgyalást és nem hozhatott ítéletet Sallai ügyében, mert 1918 őszén bekövetkezett az osztrák-magyar hadsereg teljes összeomlása. A kormány még megkísérelte, hogy újabb ígéretekkel, a szociáldemokrata párt vezetőivel folytatott tárgyalásokkal, és ugyanakkor minden addiginál kegyetlenebb terrorral feltartóztassa a rendszer összeomlását. De a tömegekre olyan mértékben hatottak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom eszméi, a harctereken elszenvedett vereségek és rettenetes áldozatok, a nyomor és nélkülözés és végül, de nem utolsó sorban a Forradalmi Szocialisták egy esztendő óta végzett kitartó munkája, a baloldali szociáldemokraták és az Oroszországból hazatért volt hadifoglyok agitációja, hogy már semmilyen terror nem akadályozhatta meg a forradalom kirobbanását.

1918 október 23-án a magyar kormány kénytelen volt lemondani. Két nappal később megalakult a Nemzeti Tanács, amely szintén a forradalom megakadályozására és a politikai válság békés megoldására törekedett. De október 30-án a budapesti nagyüzemekben újra megalakultak a munkástanácsok, a helyőrségben pedig a katonatanácsok, amelyek élére álltak a tömegek ellenállhatatlan erejű megmozdulásának. Másnap, október 31-én győzelemre vitték a polgári demokratikus forradalmat, és szabaddá tették a további fejlődés felé vezető utat.

---

* Proletár, 1920 december 30. (Korvin Ottóról.)

II.

HARCBAN A PROLETÁRFORRADALOM GYŐZELMÉÉRT

A magyarországi polgári demokratikus forradalom győzelme hatalmas lépés volt előre a magyar dolgozó nép történetében. A háború befejezését, az ország félgyarmati, függő helyzetének megszüntetését, a polgári szabadságjogok kivívását jelentette.

E forradalom — jellegénél fogva — nem szüntethette meg a négy esztendeig dúló imperialista háború következtében végsőkig kiélezett osztályellentéteket. De 1918 októbere után olyan politikai helyzet alakult ki, amelyben a dolgozók az addiginál sokkal szabadabban szervezkedhettek és harcolhattak a feudális maradványok és a burzsoá rend ellen.

A háborús kormány bukása után a politikai hatalom az ellenzéki polgári pártokból és a szociáldemokrata pártból létrejött Nemzeti Tanács kezébe került. A Nemzeti Tanácsot alkotó pártokból megalakult új kormány — élén gróf Károlyi Mihállyal — minden erejével a burzsoá „rend" megszilárdítására, a burzsoázia nyugalmának megőrzésére törekedett.

A dolgozó tömegek mást akartak. Az országszerte néhány nap alatt megalakult munkás- és katonatanácsok sok helyen a dolgozók öntevékeny forradalmi szerveiként léptek fel. Elkergették a gyűlölt föld-

birtokosokat, tőkéseket, a népet sanyargató állami és községi hivatalnokokat, s kezükbe vették a gazdasági és politikai ügyek vezetését. Lefoglalták, elrekvirálták a tőkések, a nagybirtokosok élelmiszer- és árukészleteit, és szétosztották a nincstelenek, a szűkölködők között, hogy ezzel enyhítsék a nyomort.

A szociáldemokrata párt jobboldali vezetői a létükben fenyegetett uralkodó osztályok mellé állottak. Most különösen nagy ügybuzgalommal töltötték be lakájszerepüket, hiszen miniszteri tárcákat, államtitkári és kormánybiztosi állásokat kaptak érte. Magas funkcióikat és a tömegek jelentős része előtt még meglevő tekintélyüket arra próbálták felhasználni, hogy a tanácsokat a forradalom szerveiből az ellenforradalom eszközeivé változtassák. A forradalom érdekeire hivatkozva kijelentették, hogy a munkástanácsok legfőbb feladata nem a gazdasági és politikai ügyek intézése, hanem „a legfélelmetesebb ellenség, a tömegek anarchiája"* elleni küzdelem. De ezzel még nem sikerült lefékezniük a tanácsok munkáját.

Két nap múlva a kormány, a szociáldemokrata vezetőséggel teljes egyetértésben, rendeletet adott ki a munkás- és katonatanácsok jogkörének „szabályozásáról". Eszerint „... a munkás- és katonatanácsok a kormány ellenőrző orgánumai, propagandaszervei, de nem intézkedési joggal felruházott kormányzó hatóságok"**. A szociáldemokrata párt e rendelet után egy időre befolyása alá tudta vonni a tanácsokat, és el tudta érni, hogy a tanácsok a kezükben levő hatalmat önként átadták a burzsoáziának.

A dolgozó tömegek érdekeiért a baloldali csoportok: a Forradalmi Szocialisták, a baloldali szociáldemokraták, de mindenekelőtt a Szovjet-Oroszországból hazatért és

* Népszava, 1918 november 3.
** Népszava, 1918 november 5.

a bolsevik párt vezetésével kommunistává érett volt hadifoglyok léptek fel a legharcosabban.

Ezeknek a csoportoknak azonban nem volt szilárd szervezetük, sőt a volt hadifoglyokon kívül egyikük sem ismerte még fel az egységes, centralizált szervezet, az újtípusú párt szükségességét. Ennek ellenére valamennyien szinte emberfeletti munkát végeztek, hogy határozott célt és irányt adjanak a tömegek — részben ösztönös — forradalmi harcának.

A polgári forradalom győzelmének első napján már szervezték a tömegeket az új kormány által is elismert királyság ellen. A munkásság politikailag legérettebb, legöntudatosabb rétegei ekkor is — éppúgy, mint a polgári forradalom győzelme előtt a háborúellenes küzdelemben — a szocialista forradalom előharcosait követték. November 1-én, ugyanazon a napon, amikor Kunfi Zsigmond az osztályharc hat hétre való felfüggesztéséről beszélt*, a budapesti munkásság újabb nagy utcai tüntetéssel tett bizonyságot harci elszántságáról.

Sallai, akit a többi bebörtönzött békeharcossal együtt október 30-án kiszabadítottak fogságából — visszaemlékezve erre a tüntetésre, ezt írta: „November első napján először mozdult meg a budapesti gyárak proletariátusának forradalmi előcsapata. Szakadó esőben vonult a Tisza Kálmán térre** és onnan a Népszava elé, hogy megmondja a király kezébe esküt tevő szociáldemokrata miniszereknek: a proletariátus számára nem befejeződött, hanem kezdetét vette a forradalom"***.

---

* Kunfi Zsigmond, a Károlyi-kormány tárcanélküli szociáldemokrata minisztere a Nemzeti Tanács november 1-i ülésén arra kérte a munkásságot, hogy egységesen támogassa az új kormányt, és hat hétig ne éljen „az osztálygyűlölet és osztályharc eszközével". [Népszava, 1918 november 2.]

** A mostani Köztársaság térre.

*** Proletár, 1920 december 30. (Korvin Ottóról.)

Ez a tüntetés vonta be a munkásság szélesebb rétegeit a köztársaságért vívott küzdelembe. Budapest és a peremvárosok nagyüzemeiben, a MÁV-gépgyárban, az Egyesült Izzóban, a Wolfner-bőrgyárban, a csepeli lőszergyárban, az albertfalvai repülőgép-gyárban és másutt izzó hangulatú gyűléseken követelték a köztársasági államforma azonnali megvalósítását.

Budapest és környéke munkásainak követelése visszhangra talált az egész ország dolgozó népénél. Százezrek vették át és adták tovább a jelszót: „Le a Habsburgokkal!" „Éljen a köztársaság!" A tömegek nyomása arra kényszerítette a kormányt, hogy visszavonja a királynak tett hűségesküjét, majd november 16-án hivatalosan is kikiáltsa a köztársaságot.

E napot a Forradalmi Szocialisták is emlékezetessé tették.

1918 november 3-án Lenin és Szverdlov aláírásával szikratávirat érkezett a volt Osztrák-Magyar Monarchia dolgozó népeihez, amely többek között ezeket mondotta:

„Mi, Oroszország munkásai, parasztjai és katonái, akik a földbirtokosokon, tőkéseken, tábornokokon és bürokratákon aratott győzelmünk első évfordulójának megünneplésére készülünk, testvéri üdvözletünket küldjük önöknek, elvtársak . . . Mélységes meggyőződésünk, hogy Magyarország munkásai, katonái és parasztjai nem azért szabadították fel magukat a bécsi bürokrácia és a bécsi kapitalizmus hatalma alól, hogy a magyar földbirtokosoktól, bankároktól és tőkésektől hagyják magukat kizsákmányolni. Szilárd hitünk, hogy a magyar munkások és parasztok leszámolnak a magyar tőkésekkel, és a magyar kormány a magyar munkások, katonák és parasztok kormánya lesz . . ."*

* A távirat teljes szövegét lásd *Lenin* Magyarországról. Szikra 1954. 41—46. old.

E táviratot a magyar kormánynak kézbesítették, amely — érthető okokból — nem tartotta kívánatosnak, hogy az üzenet eljusson a tömegekhez.

A szovjet kormány népszerűsége, a szovjet példa követésére való törekvés azonban már sokkal erősebb volt Magyarországon, semhogy el lehetett volna titkolni ezt a népekhez intézett felhívást.

A szikratáviratot felvevő távirász néhány napig várta, hogy a kormány vagy a szociáldemokrata párt közzéteszi annak tartalmát. Miután hiába várt, a távirat másolatát eljuttatta barátjához, Mosolygó Antalhoz, a Forradalmi Szocialisták csoportjának tagjához*. A Forradalmi Szocialisták azonnal harcba indultak azért, hogy a szovjet kormány üzenetét a munkássággal és a parasztsággal megismertessék.

A Budapesti Munkástanács november 13-i ülésén már követelték, hogy a kormány hozza nyilvánosságra a szikratávirat teljes szövegét. A többségében jobboldali szociáldemokrata befolyás alatt álló munkástanács azonban nem támogatta követelésüket. Ezért elhatározták, hogy a munkástanács megkerülésével, annak akarata ellenére kikényszerítik a szikratávirat nyilvánosságra hozását.

Mosolygó Antal révén kapcsolatot teremtettek a mátyásföldi repülőtér forradalmi érzésű munkásaival és pilótáival. Ők tették lehetővé, hogy november 16-án, a köztársaság kikiáltásának napján, repülőgépről százezer példányban az ünneplő tömeg közé szórják a szovjet kormány üzenetének nyilvánosságra hozását követelő röpiratot:

„Az oroszországi munkás-, katona- és parasztttanácsok központi végrehajtó bizottsága megbízásából

---

* Haász Árpád visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. XV. 43/1.

Szverdlov elvtárs népbiztos Moszkvából a magyar forradalmi kormányhoz egy nyolcszáz szavas szikratáviratot küldött a felszabadult népek részére... Ezt a népnek küldött üzenetet a titkos diplomáciát eltörlő «népkormány» előttünk mindmáig elhallgatta. Követeljük, hogy hozzák azt azonnal, szószerinti szövegében nyilvánosságra!

Legyen vége a titkos mesterkedésnek. Sorsunkat magunk akarjuk intézni!

Szocialista köztársaságot akarunk!"*

A Forradalmi Szocialisták röpirata nagy hatást és felháborodást keltett, amit sem a kormány, sem a szociáldemokrata párt nem hagyhatott figyelmen kívül. November 20-án kénytelenek voltak a Népszavában közölni a távirat teljes szövegét.

★

A forradalom győzelme óta eltelt hetekben a felszínen látható események mellett mélyreható, nagy változás kezdett kialakulni a dolgozó tömegek soraiban. A munkásosztály, a dolgozó parasztság, valamint az állami és magánalkalmazottak százezrei a legszörnyűbb anyagi gondokkal küzdöttek. Az állam élelmiszer- és iparcikkkészletei régen kimerültek; az átmenet a haditermelésről a békés termelésre — részben a nyersanyaghiány, részben a tőkések szabotálása miatt — nehezen indult meg. Gazdasági bomlás, munkanélküliség, nyomor, nélkülözés — a vesztes imperialista háború minden következménye — sújtotta a dolgozó népet.

A frontról özönével hazatérő katonákat itthon kiéhezett, lerongyolódott család, leállított vagy csökkentett üzemmel dolgozó gyárak, elhanyagolt, megműveletlen földek, üres kamrák, tönkrement gazdaságok várták.

---

* MMI Archívum. II. 12/1918/XI. 999.

Ugyanakkor azt kellett látniuk, hogy a kormány, amelyben — különösen a megalakulása utáni napokban — bíztak, és amelytől helyzetük megjavítását remélték, semmit sem tesz a szabotáló tőkések ellen, nem hoz törvényeket a dolgozók érdekeinek védelmére. Ellenkezőleg: a városokban tűri az ellenforradalmi szervezkedéseket, a falvakba pedig ellenforradalmi karhatalmat küld a jogait követelő szegényparasztság ellen.

A dolgozók kezdtek kiábrándulni a Károlyi-kormányból és a szociáldemokrata párt vezetőiből is. Kétségbeejtő helyzetükből menekülni akartak. Érlelődött bennük az a meggyőződés, hogy a kapitalista rendszertől és annak kiszolgálóitól hiába várják égető problémáik megoldását.

De nem volt egységes, szervezett erő, amely vezette volna őket a kapitalizmus megdöntéséért folyó küzdelemben. A forradalmi párt hiánya mind érezhetőbbé vált.

★

E novemberi napok Sallai számára nemcsak a lázas, megfeszített munka napjai, hanem politikai fejlődésének újabb fontos állomása is voltak.

Olyan embernek, aki Szabó Ervin szindikalista elvein nevelkedett, aki a párt szerepét és jelentőségét nem ismerő környezetben vette ki részét a politikai küzdelmekből, nem volt könnyű eljutni a párt szerepének, jelentőségének felismeréséig. De forradalmi időkben az emberek gyorsan és sokat tanulnak. A magyarországi októberi polgári forradalom és az azt követő események, valamint a tömegerők szétforgácsoltsága rövid pár hét alatt meggyőzték a Forradalmi Szocialistákat, s köztük Sallait is a forradalmi tömegpárt szükségességéről.

November közepe táján megkezdődtek a tárgyalások

a Szovjet-Oroszországból hazatért volt hadifoglyok kommunista csoportja, a baloldali szociáldemokraták egy része és a Forradalmi Szocialisták között a kommunista párt megalakításáról. E csoportok közül természetesen a Szovjet-Oroszországból hazatért kommunisták látták legvilágosabban a feladatokat, akik az orosz forradalom tapasztalatai alapján új típusú, lenini párt létrehozásán fáradoztak. Ennek eredményeképpen 1918 november 20-án megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja.

Sallai Imre a KMP egyik alapító tagja lett. E naptól kezdve önfeláldozóan harcolt a párt soraiban, amely már megalakulásakor maga köré tömörítette a magyar munkásság, parasztság és értelmiség politikailag legfejlettebb, legképzettebb, legáldozatkészebb tagjait.

A Kommunisták Magyarországi Pártja, bízva a tömegek forradalmi erejében, azonnal megkezdte harcát a munkásosztály többségének megnyeréséért, a munkás- és katonatanácsok bolsevizálásáért, a szocialista forradalom előkészítéséért. Arra törekedett, hogy a magyar munkásság és szegényparasztság legszélesebb rétegeiben tudatosítsa nagyszerű történelmi hivatását: meg kell döntenie a kapitalista rendszert, meg kell szüntetnie a kizsákmányolást.

A párt a végcélért vívott harcát összekötötte a dolgozók napi érdekeinek védelméért folyó küzdelemmel. Soha, egy pillanatra sem tévesztette szem elől, hogy ez elsőrendű feladata, és hogy a dolgozó tömegeket csak saját tapasztalataik győzhetik meg a párt politikájának helyességéről.

A kommunista párt követelte, hogy a kormány vezesse be a nyolcórás munkanapot, gondoskodjék munkaalkalomról, adjon elegendő munkanélküli segélyt a munkanélküli tömegeknek, emelje fel a táppénzeket, terjessze ki a társadalombiztosítást minden dolgozóra,

vezesse be a fizetett szabadságot. Követelte továbbá, hogy a meglevő árukészleteket osszák szét a nélkülöző lakosság között, és szüntessék meg a lakbéruzsorát.

A kommunisták leleplezték a kormányt, rámutattak, hogy a dolgozó tömegek egyetlen lényeges követelését sem elégíti ki. Tűri, hogy a gyárosok szabotáljanak és a munkások ezreit dobják az utcára. Nem osztja fel a nagybirtokot a szegényparasztok között, szemet húny az ellenforradalmárok szervezkedése fölött, sőt támogatja is azt.

Ennek a helyzetnek megváltoztatására a kommunisták kiadták a jelszót: „Kövessük orosz testvéreink példáját. Lefegyverezni a burzsoáziát, felfegyverezni a proletariátust!"

A magyar dolgozó nép, különösen pedig a nagyipari munkásság, amely a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme óta mindig nagy érdeklődéssel és rokonszenvvel kísérte az orosz forradalom eseményeit, lelkesen fogadta a kommunisták felhívásait. Az, hogy a kommunisták fenntartás nélkül helyeselték a szovjet nép világot formáló forradalmi harcait, fokozta a tömegek bizalmát a kommunisták iránt. Napról napra sokasodott azoknak a munkásoknak és szegényparasztoknak a száma, akik a kommunista párthoz csatlakoztak, akik a kommunista pártban látták az egyetlen erőt, amely vezetni tudja őket a nélkülözés, a nyomorúság, a kizsákmányolás elleni küzdelmükben.

A kommunista szervezők és agitátorok között Sallai Imre is nagy lelkesedéssel és szívóssággal ismertette a párt célkitűzését, fáradhatatlanul munkálkodott a párt tömegbefolyásának növelésén és szervezeti megerősítésén.

Sallainak már voltak tapasztalatai a katonák politikai nevelésében, ezért a párt a hadseregben végzendő agitációs és szervező munka vezetését bízta rá. Ettől

kezdve Sallai jelentős szerepet vállalt abban a küzdelemben, amely a KMP és a burzsoá kormány között a hadsereg fölötti befolyás megszerzéséért, illetve megtartásáért folyt. Már 1918 decemberében az alábbi felhívást juttatta el a frontról hazaérkező katonákhoz:

„... Katonák! Úgy térjetek haza, mint a gomolygó felhők, nyomotokban vihar kerekedjen, mennykövek zengjenek. Mert még mindég gazok kormányozzák ezt az országot ... A falvakban és a városokban forradalmi csapataink készítik és hősiesen vívják a legszentebb forradalmat a proletariátus felszabadításáért ... Jöjjetek és harcoljatok testvéreitekkel a proletárdiktatúráért. A munkások, katonák és földműves szegények tanácsainak köztársaságáért. A proletariátus jólétéért, szabadságáért, kultúrájáért"*.

*

A világháborúban elszenvedett súlyos katonai vereség szétzilálta az osztrák-magyar hadsereget, a polgári demokratikus forradalom győzelme után pedig meginogtak a burzsoá rend többi fegyveres pillérei: a rendőrség és a csendőrség is.

A magyar uralkodó osztályok új hadsereget akartak szervezni a „belső ellenség" fékentartására. De erre a célra nem voltak alkalmasak a harcteret járt, „bolsevizmussal fertőzött", tehát a burzsoázia számára megbízhatatlanná vált katonatömegek. Ezért a kormány úgy határozott, hogy leszereli az idősebb korosztályokat, és helyükre harcteret még nem járt fiatalokat hív be.

Addig is, amíg az új hadsereget megszervezik és a burzsoázia érdekeinek megfelelően a népelnyomás készséges eszközévé formálják, a győztes antant-hatalmak seregeivel akarták feltartóztatni az erősödő forradalmi mozgalmat.

* MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. II. 12/1918/1004.

A magyar burzsoázia és hűséges kiszolgálója, a szociáldemokrata párt vezetősége már 1918 novemberében felkészült arra, hogy — a Párizsi Kommün hóhérainak példáját követve — az ellenséggel szövetkezzen saját országának dolgozó népe ellen. Amikor a nemzet érdekei és a burzsoázia osztályérdekei között kellett választaniuk, tétovázás nélkül az utóbbit választották. Tárgyalni kezdtek a francia parancsnoksággal, és csapatokat kértek a magyar munkásság és szegényparasztság elnyomására.

A kommunista párt megalakulása és agitációjának rendkívüli hatása még inkább arra ösztökélte a kormányt, hogy siettesse a burzsoá erőszakszervek megerősítését. A hadügyminiszter védelme alatt már novemberben gyülekeztek is az uralkodó osztályhoz tartozó reakciós tisztek, hogy a kormányhű csapatok élén vérbe fojtsák a tömegek minden megmozdulását.

A kommunista pártnak meg kellett ismertetnie a katonákkal a kormánynak a hadsereg átszervezésével kapcsolatos terveit és céljait, és elszánt harcba kellett őket vinnie ellene.

Sallai a laktanyákban gyűléseket szervezett, amelyeken a párt vezetői ismertették Károlyiék terveit.

A kommunista nevelő és szervező munka eredményeképpen egymás után alakultak meg a kommunista katonacsoportok, tovább szítva a hadseregben a forradalom lángját.

A budapesti 1-es vadászezred kommunista csoportjának intéző bizottsága már december első napjaiban ezzel a felhívással fordult a budapesti helyőrség katonáihoz: „Bajtársak, kik testvéreink vagytok a kizsákmányolás közös rabigájában, testvéreink a szenvedésben és nyomorban: ne nyúljatok a fegyverekhez, melyeket haragos kezeinkben tartunk! Testvéreink, ne legyetek testvéreitek árulói, ha ezer paranccsal hajszolnak is ellenünk

a burzsoá hóhérok és aljas pribékjeik. Testvéreink! Bajtársak! Ne tűrjétek a mi *lefegyverzésünket és a fehérgárda felfegyverzését!* . . ."*

Sallai vezette a katonatanács kommunista csoportját. E csoport tagjai derekas munkát végeztek. A reakciós mesterkedések leleplezésével és a katonák jogos követelései melletti kiállásukkal rövid idő alatt tekintélyt szereztek a katonatanácsban.

Az ő befolyásuk alatt szervezte meg a katonatanács a december 12-i tüntetést. E napon a budapesti helyőrség többezer tagja teljes fegyverzetben, ágyúkkal felszerelve a miniszterelnökség elé vonult, és Bartha, a reakciós hadügyminiszter leváltását követelte. A miniszterelnök kénytelen volt engedni a tömegnyomásnak, és lemondatta a gyűlölt hadügyminisztert. De a megüresedett bársonyszékbe egy nem kevésbé reakciós és népellenes politikust: gróf Festetich Sándort ültette, aki — osztályhelyzetének megfelelően — szintén a forradalom megállítására és elfojtására törekedett.

Festetich kinevezése után Sallai a fővárosi laktanyákban ismét gyűléseket szervezett, amelyeken a kommunisták az új hadügyminiszter eltávolítását követelték.

A katonatanácsban a kommunistáknak egy hónapon belül kétszer sikerült elfogadtatni a reakciós hadügyminiszterek eltávolítására vonatkozó javaslatukat. 1919 január 10-én a kormány kénytelen volt leváltani Festetich hadügyminisztert is.

A párt népszerűségét fokozta az, hogy síkra szállt a katonák gazdasági helyzetének azonnali megjavításáért is. A leszerelő katonáknak folyósított 96 koronából — az akkori árak mellett — mindössze három napi élelemre telt. A kommunista párt azt követelte, hogy e nevetségesen csekély összeg helyett a kormány minden

* MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. I. 12/1918/1003.

leszerelő katonának 5 400 koronát adjon végkielégítésül, mert csak így tudnak önmagukon és kiéhezett családjukon némiképpen segíteni.

E fő követelés ismertetése mellett Sallai külön foglalkozott a rokkant katonák ügyével. Javaslatot dolgozott ki, amelyben nyugdíjuk felemelését, orvosi ellátásuk megjavítását követelte.

A kommunista párt befolyása egyre erősödött nemcsak Budapest lakói és a budapesti helyőrség egységei között, hanem az ország egész dolgozó népe és a vidéki helyőrségek katonái között is.

A szocialista forradalom érlelődését mutatta, hogy egyre több gyár dolgozói kergették el a gyárak tulajdonosait vagy igazgatóit, és vették saját kezükbe a gyárak vezetését. A szegényparasztság is mind erélyesebben követelte a kormány által ígért földosztás végrehajtását, a nagybirtokosok hatalmának megsemmisítését.

A burzsoázia természetesen gátat akart vetni a kommunisták előretörésének és el akarta némítani a munkások és szegényparasztok követeléseit. Ennek érdekében decemberben ismét sürgette az ország francia és amerikai csapatokkal való megszállását*.

Ugyanakkor a kormány mindenképpen biztosítani akarta a hadsereg feletti uralmát. Különböző ürügyekkel tömegesen szerelte le a hadsereg kommunista befolyás alá került tagjait, erősítette az ellenforradalmi székely hadosztályt és ürügyet keresett a KMP betiltására, a kommunisták letartóztatására**.

---

* Lásd Küm. res. pol. I. 1919/1131. és *Juhász Nagy Sándor.* A Magyar Októberi Forradalom története (1918 október 31—1919 március 21) Cserépfalvi 1945. 405. old.

** Amint később a népbiztosok elleni per burzsoá tanúi elmondották, a „népkormány" belügyminisztere, gróf Batthyány, nagy létszámú külön detektívcsoportot szervezett, amellyel éjjel-nappal ellenőriztette a kommunisták minden

Addig is, amíg megfelelő ürügyet találtak, amellyel a tömegek előtt indokolhatták a KMP betiltását, a legkülönbözőbb módon zavarták a kommunisták munkáját.

Garami Ernő, a szociáldemokrata kereskedelemügyi miniszter rendeletet bocsátott ki, amely szerint a Papírközpont csak az 1918 március 1. előtt már megjelent lapok számára utalhat ki rotációs papírt. Bár a rendelet a papírhiányra hivatkozott, nem volt titok, hogy ezzel csak a kommunista párt sajtópropagandáját akarták megakadályozni.

A KMP-t azonban már nem lehetett elnémítani. Lapja, a Vörös Ujság tovább is rendszeresen megjelent.

A kormány ekkor rendőrosztagokat vezényelt ki a KMP ellen, amelyek a papírrendelet megszegésének ürügyén házkutatást tartottak a Vörös Ujság szerkesztőségében és a KMP helyiségeiben*. Lefoglalták az ott talált papírkészletet, elkobozták a kész újságot és egyéb sajtótermékeket. A Vörös Ujság mégis újra megjelent, sőt január végén, a hadseregben folyó munka erősítésére a párt új lapot adott ki, a Vörös Katonát.

Sallai Imre tagja lett a Vörös Katona szerkesztő bizottságának. A lap egyszerűen, világosan elemezte a fennálló társadalmi viszonyokat. Beszélt a kormány jellegéről és céljairól; a katonák életéből vett példákkal mutatta meg, hogy a polgári köztársaság csak „új cégére a vagyonos osztály uralmának".

A lap hírt adott a vidéki ellenforradalmi vérengzésekről; a katonatanács üléseiről; a kommunista csoport

---

lépését. Garami Ernő, a szociáldemokrata kereskedelemügyi miniszter engedélyt adott a postának a levéltitok megsértésére, a kommunista párt címére érkező levelek és táviratok átvizsgálására. [Lásd Népbiztosok perének tárgyalási jegyzőkönyve. 1920 augusztus 27. 37. nap. Dietz Károly vallomása. 8399—8402. old. — MMI Archívum. A. II. 11/237.]

* Lásd ugyanott, 8463. old.

nevében ott előterjesztett határozati javaslatokról. E javaslatokban a kommunisták követelték, hogy „az ellenforradalom letörésével bízassék meg egy Forradalmi Bizottság, amelyet a munkás- és katonatanács a szociáldemokrata párt és a kommunista párt kiküldötteiből állítson össze". Ugyanakkor indítványozták, hogy a katonatanács jelentse ki: „rögtönítélő eljárást követel az ellenforradalmárokkal szemben, és feloszlatni kívánja az összes ellenforradalomban gyanús csapatrészeket"*.

A Vörös Katona ismertette a Szovjet-Oroszországból érkező híreket és a legfontosabb nemzetközi eseményeket. Sokat írt a katonák helyzetéről is, a rossz és silány élelmezésről; a kaszárnyákban levő szennyről és piszokról; az egészségvédelem hiányáról; a reakciós tisztek magatartásáról stb.

A Vörös Katona megjelenése és az ellene azonnal megindított reakciós hajsza már arra az időre esett, amikor a németországi burzsoázia a szociáldemokrácia segítségével fegyveres támadást indított a kommunisták ellen, meggyilkoltatta a német proletariátus két kimagasló vezetőjét, Rosa Luxemburgot és Karl Liebknechtet. A magyar burzsoázia és hű kiszolgálói, a jobboldali szociáldemokraták a német ellenforradalmárok példájának követésére, a kommunistákkal való fegyveres leszámolásra készültek.

A munkástanács január 28-i ülésén a szociáldemokrata párt határozati javaslatot terjesztett be a tanács kommunista tagjainak kizárásáról. A munkástanácsban ekkor még többségben voltak a jobboldal befolyása alatt álló munkások, s ezek a kizárás mellett szavaztak.

De a szociáldemokrata párt vezetői e határozattal nem tudták gyengíteni a kommunista párt napról napra növekvő tömegbefolyását.

---

* Vörös Katona, 1919 február 9.

Február közepén a kormány elérkezettnek látta az időt a kommunistákkal való végleges leszámolásra.

A polgári miniszterek azonban sokkal jobban féltek a tömegektől, semhogy vállalták volna a kommunista párt elleni fegyveres terror következményeit. Maguk helyett szolgáikat, a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőit bízták meg a provokáció megszervezésével.

Az „igazságügyminiszter úr szerint — olvassuk a minisztertanács február 18-i jegyzőkönyvében — a kommunisták ellen polgári miniszter nem kezdeményezheti az erélyes fellépést, nehogy a munkások előtt az a látszata legyen, hogy a polgári pártokat vonultatják fel a munkásság ellen. Ha a szociáldemokrata párt elérkezettnek látja az időt a kommunisták letörésére, a kezdeményezésnek tőle kell kiindulnia"*. És a szociáldemokrata párt vállalta ezt a kezdeményező szerepet.

Február 20-án a kommunista párt a munkanélküliek problémáinak megvitatására gyűlést tartott, ahol a tömegek tiltakoztak a kormány politikája és a kommunista párttal szemben tanúsított magatartása ellen. A gyűlés után a Népszava kiadóhivatala elé vonultak, hogy kifejezzék felháborodásukat a lap rosszindulatú, a munkanélküliek követeléseivel szembeszálló cikkei miatt. Amikor a munkások a Népszava Conti utcai székháza elé értek, a „népőrség" és az ott elhelyezett rendőrök sortüzet nyitottak a teljesen fegyvertelen tüntetőkre. E támadás következtében nyolc ember életét vesztette és körülbelül nyolcvanan könnyebben vagy súlyosabban megsebesültek.

A vérengzés után a szociáldemokrata vezetők hamis tudósítást közöltek a történtekről, és azt állították, hogy a lövöldözés kezdeményezői a kommunisták voltak. Másnap a Népszava gyűlölettől tajtékozva követelte a

* MMI Archívum. A. I. 3/10. 42. old.

kommunisták letartóztatását, a kommunista párt feloszlatását.

A lövöldözés után a kormány azonnal utasítást adott a kommunista vezetők letartóztatására. Február 21-én Rákosi Mátyás, Korvin Ottó, László Jenő, Mosolygó Antal, Krammer Sándor, Lékai János és mások már a rendőrség foglyai voltak*. De a szociáldemokrata vezetők ezzel még nem elégedtek meg. A kommunisták elleni ádáz gyűlölettől eltelve, utasítást adtak a letartóztatottak megkínzására is.

Sallai Imrét szintén letartóztatták és összeverték. Olyan súlyos sérüléseket szenvedett a kínzások alatt, hogy őt is rabkórházba kellett szállítani. De az átmeneti vereség nem törte le; nyugalma, optimizmusa, a forradalom győzelmébe vetett rendíthetetlen hite egy pillanatra sem ingott meg.

Akkori fogolytársai emlékeznek rá, hogy teste még tele volt sebekkel és zúzódásokkal, az arcán még tisztán láthatók voltak a bestiális rendőrök korbácsainak véraláfutásos nyomai, amikor már örömmel beszélt a hozzá beszivárgott jó hírekről: „A párt második Központi Bizottsága megkezdte működését."

A kormány brutális támadása a KMP ellen, helyiségeinek feldúlása és lezárása, lapjainak betiltása nem azt eredményezte, amit a reakció várt tőle. Az illegalitásba szorított KMP tovább vezette a harcot a tőkés

---

* Juhász Nagy Sándor, az akkori igazságügyminiszter „A Magyar Októberi Forradalom története" című könyvében elmondotta, hogy „a Minisztertanács elrendelte a kommunista vezetők letartóztatását. A határozat egyhangú volt és főleg Böhm hadügyminiszter foglalt erélyesen állást mellette. A Minisztertanács éjjel adta ki az utasítást Dietz főkapitánynak a letartóztatások foganatosítására. Hajnali 2 órakor, tehát február 21-én indultak el a rendőrautók szerte a fővárosban . . . Reggelre a kommunista pártvezetőség nyilvántartott tagjai közül 42-t tartóztattak le . . ." [Id. mű 442. old.]

rendszer megdöntéséért. A párt népszerűsége nem csökkent, hanem növekedett, és ennek hatását a bebörtönzött kommunisták is érezték. A letartóztatás után pár nappal a kormány már kénytelen volt utasítást adni a börtönigazgatóságnak, hogy a kommunistákkal ne mint közönséges bűnösökkel, hanem mint politikai foglyokkal bánjanak. Ettől kezdve könyveket, újságokat olvashattak, látogatókat fogadhattak.

Ahogyan a letartóztatott kommunisták nagy többsége, úgy Sallai is tanulásra fordította a fogházban töltött heteket. Most ideje jutott arra, hogy tanulmányozza Marx: „A polgárháború Franciaországban" és Lenin: „Állam és forradalom" című munkáját*. Marx és Lenin megállapításainak fényében mérte fel a háborús kormánnyal, majd a polgári demokratikus államhatalommal kapcsolatban szerzett tapasztalatait. De ezek a művek iránytűként a jövőre is útmutatást adtak Sallainak. Megértette, hogy „«a munkásosztály nem veheti egyszerűen birtokába a kész államgépezetet, hogy azt a saját céljaira működésbe hozza» . . . a munkásosztálynak *szét kell zúznia, össze kell törnie* a «kész államgépezetet»"** és helyette létre kell hoznia a maga új, a dolgozó tömegek érdekeit védő és e tömegeknek felelős államhatalmi szerveket.

Sallait fogságának utolsó napjaiban erősen foglalkoztatta az a tárgyalás, amely a baloldali szociáldemokraták és a KMP akkori vezetője, Kun Béla között folyt a két párt egyesüléséről. Bár tudta, hogy a munkásság egysége a proletárforradalom győzelmének egyik legfontosabb előfeltétele; bár Kun Bélának előtte is — mint akkor még minden kommunista előtt — igen

* „A polgárháború Franciaországban" 1918 végén, az „Állam és forradalom" 1919 februárjában jelent meg először magyar nyelven.

** Lenin. Állam és forradalom. Lásd *Lenin*. Válogatott művei. II. köt. Szikra 1954. 182. old.

nagy tekintélye volt, mégis nyugtalanította, hogy Kun semmilyen feltételhez nem köti az egyesülést. Nehéz volt elképzelnie, hogy valóban a proletárdiktatúra híveivé lettek azok a jobboldali szociáldemokraták, akiknek sorozatos osztályárulása nyilvánvalóvá vált. Elméletileg azonban ő sem volt eléggé képzett ahhoz, hogy a munkásegység annyira szükséges megteremtésének helyes módjáról akár csak hozzávetőleg is tiszta képe, világos elgondolása lett volna.

A fogházban töltött hetek alatt Sallait többen meglátogatták. Könyveket, élelmiszert, tiszta ruhát vittek be neki és közölték a párt rohamosan növekvő tömegbefolyásáról szóló híreket.

Meglátogatta néhány ifjúmunkás tanítványa is, akik azzal a közös elhatározással mentek be a börtönbe, hogy megszöktetik Sallait. Elmondották tervüket: egyikük átadja személyi okmányait és a börtönigazgatóság által részére kiállított látogatójegyet Sallainak, aki ezek felmutatásával minden akadály nélkül elhagyhatja a fogházat.

Sallai meghatottan hallgatta az önfeláldozó szeretetből és fiatalos forradalmi romantikából fakadó javaslatot. De bármennyire szeretett volna kiszabadulni és dolgozni, a szökés tervét mégis elvetette. Mindenekelőtt a pártfegyelem és az elvtársi szolidaritás kötötte. A kommunistáknak a börtönben hozott határozata értelmében senki sem szökhet meg, nehogy okot adjanak a kormánynak a többiek helyzetének súlyosbítására. A javaslatuk elutasítása miatt szomorkodó lelkes fiataloktól Sallai azzal vált el, hogy a kommunisták a börtönből nem egyenként, szökve, hanem a magyar proletariátus harcának eredményeképpen egyszerre, győztesekként fognak kiszabadulni*.

* Horváth Imre visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/12.

Az 1919 március 17-én kiadott ügyészi vádirat még súlyos büntetés kiszabását javasolta Sallaira, azzal az indokolással, hogy a „bankhivatalnokok között agitált a kommunizmus érdekében és a rokkant kommunisták részére izgató beszédeket készített . . .”* De már négy nappal később, a magyar proletariátus harcának eredményeképpen bekövetkezett az, amit a kommunisták előre láttak: valamennyi bebörtönzött kommunista együtt, győztesként hagyta el a börtönöket.

Sallai Imrének ismét egy diadalmas forradalom, a szocialista forradalom adta vissza a szabadságot.

Ezt a győzelmet a magyar munkásság és szegényparasztság a Kommunisták Magyarországi Pártja vezetésével vívta ki. A párt második Központi Bizottsága — élén Szamuely Tiborral, Lukács Györggyel és Bolgár Elekkel — február 21-e után tovább folytatta a harcot a tömegek megnyeréséért, a burzsoá kormány és a jobboldali szociáldemokraták ellen. A dolgozók nagy tömegei látták, hogy a burzsoá kormány egyetlen életbevágó követelésüket sem teljesítette. Helyzetük a „népkormány” uralma alatt nem javult, a munkanélküliség fokozódott, és vele nőtt a nyomor, a nélkülözés is, A munkásság közben saját tapasztalatai alapján győződött meg arról, hogy a szociáldemokrata vezetők nagy része a burzsoázia érdekeit szolgálja; és ezért döntő többségük a kommunista párt mögé sorakozott fel.

A munkásság és a szegényparasztság feltartóztathatatlan balratolódása, valamint az imperialista hatalmak teljesíthetetlen területi követelései** arra kényszerítették

---

* MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. I/5.

** 1919 március 20-án az antant-hatalmak budapesti megbízottja jegyzéket nyújtott át a kormánynak, amelyben színtiszta magyarlakta városok és falvak, többek között Debrecen kiürítését és átadását követelte.

Károlyi Mihályt, hogy átadja a hatalmat a szociáldemokratáknak.

De az SZDP vezetői az utolsó hónapok tömegmegnyilvánulásaiból már tudták, hogy a dolgozók csak a proletárdiktatúrában látják a nehéz helyzetből kivezető utat, éppen ezért a kommunisták nélkül és a kommunisták ellenére nem lehet kormányozni Magyarországot. A szociáldemokrata vezetők egy része — a balszárny — tanult a történelmi eseményekből, és elismerte a proletárdiktatúra szükségességét. De a jobbszárny: Böhm Vilmos, Weltner Jakab, Rónai Zoltán, Haubrich Ferenc és mások csak színleg fogadták el a kommunista párt programját. Azzal a tudatosan végiggondolt tervvel mentek bele az egyesülésbe, hogy a proletárdiktatúra alatt is a burzsoázia érdekeit védelmezzék és a munkásosztály hatalmát belülről gyengítsék.

Március 21-én a két párt egyesült, közösen átvették a hatalmat, és kikiáltották a proletariátus diktatúráját.

III.

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG VÉDELMÉBEN

Ezerkilencszáztizenkilenc március 21-én megalakult a Magyar Tanácsköztársaság. A magyar munkásság és szegényparasztság követte orosz testvérei példáját, lerázta magáról a nagytőkések és nagybirtokosok igáját, és saját kezébe vette sorsának irányítását.

A Magyar Tanácsköztársaság megalakulása a marxizmus-leninizmus újabb nagy győzelme volt. Létrejötte és tevékenysége egyaránt bebizonyította, hogy a kizsákmányolás és elnyomás alól felszabadulni csak Lenin és a bolsevikok által mutatott úton, a szocialista forradalom útján, a proletárdiktatúra útján lehet.

A Tanácsköztársaság kikiáltását a magyar dolgozó nép örömujjongva, határtalan lelkesedéssel fogadta, és a kommunisták vezetésével azonnal hozzálátott, hogy megsemmisítse az osztályokra tagolt, régi társadalmi rendszert. Hatalmas lendülettel és alkotó erővel igyekezett a lehető legrövidebb idő alatt megteremteni mindazt, amiért annyit harcolt és küzdött.

A nagyfontosságú gazdasági intézkedések gyorsan követték egymást. Államosították, köztulajdonba vették a gyárakat, a bankokat, a bányákat, az üzemeket, a nagybirtokokat, és megkezdték a szocialista társadalmi rend felépítését.

A dolgozók anyagi helyzetének azonnali megjavítása

és kulturális felemelése érdekében a szociális és kulturális intézkedések egész sorát hajtották végre. Bevezették a nyolc órás munkaidőt, felemelték a munkabéreket, leszállították a lakbért stb. stb. A meglevő anyagi javakat és kulturális értékeket a dolgozó nép közkincsévé tették.

A gazdasági és kulturális jellegű intézkedésekkel egy időben a Tanácskormány rendeletet adott ki a régi népelnyomó karhatalmi szervezetek: a csendőrség és rendőrség feloszlatásáról és a néphez hű Vörös Őrség felállításáról. Rendeletet hozott arról is, hogy a burzsoá hadsereg helyébe népi hadsereget, a Vörös Hadsereget kell állítani.

De a Tanácskormányra mindezek mellett az a feladat is várt, hogy teljesen szétzúzza a régi burzsoá államapparátust és megszervezze az új, proletár államhatalmat.

Sallai Imre ebben a megerősítésre, megszilárdításra váró új proletár államhatalmi szervben fontos munkakört kapott: a Belügyi Népbiztosság politikai osztályának helyettes vezetője lett. A politikai osztály vezetőjével, Korvin Ottóval együtt a Tanácsköztársaság megalakulásától kezdve bukásáig ezen a poszton őrködött a proletárdiktatúra biztonsága fölött, itt harcolt az ellenforradalmárok, összeesküvők, szabotőrök — a munkáshatalom minden belső ellensége ellen.

Sallai mindössze 22 éves volt, amikor a Tanácsköztársaság ilyen nagyfontosságú feladattal bízta meg. Addig végzett forradalmi munkája, feltétlen hűsége a proletariátus ügyéhez, becsületessége, fáradtságot nem ismerő önfeláldozása nem hagyott kétséget az iránt, hogy a rábízott feladatot jól fogja megoldani, hogy a forradalom szenvedélyes és elszánt védelmezője lesz.

Sallai örült kinevezésének, de ebbe az örömbe aggodalom is vegyült. Nyugtalanította a szociáldemokrata

párttal történt egyesülés módja és a Tanácskormány összetétele. Nem tartotta helyesnek és indokoltnak, hogy amikor a proletariátus döntő többsége a kommunista pártot támogatja, a Népbiztosok Tanácsa tizenegy szociáldemokratából és egy kommunistából alakuljon meg*. A proletariátus jövője fölötti aggodalom érzésével ment el a volt kommunista funkcionáriusok értekezletére, amelyet közvetlenül az egyesülés és a Tanácsköztársaság kikiáltása után tartottak meg. De nemcsak neki voltak kételyei. Az értekezlet többi résztvevője — éppúgy mint ő — tiltakozott az egyesülés módja és a Tanácskormány összetétele ellen.

Már a Tanácsköztársaság legelső napjaiban megmutatkozott, hogy a kommunisták aggodalmai nem voltak alaptalanok. A jobboldali szociáldemokraták ugyanis — arra való hivatkozással, hogy sem a régi fegyveres erők, sem a régi államapparátus tagjai nem fejtettek ki ellenállást a proletárdiktatúrával szemben — ellenezték, hogy az új államapparátusból kiűzzék a régi rendszer híveit és támaszait.

A szociáldemokraták működésének ellensúlyozására, két nappal a Tanácshatalom megalakulása után már megjelentek a Vörös Ujság cikkei, amelyek az államapparátus megtisztítását sürgették. „Legyen résen a proletariátus — írták a kommunisták —, a magyarországi munkásosztály még nem vette kezébe az államhatalmat", és ezért, „ami eddig történt, még nem jelenti a proletariátus diktatúráját! . . . Itt a tettek ideje." A beszédek ideje lejárt és a forradalmi munkásság közvéleménye gyors cselekvést követelt. „Követeljük a forradalom biztosítására a rendőrség, csendőrség és

* A kormány összetételével elégedetlen kommunista tömegek nyomására rövidesen megváltoztatták ezt a kiáltó aránytalanságot úgy, hogy a népbiztosok egyharmada kommunista volt.

a forradalom szempontjából megbízhatatlan katonai kötelékek haladéktalan lefegyverzését... Az ellenforradalom éber és csak a rést lesi, ahol a maga aknáit elhelyezheti. Nem tűrhetjük tovább, hogy az az ellenforradalmi csőcselék, amely a munkásság harcát a brutális üldözésével a szenvedések szakadatlan láncává tette, felfegyverkezve, a forradalom eleven fenyegetése legyen"*.

A nem marxista-leninista alapon, nem elvi alapon végrehajtott pártegyesülés, a jobboldali szociáldemokraták részvétele a Tanácskormányban és más fontos hatalmi szervekben, lehetetlenné tette a kommunisták álláspontjának következetes érvényesülését. A régi rendőrség, csendőrség és hadsereg feloszlatásáról szóló rendeletet csak formálisan hajtották végre, mert ezeknek az alakulatoknak tagjai — a jobboldali szociáldemokraták „jóvoltából" — minden akadály nélkül beléphettek a Vörös Őrség és a Vörös Hadsereg kötelékébe. Nagy részük — elsősorban a rendőrség és a volt osztrák-magyar hadsereg tisztjei — az új szervezetekben természetesen nem a proletariátus, hanem a Tanácsköztársaság ellenségeinek érdekében működtek.

Kun Béla, aki már akkor nem Lenint, hanem inkább Buharint követte, nem lépett fel a kommunisták követeléseivel szemben, de — amint ma már ismeretes — lényegében együttműködött a szociáldemokratákkal. Nem ismerve eléggé az osztályharc lenini elméletét, lebecsülte az ellenség erejét, és a Budapesti Munkás- és Katonatanács első ülésén azt hangoztatta, hogy a magyar burzsoázia nem képes rövid időn belül olyan szervezetet teremteni, „amely ellenforradalmi szempontból veszélyes lehetne"**.

---

* Vörös Ujság, 1919 március 23. (Tetteket akarunk!)

** Vörös Ujság, 1919 április 17. (A tanácsrendszer és az osztályharc.)

Sallainak nagy érdeme, hogy nem becsülte le az ellenség erejét, nem tette magáévá Kunnak, az akkor még elismert vezetőnek ezt az állásfoglalását. Ellenkezőleg, minden lépése azt bizonyítja, hogy teljesen áthatotta a tudat: „... az ellenforradalom éber, és csak a rést lesi, ahol a maga aknáit elhelyezheti ..."*

A magyar proletárforradalom győzelme idején Szovjet-Oroszország élethalálharcot vívott a betolakodó intervenciós csapatok és a belső ellenforradalmi erők ellen. A Magyar Tanácsköztársaság elszigetelten állott az állig felfegyverzett imperialista hatalmak gyűrűjében, amelyek a forradalom lángjának elterjedésétől félve, a magyar proletárdiktatúra megfojtására készülődtek. Az imperialista hatalmak népellenessége és a fiatal szovjet állam ellen folytatott rablóháborúja erősítette a megdöntött magyar uralkodó osztályokat. A magyar dolgozó nép külső és belső ellenségei összefogtak, hogy visszaállítsák a tőkés rendszert Magyarországon. Ilyen helyzetben különösen sorsdöntő volt, hogy felkutassák, leleplezzék és ártalmatlanná tegyék az ellenforradalmi erőket.

A Magyarországon maradt volt nagytőkések és nagybirtokosok, valamint a klerikális reakció megtestesítői a proletárdiktatúra kikiáltása után néhány napig meglapultak. De március végén már megkezdték aknamunkájukat a Tanácsköztársaság ellen.

A klerikális reakció, Csernoch János esztergomi hercegprímással az élen, akkor is — mint a történelem folyamán már annyiszor — megmutatta igazi arcát, mélységes gyűlöletét a történelmi haladással és a dolgozó nép felemelkedésével szemben. Ez a gyűlölet tette 1919-ben is az ellenforradalmi összeesküvések egyik fő szervezőjévé.

A klerikális reakciótól indult ki a legelső ellenforra-

* Vörös Ujság, 1919 március 23.

dalmi kísérlet is, amelyet a Korvin és Sallai vezetése alatt álló politikai osztály már április elején leleplezett. Szabados Gyula péceli lelkész az ország egyes plébániáihoz küldött sokszorosított röpirataiban és leveleiben a Tanácsköztársaság megdöntésére izgatott. Ennek az ellenforradalmi kísérletnek szálai a Bécsbe szökött ellenforradalmárok lapjához, a Bécsi Magyar Futárhoz vezettek. A Tanácsköztársaság politikai rendőrsége egy hét alatt megszerezte a lap magyarországi előfizetőinek névsorát, és igyekezett szemmel tartani őket.

Ennek eredményeként már április folyamán leleplezték Nikolényi rendőrtiszt és Stenczer dúsgazdag ügyvéd ellenforradalmi kísérletét. A letartóztatott ellenforradalmárokat Korvin és Sallai hallgatta ki. Sallainak az összeesküvőkhöz intézett kérdései éles eszére, az ügy alapos ismeretére s arra a képességére vallottak, hogy a kezében levő szálakból következtetni tudott a még hiányzó adatokra. A keresztkérdések megzavarták a letartóztatottakat, ellentmondásokba keveredtek, s így akaratuk ellenére segítettek az összeesküvés felderítésében.

A Nikolényi-ügyben Sallai személyesen vezette a további nyomozást. Sikerült megakadályoznia, hogy Nikolényi még le nem tartóztatott cinkostársai fellázítsák a Vörös Őrség és a katonaság egy részét a Tanácsköztársaság ellen.

Nem sokkal később leleplezték a Dormándy volt vezérkari tiszt vezetése alatt folyó ellenforradalmi összeesküvést is. Ezt a nyomozást Sallai teljesen önállóan irányította.

Április közepén már a Magyar Tanácsköztársaság ellen is megindult az imperialista haderők támadása. A magyar dolgozó népnek ettől az időtől kezdve meg kellett osztania erejét: tovább folytatta a szocializmus alapjainak lerakását szolgáló rendelkezések végrehajtását, és harcolt a hazánkra törő ellenség ellen.

A helyzet súlyos volt. Sulyosbította az, hogy az idő rövidsége, főként azonban a jobboldali szociáldemokraták szabotálása miatt áprilisban még nem volt új, erős Vörös Hadseregünk. A Károlyi-kormány és a jobboldali szociáldemokraták által létrehozott és dédelgetett ellenforradalmi székely hadosztály átállott a román imperialista csapatok oldalára. Ez tette lehetővé az ellenségnek, hogy gyors ütemben nyomuljon előre.

Elkerülhetetlenné vált, hogy a nagybirtokos és nagytőkés osztály, valamint a klérus tagjai közül a legveszedelmesebbeket internálják, és így gátat vessenek az ellenforradalmárok szervezkedésének. Az első tömeges internálást, a proletárdiktatúra forradalmi önvédelmének egyik eszközét, április 19-én határozta el a Forradalmi Kormányzótanács. A letartóztatandók névsorának összeállításával a Belügyi Népbiztosságot, illetve annak politikai osztályát bízta meg.

Sallai közreműködésével gyorsan elkészült az internálandók névsora, de jóváhagyását az igazságügyi népbiztos — a jobboldali szociáldemokrata Rónai Zoltán — napokig szabotálta.

A jobboldali szociáldemokraták ekkor még nem adták ki ugyan nyíltan a proletárdiktatúra „enyhébb kezelésének" — vagyis a dolgozó nép ellenségei iránt tanúsítandó elnézésnek és engedékenységnek — jelszavát, de a gyakorlatban már alkalmazták. A Forradalmi Kormányzótanács határozatait vagy egyáltalán nem, vagy szándékosan késleltetve hajtották végre. Így történt most is.

Amikor végre április 27-én Sallaiék felhatalmazást kaptak a névjegyzékben felsoroltak letartóztatására, akkor már azoknak egy része, a jobboldali szociáldemokraták segítségével, külföldre szökött, vagy itthon bújkálva dolgozott a munkásosztály ellen.

Korvin és Sallai — ennek az élethalálharcnak sok

nagyszerű katonájával együtt — fáradhatatlanul munkálkodott azon, hogy a rendkívüli nehézségek közepette védelmezze a proletárdiktatúrát. De a több ízben internált, illetve letartóztatott ellenforradalmárokat — köztük báró Hazay Samu volt honvédelmi minisztert, Szterényi József volt kereskedelemügyi minisztert, Wekerle Sándor volt miniszterelnököt, Szurmay Sándort, báró Láng Boldizsárt, gróf Károlyi Györgyöt, Habsburg József Ferenc főherceget, gróf Mikes János megyéspüspököt és Bozsik Pál gyöngyösi papot (a 32 évvel későbbi Grősz-féle ellenforradalmi összeesküvés egyik vezetőjét) — az Igazságügyi Népbiztosság újra meg újra szabadon bocsátotta.

Május legelső napjaiban a kommunisták hívó szavára fegyvert fogott a magyar munkásság és szegényparasztság színe-java, hogy megvédje a birtokába vett országot, hogy feltartóztassa és visszaverje az ellenséget.

A május-június-júliusi felszabadító harcokban a magyar vöröskatonák tízezrei bebizonyították, hogy hihetetlen erőfeszítésekre képesek a proletárhaza és a proletárdiktatúra védelmében. Semmilyen veszélytől vissza nem riadva, hősi csaták során egymás után szabadították fel az ellenség által megszállt városokat és falvakat.

A magyar Vörös Hadsereg győzelmeinek ellensúlyozására az ellenforradalmárok ádáz gyűlölettel fokozták népellenes tevékenységüket. A külföldre szökött nagytőkések és nagybirtokosok a nyugati imperialista hatalmaktól az addiginál erősebb katonai beavatkozást sürgettek. Idebent az országban ellenforradalmi bandákat szerveztek, amelyek egyes vidéki városokban és falvakban megtámadták és meggyilkolták a helyi tanács vezetőit, lefegyverezték a Vörös Őrség kisebb egységeit. Az államapparátusban levő ellenséges elemek sem maradtak tétlenül, funkciójukat a proletár államhatalom gyengítésére használták fel.

A Belügyi Népbiztosság politikai osztályának hatáskörébe tartozó útlevélosztályt például egy dr. Wagaszt nevű volt pap és régi rendőrtiszt vezette, aki a proletárdiktatúra kikiáltása előtt két ízben is küldöttségben járt Vyx alezredesnél*, hogy — mint mondotta — „az erősen fejlődő és fenyegető kommunizmus meggátlására Budapestre francia csapatokat hozzon"**.

Később ő maga beszélte el, hogy egyes kommunisták éberségének hiányát kihasználva, igen sok ellenforradalmárt szöktetett meg és bújtatott el.

Korvin és Sallai minden erejükkel küzdöttek az államapparátusban mindenütt — még a Belügyi Népbiztosság osztályain is — meglevő tűrhetetlen és veszedelmes állapotok ellen. Több átirattal fordultak a Belügyi Népbiztosság vezetőihez, vázolták a helyzetet és sürgős orvoslást kértek.

„A Belügyi Népbiztosság politikai nyomozó osztálya mai összetételében és szervezetében nem felel meg hivatásának. Hogy az egyre erősbödő ellenforradalmi mozgalmakkal szemben a küzdelmet sikerrel felvehessük, feltétlenül szükséges, hogy ez az osztály gyökeresen átszerveztessék, az ott, valamint a Vörös Őrség nyomozó testületeiben uralkodó szellem a mai forradalmi időknek megfelelően változtattassék és egy rendszeres munka alapjául szolgáló szolgálati terv és munkarend kidolgoztassék"*** — olvassuk Sallai egyik átiratában.

Sallai ugyanebben az előterjesztésében javasolta, hogy a Belügyi Népbiztosság erélyes kézzel biztosítsa

---

* Vyx francia alezredes — a fegyverszüneti szerződés végrehajtását ellenőrző antant-misszió vezetője.

** MMI Archívum. A. II. 11/134.

*** MMI Archívum. B. M. eln. 1920-36-453. 1920. 1243. iktató szám.

saját rendeleteinek végrehajtását; ne tűrje, hogy alsóbb szervek semmibe vegyék a népbiztosság intézkedéseit és megbontsák a fegyelmet. A fennálló körülmények között — írta Sallai — „eredményes munkát nem lehet végezni" és „az osztály működéséért felelősséget egyáltalán nem lehet vállalni . . ."

Bár a Belügyi Népbiztosságon nem hallgattak sürgető szavaira — ami Sallait mélységes aggodalommal töltötte el —, változatlan szorgalommal és lelkiismeretességgel végezte munkáját, mint olyan feladatot, amely szerves része a proletárdiktatúra védelmében folyó jogos és igazságos háborúnak.

Május végén leleplezték azt az összeesküvést, amelyet az addig szolgálatot teljesítő Dietz rendőrkapitány vezetésével a rendőrség volt tisztikarának egy része szőtt. Néhány nap múlva a nyomozó osztály Sallai vezetésével ismét sok rendőrtisztet fogott el, közöttük Hetényi Imrét, aki később a fasiszta korszak idején annyi bátor kommunista harcost gyilkoltatott meg.

Az idejében történt leleplezésekkel sikerült megelőzniük a proletárdiktatúra megdöntésére irányuló sötét tervek végrehajtását.

De az ellenforradalmi kísérletek újra meg újra megismétlődtek. A Tanácsköztársaság egész története újabb igazolása volt a lenini megállapításnak: „Az osztályok megszüntetése — hosszú, nehéz, szívós *osztályharc* műve, s az osztályharc a tőke uralmának megdöntése *után*, a burzsoá állam lerombolása *után*, a proletárdiktatúra megteremtése *után*, *nem tűnik el* (mint ezt a régi szocializmus és a régi szociáldemokrácia sekélyes képviselői képzelik), hanem csak formáit változtatja és sok tekintetben még elkeseredettebbé válik"*.

---

* Lenin. Üdvözlet a magyar munkásoknak. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. Szikra 1953. 395—396. old.

Egyik ilyen kísérlet volt a Déli Vasút igazgatósága által szervezett szabotázs, amelyet a bécsi ellenforradalmi komité kezdeményezett és irányított. Ravasz és aljas demagógiával arra bujtogatták a vasúti munkásság elmaradott, politikailag képzetlen elemeit, hogy az akkori viszonyok között teljesíthetetlen bérköveteléseket támasszanak a Tanácsállammal szemben. Ilyen előkészítés után, június elején, a cseh imperialisták visszaszorítására szervezett általános katonai támadás megindítása után egy nappal, kirobbant a Déli Vasút alkalmazottainak sztrájkja.

A reakció kitörő örömmel üdvözölte ezt a sztrájkot, amelynek sikerétől a Vörös Hadsereg előnyomulásának megtorpanását várták. Örömük azonban igen korai volt. A proletariátus kivédte és visszaverte az ellenségnek ezt a támadását is.

Ezekben a nehéz napokban érkezett meg Moszkvából Szamuely Tibor, magával hozva Lenin levelét a magyar munkássághoz. Lenin levelében rendületlen kitartásra, a burzsoázia és az ingadozó szociáldemokraták elleni kérlelhetetlen harcra buzdított.

„Ez a diktatúra — írta Lenin — feltételezi a kíméletlenül szigorú, gyors és határozott erőszak alkalmazását a kizsákmányolók, a kapitalisták, a földbirtokosok és lakájaik ellenállásának elnyomása céljából. Aki ezt nem értette meg, az nem forradalmár, azt el kell távolítani a proletariátus vezéreinek vagy tanácsadóinak sorából"*.

Lenin levele megnehezítette a proletárdiktatúra „enyhébb kezelésének", a szociáldemokrácia mind nyíltabban hangoztatott követelésének megvalósítását. Még a szociáldemokrata opportunizmus szellemében nevelt

* Lenin. Üdvözlet a magyar munkásoknak. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 394. old.

régi szervezett munkásság túlnyomó többsége is magáévá tette Lenin álláspontját. Bizonyítják ezt többek között a Vas- és Fémmunkás Szövetség összbizalmi testületének június 2-án megtartott értekezletén elhangzott felszólalások és az ott elfogadott határozati javaslatok is.

Kunfi Zsigmond már ezen az értekezleten szembeszállt Leninnel, tiltakozott az ingadozó szociáldemokratákkal és az ellenforradalmárokkal szemben javasolt lenini módszerek ellen. A felszólaló bizalmiak nagy része elvetette Kunfinak az ellenforradalommal szemben engedékeny, áruló javaslatát, és határozottan kijelentette, hogy helyesli a terror alkalmazását „mindenkivel szemben, aki a proletárállam ellen vét"*.

Lenin levele és a hősiesen küzdő magyar Vörös Hadsereg győzelmei a betolakodott cseh imperialista csapatok fölött — Sallai további munkájához is hatalmas erkölcsi-politikai támaszt adtak. Amíg a politikai osztály vezetője, Korvin Ottó, Szamuely Tiborral együtt a dunántúli ellenforradalmi kísérletek elleni harcot vezette, ő egyedül irányította a Belügyi Népbiztosság politikai osztályának sokirányú, nagyfontosságú munkáját.

Sallai éber figyelmét a burzsoázia legkisebb megmozdulása sem kerülte el. Tudta, hogy „engedékenységgel osztályharcot vívni nem lehet", „hogy az osztályharc rajvonalai között nem lehetséges semleges zóna", s ezért kérlelhetetlen volt a munkásosztály mindenfajta ellenségével szemben.

Június második felében jelentések érkeztek hozzá arról, hogy az ellenforradalmi bandák minden addiginál nagyobb szabású összeesküvést szőnek, mégpedig a forradalom szíve, Budapest ellen. E jelentések birtokában Korvin Ottóval együtt sürgették a karhatalmi szer-

* Vörös Ujság, 1919 június 4.

vek haladéktalan intézkedését a készülő fegyveres puccskísérlet megelőzésére.

„Június 24-én délelőtt — olvassuk a politikai osztály átiratában — . . . a testület egyik tagja jelentést tett arról . . ., hogy délutánra a monitorok támadást készítenek"*. A politikai osztály közölte ezt Jancsikkal, a Vörös Őrség akkori főparancsnokával. Jancsik azt válaszolta, hogy „majd kirendeli a tűzoltóságot, akik fecskendőjükkel szétzavarják az egész ellenforradalmat. Az ebéd utáni időben . . . egy másik nyomozó jelentette . . ., hogy a monitorokat indulásra készítik, fűtik . . ." de „Jancsik úgy vélte, hogy nyomozóink rémeket látnak"**.

A politikai osztály vezetőinek figyelmeztetései tehát süket fülekre találtak a budapesti karhatalom vezetőinél. Sőt, mint később az elfogott ellenforradalmárok kihallgatása során kiderült, az imperialisták zsoldjában álló szociáldemokrata Haubrich, aki ebben az időben a budapesti helyőrség főparancsnoka volt, titokban az ellenforradalmat támogatta. Így vált lehetővé, hogy a régi tisztekből és altisztekből álló ellenforradalmi csőcselék — amelynek a Magyarországon levő angol, amerikai és olasz diplomaták is mindenben a kezére jártak — néhány dunai monitorról ágyútűz alá vegye a Tanácsházat, elfoglalja a Ludovika Tiszti Akadémiát, megszállja a telefonközpontot és még néhány fontos középületet.

Az ellenforradalmárok és szociáldemokrata lakájaik azonban elvétették számításukat. Nem tudták, el sem képzelték, hogy a proletariátus milyen hatalmas erőfeszítésekre képes hazájának és szabadságának védelmében. Az ellenforradalmárok támadásának hírére

---

* MMI Archívum. A. II. 11/134. 279. old.
** Ugyanott.

Budapest munkásai fegyvert fogtak, és a Tanácskormányhoz hű karhatalmi alakulatokkal együtt néhány óra alatt leverték a lázadást.

A júniusi fegyveres ellenforradalmi puccs leverése után Sallai a rögtönítélő bíróság tagja lett. Engesztelhetetlen gyűlölettel a dolgozó nép ellenségeivel szemben, és ugyanakkor szocialista humanizmustól áthatva végezte feladatát. A proletárdiktatúra terrorját nem öncélnak, hanem az ellenség által rákényszerített szükségességnek tekintette. Gondosan mérlegelte, ki a tudatos, mindenre elszánt ellenforradalmár, és ki az, aki csak félrevezetett, beugratott eszköz az ellenforradalmárok kezében. Ítéleteiben biztos és határozott volt. Egyetlen szempont vezette: a munkásosztály érdekeinek védelme.

A rögtönítélő bíróság halálra ítélte a puccs vezető embereit. De a megérdemelt büntetés végrehajtását az antant-missziók és a jobboldali szociáldemokraták — Kun Béla segítségével — megakadályozták. A megtorlás elmaradása fokozta az ellenforradalmárok erejét, és az addiginál is nagyobb elbizakodottsággal szövögették a proletárdiktatúra megdöntésére irányuló terveiket.

A puccskísérletnél megnyilvánult bűnös nemtörődömség és árulás, valamint az ellenforradalmárok megmentése körül folyó lázas tevékenység megmutatta, hogy milyen mély, áthidalhatatlan szakadék tátong a kommunisták vezetése alatt küzdő proletariátus és a kulcspozíciók nagy részét kezükben tartó jobboldali szociáldemokraták között. Az ellenforradalmon aratott győzelem ellenére a kommunisták egy része látta, hogy a külső és belső ellenséget ilyen vezérkarral véglegesen legyőzni nem lehet. Ez a felismerés csendül ki a politikai osztály vezetőinek, Korvin Ottónak és Sallai Imrének a Kormányzótanácshoz intézett leveléből is. Az államapparátusban levő tűrhetetlen helyzet — írták mélységes

keserűséggel — „a Tanácsköztársaságot becsületesen szolgálókat azon válaszút elé állítja, vajon megmaradhatnak-e helyükön, vagy hagyjanak a történendőknek szabad folyást . . .”*

Bár a politikai osztály vezetői annyit sem tudták elérni, hogy az általuk feltárt terhelő adatok alapján a Kormányzótanács Haubrichot helyéről elmozdítsa, mégsem adták fel a küzdelmet. Sallai nagy akaraterővel legyőzte a reménytelennek látszó harc gyötrő, bénító érzését, és még éberebben őrködött fontos posztján. Sikerült értesülést szereznie azokról a titkos tárgyalásokról, amelyek a jobboldali szociáldemokraták és az antantmissziók között a proletárdiktatúra megdöntéséről, egy „demokratikus” polgári kormány felállításáról, lényegében tehát a kapitalista rendszer visszaállításáról folytak**.

A proletárdiktatúra egyik létkérdése volt, hogy a kommunisták Leninnek a magyar munkásokhoz intézett szavai szellemében cselekedjenek: „Legyetek szilárdak. És ha ingadozás üti fel a fejét a szocialisták között, akik tegnap csatlakoztak hozzátok, a proletárdiktatúrához . . ., nyomjátok el könyörtelenül ezeket az ingadozásokat”***.

De a lenini típusú kommunista párt hiánya lehetetlenné tette Lenin tanításainak következetes alkalmazását. Nem volt szervezett erő, amely biztos kézzel irányította volna a proletariátus harcát szabadságának mindenfajta ellensége ellen. A politikai osztály vezetői Kunnak küldött jelentésükben ismertették a helyzetet, és a Peyer Károly vezetése alatt működő munkásárulók letartóztatását javasolták. De Kun semmit sem tett a

* MMI Archívum. A. II. 11/134. 279. old.

** Lásd Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. II. köt. 196–198. old.

*** Lenin. Üdvözlet a magyar munkásoknak. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 397. old.

jobboldali szociáldemokraták sötét terveinek meghiúsítására.

★

Sallai Imre nem tartozott azok közé az előtérben álló vezetők közé, akiknek tevékenysége a dolgozók széles tömegei előtt gyorsan ismertté válik. De akik közvetlen közelről látták, mennyit és hogyan dolgozik ez a halkszavú, rendkívül szerény ember, tudták, hogy Szamuely Tiboron és Korvin Ottón kívül Sallai Imrének is oroszlánrésze volt abban, hogy a Tanácsköztársaság alatt a munkásságnak sikerült fékentartani az ellenforradalmárokat.

A magyar nép azonban akkor egyedül vívta harcát a külső és belső ellenség ellen. Szovjet-Oroszország tizennégy imperialista állam intervenciós csapatai ellen küzdve, nem tudta segíteni a szabadságáért harcoló magyar népet.

Az imperialisták túlereje, a magyar ellenforradalmárok hazaárulása és saját hibái miatt elbukott a Magyar Tanácsköztársaság. Elbukott annak a hősi küzdelemnek ellenére, amelyet a magyar munkásosztály uralmának biztosításáért és megerősítéséért vívott.

1919 augusztus 1-én a magyar proletariátus súlyos vereséget szenvedett, de a szabadságért és a szocializmusért folyó harcot nem adta fel. A munkások legjobbjai úgy tekintették a proletárdiktatúra bukását, mint átmeneti visszaesést a győzelem felé vezető úton, és megkezdték az előkészületeket arra, hogy minden addiginál rosszabb körülmények között küzdjenek az új, a legyőzhetetlen proletárdiktatúra megteremtéséért.

IV.

EMIGRÁCIÓS ÉVEK

A jobboldali szociáldemokraták már a proletárdiktatúra utolsó napjaiban nyíltan hirdették, hogy a Tanácsköztársaság bukása után egy békés, demokratikus rendszer alakul majd ki Magyarországon. Ezzel ideig-óráig el is tudták altatni a dolgozók egy részének politikai éberségét. De a kommunisták tudták, hogy az ismét hatalomra kerülő burzsoázia irtózatos bosszút áll Magyarország dolgozó népén és hogy bosszúja, vérszomja elsősorban a legjobb magyar hazafiak, a proletárdiktatúra leghűbb védői, a kommunisták ellen fog irányulni. Ez tette szükségessé, hogy a Tanácsköztársaság bukása után a kommunisták nagy része elhagyja az országot, emigrációba menjen; egy részük pedig szigorú illegalitásba vonuljon és megkezdje a Kommunisták Magyarországi Pártjának újjászervezését.

A párt újjászervezésére vonatkozó terv már a proletárdiktatúra alatt is felmerült, amikor politikai és gazdasági téren egyaránt erősen érezhető volt a szigorúan centralizált, vasfegyelmű, bolsevik típusú párt hiánya.

Az egyesülés után — amint Rákosi elvtárs a Kominternek II. kongresszusán mondotta — rövid idő múlva elkerülhetetlenné vált „egy olyan új pártot kiépíteni, amely minden vonatkozásban az orosz példát volt

hivatott követni"*. De a terv megvalósítását a katonai vereség és a belső összeomlás megakadályozta.

Sallai Imre azok közé tartozott, akiket a proletárdiktatúra leverése után a párt újjászervezésének nehéz feladatával bíztak meg.

A két párt helytelen alapon történt egyesülése nemcsak a proletárdiktatúra sorsát befolyásolta végzetesen, de a Tanácsköztársaság bukása után is súlyosan éreztette hatását. A kommunista párt annak idején beolvadt a szociáldemokrata pártba. Minthogy 1919 augusztus 1-én nem voltak kommunista szervezetek, a kommunistáknak csaknem teljesen elölről kellett kezdeniük a pártépítés munkáját.

A Tanácsköztársaság bukása után a jobboldali szociáldemokratákból és szakszervezeti vezetőkből megalakult kormány rövid pár nap alatt visszaállította a kapitalista rendszert és azzal együtt a régi, népellenes katonai, közigazgatási és igazságszolgáltatási szerveket.

A nagybirtokosok és nagytőkések politikai és gazdasági hatalmának visszaállításával — a szociáldemokraták által ígért béke és demokrácia helyett — a fasizmus barbár és véres korszaka kezdődött Magyarországon.

Horthy „fővezér" ellenforradalmi tiszti különítményei elfogták, megkínozták, bebörtönözték, meggyilkolták a munkások, szegényparasztok, vöröskatonák és értelmiségiek tízezreit, akik megalkuvás nélkül, hűen és becsületesen dolgoztak saját hatalmukért, saját rendszerükért. „Óriási vadászterületté alakult ez az ország — írták a kommunisták —, melyben a proletariátus volt az üldözött vad, a burzsoázia a nagyúri vadász, s a

* Der zweite Kongress der Kommunistischen Internationale. Protokoll. (A Kommunista Internacionálé II. kongresszusának jegyzőkönyve.) Karl Holm Verlag Hamburg. 1920. 81. old.

tiszturak, a dzsentrik, a csőcselékburzsoák a vadűző kopók"*.

Sallai is űzött vadként élt. Angyalföld kommunista munkásainál húzódott meg egy-egy éjszakára. Vendéglátói és saját biztonsága érdekében hosszabb ideig sehol sem maradhatott. Ismételt erőfeszítései, hogy kapcsolatot teremtsen a szervezésre, vezetésre alkalmas kommunistákkal, nagyrészt eredménytelenek maradtak. Sokat közülük már elfogtak, sokat kivégeztek, sokan szigorú illegalitásba mentek.

Augusztus közepe táján elfogták a pártszervező kísérlet vezetőjét, Korvin Ottót is, Sallai példaképét és legjobb barátját. Sallai megpróbálta a Korvin kezében összefutott és elfogatása miatt megszakadt kapcsolatokat újból helyreállítani, de a napról napra fokozódó terror egy időre lehetetlenné tette pártszervező munkáját. Ezért szeptember második felében, mialatt a fasiszta pribékek életre-halálra keresték, az ellenforradalmi katonai főparancsnokság pedig 100 000 korona vérdíjat tűzött ki fejére**, egy dunai teherhajón, az ott dolgozó matrózok segítségével, illegálisan Bécsbe utazott***.

Az osztrák munkásság a Tanácsköztársaság megalakulása előtt és fennállása idején mély rokonszenvvel kísérte a magyar dolgozó nép hősi erőfeszítését a szocialista forradalom győzelméért és kivívott szabadságának biztosításáért. Ezt a szociáldemokrata vezetés alatt álló osztrák kormány nem hagyhatta figyelmen kívül, és hogy megőrizze a tömegek fölötti befolyását, kényte-

---

* Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. III. köt. 1919 augusztusától 1929 őszéig. Szikra 1954. 81–83. old.

** A Vörös Ujság, Bécsben megjelent, 1920 június 6-i száma ismertette a Magyar Nemzeti Hadsereg főparancsnoksága erre vonatkozó, 476/VI. számú körlevelét.

*** Lóránt Ferencné visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.

len volt menedékjogot adni a Tanácskormány volt tagjainak és más, fontos funkciót betöltött magyar emigránsoknak. De ez a nagylelkűnek látszó gesztus semmit sem változtatott az osztrák kormány kommunistaellenességén. Karl Renner* és társai, akik 1919 március 21. és augusztus 1. között nem vetettek gátat a magyar ellenforradalmárok bécsi tevékenységének, az Ausztriába érkező kommunista vezetőket családjukkal együtt „védőőrizetbe" vették, és a proletár nemzetköziség megcsúfolásával, a Karlstein melletti internálótáborba záratták. Sőt, nem riadtak vissza attól sem, hogy a bezárt kommunisták „biztonsága érdekében" csendőrökkel vegyék körül a karlsteini internálótábort. E „védelemtől" csak azok mentesültek, akik később, az osztrák hatóságok tudta nélkül, illegálisan jutottak ki Ausztriába.

Sallai Bécsbe érkezve, a magyar Tanácskormány kommunista tagjai közül — az osztrák „szocialista" kormány „jóvoltából" — csak Lukács Györgyöt találta az osztrák fővárosban, akivel együtt kutattak az Ausztriába került többi emigráns után. Az osztrák csendőrök éberségét kijátszva, Sallainak sikerült kapcsolatot teremtenie a Karlsteinba internált kommunistákkal, és lassan megindult a párt erőinek összefogása.

Az emigrációs pártszervezet legfőbb feladatának tekintette, hogy létrehozza a magyarországi illegális szervezeteket és állandóan támogassa, erősítse a magyar munkásmozgalmat.

A bécsi pártszervezet is illegálisan dolgozott. A pártmunka és a pártszervezet ilyen védelmére feltétlenül szükség volt, nemcsak az osztrák szociáldemokrata kormánnyal szemben, amely nem tűrte a magyar kom-

* Karl Renner, az osztrák szociáldemokrata párt vezetője, ugyanakkor az osztrák koalíciós kormány miniszterelnöke is volt.

munisták politikai tevékenységét, hanem a magyar fasizmussal szemben is. A fehérterror kopói ugyanis mindenképpen arra törekedtek, hogy a kommunistákat az emigrációban is megfigyelhessék, magyarországi kapcsolataikat felderíthessék és az osztrák rendőrséggel együttműködve kézrekeríthessék őket.

A párt ideiglenes vezetősége igazoló bizottságot alakított. Ennek segítségével igyekezett megakadályozni, hogy ellenséges elemek beférkőzhessenek a párttagság soraiba.

Sallai is az igazoló bizottság tagja lett. Itt sokszor adódott alkalom arra, hogy a munkásmozgalomban szerzett emberismeretével leleplezze a pártba nem való elemeket. Minthogy nem felületesen, nem az első benyomások alapján ítélte meg az embereket, legtöbbször felismerte a melldöngető „forradalmiság" mögött az álbaloldaliságot, a kétszínűséget és a politikai kétkulacsosságot.

Sallai helyes ösztönére és józan ítélőképességére jellemző az a bizalmatlanság, amellyel a Korvin Ottó, László Jenő és még néhány letartóztatott forradalmár kiszabadítására indított akciót fogadta*. Az emigráns kommunisták elhitték egy Mautner nevű kalandor fantasztikus meséjét. Ez a Mautner azt állította, hogy Budapesten megegyezett a Margit körúti fogház egyik őrmesterével, aki pénzért hajlandó a fogoly Korvint és társait kihozni a börtönből.

Sallai nem hitt Mautnernek, és nem bízott a Mautner által előadott romantikus szöktetési terv sikerében sem. Éppen ezért helytelenítette és következetesen elutasí-

* Korvin Ottót, László Jenőt és még nyolc kommunistát 1919 november 16-án, Horthy Budapestre való bevonulása napján ítélték halálra. A Huszár-kormány, amelynek Peyer Károly is tagja volt, jóváhagyta az ítéletet. Korvin Ottót és László Jenőt 1919 december 29-én kivégezték.

totta Mautner tervét. De kételyeit, aggályait, óvatosságát az elvtársak rémlátásnak, túlzott pesszimizmusnak tartották.

A pár nap múlva lezajlott események — sajnos — mindenben Sallait igazolták. Mautner visszautazott Budapestre és rendőrkézre juttatta azokat a kommunistákat, akiknek címét a hiszékeny bécsi emigránsoktól megkapta*.

Az akkori körülmények között teljes mértékben indokolt óvatossága, körültekintése és konspirációs képessége tette alkalmassá Sallait arra, hogy a párt az egyik legfelelősebb munkakört: az emigrációs pártszervezet illegális apparátusának vezetését bízza rá.

Ettől kezdve a gyakorlati pártmunkás sok kisebb, nagyobb, de összességében nagyon fontos feladatát oldotta meg. Az ő kezében futottak össze az emigrációs szervezet és az itthon dolgozni kezdő kommunisták közötti kapcsolatok szálai. Ő gondoskodott arról, hogy minden nehézség ellenére Magyarországra juttassák a párt röpiratait és később más sajtótermékeit is. Az első, 1919 decemberében hazaküldött röpirat ezekkel a szavakkal fordult a fasizmus által leigázott, megkínzott magyar munkássághoz:

„Itt vagyunk újra, hogy megerősítsünk benneteket ama megingathatatlan hitetekben, hogy a proletárság ügye nem veszett el, hogy hírül adjuk nektek: Üldözöttek, reménykedjetek, üldözőitek nemsokára üldö-

---

* Hevesi Gyula visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. XV. 1/13. — Az emigrációs pártszervezet lapja: a Proletár, 1921 július 14-i számában közzétette az igazoló bizottság határozatát Mautner ügyében. Eszerint Mautner „... lelke legmélyéig romlott, hazug, igazmondásra képtelen, hazudozásra betegesen hajlamos, pillanatnyi előnyökért bármily rosszra és aljasra kapható, minden tekintetben teljességgel megbízhatatlan kalandor ...”

zöttek lesznek . . . Ne csüggedjetek! Az eszme él és győzni fog!"*

1920 tavaszán, a szovjet kormány többszöri kérésére az osztrák kormány szabadon bocsátotta a Karlsteinba internált magyar kommunistákat. Ezzel az emigrációs szervezet lényegesen megerősödött, és a bolsevik párt illegális tapasztalatait felhasználva, előkészítette egy rendszeresen megjelenő hetilap, a Proletár kiadását. 1920 június 30-án jelent meg először a Proletár, és körülbelül ugyanebben az időben indult meg egy ifjúsági lap, az Értesítő is, amelyet Gerő Ernő és Sallai Imre szerkesztett**.

A lapok előállításának és terjesztésének lebonyolítására a párt külön szervezetet hozott létre, amely Új Harcos sajtóvállalat néven, 1920 nyarán, Sallai vezetésével kezdte meg működését.

Az egyik legfontosabb, de legnehezebben megoldható feladat az újságok Magyarországra juttatása volt. A párt lapjának és más propagandaanyagoknak a hazaszállítása során megmutatkozott a magyar kommunisták bátorsága, önfeláldozása, áldozatkészsége és leleményessége. A fasiszta hatóságok fogcsikorgatva ugyan, de kénytelenek voltak beismerni, hogy: „Bécsből állandóan érkeznek lázító röpiratok. A Proletár című bolsevik irányú lap oly pontossággal érkezik hatóságok és magánosok címére, mintha nem is Bécsben, hanem Budapesten jelennék meg"***.

A sajtóvállalatban és az illegális apparátusban végzett munkán kívül Sallai a propagandamunkából is alaposan kivette a részét. Visszaemlékezésekből és a

* Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. III. köt. 21—22. old.

** Madarász Emil visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.

*** M. E. 1921. XXXVII. 755.

bécsi rendőrségnek a magyar rendőrséghez küldött jelentéseiből* tudjuk, hogy több helyen, így például a bécsi „Testvériség" nevű egyesületben előadásokat tartott a marxizmus-leninizmus egyes kérdéseiről; a különböző pártlapokba cikkeket írt. Egyik cikkét Korvin Ottó emlékének szentelte, s az őszinte, mély elvtársi megbecsülés és szeretet hangján ezeket írta:

„A proletariátus tiszteli, megbecsüli mártírjait. Ha a régi harcainkra való emlékezés közben az elhullott harcosokról emlékezünk, ezt főképpen azért tesszük, hogy tanuljunk tőlük, hogy... magunk is a lehető legtöbbet igyekezzünk áldozni a forradalom ügyéért.

Korvin Ottó élete példája lehet annak, hogyan kell egy életet teljesen, maradék nélkül egyetlen nagy cél, a proletárforradalom szolgálatába állítani.

Szerette az elnyomottakat, lelkesedéssel, meleg lelkének egész szeretetével; feléjük hajtotta igazságot kereső minden gondolata. És tudatos gyűlölettel, forradalmi meggyőződéssel gyűlölte elnyomóikat s a munkásság áruló vezéreit...

Most halott Korvin Ottó, de mégis él! A mi halottaink bennünk élnek, kommunistákban, akik hőseinket nem vak bálványimádással, nem vénasszonyos siránkozással ünnepeljük, hanem azzal, hogy utánozni igyekszünk őket, hogy cselekszünk az ő szellemükben..."**

★

1920-ban a szovjet kormány követelésére tárgyalások kezdődtek a magyar ellenforradalmi kormánnyal a börtönökben sínylődő magyar kommunisták kicserélése ügyében. A kicserélendő foglyok névsorát a bécsi emigrációs szervezet állította össze. Sallai magyaror-

* Lásd MMI Archívum. A. II. 8/27. (Németül.)
** Proletár, 1920 december 30. (Korvin Ottóról.)

szági kapcsolatai útján összegyűjtötte a rájuk vonatkozó életrajzi adatokat, és nagy emberismeretével segítséget nyújtott ahhoz, hogy a magyar munkásmozgalom legjobbjai kikerüljenek a börtönökből a Szovjetunió szabad földjére*.

Sallai mindezeken kívül egyik legtevékenyebb szervezője és vezetője volt az ifjúmunkás-mozgalomnak is.

A proletárdiktatúra idején a baloldali ifjúság önálló kommunista szervezeteket alakított. E szervezeteket az ellenforradalom szétverte ugyan, de tagjainak nagy része megmenekült a tiszti banditák vérengzésétől és életben maradt. Nem azért, mintha Horthyék törődtek volna áldozataik korával, hanem mert a kommunista ifjak nagy része — éppen fiatalsága miatt — a proletárdiktatúra alatt nem volt közismert. Ezek a fiatalok nem egyszer bebizonyították hűségüket és lelkesedésüket a szocialista eszmék és célok iránt, ezért a KMP újjászervezésénél támaszkodni lehetett rájuk.

A bécsi emigrációban megalakult ifjúsági vezető szervre az a feladat várt, hogy mielőbb felvegye az összeköttetést a Magyarországon élő kommunista fiatalokkal és segítségükkel meggyorsítsa a KMP újjászervezését.

Az 1919—1922-es években Sallai Imre az emigrációs ifjúsági vezetőség többi tagjával, Gerő Ernővel, Lékai Jánossal és Komor Imrével együtt rengeteget fáradozott a magyar kommunista ifjúság megszervezése és nevelése érdekében.

A bécsi magyar ifjúsági vezető szerv olyan hősöket adott a magyar nép szabadságharcának, mint a Vadas fivérek** és sokan mások, akik életüket áldozták a

---

* Komor Imre visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 1/3.

** A Vadas fivérek, a 19 éves Márton és a 18 éves Andor, 1919 végén jöttek haza Bécsből, hogy kapcsolatot teremtsenek az

fasizmus ellen folyó küzdelemben. De az ő mártírhaláluk sem riasztotta vissza a többi kommunista ifjút a rábízott feladat vállalásától.

Ez a hősiesség tette lehetővé, hogy 1921 februárjában újból megindulhasson a kommunista pártépítő munka Magyarországon. Ekkor jött haza Bécsből Andics Erzsébet, Berei Andor és Vas Zoltán, hogy a bécsi emigrációs szervezet vezetésével itthon illegálisan szervezze a magyar munkásság és az ifjúmunkások ellenállását a fasiszta elnyomással szemben.

A magyar kommunisták az európai forradalmi fellendülés és különösen a szovjet nép által elért nagy eredmények hatása alatt abban reménykedtek, hogy hazánkban is rövidesen bekövetkezik az új, győzelmes proletárforradalom. Ezért fő feladatuknak a fasiszta barbárság leleplezését és az új forradalom propagálását tekintették.

„Húsz hónap előtt — írták egyik röpiratukban — mennyországot ígértek a magyarországi proletariátusnak, ha elárulja saját magát, a proletariátus diktatúráját, és mennyország helyett a poklok pokla következett. A hatalom birtokosai voltatok, s ma a világ legelkínzottabb, legelnyomottabb páriái vagytok. Húsz hónap óta ülik vad orgiáit a véres bosszúnak... Magyarország munkássága a maga vérén, a saját kínján tanulta meg, hogy csak két út van: választhatja a burzsoá, kapitalista uralmat és ezzel együtt Horthyt s a gyilkos vadállatok különítményeit; a börtönt, a korbácsot, a derest és az akasztófát; és választhatja a proletariátus szocialista uralmát, amelyhez csak a forradalom és diktatúrán át vezet a harc és kitartás útja"*.

itthon dolgozó elvtársakkal. Mindkettőjüket elfogták, és borzalmas kínzások után 1920 januárban kivégezték.

* Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. III. köt. 52—53. old.

Andics Erzsébetet, Berei Andort, Vas Zoltánt és az illegális szervezet több tagját rövid három hónapos működésük után elfogták. Megkönnyítette a fasiszta rendőrség munkáját, hogy a magyar kommunisták nagy részének akkor még nem volt megfelelő illegális tapasztalata.

A bebörtönzött ifjú harcosok helyére azonban rövid idő múlva újak léptek. Még alig hangzott el a fasiszta bíróság drákói ítélete a letartóztatott ifjú kommunisták fölött, amikor az előbbinél nagyobb erővel és nagyobb felkészültséggel ismét megindult a pártépítő munka Magyarországon. 1922 elején — szintén a bécsi emigrációs szervezet megbízásából — Gerő Ernő vezetésével a kommunista fiatalok újabb csoportja jött haza.

Hazaérkezésük után rövid idő alatt az illegális párt- és ifjúsági szervezetek egész sorát alakították meg. Ugyanakkor megszervezték az illegális nyomdát is, és az ellenforradalmároktól meggyötört ország szívében, Budapesten, 1922 februárjától szeptemberig, minden héten rendszeresen megjelent a Kommunisták Magyarországi Pártja első illegális lapja, a Gerő Ernő szerkesztette Kommün.

Az ifjúmunkások szervezését Komor Imre és Révész Géza vezette. Komor Imre szerkesztette a Kommunista Ifjúsági Szövetség lapját, a szintén Budapesten megjelenő Ifjú Proletárt.

A Gerő Ernő vezette pártépítő munka abban az időben folyt, amikor a nyílt ellenforradalom első vad dührohamát az úgynevezett bethleni konszolidáció — az intézményes terror, a nép elnyomásának rendszerbefoglalása — váltotta fel. A Kommün találóan jellemezte a magyar fasizmus konszolidációját: „Az agyonüldözött magyar munkásosztály szorosra fűzött láncait megoldotta a magyar burzsoázia, de csak éppen annyira,

hogy ismét kezébe tudja venni a kalapácsot s tovább tudja vinni a kapitalizmus igáját"*.

A KMP itthoni szervezetei és a bécsi emigrációs szervezet közötti rendszeres érintkezést ekkor is Sallai biztosította. Ő juttatta át a határon azokat a cikkeket, amelyeket a bécsi elvtársak a Kommün és az Ifjú Proletár számára írtak. E munkája közben igen sok akadályba ütközött, és számtalan nehézséget kellett leküzdenie.

A magyar fasiszta hatóságok nemcsak a határokon igyekeztek minden lehető módon meggátolni a kommunista sajtótermékek behozását, hanem erősen megszigorították a levélcenzúrát is. Ráadásul a detektíveken kívül a horthysta tisztek tömegét küldték ki a bécsi kommunista emigránsok megfigyelésére**.

Mégis — amint akkori munkatársai közül többen elmondották — Sallai olyan körültekintéssel, annyi gonddal, előrelátással szervezte meg az utazásokat és a küldemények hazaszállítását, hogy ezzel kapcsolatban a rendőrségnek senkit sem sikerült letartóztatnia.

Ugyanakkor Magyarországon spiclik és provokátorok férkőztek be a párt soraiba. Ezek Gerő Ernőt, Komor Imrét, Révész Gézát és számos más kommunistát — akik nyolc hónapon át eredményes és megfeszített munkát végeztek — minden óvatosságuk, éberségük ellenére is a fasiszta rendőrség kezére juttatták.

A kommunisták ellen indított perben hozott súlyos ítélet indokolásából kitűnik, hogy a pártba befurakodott

---

* Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. III. köt. 83. old.

** Sallai Imrének egy szegedi kommunista ifjúhoz intézett leveléből tudjuk, hogy 1921-ben egy bécsi kommunista emigráns lakására öt horthysta tiszt tört be, elvitte a lakásban talált összes pénzt és iratokat, csupán azért, mert e lakásba Magyarországból levelek érkeztek. [Lásd MMI Archívum. Szegedi törvényszéki iratok. IV. 3867/1921. 65—66. old.]

árulók révén a fasiszta rendőrség ismerte Sallai munkáját és e munka jelentőségét is.

„Gerő Ernő és társai — olvassuk az ítéletben — bűnösek . . . az állami és társadalmi rend felforgatására irányuló bűntettben, melyet azzal követtek el, hogy Gerő Ernő és társai még az 1921. év folyamán a III. Internacionálé Végrehajtó Bizottságának Wienben működő megbízottjaival, mégpedig Landler Jenővel, Hamburger Jenővel, Lukács Györggyel, valamint Sallai Imrével, a wieni és a magyarországi ifjúmunkások kommunista pártjának vezető titkárával egyetértően . . . elhatározták, hogy Magyarországon a kommunista pártot megszervezik és kiépítik"*.

★

Az emigrációba kényszerült magyar kommunisták egy része a nemzetközi munkás-, illetve ifjúmunkás-mozgalomban dolgozott. Sallai többedmagával a magyar és a nemzetközi kommunista mozgalomban egyaránt részt vett.

A Kommunista Ifjúsági Internacionálé megbízásából gyakran utazott a régi Osztrák-Magyar Monarchia területén létesült új országokba, leginkább Csehszlovákiába. A magyar ifjúmunkás-mozgalomban szerzett tapasztalataival támogatta az ott alakulóban levő kommunista ifjúsági szervezeteket.

Ennyiféle és ennyire szerteágazó munka mellett volt ideje arra is, hogy végtelen türelemmel, meggyőzéssel, elvi kritikával segítse az emigráns ifjúságot kommunistává fejlődésében. Tudott elnéző lenni apróbb, nem jellembevágó hibáik iránt, de kérlelhetetlen volt, ha a párt ügyéről, a párt védelméről volt szó. Itt a legkisebb hanyagságot vagy felületességet sem tűrte el.

* MMI Archívum. A. III. 1/1922/12.

Ahogy önmagától, úgy munkatársaitól is a legnagyobb pontosságot és lelkiismeretességet követelte. Elég volt egy szekrényzár nyitvahagyása, vagy egy asztalon felejtett bizalmas feljegyzés ahhoz, hogy a „tettes" alapos dorgálásban részesüljön.

Sallai nagy súlyt helyezett a fiatalok marxista-leninista képzettségének fejlesztésére is. Elméleti tanfolyamokat szervezett számukra.

E tanfolyamok egyik előadója visszaemlékezéseiben elmondotta, hogy Sallai nagy szeretettel és hozzáértéssel vezette az ifjúság nevelését. Az előadóknak nemcsak az előadás témáját adta meg, hanem segítette őket a téma feldolgozásában is. Amikor például a marxi-lenini államelmélet ismertetése került sorra, a magyar történelemből, de különösen a Magyar Tanácsköztársaság történetéből hozott fel számtalan példát, amelyekkel az előadó megkönnyíthette az államelmélet megértését*.

Ellenőrizte a fiatalok fejlődését és szüntelen tanulásra ösztönözte őket. Miután elhangzott Lenin beszéde „Az ifjúsági szövetségek feladatai"-ról, gyakran idézett belőle: . . . „Hiba volna úgy gondolkozni, hogy elég elsajátítani a kommunista jelszavakat, a kommunista tudomány következtetéseit, anélkül, hogy elsajátítanánk az ismereteknek azt az összességét, amelynek következménye maga a kommunizmus"**.

Sallait a Bécsbe emigrált magyar kommunista ifjúság tisztelete, szeretete, megbecsülése vette körül. Szigorúsága ellenére legjobb barátjukat látták benne, akihez mozgalmi és egyéni problémákkal egyaránt szívesen fordultak.

Az 1919—1922-es években, amikor a Bécsből hazatért fiatalok közül oly sokan a fasizmus áldozatai lettek,

---

* Kelen Józsefné szóbeli visszaemlékezése alapján.

** Lenin. Az ifjúsági szövetségek feladatai. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. Szikra 1951. 288. old.

az emigrációban élő ifjak egy részében a veszteség fölött érzett mélységes fájdalom a jövőt illető pesszimizmussal párosult. Ilyenkor kimentek Grinzingbe* Sallaihoz, hogy nyugalmából, töretlen optimizmusából erőt merítsenek a további küzdelemre. Sallai késő éjszakáig elbeszélgetett vendégeivel. Beszélt a történelmi fejlődés objektív törvényeiről, arról, hogy az első proletárdiktatúra után, a fasizmus minden terrorja ellenére elkövetkezik a győzelmes második. A meleg, baráti légkörben feloldódott a fiatalokban levő feszültség, és újra hinni tudtak a győzelmes jövőben.

A Sallainál töltött baráti estéken mindig elővették az annyira szeretett Ady verseket is, és Sallai gyakran felolvasta a lánglelkű költő egyik legszebb költeményét:**

„«*Fölszállott a páva a vármegye-házra,*
Sok szegény legénynek szabadulására.»

Kényes, büszke pávák, Nap-szédítő tollak,
Hírrel hirdessétek: másképpen lesz holnap.

Másképpen lesz holnap, másképpen lesz végre,
Új harcok, új szemek kacagnak az égre."

(Fölszállott a páva)

★

Az 1920—1922-es években a Kommunisták Magyarországi Pártja és a Kommunista Ifjúmunkás Szövetség magyarországi szervezeteinek kiépítéséért folytatott és a fasizmus ellen vívott hősi küzdelmet sokszorosan megnehezítették az emigrációs szervezetben dúló áldatlan frakcióharcok.

---

* Grinzing Bécsnek egyik munkáslakta külső kerülete.

** Heszky Erzsébet visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.

Amint levert forradalmak után minden más pártban, úgy a KMP-ben is felvetődött a kérdés: ki a felelős a Tanácsköztársaság bukásáért? Az emigránsok egy csoportja, élén Kun Bélával — aki elsősorban volt felelős a hibákért — semmiféle önbírálatra nem volt hajlandó a proletárdiktatúra előtt és alatt folytatott politika fölött. Mások, Landler Jenő köré csoportosulva, nagyrészt felismerték és elemezték is azokat a hibákat, amelyeket a kommunisták azáltal követtek el, hogy nem a marxista-leninista elvek alapján egyesültek a szociáldemokratákkal, hogy nem ismerték fel a munkás-paraszt szövetség politikai jelentőségét, hogy helytelenül fogtak hozzá a földkérdés megoldásához, és nem tisztították meg kielégítően az államapparátust.

„A politikai pártnak saját hibáihoz való viszonya egyik legfontosabb és legbiztosabb ismérve a párt komolyságának és annak, hogy miként teljesíti a *valóságban kötelességét osztálya* és a dolgozó *tömegek* irányában. A hibát nyíltan beismerni, okait feltárni, elemezni azt a helyzetet, amely a hibát szülte, gondosan megvitatni, hogy milyen eszközökkel lehet a hibát kijavítani — ez jellemzi a komoly pártot . . ."* — tanította éppen ebben az időben Lenin.

A Landler-frakció harca a Kun-frakció ellen a hibák elismeréséért tehát feltétlenül helyes volt.

Sallai a Landler-frakcióhoz tartozott. De nem csak és nem elsősorban a Landler Jenő személye iránt érzett őszinte megbecsülés és szeretet vitte a Landler-frakció soraiba. Sallai nem személyekhez, hanem elvekhez ragaszkodott. Azok a tapasztalatok, amelyeket a proletárdiktatúra idején a jobboldali szociáldemokraták aknamunkájáról, az államhatalmi szervekben bentmaradt reakciós elemek szabotálásáról és az ellen-

* Lenin. „Baloldaliság" — a kommunizmus gyermekbetegsége. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 45. old.

forradalmi összeesküvésekről szerzett, arra késztették, hogy azokhoz csatlakozzék, akik akartak és tudtak tanulni az elkövetett hibákból.

Ismeretes, hogy a Kommunista Internacionálé 1920 június—júliusban megtartott II. kongresszusán Lenin többször beszélt a Magyar Tanácsköztársaságról. „Egyetlen kommunistának sem szabad elfelejtenie a Magyar Tanácsköztársaság tanulságait. A magyar kommunistáknak a reformistákkal való egyesüléséért drágán fizetett a magyar proletariátus"* — mondotta.

Éppen így figyelmeztette a kommunistákat arra, hogy tanuljanak a magyar kommunistáknak a földkérdésben elkövetett hibájából is**.

A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa után a frakcióharcok egy időre elültek, de 1921 tavaszán, az első nagyobb szabású pártépítő munka szétverése, az Andics Erzsébet, Berei Andor, Vas Zoltán vezetésével dolgozó csoport elfogatása után, ismét kiélesedtek.

A legtöbbet és leghevesebben vitatták a párt újjászervezésének módszerét. Kun illegális tömegpártot akart teremteni akkor, amikor annak szervezeti előfeltételei nem voltak meg, amikor a fasiszta terror tombolása még egy szigorúan zárt, szűkkörű szervezet létrehozását is rendkívüli mértékben megnehezítette. Kun terve hibás volt azért is, mert az illegális tömegpártot nem úgy akarta létrehozni, hogy kitartó és szívós nevelő munkával megnyeri a szakszervezetekben és a szociáldemokrata pártban tömörült, valamint a még szervezetlen munkásokat, hanem úgy, hogy az emigrációban élő kommunistákat tömegesen akarta hazaküldeni.

---

* Lenin. A Kominternbe való felvétel feltételei. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 203. old.

** Lásd Lenin. A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa. Lásd ugyanott, 250. old.

Bármennyire baloldalinak látszott is az „illegális tömegpárt" jelszava, valójában a legfontosabb kommunista feladat elől: a széles dolgozó tömegek politikai felvilágosítása elől való megfutamodást jelentette.

A Landler-frakció élesen szembeszállt Kun álbaloldali pártépítési javaslatával. Határozottan állást foglalt a munkásosztály legális szervezeteiben folytatandó nehéz, de feltétlenül szükséges ellenzéki munka mellett, és Kun szervezési politikáját, mint „nagyszájúságba burkolt opportunizmust" bélyegezte meg*.

Sallai szenvedélyesen küzdött az „illegális tömegpárt" jelszava ellen. Az a rövid idő, amit a proletárdiktatúra bukása után még Magyarországon töltött, valamint az azóta eltelt két esztendő súlyos harcai, áldozatai és kudarcai meggyőzték arról, hogy az illegális tömegpárt létrehozása az akkori magyarországi viszonyok között lehetetlen. Meg volt győződve arról, hogy egy ilyen párt létrehozására irányuló minden kísérlet kudarcba fulladna, és a párt kádereinek tömeges pusztulásával járna.

De a Kun helytelen szervezési elvei ellen küzdő Landler-frakció sem tudott helyes szervezési elveket kidolgozni, mert bizonyos mértékben lebecsülte az illegális pártszervezetek létrehozásának és a párt önálló fellépésének szükségességét.

Az a tény, hogy a Landler-frakció tagjai sem jutottak még el annak felismeréséig, hogy egy bolsevik típusú párt nélkül nem lehet eredményes osztályharcot vívni, kétségtelenül bizonyította, hogy a magyar kommunisták legjobbjai sem tették még eléggé magukévá a marxista-leninista elméletet.

A Kommunista Internacionálé segítséget adott az elvi ellentétek megszüntetéséhez. 1921 augusztusában

---

* Vörös Ujság, Bécs. 1921 november 19. (Mit akarunk?)

foglalkozott a KMP-ben folyó vitával, és állást foglalt a szakszervezetekben folytatandó állandó és rendszeres munka mellett. „A szakszervezetek tehát, amennyiben a proletariátus tömegei között való munkáról van szó, a Kommunisták Magyarországi Pártja politikai és szervezeti törekvéseinek legfontosabb talaját képezik"* — állapítja meg a Kommunista Internacionálénak a KMP-hez intézett levele.

A Kommunista Internacionálé a leghatározottabban elvetette Kunnak az emigráns kommunisták tömeges hazatérésére vonatkozó javaslatát, mint olyant, ami az akkori viszonyok között megvalósíthatatlan.

Ugyanakkor a Kommunista Internacionálé állást foglalt az illegális, centralizált párt szerepének bármiféle lebecsülése ellen is: ... „nem szabad szem elől téveszteni — mondja a levél —, hogy centralizált, illegális organizáció nélkül Magyarországon nem lehet kommunista párt, amely több volna, mint kommunista propagandacsoportok laza szövetsége ..."**

A magyar munkásmozgalom erősen megsínylette azt, hogy a Kommunista Internacionálé határozata ellenére az emigrációban sem szűntek meg a frakcióharcok. Az emigrációs szervezetben folyó viták gyengítették az osztályellenség elleni küzdelmet, elvonták a figyelmet a párt előtt álló legfontosabb feladatról.

A frakciózás okozta bajokat növelte az, hogy a két frakció közötti elvi harcot mindinkább megmételyezték az elvtelen személyi ellentétek is, amelyeket az osztályellenség saját javára használt fel, és újabb spicliket, provokátorokat juttatott be a párt soraiba.

Sallai az igazoló bizottságban végzett munkája során

---

* Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. III. köt. 61. old.

** Ugyanott, 62. old.

többször volt tanúja annak, hogy Kun és hívei — de olykor a Landler-frakció tagjai is — a maguk frakciós szempontjait a párt érdekei fölé helyezték. Olyan embereket is felvétettek a párt soraiba, akiknek politikai múltja nem volt egészen tisztázott és becsületességükhöz is kétség fért.

Sallai küzdött ez ellen, féltette a párt jelenét és jövőjét. De abban a légkörben, amely a két csoport körül kialakult, ő sem tudott következetesen megmaradni a tisztán elvi kérdésekért folyó harc keretei között. Bár gyűlölte a klikkrendszert, a személyeskedést, maga is belesodródott az áldatlan küzdelembe.

★

Sallainak igen sokirányú volt az elfoglaltsága. Ennek ellenére, amennyire csak tehette, bekapcsolódott az osztrák kommunista párt mozgalmi munkájába is. Feleségéhez és barátaihoz írt leveleiben lelkesen számolt be egy-egy jelentősebb eseményről. Az egyik május 1-i ünnepségről ezt írja: „Tegnap demonstráltunk. Nagyon sokan voltunk kommunisták. Körülbelül tízezren. Magyarok is szépszámmal voltak . . . A felvonulásnál rengeteget énekeltünk, mint mindig. Ebéd után kimentünk a rohrerhüttei összejövetelre. Ez is igen szépen sikerült. Az ifjúmunkások orosz mintára szabadon játszottak egy kis rögtönzött darabot, könyveket sorsoltak ki, szavaltak és én közben megtanultam énekelni a Warsavjankát"*.

A mozgalmat előrevivő legapróbb munkát is szívesen és örömmel végezte. „Amit pedig majdnem elfelejtettem elmesélni: eladtam 20 példány Die Rote Fahnet, valamennyit a szociáldemokraták tüntetésénél, amelynél

* MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 156/1953. 28. old. — A Warsavjanka a lengyel munkásság forradalmi dala.

nagyobb tömegek vettek ugyan részt, mint a mienknél, de a szokott temetői hangulatban" — írta ugyanabban a levélben.

De nemcsak az ünneplő, vidám tömeggel élt együtt Sallai. Az 1920-as évek elején már az osztrák burzsoázia is szervezni kezdte a maga fasiszta terrorcsapatait, és Sallai az osztrák kommunistákkal vállvetve harcolt e garázda csőcselék ellen. „... természetesen én is ott voltam a Hackenkreuzler-gyűlés alkalmából teljesen spontán, minden felsőbb utasítás nélkül összeverődött tömegben ..., amely alaposan megzavarta a horogkeresztes társaság gyűlését. Emiatt a tervezett felvonulásuk is elmaradt"* — írta egy másik levélben.

★

1922 őszén Sallai a párt megbízásából Moszkvába utazott, hogy a Kommunista Ifjúsági Internacionálé III. kongresszusán a magyar kommunista ifjúságot képviselje. Örömmel és várakozással telve indult el első moszkvai útjára. Azt remélte, hogy nemcsak az orosz szovjethatalmat ismeri meg közvetlen közelről, hanem láthatja és hallhatja az egész világ munkásságának lánglelkű vezérét: Lenint is. Sajnos, ez a vágya nem teljesülhetett. Lenin akkor már súlyos beteg volt, és nem vehetett részt a kongresszus munkájában.

Az ifjúmunkások kongresszusa a Kommunista Internacionálé vezetésével jelentős munkát végzett. A nemzetközi helyzetet elemezve megállapította, hogy a reakció egész Európában megerősödött, támadásba ment át a munkásság által a forradalmi periódusban kiharcolt gazdasági és politikai jogok ellen, és a Kommunista Ifjúsági Internacionálénak a különböző országokban levő szekciói közül többet illegalitásba kényszerített.

* MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 156/1953. 31. old.

A kongresszus felhívta az ifjúság figyelmét arra, hogy a reakció előretörésével együtt jár a militarizmus megerősödése. Ez a körülmény még követelőbben állította az ifjúság vezetői elé azt a feladatot, hogy szívós és következetes harcban megteremtsék az ifjúmunkás-mozgalom egységét. A kongresszus erről határozatot is hozott, amelynek megvalósításáért a szakszervezetekben kiépítendő ifjúmunkás-szervezeteknek kell küzdeniük.

E kongresszus jegyzőkönyve nincs birtokunkban, de elvtársak visszaemlékezéseiből és Sallai leveleiből tudjuk, hogy ő maga is sokat dolgozott a kongresszus különböző bizottságaiban, és december 11-én, a kongresszus negyedik napján, a tőkés országokban élő ifjúmunkások gazdasági érdekei védelmének szükségességéről tartott beszámolóhoz részletesen hozzászólt*.

A kongresszus előtti hetekben érkezett Moszkvába egy új, nagyrészt ifjúmunkásokból álló magyar cserefogoly-csoport. A fiatalok mohó érdeklődéssel kezdtek tanulni. Szemináriumokat is szerveztek, amelyeken Sallai négy-öt alkalommal beszélt a fiataloknak az irodalom különböző irányzatairól, és az akkor kialakulóban levő szocialista irodalom feladatairól**.

Sallai a Moszkvában töltött hónapok minden szabad percét az új orosz élet tanulmányozásának szentelte. Megragadta, valósággal lenyűgözte az a hősi erőfeszítés, amelyet a bolsevik párt és a szovjet nép az akkori igen nehéz körülmények között kifejtett. Csodálta optimizmusukat, szívósságukat, elszántságukat, amellyel hozzáláttak, hogy minden nehézséget leküzdve eltüntessék a

---

* Lásd MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 156/1953. 11. old.

** Horváth Imre visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/12.

háború és a polgárháború pusztításait, megindítsák a termelést és megszüntessék gazdasági és kulturális elmaradottságukat.

Abban az időben már működött a bolsevik párt által létesített Marx—Engels Intézet. Az intézet feladata az volt, hogy lehetőleg eredetiben összegyűjtse egész Európából Marx és Engels összes műveit, valamint az életükkel és tevékenységükkel foglalkozó marxista irodalmat, és ezzel megteremtse a marxizmus tanulmányozásának nemzetközi központját.

Sallai örömmel fogadta a Marx—Engels Intézetnek azt a javaslatát, hogy az intézet számára gyűjtse össze az Ausztriában található marxista irodalom anyagát.

A Kommunista Ifjúsági Internacionálé kongresszusának befejezése után Sallai visszatért Bécsbe és a kongresszus határozataiban megszabott módon folytatta munkáját az ifjúmunkások között.

★

Sallaira, a kiváló szervezőre és jó propagandistára úgy emlékeznek vissza elvtársai, barátai és munkatársai, mint aki már a bécsi emigráció éveiben is a szocializmusért folyó harc ingadozás nélküli, sziklaszilárd meggyőződésű, fáradtságot nem ismerő katonája és szocialista humanizmustól át- meg áthatott, rendkívül melegszívű *ember* volt, aki megosztotta elvtársainak, barátainak minden fájdalmát és örömét. Úgy ismerték, mint aki nemcsak a munka nehezéből vette ki a részét, hanem mindig készséggel segített is ott, ahol arra szükség volt. A róla szóló visszaemlékezésekből és feleségéhez írott leveleiből kirajzolódik Sallai, az ember.

A Bécsbe érkező kommunista emigránsok nagy része hosszabb-rövidebb ideig súlyos anyagi gondokkal küzdött. Az osztrák munkások között igen sok volt a munkanélküli. Ez megnehezítette a magyar emigránsok

elhelyezkedését is. Szántó Zoltán, akinek három hónapi fogság után sikerült megszöknie az ellenforradalom börtönéből, az emigrációs idők nyomasztó gondjaira és Sallai elvtársi segítőkészségére visszaemlékezve elmondotta, hogy családjával együtt ő is nagyon nehéz körülmények között élt Bécsben. Kislánya akkor pár hónapos volt. Ici-pici, egy ablakos, téglaalakú szobában laktak. Egyik vasárnap a magyar kommunista emigránsok pártösszejövetelt tartottak a városban, amelyen Sallai is megjelent. Amikor vége volt a megbeszélésnek, Sallai megkérdezte tőle, hogyan élnek. Szántó Zoltán elmondta, hogy feleségét és kislányát ismerősökhöz kellett elküldenie, mert nem maradhattak a hideg lakásban. Pénze nincs, hogy tüzelőt vásároljon. Erre Sallai — aki maga is szűkös körülmények között élt — kivette az erszényét és pénzt nyomott a kezébe. Olyan magától értetődően adta, hogy nem lehetett visszautasítani*.

Sallai Grinzingben, Bécs egyik munkásnegyedében, kis albérleti szobában lakott, de ez a szerény lakás sokszor adott menedéket, otthont a leginkább rászoruló elvtársaknak.

„Ma beszéltem Hajtaival — írta egy ízben feleségének —, akit hosszú betegeskedés után elbocsátottak az állásából. Most kereset és lakás nélkül, nagy nyomorban van szegény. Azon gondolkodom, hogy ne hívjam-e ki lakni mihozzánk"**. Nem sokáig gondolkozott, magához vette Hajtait, és anyagi erejét messze meghaladó módon gondoskodott róla.

Sallai magánélete egyszerű, tiszta és becsületes volt. A proletárdiktatúra idején feleségül vette a politikai osztály egyik munkatársát, aki a Tanácsköztársaság bukása után néhány hónappal követte őt az emigrációba.

---

* Szántó Zoltán visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 46/6.

** MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 156/1953. 35. old.

Az asszony tüdőbajos volt, sokszor feküdt kórházban. Sallainak hozzá írt levelei gyöngédségről, szeretetről, állandó figyelmes gondoskodásról tanúskodnak. Keresetének nagy részét a silány kórházi élelmezés pótlására fordította. Emiatt sokmindent meg kellett vonnia magától. De amikor felesége arra kérte, hogy takarékoskodjék a neki küldött élelmiszerekkel, így válaszolt:

„Rendkívüli módon felháborított a pénzügyi tervezeted. Szó sincs róla, hogy belemenjek ilyen ajánlatokba . .. Nem tudom honnan veszed Te az én anyagi gondjaimról szóló információidat. Én a lehető legrendezettebb viszonyok közt vagyok, és magamtól igazán semmit meg nem vonok . . . Legfeljebb kevesebb könyvet fogok vásárolni. A Te bőrödön spórolni azonban nem akarok, és igen kérlek, tégy le minden ilyesfajta tervedről, mint olyanról, mely az én érdekeimet a legsúlyosabban sérti"*.

De éppen így törődött azzal is, hogy felesége ne maradjon el mellőle a marxizmus-leninizmus tanulmányozásában és az általános műveltség megszerzésében. Egyik levelében május 1. jelentőségéről és a II. Internacionálé alakuló kongresszusán május 1. nemzetközi megünnepléséről hozott határozatról írt részletesen és pontosan**; máskor a Lenin és Rosa Luxemburg közötti elvi ellentétek egyikét vázolta. Olyan kérdés ez, amelyet Lenin és Sztálin tanításai alapján ma már sokan ismernek, de 1924-ben még a kommunisták közül is csak a legjobban képzettek előtt volt világos: „Tudod, hogy a bolsevikok és mensevikek közötti szakadás azon a kérdésen állt be, hogy a mensevikek a párt szerepének egész más jelentőséget tulajdonítottak, mint a bolsevikok. A régi szociáldemokrata elképzelés szerint azt tartották, hogy a

* MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 153/1953. 63. old.
** Lásd MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 156/1953. 27—28. old.

tőke koncentrációja odáig fogja vinni a kapitalista társadalmat, hogy a végén két tábor, két párt fog szemben állni a harcban és a középrétegek eltűnnek. Ezért arra kell törekednünk, hogy a mi táborunkba minél nagyobb tömegeket szervezzünk. A pártstatutumok 1. pontját így akarták fogalmazni: Párttag mindenki lehet, aki a párt programját vallja és pártadót fizet.

A bolsevikok szerint ez a két táborrá válás ilyen absztrakt módon sohasem fog bekövetkezni, középrétegek (parasztság, kispolgárság) megmaradnak, sőt ideológiailag maga a munkásosztály sem homogén. A párt nem azonos a munkásosztállyal, hanem annak a legtudatosabb része. Ezért: párttag csak az lehet, aki a párt munkájában (akkor illegálisan) aktív részt vesz.

Ennél a nézeteltérésnél Luxemburg *teljesen* a mensevik álláspontot vallotta. Ez az *organizációs kérdésben való* differencia Luxemburggal . . ."*

Sallai állandóan, kitartó szorgalommal és rendszeresen tanult. Érdeklődési köre kora ifjúságától széles volt és fejlődésével együtt egyre tágult. A bécsi emigráció éveiben a munkásmozgalom elméleti és gyakorlati kérdéseinek tanulmányozásán kívül — anyagi lehetőségeihez és szabad idejéhez képest — sokat foglalkozott zenével, de különösen irodalommal. Egy-egy operaelőadás vagy jó könyv kedvéért könnyű szívvel lemondott vacsorájáról vagy valamilyen régóta nélkülözött ruhadarabról. Ez a nagyműveltségű ember anyagi kérdésekben, az élet mindennapi szükségleteiben rendkívül igénytelen volt. Egyszerű, szinte szegényes otthonában a legtöbb helyet könyvespolcai foglalták el.

Szabad idejében szenvedélyesen kutatott egy-egy klasszikus marxista munka után. Boldog volt, ha sikerült valami nagyon értékes, ritka könyvet találnia:

* Ugyanott, 95. old.

„. . . az egyik antikváriumban egy nagyon szép könyvre akadtam — írta feleségének —, ami meghozta kedvem. Ez a könyv a Párizsban 1844-ben Ruge és Marx által kiadott «Deutsch-Französische Jahrbücher»-nek az első dupla száma. Hallatlanul ritka és nagyon értékes könyv, amiért ha nagyon sokat kértek volna is, megveszem." És dicsekedve tette hozzá: „Egyik nagy dísze lesz könyvtárunknak és tárgya a világ irígységének. Gratulálhatsz érte!"*

★

1922 végén az emigrációban folyó elfajult frakcióharcok miatt a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága megszüntette a magyar csoportok önálló szekció jellegét. Ezután a Bécsben élő magyar kommunisták beléptek az Osztrák Kommunista Pártba. Sallai az Osztrák Kommunista Párt munkása lett. Ez időtől egészen bécsi tartózkodásának végéig, az osztrák párt hivatalos napilapjának, a Rote Fahnenak adminisztratív vezetője volt. Ezenkívül cikkeket írt az ifjúság különböző problémáiról, és résztvett az osztrák párt belső szervezési munkáiban is.

Kapcsolata a magyar kommunistákkal természetesen ekkor sem szűnt meg. Az 1922 októberi letartóztatások után megmaradt kommunista csoportok egyes tagjai — közöttük Gőgös Ignác és Hámán Kató — időközönként kimentek Bécsbe, hogy elvi segítséget kérjenek a szociáldemokrata pártban és a szakszervezetekben egyre erősödő ellenzéki munkához.

A Magyarországról érkező kommunistákat Landler Jenő és Sallai Imre fogadta. Mindketten azt az álláspontot képviselték, hogy a kommunisták álljanak élére azoknak a tömegeknek, amelyekben nő az elégedetlen-

* Lásd MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 156/1953. 14. old.

ség a szociáldemokrata párt és a reformista szakszervezetek vezetőivel szemben. E nagyrészt még csak ösztönös elégedetlenséget tudatossá kell tenni. Meg kell érlelni a dolgozó tömegekben a felismerést, hogy a szociáldemokráciától már nem várhatják osztályérdekeik védelmét.

Ugyanakkor felhívták Gőgös Ignác és Hámán Kató figyelmét arra, hogy minden erejükkel védelmezzék a szakszervezetek egységét, ne engedjék, hogy a szakszervezeti bürokráciával szemben érzett jogos bizalmatlanság kiválásokra és a szakszervezetek elnéptelenedésére vezessen*.

A bebörtönzött kommunisták és nélkülöző családtagjaik támogatására és védelmére 1923 novemberében megalakult a Nemzetközi Vörös Segély magyarországi szekciója. Az alakító bizottság öt tagból állt, az egyik Sallai Imre volt. 1924-ben, a Nemzetközi Vörös Segély első konferenciáján és a későbbi konferenciákon is ő képviselte a magyarországi szervezetet.

Az 1923—1924-es évben Sallai nem volt annyira túlterhelve munkával, mint a megelőző esztendőkben. Szabad idejében a bécsi könyvkereskedésekben és antikváriumokban az 1848-i osztrák forradalommal foglalkozó könyvek után kutatott. Kutatás közben rendkívül értékes gyűjteményre bukkant. Ebben nemcsak az osztrák forradalommal foglalkozó műveket talált, hanem számos olyan adatot, amelyekből pontosan rekonstruálható volt Marxnak az 1847-i bécsi tartózkodása alatt kifejtett munkássága. Ezt a gyűjteményt Sallai a Marx—Engels Intézet számára megvette és Moszkvába szállíttatta**. — Ettől kezdve mind szorosabbá vált a kapcso-

* Szekér Nándor visszaemlékezése alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/15.

** Czóbel Ernő visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/1.

lat a Marx—Engels Intézet vezetősége és Sallai között, míg végül is az intézet meghívására 1924 júniusában Sallai elhagyta Bécset és Moszkvába költözött, hogy ott az intézet munkatársaként dolgozzon.

*

Sallai első és második moszkvai útja közötti időben jelentős változás állott be a nemzetközi helyzetben. Az európai kapitalista országokban mindenütt véresen leverték és elnyomták a munkásság forradalmi harcait. A kapitalizmus ideiglenesen és részlegesen stabilizálódott.

„A kapitalizmus stabilizációjával egyidejűleg a Szovjetunióban is stabilizáció ment végbe — mondja a Szovjetunió Kommunista Pártjának története. — Ez a két stabilizáció azonban gyökeresen különbözött egymástól. A kapitalista stabilizáció a kapitalizmus újabb válságának előhírnöke volt. A Szovjetunió stabilizációja a szocialista ország gazdasági és politikai erejének újabb növekedését jelentette"*.

A Szovjethatalom gazdasági és politikai megerősödése, valamint nemzetközi tekintélyének megszilárdulása az élet minden területén éreztette hatását. Megnőtt a szovjet emberek munkakedve, mindinkább meggyőződtek róla, hogy felépíthetik a szocializmust, és bizalmuk még jobban elmélyült a bolsevik párt iránt.

Sallai már a szovjet határ átlépése után írott legelső levelét a Szovjetuniót gyalázó mensevikek leleplezésének szentelte. „Ideutaztam — írta egyik bécsi barátjának —, orosz ifjakkal jöttem együtt. Vagy száz vidéki vasutas gyermekét, akik egy iskolában tanulnak, hozták fel Moszkvába exkurzióra [kirándulásra]. Tolmács útján beszélgettem velük, és én elmondtam nekik, hogy Abra-

* A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története. 314. old.

movics* miket mesélt Bécsben a Szovjetunióról. Többekközött, hogy az «Anna Karenina», meg a «Háború és béke» itt el volnának tiltva. Jót nevettek a gyerekek, mert éppen most foglalkoztak egy hónapig ezzel a két regénnyel. Egy, a szociáldemokrata ifjúmunkásokhoz intézett írásban tiltakoznak a rágalmak ellen. Mellékelem az írást és kérem, fordíttassák le és egyetértésben az osztrák kommunista ifjúmunkásokkal, használják fel úgy, ahogy jónak látják"**.

Sallai Moszkvában a Marx—Engels Intézet tudományos titkára lett. Mivel abban az időben természetesen még kevés volt a tudományosan képzett és ugyanakkor párthű ember, akit a bolsevik párt ilyen fontos helyre állíthatott volna, az intézet munkája sok tekintetben elmaradt a követelmények mögött. Sallai sem ismerte a tudományos kutató és feldolgozó munka módszereit, ráadásul oroszul sem tudott. De felelősségtudata, szívóssága és tudásvágya most is átsegítette a nehézségeken, és az új viszonyok között addig ismeretlen képességek bontakoztak ki benne. Nagyon gyorsan megtanult oroszul, és rövid idő múlva könnyen tájékozódott a Marx—Engels Intézet orosz és német nyelvű, nagyrészt még feldolgozásra, rendszerezésre váró óriási anyagában. Vasakarattal végzett el olyan feladatokat, amelyekkel az intézet akkori munkatársai csak nagyon nehezen vagy egyáltalán nem tudtak megbirkózni.

Marx eredeti kéziratainak feldolgozása Marx nehezen olvasható írása miatt igen lassan haladt előre. Sallai rendkívüli türelemmel tanulmányozta Marx sajátos

---

* Abramovics Rafail — orosz mensevik, 1920 után kulföldre ment, s ott a Szovjetunió, a bolsevik párt és a Kommunista Internacionálé ellen rágalomhadjáratot folytatott. A II. Internacionálé vezetői „érdemei" elismeréséül beválasztották a II. Internacionálé Végrehajtó Bizottságába.

** MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 156/1953. 82. old.

betűvetését, és nemsokára minden nehézség nélkül, folyamatosan olvasta e kéziratokat*.

Sallait mint a marxista irodalom összegyűjtésének és feldolgozásának egyik szervezőjét, néhány év alatt tudományos körökben is megbecsülték. A Marx—Engels Intézet egyik munkatársa, Sallai akkori munkájára visszaemlékezve, ezeket mondotta: „Szenvedélyesen és behatóan tanulmányozta a marxista irodalmat. Az illegális pártmunkában és a proletárdiktatúra alatt rettenthetetlen forradalmárnak ismertük meg. Új munkaterületén, a tudományos intézetben is igazi bolsevik módra dolgozott. Minden erejével arra törekedett, hogy elsajátítsa a marxi-lenini munkamódszert, amelyet a munka szenvedélyes szeretete, alaposság, sokoldalúság és a munkalehetőség maximális kihasználása jellemez. Neki köszönhető többek között, hogy a szovjet kormány bőkezű támogatásával sikerült a német szociáldemokraták birtokában levő Marx—Engels kéziratokat részben megvásárolni, részben lefényképeztetni és az egész Marx—Engels hagyatékot Moszkvában egyesíteni. Sallai részt vett ennek az anyagnak a feldolgozásában és rendezésében. A pontosság és a rendszeretet példaképe volt"**.

A Marx—Engels Intézetben töltött évek azonban nemcsak a megfeszített munka és a megfeszített tanulás évei voltak. Sallainak — az intézet többi kommunista dolgozóival együtt — nehéz harcokat kellett vívnia az intézet akkori vezetője, Rjazanov munkastílusa ellen. A Rjazanov elleni harc megindításához bolsevik szilárdságra és bátorságra volt szükség, hiszen Rjazanov nemzetközi szaktekintély volt, és ezen a munkaterületen a

* Czóbel Ernő visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.

** Komor Imre visszaemlékezéséből. MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 1/3.

Szovjetunióban is hosszú időn át nélkülözhetetlennek tartották. Rjazanov visszaélt helyzetével, diktatórikus módszerekkel bánt munkatársaival és munkájába nem tűrt beleszólást.

Sallai mindenekelőtt azt helytelenítette, hogy Rjazanov a nemzetközi méretben folyó elvi, ideológiai harcoktól teljesen elvontan, akadémikus módon akarta feldolgozni és kiadni Marx és Engels műveit, ahelyett, hogy leleplezte volna a szociáldemokrácia Marx-hamisításait, s ezzel új, éles fegyvert adott volna a II. Internacionálé opportunistái és reformistái ellen küzdő bolsevikok kezébe*.

Nem kevésbé élesen bírálta Sallai azt, hogy a Marx—Engels Intézet munkája más vonatkozásban sincs kapcsolatban a gyakorlati élettel. Nem hozza nyilvánosságra az ott őrzött és nagy jelentőségű dokumentumokat, pedig ezzel is segítette volna a bolsevik párt és a szovjet kormány harcát a külső és belső ellenség ellen. Végül, de nem utolsó sorban, Sallai azt sem tartotta rendjén valónak, hogy Rjazanov az intézetben dolgozó kommunisták számának növelése helyett, a „szaktudás" örve alatt mensevik és pártból kizárt elemekkel veszi körül magát**.

Rjazanov — akit később mint nép- és pártellenes bűnöst, mint a szocializmus és a béke ellenségét leplezték le — e bírálat után ürügyet keresett Sallai eltávolítására. De Sallai bírálata annyira pártszerű és megalapozott, munkája, magatartása annyira tiszteletet parancsoló volt, hogy Rjazanov kénytelen-kelletlen elviselte jelenlétét.

A tudományos szervező munkán kívül Sallai nagy

* Czóbel Ernő és Szántó Zoltánné szóbeli visszaemlékezései alapján.

** Czóbel Ernő visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/1.

érdeklődéssel figyelte a Szovjetunió társadalmi és politikai életét. A bolsevik párt és a Szovjetunió iránt érzett szeretete egyre mélyült. Újra meg újra meggyőződött arról, hogy a bolsevik párt útja az egyetlen helyes út, és csakis ezen az úton lehet megküzdeni a fiatal proletárállam elé tornyosuló, sokszor szinte legyőzhetetlennek látszó nehézségekkel és akadályokkal.

Barátaihoz és egyelőre még Bécsben maradt feleségéhez írt leveleiben szinte másról sem beszél: „Sok minden szépet és jót látni itt a hiányosságok és bajok mellett. A munkásegyetemek tanulóit nyári szünidőre vidékre küldik közigazgatási munkára, pártszervezésre, adóbehajtásra stb. Az itt felmutatott eredmény azután döntő fontosságú az emberek megítélésénél . . . A tömegek tényleg résztvesznek az ügyek intézésében, és igen nagy az érdeklődés a politikai problémákkal szemben. Minden aktuális hiányosságot . . . az érdeklődés előterébe állítanak . . . Így, a társadalmi akcióval egy légiflottára valót hoztak össze"*.

Ugyanakkor elmondotta, hogy „az elhagyott gyermekek érdekében az Ifjúmunkás Szövetség vezet akciókat. Minden ifjúmunkás jacsejka [sejt] magára vállal egy elhagyott gyermeket"**.

Mély benyomást tett Sallaira a szovjet nép és a Vörös Hadsereg egysége, és ennek az igazi néphadseregnek a szovjet nép kulturális felemelésében betöltött szerepe is. „Legutóbbi kirándulásunknál egy Moszkva melletti faluban véletlenül egy népünnepélyhez tévedtünk. A vöröskatonák (vagy háromszázan) a falubeli parasztok számára nagy színielőadást rendeztek. Hatalmas réten, négy színpadon adták elő a háború leninista magyarázatát." És miután ismertette a darab tartalmát, befeje-

* MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 156/1953. 82. old.
** Ugyanott.

zésül hozzátette: „Mindezt érdekfeszítően, nagyszerű színészi képességekkel játszották el a katonák. A parasztok pedig, akik ilyesmit azelőtt sohase láttak, fényesen mulatnak... Ez egy darab a mai orosz életből!"*

Elragadtatással, szeretettel és hálával beszélt a szovjet népben elevenen élő proletár nemzetköziségről, arról az áldozatkészségről, amellyel a sokat szenvedett, és még akkor is nehéz helyzetben levő szovjet nép a kapitalista járom alatt élő népek szabadságharcosainak segítségére sietett: „Nálunk ismét szerveznek egy társadalmi akciót a Nemzetközi Vörös Segély érdekében. Mindegyikünknek van «Mopr»** tagkönyve és havi 40 kopeket adunk rá. Hihetetlen összegek gyűlnek így össze!"***

Sallai nemcsak lelkes szemlélője, hanem aktív résztvevője is volt a szovjet társadalmi és politikai életnek. Nem sokkal Moszkvába érkezése után, 1924 őszén, Trockij és hívei a pártvonal irányáról nyilvános vitákat provokáltak. Egy ízben a Marx—Engels Intézet és a Kommunista Akadémia egyesített pártszervezetének pártnapján is megjelent néhány trockista befolyás alatt álló főiskolás diák és a pártvonal ellen agitált. A kialakult vita során Sallai is felszólalt. Sztálin elvtárs röviddel azelőtt megjelent elméleti munkájára, „A leninizmus alapjai"-ra támaszkodva, határozottan és keményen utasította vissza a pártra szórt rágalmakat és tiltakozott a pártvonal elferdítése ellen. Az ő felszólalása is megerősítette a pártvonal jelen volt híveit, a trockisták pedig csúfos kudarccal hagyták el a párthelyiséget****.

★

* Ugyanott, 91—92. old.

** Mopr — a Nemzetközi Vörös Segély orosz nevének kezdőbetűi.

*** MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 156/1953. 91—92. old.

**** Madarász Emil visszaemlékezései alapján. MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.

A szabad szovjet földön végzett munka és tanulás közben Sallai sohasem szakadt el hazájától, a fasizmus igájában sínylődő népétől, a Magyarország felszabadításáért folytatott harctól, és minden vágya az volt, hogy mielőbb maga is cselekvően részt vehessen ebben a küzdelemben. A Moszkvában töltött évekből ránkmaradt levelei között úgyszólván egy sincs, amelyben ne foglalkozott volna a magyar nép sorsával, a magyar kommunista párt helyzetével.

1924 június—júliusában zajlott le a Kommunista Internacionálé V. kongresszusa, amely a magyar munkásmozgalom helyzetével és a magyar kommunista párt előtt álló feladatokkal is foglalkozott. Ezen a kongresszuson számos magyar kommunista emigráns vett részt, de egyik sem a Kommunisták Magyarországi Pártjának, hanem az orosz, az amerikai, a cseh és a jugoszláv kommunista pártoknak a megbízásából.

Varga Jenő*, aki a Kommunista Internacionálé megbízásából a világgazdaság helyzetét ismertette — beszéde végén a magyar munkásmozgalommal is foglalkozott. Szerinte a kongresszuson azért nincs magyar küldöttség, mert nincs magyar kommunista párt**.

Sallai Imre tanácskozási joggal szintén részt vett a kongresszus munkájában. Varga Jenőnek a magyar

---

* Varga Jenő 1906-tól a Magyar Szociáldemokrata Párt tagja és a Népszava gazdasági rovatának szerkesztője volt. A Tanácsköztársaság idején előbb mint pénzügyi népbiztos, majd mint a Népgazdasági Tanács elnöke hűen szolgálta a dolgozó népet. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe, 1920-ban pedig Szovjet-Oroszországba emigrált. 1927-től mind a mai napig a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Világgazdasági és Világpolitikai Intézetének vezetője.

** Fünfter Kongress der Kommunistischen Internationale. Protokoll. (A Kommunista Internacionálé V. kongresszusának jegyzőkönyve.) 1924 június 17—július 8. Moszkva. I. köt. Karl Holm Verlag. 449. old.

pártról szóló kijelentésével nem értett egyet. Az volt a meggyőződése, hogy Varga lebecsüli azokat a nagy áldozatokat, amelyeket a magyar kommunisták a proletárdiktatúra bukása óta a magyar munkásmozgalom megerősítéséért hoztak. Éppen így lebecsüli a Magyarországon akkor folytatott pártmunkát is.

Sallai azonnal a KMP védelmére kelt. Nyilatkozatot írt, amelyet a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetségének képviselője, Szekér Nándor nyújtott be a kongresszus elnökségéhez*. E nyilatkozatban Sallai elégedetlenségét fejezte ki Varga Jenő kijelentése fölött, és megállapította, hogy „Varga nem beszélt arról a megfeszített munkáról, amelyet mindkét szervezetünk (a KMP és a KIMSZ. — *B.A.-né*) végez a magyar munkásmozgalom emelkedő hullámának kihasználása és a Magyarországi Szociáldemokrata Pártban előidézendő szakadás érdekében . . .''**

Ezután a kongresszus megállapította, hogy Magyarországon a munkásmozgalom újra fellendülőben van. Ez lehetővé és ugyanakkor múlhatatlanul szükségessé is teszi a KMP lassan haladó újjászervezésének meggyorsítását. A kongresszus után a magyar emigránsok tagjai közül bizottságot alakítottak, amelynek tagjai Rákosi Mátyás, Landler Jenő és mások voltak. E bizottságnak az volt a feladata, hogy véget vessen a frakcióharcoknak, és mielőbb szervezze meg az illegális, centralizált pártot Magyarországon.

Sallai a bizottság megalakulása után azt remélte, hogy közvetlenül is részt vehet a KMP munkájában. De erre egyelőre nem került sor. Szomorúan írta ekkor: „Nekem

---

* Szekér Nándor visszaemlékezése alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/15.

** Fünfter Kongress der Kommunistischen Internationale. Protokoll. 531. old.

— úgy látszik — a pártépítésben nem fog szerep jutni, amit igazán nagyon sajnálok"*.

A KMP és a KIMSZ újjászervezése 1924—1925-ben tehát Sallai közvetlen részvétele nélkül ment végbe. De ahogyan tudott, mégis segített. A Magyarországon folyó pártmunka anyagi támogatására pénzt gyűjtött a Moszkvában élő magyar emigránsok között**.

Néhány hónappal Rákosi Mátyás hazatérése és a párt újjászervezéséért folytatott lendületes munka megindulása után, már 1925 márciusában értesültek a moszkvai magyar emigráció tagjai arról: a szociáldemokrácia árulását felismerő magyar munkások elérkezettnek látták az időt arra, hogy a KMP irányításával új pártot alakítsanak. Sallai efölötti örömérő és az új legális munkáspárt megalakításának politikai jelentőségéről így írt a feleségének: „Most jövök haza a klubból*** és sietek közölni veled a nagy hírt: a Magyarországi Szociáldemokrata Pártban szakadás állt be. Az ellenzék Magyarországi Szocialista Munkáspárt néven külön párttá alakult. Az osztályharc alapján áll, harcol az ipari és mezőgazdasági proletariátus érdekeiért. Követeli a legszegényebb parasztok földdel való ellátását. Harcol a szociáldemokrata árulás ellen. A szakadás közvetlen oka: a szociáldemokraták a baloldali polgáriakkal közös listát állítottak fel a községi választásokra. A listán 45 százalékos arányban szerepelnek a szociáldemokraták. A pártvezetőség kizárt ellenzékieket, felfüggesztett ellenzéki pártszervezeteket. A párt alakuló közgyűlése áprilisban lesz: a májusi községi választásokon önállóan fognak fellépni. A párt megalakulását és programját tudtul adó plakátot a rendőrség elko-

* MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 156/1953. 83. old.
** Lásd ugyanott, 121. old.
*** A Moszkvában élő magyar politikai emigránsok társadalmi szervezetéről, a Magyar Klubról van szó.

bozta, erre röpiratokat adtak ki. A szociáldemokraták természetesen a fajvédőkkel való szövetséggel vádolják az új pártot*, a rendőrség felé meg azzal denunciálják, hogy kommunisták. Beláthatatlan jelentőségű esemény ez, és te meg fogod érteni, hogy amikor meghallottam a hírt, majdnem sírni kezdtem. Odahaza mozog a föld! Bár előre látható, hogy a szociáldemokraták most annál hamarabb fogják újra megtalálni Bethlen barátságát és vele együtt illegalitásba szorítani az új pártot — ezt mégsem lehet többé visszacsinálni!"**

★

Sallai a moszkvai magyar emigrációnak egyik legmegbecsültebb egyénisége volt. Alig akadt a magyar emigránsok között olyan, aki ne kereste volna szívesen fel ügyes-bajos dolgaival, és akit ő ne fogadott volna szívesen. Barátai, ismerősei nagy tisztelettel néztek fel rá, és példaképüknek tekintették.

Tagja volt a Magyar Klub vezetőségének és annak a hattagú bizottságnak, amely a Szovjetunióba érkező magyar emigránsok átigazolásával foglalkozott. E bizottságra nagy felelősség hárult, hiszen az általa igazolt kommunisták — éppúgy mint a bizottság tagjai — a Szovjetunió Kommunista Pártjának tagjai lettek.

Sallai résztvett a klubban folyó ideológiai nevelő munkában. Tanult és tanított. Tanítványai ma is elismeréssel emlékeznek vissza világos, szabatos előadásaira, meggyőző, gyakorlati példákkal alátámasztott elvi fejtegetéseire.

---

* A szociáldemokrata párt vezetői tudták, hogy a kommunistákkal való kapcsolat „vádjával" nem lehet a munkásság balra tolódó tomegeit visszariasztani az MSZMP-től. Ezért terjesztették a fajvédőkkel kötött szövetségről szóló ostoba és aljas rágalmakat.

** MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 156/1953. 122. old.

A Moszkvában töltött esztendők Sallai politikai és ideológiai fejlődésének újabb szakaszát jelentették. E fejlődés egyik bizonyítéka, hogy már 1925—1926-ban kinőtt a magyar párton belül folyó frakciós harcokból, és felismerve a pártegység nagy jelentőségét, elítélte a hol ellanyhuló, hol ismét kiújuló frakciós viszályokat. Ezekben az években már az ellentétek és mindenféle személyeskedés megszüntetésére törekedett. Következetesen hadakozott minden olyan szándék ellen, amely az emigrációban folytatni akarta a bécsi frakciók harci módszereit*.

Sallai és sok más kiváló kommunista küzdelme a frakcióharcok megszüntetéséért sajnos, nagyrészt meddő maradt. Kun és frakciójának néhány tagja nem törekedett a párton belüli egységre. „Kunék frakcióznak, állandóan provokálnak"** — olvassuk Sallai egyik 1925-ben kelt levelében. Kun súlyos elméleti tévedései, az azokból folyó gyakorlati hibái és jellemének gyengeségei miatt a Sallai és Kun közötti viszony feszültsége sohasem oldódott fel.

★

Mint egész addigi életében, Sallai Moszkvában is sokat dolgozott. Széleskörű elfoglaltsága ellenére segített a Forradalmi Múzeum magyar osztályának szervezési munkáiban és a Magyar Klub könyvtárának felállításában is***. — És mind e munka és megbecsülés közepette olyan szerény, szűkszavú, halk hangú ember maradt, mint amilyennek kora ifjúságától ismerték. „Ha arra gondolok, mennyire nem a hangos szó az, ami

* Komor Imre visszaemlékezése alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 1/3.
** MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 156/1953. 125. old.
*** Andics Erzsébet visszaemlékezése alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.

kitesz egy embert, mindig Sallai jut az eszembe"* — mondotta Andics Erzsébet.

Szerénysége és segítőkészsége megnyilvánult akkor is, amikor az intézet vezetőségének támogatásával végre rendes lakáshoz jutott Moszkvában. Ez abban az időben, a Szovjetunió napról napra népesedő, túlzsúfolt fővárosában igen nagy szó volt. Sallai örült a jó lakásnak, de ugyanakkor bántotta a lelkiismerete, hogy előnyösebb helyzetbe került, mint sok emigráns. „Egyre jobban tetszik a lakásunk, s azt hiszem, te is meg leszel elégedve. Mindenkinek tetszik, aki látja. Ez részben jó, mert megnyugtat, hogy jól választottam, másrészt rossz, mert olyan, mintha kiváltságos volna. Ezért egy elvtársnak, aki feleségével, gyermekével és két sógornőjével két kisebb szobában lakik s emiatt rengeteget panaszkodik, felajánlottam, hogy cserélek vele"** — írta Bécsből Moszkvába készülő feleségének.

Sallai elvtársnak nem voltak gyermekei, de a proletárgyerekeket, különösen a kommunisták gyerekeit, szinte a magáéinak érezte. Barátai sokat emlegetik, milyen szeretettel foglalkozott a gyerekekkel, akik között zárkózottsága is feloldódott. Vasárnapi kirándulásokon vagy szabadsága idején órákon át játszott, beszélgetett a gyerekekkel, akik szintén rajongva szerették őt***.

Sallai jól — de sokirányú elfoglaltsága miatt keveset írt. A saját neve alatt ezekben az években megjelent írásai közül az osztrák munkásmozgalom történetéről szóló rövid összefoglalást ismerjük, amelyet az 1928-as Szovjet Enciklopédia számára készített****.

---

* Ugyanott.

** MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 156/1954. 103. old.

*** Vadas Sára és Csillag Rózsi visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.

**** Lásd Nagy Szovjet Enciklopédia. Moszkva, 1928. 9. köt. 835—837. old. (Oroszul.)

1928 elején Párizsban meghalt Landler Jenő, a magyar munkásmozgalom régi, kimagasló egyénisége, a KMP Központi Bizottságának tagja. A bolsevik párt Landler Jenőt a nemzetközi munkásmozgalom nagy halottjának tekintette. Megbecsülése jeléül hamvait Franciaországból a Szovjetunióba vitette és a Kreml falában helyeztette el.

A magyar emigrációs bizottság az Új Március* különszámában méltatta Landler Jenő munkásságát és e különszám szerkesztését Sallai Imrére bízta. Sallait bízta meg azzal is, hogy a Leningrádban is megrendezett gyászünnepélyen búcsúztassa Landler Jenőt.

Sallai nagyon szerette őt, a megbízást mégis nehezen vállalta, mert nem szívesen beszélt nagyobb hallgatóság előtt.

Rövid, de szép beszédének egyes mondatai ma is kitörölhetetlenül élnek a gyászünnepség résztvevőinek emlékezetében:

„Landler elvtárs bolsevik volt, mert megértette Lenin szellemét... Landler elvtárs hibákat is követett el, de igyekezett a hibáitól megszabadulni, és a frakcióharcok közepette is a frakciók felszámolásán, az erős, egységes kommunista párt létrehozásáért dolgozott. Landler elvtárs megértette, hogy mindent fel kell áldozni a pártért és a népért... Megértette, hogy könyörtelennek kell lenni az ellenséggel szemben..."

Beszédét a párt előtt álló nagy nehézségek ismeretében, de a magyar munkásság ragyogó jövőjébe vetett rendíthetetlen hittel így fejezte be: „Talán mindannyian elesünk a harcban, de a proletariátus diktatúrája győzni fog!"**

* Az Új Március a KMP elméleti folyóirata volt. 1925 augusztusától jelent meg Bécsben, ahonnan illegális úton küldték haza.

** Komor Imre visszaemlékezéseiből. MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 1/3.

V.

FÜRST SÁNDOR MOZGALMI TEVÉKENYSÉGÉNEK KEZDETE

A proletárdiktatúra bukása után a magyar munkásosztály a szörnyű fasiszta terror ellenére hősiesen harcolt a magyar uralkodó osztályok és szociáldemokrata kiszolgálóik ellen. E küzdelmekben a párt katonáinak új nemzedéke nőtt fel. Ehhez az új nemzedékhez tartozott Fürst Sándor is.

Fürst Sándor 1903 november 27-én született Rumban, Vas megye egyik falujában. Apja kis szatócsüzletének sovány jövedelme csak szűkösen fedezte a család négy fiúgyermekének nevelését, taníttatását. Az öreg Fürst mégis minden gyermekét értelmiségi pályára küldte, mert mint csaknem minden kispolgár, azt akarta, hogy fiai a társadalmi ranglétra magasabb fokára kerüljenek, mint amelyen ő maga állott. A Fürst fiúk — közöttük Sándor is — a falusi elemi iskola négy osztályának elvégzése után egy szombathelyi középiskolába kerültek.

A világháború kitörése és elhúzódása miatt egyre rosszabbodott a Fürst család anyagi helyzete is, a szülők mind kevésbé tudták biztosítani gyermekeik idegenben való taníttatását. Ezért 1916 őszén a Fürst család otthagyta a falut, Budapestre költözött. Itt a négy fiú — bár továbbra is szűkös viszonyok között — befejezhette tanulmányait.

Az 1919-i forradalom és az azt követő ellenforradalom vihara a Fürst családot is közvetlenül érintette. A legidősebb Fürst fiú, Imre, a proletárdiktatúra alatt részt vett a baloldali egyetemi ifjúság mozgalmában, amit a győztes ellenforradalom sietett megtorolni; 1919 őszén Imrét kitiltották az egyetemről. Valószínű, hogy Fürst Imre politikai magatartása hatott Fürst Sándor fejlődésére, és segítette abban, hogy elinduljon a forradalmi munkásmozgalomhoz vezető úton.

Fürst Sándor 1919 őszén belépett a szociáldemokrata pártba. Mint oly sok becsületes baloldali érzelmű munkás és értelmiségi, az akkor 16 éves Fürst Sándor sem tudta, hogy a szociáldemokrata párt vezetői elárulják a munkásosztály, a dolgozó nép ügyét, és hogy a munkásosztályon belül a jobboldali vezetőség a fasizmus fő társadalmi támasza. Tisztánlátásukat megzavarta a kommunista és a szociáldemokrata párt 1919 márciusában hibás alapon végrehajtott egyesülése és a szociáldemokrata pártnak a proletárdiktatúra bukása után folytatott baloldali demagógiája. Fiatalságán kívül ez lehetett az oka annak, hogy Fürst Sándor neve csak 1924—1925-ben merül fel a kommunista párt vezette baloldali mozgalomban.

Fürst Sándor a Kertész utcai hároméves kereskedelmi iskola elvégzése után a Magyar Ruggyantaárugyár tisztviselője lett. Az üzemben szerzett tapasztalatai növelték érdeklődését a politikai kérdések iránt.

Megdöbbenve látta, milyen nyomorba dönti az egyre növekvő infláció a munkásokat, tisztviselőket, s általában a bérből és fizetésből élő dolgozókat. Jól ismerte a tömegek jogos elégedetlenségét; tudott az 1923—1924-es években olyan gyakori sztrájkokról és bérmozgalmakról. Növekvő bizalmatlansággal szemlélte a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezetőinek

magatartását, olykor alig leplezett ellenállását a dolgozók követeléseivel szemben.

Fürst Sándor számára ezért mind hamisabban hangzottak a szociáldemokrata párt vezetőinek nagyhangú szólamai. Lassan érlelődött benne a felismerés, hogy Peyer és társai demagóg árulók, akik a kormány elleni látszatharcukkal leplezik a kormánnyal való tényleges együttműködésüket.

Ezek a tapasztalatok is segítették a magyar fasiszta rendszer sajátosságainak felismerésében. Így értette meg, hogy a fasiszta Bethlen-kormánynak a terroron és az erőszakon kívül miért van szüksége a parlamentarizmus látszatára, a szociáldemokrata párt és a vezetése alatt álló szakszervezetek legális működésére.

★

1924 áprilisában ült össze a szociáldemokrata párt XXIII. kongresszusa. A kongresszuson a baloldali ellenzék élesen bírálta a szociáldemokrata párt politikáját. Hangot adott a munkásság és szegényparasztság elégedetlenségének, és követelte, hogy a szociáldemokrata párt használja fel ezt az elégedetlenséget a fasizmus elleni aktív küzdelemre. Követelte továbbá a szociáldemokrata párt és a polgári pártok szövetségének felbontását, önálló osztálypolitika folytatását, a meddő parlamenti csatározások helyett a tömegharc szervezését, a földmunkások szervezkedési szabadságának kivívását, a Bethlen-kormánnyal kötött paktum nyilvánosságra hozását*, a párton belüli demokrácia megvalósítását.

Érthető, hogy a szociáldemokrata párt hivatalos lapja, a Népszava, nagyon szűkszavúan ismertette az

* Lásd erről *Réti László*. A Bethlen-Peyer paktum. Magyar Történelmi Társulat. Budapest, 1951.

ellenzék vezetőinek: Vági Istvánnak, Hámán Katónak a beszédét és az általuk benyújtott határozati javaslatokat; igyekezett tompítani e javaslatoknak a pártvezetés elvei és módszerei ellen irányuló élét*. De Fürst Sándor, fejlődő politikai érzékével e szűkszavú közleményekből is megértette az ellenzék fellépésének jelentőségét, és ez természetesen meggyorsította a szociáldemokráciától való teljes elfordulását.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának és az irányítása alatt időközben megalakult Magyarországi Szocialista Munkáspártnak a vezetői 1925 szeptemberében az osztályellenség fogságába kerültek. Az egész sajtó — a Népszavát is beleértve — megpróbálta bemocskolni és akasztófára juttatni az elfogott kommunistákat. De ez a rágalomhadjárat és a kommunisták ellen lefolytatott per a munkásság jelentékeny részében éppen ellenkező hatást váltott ki, mint amilyent a kormány, az uralkodó osztályok és a szociáldemokrata vezetés várt tőle. Rákosi Mátyás, Vas Zoltán, Hámán Kató és Gőgös Ignác beszéde, magatartása a statáriális, majd a rendes bíróság előtt, megnövelte a kommunista párt tekintélyét, és erősítette befolyását a dolgozókra.

Fürst Sándor is a Rákosi per hatására döntötte el véglegesen, hogy hol a helye. Nem lépett ki a szociáldemokrata pártból, de kereste a KMP-hez vezető utat. A szociáldemokrata pártban és a Magyarországi Magántisztviselők Szövetségében végzett ellenzéki tevékenysége során megnyerte a KMP vezetőinek bizalmát. 1926-ban az illegális párt tagja lett. Ettől kezdve részt vett a Magyarországi Szocialista Munkáspártban működő kommunista csoport munkájában**.

---

* Lásd Népszava, 1924 április 23. (Huszonkettedik pártkongresszusunk.)

** MMI Archívum. A. III. 7/9. Az 1932. évi ügyészi vádirat szerint.

A kapitalizmus ideiglenes és részleges stabilizációjának következtében fokozottabban előtérbe került a munkásosztály erőinek összegyűjtése és előkészítése egy későbbi időpontban bekövetkező új proletárforradalomra. A kommunisták akkori munkáját a KMP úgy jellemezte, hogy az „nem közvetlenül barikádokat, nem közvetlen felkelést jelent, hanem rendszeres szervezkedést, bérharcokat, a földreformcsalás leleplezését, lakáskérdésben való harcot, szakszervezeti küzdelmeket stb.-t; teljes lélekkel való belemélyedést a munkásosztály mindennapos küzdelmeibe"*.

A tömegek megnyeréséért és megtartásáért állandó és szívós harcot kellett folytatni a polgári és fasiszta ideológiai befolyás és a jobboldali szociáldemokrácia ellen, valamint az azt támogató centristák** és a különböző pártellenes frakciók ellen is. Ez a sokirányú küzdelem megkövetelte, hogy a kommunisták levetkőzzék azt a szektásságot, amely a marxizmus-leninizmus nem teljes megértéséből és abból fakadt, hogy hosszú időn át nagyrészt csak illegálisan végezték pártmunkájukat.

Fürst Sándor azonban a legális munkásmozgalomban fejlődött kommunistává, és ez megkönnyítette számára, hogy továbbra is a tömegek között dolgozzék. Ezenkívül barátságos, közvetlen, szerény modoráért, megnyerő külsejéért a fizikai és értelmiségi dolgozók egyaránt szerették.

1926—1927-ben Fürst Sándor az MSZMP-ben és az

---

* Új Március, 1925 október. (Miért ment Rákosi elvtárs Magyarországra?)

** A szociáldemokrata párton belül fellépett egy álbaloldali csoport — a centristák —, amely szavakban „helytelenítette" a peyeri politikát. Ugyanakkor azonban támadta a Szovjetuniót, és tagadta, hogy ott a szocializmust építik. A csoport célja a kommunista párt növekvő befolyásának ellensúlyozása, a baloldali ellenzék sorainak megbontása és a szociáldemokrata munkások elégedetlen tömegeinek félrevezetése volt.

SZDP-ben végzett mozgalmi munkája mellett a Magyarországi Magántisztviselők Szövetségében is dolgozott. E szakszervezet élén a már akkor is hírhedt osztályáruló, jobboldali szociáldemokraták — Kertész Miklós és Kéthly Anna — állottak, akik minden erejükkel igyekeztek megakadályozni az egyes szakosztályok megalakulását. Féltek attól, hogy ezek némi önállósághoz jutva, kikerülnek a jobboldal befolyása alól. Fürst Sándor vezetésével mégis sikerült kiharcolni többek között a vegyészeti szakosztály megalakítását is. Ez a szakosztály, amelynek Fürst Sándor lett a titkára, a későbbi években erős támaszává vált a Magyarországi Magántisztviselők Szövetségében kialakult osztályharcos ellezéki mozgalomnak*.

Ezekben az években a különböző pártellenes trockista csoportok — közöttük elsősorban a rendőrbérenc Demény által vezetett frakció**— főleg a munkásosztály kultúr- és sportszervezeteiben végezték kártevő, romboló munkájukat. Azoknak a munkásoknak jelentékeny részét, akik az SZDP politikájával elégedetlenek voltak, de még nem ismerték a kommunista párt célját és programját, sikerült a frakciósoknak baloldali frázisaikkal megtéveszteni és segítségükkel néhány szervezetben a vezetést magukhoz ragadni.

Fürst Sándor — aki a párt megbízásából a baloldali kultúrmozgalom irányításában is részt vett — a különböző kultúrszervezetek baloldali tagságának segítségé-

---

* Horváth Vera és Vándor Imréné visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/10.

** A Demény vezette pártellenes frakció — éppúgy mint a többi hasonló frakció — nem a KMP sorain belül állott. De az ösztönösen balra tolódó tömegek előtt e frakciók mint kommunisták léptek fel, és mindenképpen igyekeztek megakadályozni, hogy ezek a tömegek eljussanak a KMP-hez. A Demény-frakció sok kárt okozott a pártnak.

Fürst Sándor arcképe 1931-ből

Fürst Sándor szülőháza a Vas megyei Rum községben

A Fürst Sándor szülőházán elhelyezett emléktábla

vel leleplezte Deményéket, mint a reakció szövetségeseit és a munkásosztály ellenségeit. Ez a leleplezés gyengítette a trockisták befolyását a kultúr- és sportszervezetek tagsága előtt, és megnövelte a KMP tekintélyét*.

*

A nagy szovjet népnek a népgazdaság helyreállításában és a szocializmus alapjainak lerakásában elért sikerei erősen nyugtalanították az imperialista hatalmakat. A Szovjetunió további gazdasági és politikai megerősödését új szovjetellenes intervenció kirobbantásával akarták megakadályozni. Az intervenció előkészítésének keretében a provokációk egész sorát hajtották végre. Ráadásul a hazugságok és rágalmak özönével próbálták megmételyezni a nemzetközi közvéleményt.

A kommunizmus elleni ádáz gyűlölet jegyében fogant magyar fasizmus is csatlakozott az imperialista nagyhatalmak szovjetellenes hajszájához, és kíméletlenül üldözte a baloldali munkásmozgalmat. Ennek az új kommunistaellenes hadjáratnak a során, 1927 februárjában elfogták és letartóztatták a KMP, az MSZMP és a KIMSZ vezetőségének és tagságának számos tagját, összesen 72 elvtársat. A nagyarányú letartóztatás következtében az illegális szervezetek közötti kapcsolatok megszakadtak, az eddig valamelyes legalitással rendelkező MSZMP is illegalitásba szorult; a mozgalom egy időre meggyengült.

Nem volt könnyű feladat újra megteremteni az összeköttetést a magyarországi illegális szervezetek között, valamint e szervezetek és a párt Külföldi Bizottsága között.

Az állandó üldöztetés és a gyakori letartóztatások, a nagy nehézségek árán létrehozott illegális szervezetek

* Szerémi Boriska visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 5/1.

felgöngyölítésének veszélye szükségessé tette, hogy az egyes párttagok csak annak az öt-hattagú pártcsoportnak, sejtnek a tagjait ismerjék, amelyhez ők maguk is tartoztak. A felsőbb pártszervezet és a sejt között a kapcsolatot a sejt vezetője biztosította. Ez a helyes szervezeti megoldás azonban sok esetben megnehezítette, hogy a letartóztatások miatt megszakadt fonalakat újból összekössék, s az alsóbb és felsőbb szervezetek közötti rendszeres érintkezést ismét lehetővé tegyék.

Az 1927 februári letartóztatások után Fürst Sándor a KMP még fel nem fedett szerveinek megbízásából illegálisan Bécsbe utazott, hogy biztosítsa a Külföldi Bizottság és a magyarországi szervek közötti összeköttetést*. Bécsből visszatérve folytatta legális és illegális pártmunkáját, segített újra létrehozni a rendőrség által szétrombolt kommunista szervezeteket.

Az MSZMP legalitásának megszűnése és fokozatos elsorvadása szükségessé tette, hogy a kommunista párt az addiginál nagyobb súlyt helyezzen a szociáldemokrata pártban folyó ellenzéki munkára és igyekezzék a szociáldemokrata párt legális kereteit a tömegek politikai mozgósítására, a munkásság akcióegységének megteremtésére felhasználni.

Ekkor még élt és dolgozott Stromfeld Aurél, a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének kiváló vezérkari főnöke, aki a magyar uralkodó osztályok 1919-es hazaárulásának, majd a fasizmus irtózatos kegyetlenségének hatása alatt kommunistává fejlődött. Stromfeld az ellenforradalom börtöneiben elszenvedett rabság évei után a KMP tagja lett. Ugyanakkor a párt kívánságára a szociáldemokrata pártnak is tagja volt, amelynek baloldali tömegei igaz hazafiságáért, becsületes, egyenes jelleméért rajongva szerették. De Stromfeldnek állandó

* Lukács György visszaemlékezése alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 0/6.

ideológiai és gyakorlati segítségre volt szüksége ahhoz, hogy a szociáldemokrata tömegek közötti nagy népszerűségét az osztályharc javára tudja felhasználni. És amikor a szociáldemokrata pártban végzendő munka a kommunisták egyik fő feladatává vált, Fürst Sándor kapta azt a megbízatást, hogy Stromfeld munkáját ideológiai és gyakorlati kérdésekben segítse*. Ettől kezdve, Stromfeld 1927 őszén bekövetkezett haláláig, együtt dolgoztak, együtt szervezték meg a szociáldemokrata párton belül a Rendezőgárdát is. A gárda parancsnoka Stromfeld Aurél, helyettese pedig Fürst Sándor volt. Természetesen nem az volt a céljuk, hogy a gárda a szociáldemokrata párt különböző összejövetelein a rendet biztosítsa, hanem hogy a munkásifjúságot kivonják a szociáldemokrácia befolyása alól és az osztályharc hadseregévé neveljék.

Mindketten szívvel-lélekkel végezték ezt a munkát is. Vasárnaponként a gárdát ötven—százas csoportokra osztották, és a budai vagy a pilisi hegyek egy-egy csöndes tisztásán a forradalmi hadviselés elméleti és gyakorlati ismereteire tanították**.

Stromfeld életében a szociáldemokrata párt vezetősége — éppen Stromfeld nagy népszerűsége miatt — kénytelen volt szemet hunyni a gárda baloldali szellemű nevelése fölött. De Stromfeld halála után rövid időn belül kizárták a gárdából a politikailag leghaladóbb tagokat. Helyettük a peyeri vezetőség befolyása alatt álló elemeket vittek be. A Rendezőgárda jellegét megváltoztatták, olyan szervezetté züllesztették, amely együttműködött a fasiszta rendőrséggel a munkásság harcainak elfojtásában.

A KMP minden lehetőséget felhasznált, hogy fenn-

* Lásd ugyanott.

** A belügyminiszternek küldött rendőrségi jelentés alapján. Lásd MMI Archívum. A. XVII. 1/1928/13.

tartsa és megszilárdítsa a tömegekkel való legális kapcsolatát. Stromfeld halála után — az ő emlékének ápolására — barátai Stromfeld Aurél Baráti Kör néven klubot alakítottak.

A klub vezetősége kultúr- és vitaestéket rendezett. A vitaestéken éles harc folyt az opportunista szociáldemokrácia elméleti ferdítései és a burzsoáziával való együttműködése ellen. Fürst Sándor a klub vezetőségének tagjaként vett részt ebben a munkában*.

1927 őszén a XIV. kerületi szociáldemokrata pártszervezet tagsága Fürst Sándort a szervezet elnökévé, majd rövid idő múlva titkárává választotta. Fürst fiatal korát messze meghaladó politikai érettséggel és taktikai érzékkel aknázta ki a helyzet adta lehetőségeket a kommunista eszme terjesztésére.

Rövid idő alatt elérte, hogy a XIV. kerületi pártszervezet szembefordult a peyeri politikával; követelte, hogy a vezetőség szakítson a látszatharcokkal, s védelmezze a munkásság és a szegényparasztság érdekeit.

1928 januárban, az SZDP XXV. kongresszusán ez a szervezet indítványt terjesztett elő, amelyben a legsürgősebben megvalósítandó feladatként „a munkásmozgalom egységének és átütő erejének helyreállítását"** jelölte meg.

Az indítvány bírálta a szociáldemokrata párt politikáját, és megállapította, hogy „nem volt célravezető az eddigi párttaktika, amely a politikai mozgalom gerincévé a parlamenti harcot tette, amelynek következtében a pártszervezetek választási irodakeretekké süllyedtek, a szakmai szabadszervezetek pedig a politikai

* Kiss Károly és Horváth Vera visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/4.

** MMI Archívum. III. 13/1928/1.

mozgalomból úgyszólván teljesen kikapcsolódtak"*. Ennek a tűrhetetlen helyzetnek megváltoztatására a XIV. kerületi pártszervezet követelte, hogy: „A jövőben a parlamenti csoport egész működésében azt az álláspontot juttassa kifejezésre, hogy a jelenlegi nyílt szavazással és reakciós ajánlási rendszerrel választott országgyűlés tanácsterme az SZDP számára kizárólag agitációs tribün céljait szolgálja"**.

Az indítvány hangja nem volt éles; Fürst Sándor nem akart okot adni arra, hogy a bírálatra Peyerék — a régi recept szerint — kizárással válaszoljanak. De azért a paktumvezérek megérthették belőle, hogy a XIV. kerületi párttagság nem óhajtja a paktumpolitika folytatását.

Az indítvány ugyanis olyan határozat kimondását sürgette, amely szerint „... a parlamenti csoport tagjai a magyar kormánnyal, annak közegeivel vagy az országgyűlés elnökségével politikai kérdésekben a parlament nyilvános ülésein kívül semmiféle tárgyalást, megbeszélést nem folytathatnak, pártközi értekezleteken, információs megbeszéléseken stb. részt nem vehetnek, hozzájuk küldöttséget nem vezethetnek, országgyűlési tisztséget vagy megbizatást el nem fogadhatnak"***.

Az indítvány ugyanakkor javasolta, hogy a legélesebb parlamenti harcot is „megfelelő parlamenten kívüli politikai akciókkal (tömegakciókkal) támasszák alá"****.

De bármennyire tompította is Fürst Sándor az indítvány hangját: Peyerék minden bírálatra, minden osztályharcos követelésre érzékeny füllel, azonnal felfigyeltek. Már amúgy is régen szemmel tartották Fürst

---

* Ugyanott.
** Ugyanott.
*** Ugyanott.
**** Ugyanott.

Sándort, és mint már annyi más baloldali munkásra, 1928 elején bizonyára Fürstre is felhívták a rendőrség figyelmét.

A rendőrség 1928 március 23-án kommunista sajtó terjesztésének vádjával több kommunista és kommunistának vélt baloldali munkást letartóztatott. Letartóztatták Fürst Sándort is, a rendőrség jelentése szerint azért, mert egy kommunista munkástól „három sorozat Új Márciust vett át és ezeket továbbította"*. Fürst Sándor azonban következetesen tagadott. A rendőrség bizonyítékok hiányában kénytelen volt szabadlábra helyezni. De attól kezdve neve ott állt a rendőrség által ismert és nyilvántartott kommunisták listáján.

Bár nem ítélték el, a szociáldemokrata párt vezetősége mégis önkényesen, a XIV. kerületi pártszervezet tagságának megkérdezése nélkül, megfosztotta Fürst Sándort titkári tisztségétől.

A rövid pár napig tartó letartóztatás, a kommunizmussal való rokonszenvezés gyanúja elég volt ahhoz is, hogy a gyár, amelyben Fürst 1922 óta dolgozott, feltételhez kösse további foglalkoztatását. A gyárigazgatóság írásbeli kötelezettséget kért tőle, hogy a jövőben nem vesz részt semmiféle politikai tevékenységben. Fürst visszautasította ezt az ajánlatot. És mert politikai meggyőződését és magatartását nem volt hajlandó alku tárgyává tenni, feketelistára került, munkanélkülivé vált.

Fürst Sándor helyzete családján belül sem volt könnyű. A kispolgári szülők nem értették meg világszemléletét, sem azt, hogy miért vesz rész a munkásmozgalomban. A letartóztatás után a szülők aggódtak fiuk jövőjéért, és megpróbálták visszatéríteni a kispolgári

* A m. kir. rendőrség budapesti főkapitánysága politikai főcsoportjának XXVI. sz. jelentése 1927 szeptemberétől — 1929 szeptemberéig. MMI Archívum. 81. old.

világszemlélethez és életmódhoz. Fürst Sándor azonban már sokkal szilárdabban állott a marxizmus-leninizmus talaján, semhogy akár a rendőrség és a szociáldemokrácia együttes üldözése, akár a szülők konzervativizmusa és aggodalma visszatarthatta volna életcéljának követésétől.

1928 tavaszától Fürst Sándor minden percét a munkásosztálynak szentelte, hivatásos forradalmárrá vált, és mint a KMP Központi Bizottságának tagja, a Kommunista Ifjúmunkás Szövetség munkáját irányította.

A fasizmus minden eszközt igénybe vett, hogy a magyar munkás-, paraszt- és értelmiségi ifjúság nagy tömegeit a maga befolyása alá vonja. Az iskolák, az egyházak és a levente-szervezetek, a színház, a film, az irodalom, mind az uralkodó osztályok reakciós ideológiáját igyekeztek belenevelni az ifjúságba.

Külön intézkedésekkel próbálták megakadályozni, hogy a munkás- és szegényparaszt fiatalok felismerjék osztályhelyzetüket. Megtiltották nekik, hogy 18 éves korukig akár politikai pártoknak, akár a szakszervezeteknek tagjai legyenek.

A szociáldemokrata párt vezetői nemcsak tudomásul vették a kormánynak ezt az intézkedését, hanem egyetértettek vele abban is, hogy a 18 éven felüli munkásifjúság se vegyen részt a politikai küzdelmekben.

A szervezett munkások fiainak és leányainak nagy része 18. életévét betöltve, belépett a szakszervezetbe. De a szakszervezeti ifjúságnak nem volt semmi szervezeti önállósága, nem volt saját ifjúsági vezetősége, teljesen a szakszervezeti bürokrácia gyámkodása alatt állott. Emellett még azért is állandóan harcolniuk kellett, hogy bentmaradhassanak a szakszervezetekben.

A szakszervezeti boncok hamar észrevették, hogy a fiatalok nem elégszenek meg a hangzatos ígéretekkel,

hanem küzdeni akarnak a kizsákmányolás, a mesterek durvasága, a fiatal szervezetre különösen ártalmas hosszú munkaidő és egészségtelen munkaviszonyok ellen. Az osztályegyüttműködés szociáldemokrata apostolai a fiatalság harci kedvét kommunista „aknamunka" eredményének tekintették. Előbb megpróbálták „óvni" az ifjakat a kommunista befolyástól, majd amikor így nem érték el céljukat, nem riadtak vissza attól sem, hogy számos baloldali ifjút a szakszervezetekből kizárjanak, sőt egész ifjúsági csoportokat feloszlassanak.

A KMP és a KIMSZ támogatta a szakszervezeti ifjúságot a szakszervezeti bürokrácia önkényeskedése ellen vívott harcában. Mindkét illegális szervezet számára nagy jelentősége volt annak, hogy a proletárdiktatúra alatt a Kommunista Ifjúmunkás Szövetségben tömörült, valamint az azóta kommunistává fejlődött fiatalokat a szakszervezetekben összefoghassa, legális mozgalmi tevékenységüket így biztosíthassa és belőlük a párt kimeríthetetlen erőtartalékát nevelje.

A szakszervezetek keretei között azonban az ifjúság a legjobb esetben is csak gazdasági érdekeit védelmezhette. A Kommunista Ifjúmunkás Szövetségnek tehát az volt a célja, hogy legális kereteket teremtsen a munkásifjúság politikai harcának megvívására. Ennek megvalósítása elé azonban még az előbbinél is nehezebben leküzdhető akadályok tornyosultak.

A szociáldemokrata párt vezetői ugyanis hosszú időn át hallani sem akartak külön ifjúsági szervezet létrehozásáról, mert jól tudták, hogy az ifjúság nagyon fogékony a forradalmi eszmék iránt.

Fürst Sándor mozgósította a Kommunista Ifjúmunkás Szövetség tagjait, hogy a szakszervezeti ifjúmunkásokat megnyerjék a szocialista ifjúsági szövetség megteremtéséért folyó harcnak. Fürst Sándornak

is érdeme, hogy a KIMSZ jól végezte el ezt a feladatát, és míg a szociáldemokrata párt 1928 januári kongresszusán a vezetőség mereven elzárkózott az ifjúsági szervezet létrehozására vonatkozó követelés elől, addig az 1929 májusában megtartott kongresszuson kénytelen volt beleegyezni, hogy meginduljon a szocialista ifjúsági mozgalom és megalakuljon annak vezető szerve, az Országos Ifjúsági Bizottság. A szociáldemokrata párt vezetősége kétségkívül a kommunista agitáció ellensúlyozására hozta ugyan létre ezt a bizottságot*, — az OIB megalakulása mégis a kommunisták befolyása alatt álló osztályharcos ifjúság győzelme volt. A szocialista ifjúsági mozgalom és az Országos Ifjúsági Bizottság később — az SZDP vezetői által emelt ezerféle akadály ellenére — a kommunista ifjúsági munka legális területévé vált.

A Kommunista Ifjúmunkás Szövetség munkájának segítése csak egy része volt Fürst Sándor akkori politikai tevékenységének. Emellett összekötője volt a KMP budapesti titkárságának és a vidéki szervezeteknek. A nagyobb ipari kerületek vezetőivel tartott értekezletek közötti időben gyakran utazott a vidéki városokba**.

Az illegális pártmunkában a levélírás nagy kockázattal járt. Ezért lehetőleg a kevésbé veszélyes személyes érintkezés útján tájékozódott a párt a vidéki szervezetek helyzetéről és így adott segítséget, támogatást munkájukhoz.

A párt belső életében ebben az időben ismét súlyos

---

* „Hogyha az ifjúság a pártszervezeteken belül nem ismeri meg a szocializmus igazságait, ha nem ismeri meg a mi pártunkat: . . . akkor a bolsevista agitációnak tárt kaput nyitunk!" — mondotta Mónus Illés, a kérdés előadója. [Az SZDP XXVI. pártgyűlésének jegyzőkönyve. 221. old.]

** Czeiner Ferenc visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 1/8.

problémák vetődtek fel. A párttagság egy részében kétféle helytelen irányzat kezdett kialakulni.

Az egyik irányzat hívei ideológiai gyengeségből és a fasiszta terror nyomásának hatása alatt csak a munkásosztály legális szervezeteire akarták korlátozni a párt munkáját. Az volt a véleményük, hogy nincs szükség az illegális szervezetek megszilárdítására.

Ezek a jobboldali elhajlók azzal érveltek, hogy a szociáldemokrata vezetők számtalan gáncsvetése és a rendőrséggel való együttműködése ellenére a kommunisták viszonylag rövid idő alatt megnyerték a munkás kultúr- és sportszervezetek tagságának jelentős részét. Saját álláspontjuk igazolására próbálták felhasználni azt is, hogy kezdtek megérni a szakszervezetekben hosszú évek óta végzett szívós nevelő és szervező munka gyümölcsei, és hogy számos budapesti és vidéki szakszervezeti csoportban kommunista vagy kommunista befolyás alatt álló vezetőséget választottak.

Az 1927—1928-ban erősödő bérmozgalmak és sztrájkok szintén azt a hamis illúziót keltették bennük, hogy illegális szervezetek nélkül is — pusztán legális eszközökkel — nemcsak eredményes osztályharcot lehet vívni, hanem elő is lehet készíteni a fasizmus megdöntését és a szocialista forradalom győzelmét Magyarországon.

A másik helytelen irányzat hívei ugyanakkor ott akarták hagyni a munkásosztály legális szervezeteit, mindenekelőtt a szociáldemokrácia vezetése alatt álló szakszervezeteket, és külön „vörös szakszervezetek" alakítására törekedtek. Ezek a baloldali elhajlók viszont azzal érveltek, hogy a szakszervezeti bürokrácia egymás után zárja ki a szakszervezetek baloldali tagjait, és ezzel megsemmisíti a kommunisták által elért eredmények nagy részét.

A KMP Központi Bizottsága mindkét helytelen irányzat ellen felvette a harcot.

Az 1928 júliusában megtartott kibővített vezetőségi ülésen a párt szakszervezeti politikájáról folyó vitában Fürst Sándor is felszólalt. Élesen bírálta — a konferencia egyes résztvevői által is hangoztatott — azon nézetet, hogy a kommunistáknak ott kell hagyniuk a reformista szakszervezeteket. Fürst kifejezésre juttatta azt a meggyőződését, hogy a munkásosztály egységéért folyó küzdelmet elsősorban a munkásság legnagyobb és legfontosabb tömegszervezetében: a szakszervezetekben kell megvívni. Rámutatott, hogy ha a kommunisták és a befolyásuk alatt álló baloldali munkások kivonulnak a szakszervezetekből, az nem a KMP tömegbefolyásának megerősödését, hanem ennek éppen az ellenkezőjét: a tömegektől való elszakadását vonná maga után. Azok, akik ott akarják hagyni a szakszervezeteket — mondotta —, szintén opportunisták, mert megfutamodnak a szociáldemokrácia befolyása alatt álló munkástömegek megnyeréséért folyó küzdelem nehézségei és a szakszervezeti bürokrácia ellen elkerülhetetlenül szükséges harc megvívása elől*.

A Központi Bizottság ezen az ülésen megállapította, hogy a fő veszély a jobboldali elhajlásban van, és egész sor elvi és szervezeti kérdésben határozatot hozott ennek a veszélynek az elhárítására. De ugyanakkor a baloldali túlzók ellen is fellépett. Kijelentette, hogy a pártnak „minden rendelkezésére álló legális lehetőséget" ki kell használnia a munkásegység megteremtésére, a proletár-osztályharc erősítésére**.

A szakszervezeti munka jelentősége olyan nagy volt, hogy a Központi Bizottság határozata még egyszer visszatért rá:

---

* Czeiner Ferenc visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 1/8.

** Kommunista, 1928 október. (A bolsevizálás útján.)

„Ki kell küszöbölni sorainkból szakszervezeti munkánknak azt a két végletét, hogy vagy semmit sem teszünk a bürokrácia ellen, vagy pedig a valóságtól és az erőviszonyoktól teljesen idegen, túlzó «radikalizmusba» esünk bele. Fel kell lépnünk azok ellen a kommunisták ellen, akik a bürokrácia ellen passzívak, de azok ellen is, akik szakszervezeti szektáriusságba esnek bele, mert ez a tömegektől való távolállást jelenti . . .”*

A párt júliusi határozatainak ismertetése és e határozatok helyességének megértetése állott Fürst Sándor 1928—1929-es pártmunkájának középpontjában.

★

1929 elején a KMP a proletárdiktatúra kikiáltása tízéves évfordulójának megünneplésére készülődött. A rendőrség tudta, hogy a proletárdiktatúra emléke eleven lánggal ég a magyar munkásság és szegényparasztság szívében; hogy a KMP-nek az évforduló megünneplésééért folytatott agitációja nagyszabású megmozdulásokra vezethet. Ennek megakadályozására már 1929 februárjában úgynevezett preventív intézkedést tett: körülbelül száz ismert kommunistát letartóztatott és a toloncházba záratott. Közöttük volt Fürst Sándor is.

A toloncház, a „magyar kultúrfölényre” annyira büszke „úri Magyarországnak” egyik legsötétebb szégyenfoltja volt. Az elképzelhetetlenül piszkos, túlzsúfolt, férges, fertőző miazmákkal telített cellákban a politikai foglyokat csavargókkal és bűnözőkkel zárták össze. Élelmezésük rendkívül rossz és kevés volt. Hetekig tartották ott a politikai foglyokat, anélkül hogy bármiféle vád lett volna ellenük vagy vizsgálat folyt volna ügyükben.

---

* Kommunista, 1928 október. (A bolsevizálás útján.)

Fürst Sándor és más elvtársak kezdeményezésére a politikai őrizetesek éhségsztrájkot kezdtek. Négynapos éhségsztrájkkal elérték, hogy a toloncügyi osztály elővette ügyüket, s pár nap múlva csaknem valamennyiüket szabadon bocsátották. De Fürst elvtársat rendőri felügyelet alá helyezték, rendszeres jelentkezésre kötelezték, és igyekeztek ellenőrizni minden lépését. Fürst azonban egy ideig még el tudta leplezni Horthy kopói előtt, hogy kiszabadulása után azonnal folytatta fontos mozgalmi munkáját.

Tagja volt többek között annak a bizottságnak is, amelyet a KMP az akkor mind gyakoribbá váló letartóztatások okainak kivizsgálására alakított. Ekkor már majdnem egy évtizede dolgozott a legális mozgalomban, és sok embert megismert. Ez tette lehetővé, hogy hathatósan támogassa a bizottság munkáját. Nem egy becsületesnek vélt árulóról és rendőrspicliről segített lerántani a leplet*.

Fürst Sándor nagy felelősséggel járó vezető funkciójában, az állandó veszélyek közepette is megmaradt életvidám, jókedvű, dalt, virágot, baráti kört szerető, egyszerű és közvetlen embernek.

A Természetbarátok Turista Egyesülete és más munkás kultúr- és sportszervezet gyakran szervezett kirándulást a budai és pilisi hegyekbe. Ezeken a túrákon lehetőség nyílt a kommunista nevelésre. Megvitatták a bel- és külpolitika legújabb eseményeit, ismertették a Szovjetunió nagy eredményeit, forradalmi verseket szavaltak, munkásdalokat énekeltek.

Fürst Sándor a kiránduló csoport lelke volt. Csendőr, rendőr nem járta erdei utakon az elsők között zendített rá a Komszomol akkori oly kedvelt indulójára: „. . .Rajta

---

* Lukács György visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 0/6.

kovácsok, a kalapácsok ereje ma csodát tegyen; a születendő csodajövendő a proletároké legyen"*.

Fürst Sándor az alsóbb funkcionáriusokkal is egyszerű és közvetlen modorban érintkezett. Kovács István, a KIMSZ akkori vezetőségének tagja, visszaemlékezésében így jellemezte: „Fürst elvtárs volt az első vezető pártfunkcionárius, akit a titkárság tagjai közül megismertem, s igen mély benyomást tett rám a szolid, szerény, nyugodt és fegyelmezett emberi magatartása. Bár színvonalban nagy különbség volt közte és köztem az ő javára, mégis egyenrangú félként tárgyalt az ifikkel és velem is . . ."**

Fürst Sándor bátorsága, hidegvére szintén példamutató volt. Többször megtörtént, hogy két rendőrségi jelentkezés közötti időben útlevél nélkül Bécsbe utazott, hogy a Külföldi Bizottság egy-egy értekezletén részt vehessen***. Tudta, hogy nagyon sokat kockáztat — hiszen a rendőrségi végzés még azt is megtiltotta, hogy a lakását éjszakára elhagyja —, de semmi sem tarthatta vissza, ha a párt érdeke úgy kívánta. Amikor egy ízben hazajövet a határon magyar csendőrökbe botlott, azzal vágta ki magát, hogy munkát keresett külföldön. Biztos fellépése és higgadtsága megmentette egy újabb, az eddigieknél súlyosabb büntetéstől. Négy napig tartották fogva egy határmenti kis falu fogdájában, azután szabadon engedték.

★

1929 elején már megmutatkoztak a nagy gazdasági világválság közeledésének előjelei. A válság elkerül-

* Gereblyés László visszaemlékezése alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.

** MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.

*** Lásd MMI Archívum. A. III. 11/4/a. Budapesti törvényszéki iratok alapján.

hetetlen volt, az imperialista hatalmak mégis megkísérelték, hogy a fegyverkezés addigi iramának fokozásával elkerüljék azt. A gyöngébb országok leigázásával és kirablásával, főként pedig legfélelmetesebb ellenfelük: a Szovjetunió megsemmisítésével akarták biztosítani a kapitalista rendszer stabilitását. A magyar fasizmus, amelyet 1919 óta mindig a legélesebb szovjetellenesség jellemzett, Trianon revíziójának ürügyével, a biztos zsákmány reményében, szintén részt akart venni a háborúban.

A Kommunista Internacionálé — mint megalakulása óta mindig — ekkor is az egész világ békéjéért és a Szovjetunió megvédéséért küzdött. Felhívta minden ország kommunista pártját, hogy tiltakozásul a világszerte nyíltan és titokban folyó fegyverkezés ellen, szervezzen az első imperialista világháború kitörésének 15. évfordulóján, 1929 augusztus 1-én nemzetközi békenapot. A Kommunista Internacionálé célja az volt, hogy az imperialisták háborús készülődésével szembe szegezze az egyszerű emberek százmillióinak békeakaratát, és ezzel megfékezze a háború sötét erőit.

A KMP is felkészült augusztus 1. harcos megünneplésére. Agitációjának középpontjába az imperialisták háborús céljainak leleplezését állította, és szervezeti téren is minden lehetőt megtett a háborúellenes tüntetés előkészítésére.

Magyarország dolgozó népéhez intézett kiáltványában mindenekelőtt a proletariátus nemzetközi érdekazonosságára és nemzetközi kötelességeire utalt:

„1929 augusztus 1-én a világ forradalmi munkássága a Kommunista Internacionálé hívó szavára az utcára fog vonulni az imperialista háború elleni proletárosztályharc jegyében. 1929 augusztus 1-re az utcára hív benneteket a Kommunisták Magyarországi Pártja is . . . Mutassátok meg, hogy a nemzetközi munkásosztály

önfeláldozó harcából a magyar munkásosztály is kiveszi a maga részét . . .''*

A kiáltvány a továbbiakban hangsúlyozta, hogy a nemzetközi kötelezettségek teljesítése és minden magyar munkás egyéni érdekeinek védelme szorosan összefonódik, egymástól elválaszthatatlan egységet alkot:

„Magatokért harcoltok, ha az imperialista háború ellen, ha a Szovjetunió megvédelmezéséért harcoltok! A magyar burzsoázia a revízió maszlagával akar megetetni benneteket, de a betevő falatotokat napról napra kisebbíti! . . .

Háborúra készül a magyar ellenforradalom! De, hogy háborút viselhessen, ahhoz el kell némítania a belső ellenséget! Ezért ver bilincsbe benneteket!''**

Fürst Sándor is fáradhatatlanul dolgozott az augusztus 1-i tüntetés sikeréért. De munkája nem volt könnyű. A KIMSZ vezetősége kész volt ugyan mindent megtenni a tüntetés sikeréért, de a vezetőség egyes tagjai — a jobboldali elhajlók befolyására — azt javasolták, hogy a tüntetést ne a KMP nevében szervezzék meg, hanem a KMP állásfoglalásának, szerepének teljes elfedésével mozgósítsák a befolyásuk alatt álló legális szervezetek tagságát.

Fürst Sándor a KIMSZ vezetőségi ülésén következetesen és szívósan védelmezte a párt álláspontját: a tömegeknek tudniuk kell, hogy a háború elleni küzdelem élén a KMP áll.

Kovács István visszaemlékezésében olvassuk, hogy érveivel meggyőzte a KIMSZ vezetőségi tagjait, akik azután valamennyien elismerték a párt önálló fellépésének szükségességét.

Egykorú rendőrségi jelentések bizonyítják, hogy a KMP és a KIMSZ röpiratai, harci felhívásai ekkor is

* MMI Archívum. A. III. 12/7.
** Ugyanott.

eljutottak nemcsak Budapest, hanem az ország minden jelentős üzemébe és bányájába is*. A dolgozók békét akartak, és sok helyen felkészültek a háborúellenes tüntetésre.

De az 1929 augusztus 1-re tervezett háborúellenes napot a KMP és KIMSZ minden erőfeszítése ellenére sem sikerült nagyszabású demonstrációval megünnepelni. A KMP és a KIMSZ szervezetei gyengék voltak ahhoz, hogy egymagukban harcba vigyék a tömegeket. A munkásosztály egyetlen legális pártjának és a szakszervezeteknek a vezetői pedig összefogtak a fasiszta állammal és annak minden erőszakszervével a készülő tüntetés megakadályozására**.

A peyeri vezetőség egyenesen megtiltotta, hogy a szociáldemokrata munkásság részt vegyen a háborúellenes tüntetésben, a fasiszta rendőrség pedig újabb preventív intézkedéssel már július közepe táján elfogta a rendőrségen nyilvántartott kommunista és kommunistagyanús dolgozókat. Ezeken kívül a pártba beépített rendőrügynökök segítségével letartóztatták a KMP vezetőségének számos, illegalitásban élő tagját. Felfedezték és megsemmisítették a párt nyomdáját is.

Fürst Sándort ismét letartóztatták, és sok más elvtárssal együtt a budapesti főkapitányság hírhedt 200-as cellájába zárták. Napokon át tartó „kihallgatások" során — amelyek alatt embertelen bántalmazásokat kellett elszenvednie — beismerő vallomást akartak belőle kicsikarni saját maga és társai tevékenységéről, valamint a KMP szervezeteiről. Fürst Sándor nem tört meg és a kínzások ellenére sem ismerte be az ellene emelt vádakat.

---

* Lásd MMI Archívum. A. III. 11/4.

** Lásd Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. III. köt. 204—206. old.

Bár mindent tagadott, most nem helyezték szabadlábra, hanem „az állam és társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló bűntett" elkövetésével vádolva, vizsgálati fogságban tartották, ügyét pedig átadták az „igazságszolgáltatásnak".

A fasiszta börtönöket a börtönök vezetői a kommunisták számára külön rendelkezésekkel, megszorításokkal még ridegebbé, még kegyetlenebbé, még elviselhetetlenebbé tették. A levegőtlen, szűk cellákban jóformán mozogni sem lehetett, az élelmezés rossz és kevés volt. A foglyokkal durván bántak és igyekeztek teljesen elzárni őket a külvilágtól; napilapokat egyáltalán nem, könyveket, folyóiratokat és leveleket csak a legszigorúbb cenzúra után engedtek be hozzájuk. A fogságot a legkülönbözőbb ürügyek alapján kirótt fegyelmi büntetésekkel még inkább megnehezítették. Ilyenkor a foglyokat sötét zárkába zárták, levelet nem írhattak, hozzátartozóiktól levelet nem kaphattak, semmiféle könyvet nem olvashattak.

A kommunisták — élükön a nyolc és fél évi fegyházra ítélt Rákosi Mátyással — különféle módokon, szakadatlanul harcoltak e börtönviszonyok ellen. Követelték, hogy ne mint közönséges bűnözőkkel, hanem mint politikai elítéltekkel bánjanak velük.

A börtönszabályok kijátszásával, illegálisan bizalmiakat, azok legjobbjaiból pedig fogháztanácsot választottak. Ez szervezte meg a kommunista foglyok továbbképzését, és az elvtársi kollektíva nagy emberformáló erejével segítette, erősítette, tanította a bebörtönzötteket.

Az 1929—1930-as években a Pestvidéki Törvényszék Gyűjtőfogházának egyik szárnyában, az úgynevezett kisfogházban raboskodó mintegy kétszáz kommunista Fürst Sándort választotta bizalmivá és a fogháztanács

tagjává*. Fürst egy ízben az osztályharc és a kommunista eszme nagy nevelő hatásáról beszélt fogolytársainak: „Sokszor gondolok arra — mondotta —, hogy amíg nem voltam kommunista, addig olyan ember voltam, aki mindentől megijedt. Azáltal, hogy kommunista lettem, úgy megváltoztam, hogy mindent, ha kell, még az életet is fel tudnám áldozni a mozgalomért"**. És hogy e szavakat nemcsak üres frázisként hangoztatta, az már fogsága alatt is bebizonyosodott.

Csak néhány hónap telt el Fürst Sándor letartóztatása óta, amikor a Vörös Segély felhívására a kommunista foglyok az elviselhetetlen börtönviszonyok elleni tiltakozásul az ország minden börtönében éhségsztrájkot szerveztek. Az éhségsztrájk résztvevőinek számolniuk kellett azzal, hogy újabb súlyos fegyelmi büntetést szabnak ki rájuk, de azzal is, hogy a hosszabb ideig tartó sztrájk a gyengébb szervezetűeket el is pusztíthatja. A kommunisták ennek tudatában sem mondtak le a fasiszta elnyomás ellen folytatott osztályharc e legerősebb harci eszközéről, amelyet abban a helyzetben fegyverül használhattak.

1929 október 21-én megkezdődött az éhségsztrájk. A börtönök igazgatói dühöngtek, és amint várható is volt, minden addiginál súlyosabb fegyelmi büntetéssel fenyegetőztek. Az éhségsztrájk azonban tovább tartott. Ekkor a börtönök vezetői még brutálisabb eszközhöz folyamodtak: az éhségsztrájkolókra kényszerzubbonyt huzattak és mesterséges táplálás ürügyén kegyetlenül megkínozták őket***.

---

* Sebes István visszaemlékezése alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.

** Réti László visszaemlékezése alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 45/26.

*** Mesterséges táplálással ölték meg a fasiszta pribékek a váci fegyház két foglyát, Lőwy Sándort, a kommunista ifjúmunkások hős vezetőjét és Sztáron Sándor fiatal forradalmárt.

Akadtak olyanok, akiknek kevesebb volt a fizikai és lelki ellenállóerejük, és néhány nap után feladták a küzdelmet, de Fürst Sándor, az éhségsztrájk egyik szervezője, azok közé tartozott, akik teljes tizenhat napon át vívták az élethalálharcot a fasizmus börtönőrei és börtönviszonyai ellen.

A foglyok hozzátartozóinak kérésére az éhségsztrájk alatt megígérték az Igazságügyminisztériumban, hogy teljesítik a kommunista foglyok követeléseit. De nemsokára kiderült, hogy a minisztérium ígérete vajmi keveset ért. Legkisebb gondjuk is nagyobb volt annál, semhogy véget vessenek a börtönökben uralkodó állapotoknak. Ellenkezőleg: mit sem törődtek azzal, hogy a börtönigazgatóságok az éhségsztrájk után rövidesen ismét mindent elkövettek, hogy a kommunisták helyzetét elviselhetetlenné tegyék.

★

Majdnem másfél év telt el Fürst Sándor letartóztatása után, amikor végre napirendre került ügyének bírósági tárgyalása. A fasiszta hatóságok féltek, hogy Fürst Sándor és harmincöt vádlott-társa a tárgyalótermet a kommunista eszmék és célok propagálására használja fel, ezért az 1930 december 5-re kitűzött tárgyalást a nyilvánosság teljes kizárásával tartották meg*.

A burzsoá bíróságnak a maga szempontjából teljesen

* A zárt tárgyalás szükségességét a bíróság azzal indokolta, hogy „. . . a jelenlegi közviszonyok súlyos gazdasági válságra utalnak. Ilyen viszonyok között a kommunista tévtanoknak a főtárgyalás nyilvánosságán át a munkanélküli tömegekhez való kiszivárgását, a békétlen és elkeseredett tömegeknek e tévtanok, jelszavak és célkitűzések által való megejtését megakadályozni, s így a társadalom egyetemét a várható rázkódtatásoktól előzetesen oltalmazni másként, mint a főtárgyalás nyilvánosságának kizárása által, nem lehetett." [MMI Archívum. Törvényszéki iratok. A. III. 11/4/a. 63. old.]

igaza volt. Nem lehetett kétséges, hogy a vádlottak magatartása és a tárgyaláson ismertetett „bűnjelek" nem osztálybékére, hanem mindenre elszánt osztályharcra ösztönözték volna a munkásságot.

E „bűnjelek" között ott feküdt a horthysta bírák előtt a Kommunista Internacionálé VI. kongresszusának határozata is a háború ellen irányuló nemzetközi mozgalomról*: „... Tekintettel arra, hogy az imperialista hatalmak a Szovjetunió ellen való támadást aktíve előkészítik, hogy a háborús összetűzések maguk az imperialisták között egyre inkább megérlelődnek, tekintettel a kínai intervencióra, amely már folyamatban van, valamint arra az áruló szerepre, amelyet a nemzetközi szociáldemokrácia minden árnyalata azáltal tölt be, hogy a munkásosztályt a támadásban lévő kapitalizmus ellen folytatott harcban lefegyverzi és saját országainak imperialista csoportjait az új világmészárlásra való előkészületben támogatja — kijelenti a kongresszus, hogy a jelen pillanat feszült körülményei között minden kommunistának kötelessége a harcot a háborús veszély ellen fokozni és a közeledő imperialista háború ellen haladéktalanul nemzetközi kampányt indítani ..."**

A Kommunista Internacionálé határozatán kívül ismertette a bíróság a KMP 1929 augusztus elseje harcos megünneplésére felszólító röpiratát és több más kommunista sajtóterméket.

Ezután került sor a vádlottak kihallgatására. A bíróság elnökének kérdéseire Fürst Sándor — éppúgy, mint ebben az időben a többi kommunista vádlott — megtagadta a választ. A meggyőződéses kommunista büszke

---

* A határozatot a kongresszus 46. ülésén, 1928 szeptember 1-én fogadták el.

** MMI Archívum. Pestvidéki törvényszéki iratok. A. III. 11/4/a. 273. old.

öntudatával kiáltotta bírái felé: „Burzsoá osztálybíróság előtt nem vagyok hajlandó vallomást tenni."

A fasiszta bíróságnak azonban nem volt szüksége a vádlott vallomására ahhoz, hogy ítéletet hozzon. A rendőrkémek jelentése alapján összetákolt ügyészi vádiratot a „bűnösség" bizonyítékának tekintette. Eszerint Fürst Sándor a KMP Külföldi Bizottságának kiküldöttjével „a magántisztviselők országos szövetségében megalakítandó kommunista frakciók megszervezését érintő kérdésekről több alkalommal tanácskozást folytatott, ezen felül tagkiszemelő és tagtoborzó megbízást fogadott el, továbbá tárgyalásokat folytatott az augusztus hó 1. napján rendezendő vörös nap előkészítése tárgyában"*.

Ha a bíróság akár csak a legkisebb mértékben is képes lett volna a tárgyilagosságra, akkor sem a „bűnjeleket", sem a vádirat tartalmát nem tekinthette volna másnak, mint csakis politikai tevékenység bizonyítékainak. De a fasiszta osztálybíróságban nyoma sem volt az elfogulatlanságnak. Cselekedeteiben az eszeveszett osztálygyűlölet vezette. Csak ez ad magyarázatot arra, hogy két hétig tartó tárgyalás után a per harminchat vádlottját „közönséges bűntetteseknek" minősítették, és valamennyiüket hosszabb-rövidebb fegyház, illetve börtönbüntetésre ítélték. Fürst Sándort másfél évi börtönnel sújtották.

Ezzel a minősítéssel a bíróság Fürst Sándort és vádlott-társait akarta megbélyegezni, de minden haladó szellemű, becsületes ember szemében önmagát bélyegezte meg.

A fasiszta bíróság ítéletében a következőket olvashatjuk:

„... kétségtelenül megállapítható, hogy az 1—36

* MMI Archívum. Törvényszéki iratok. A. III. 11/4/a. 159. old.

terheltek akkor, amidőn a KMP megszervezése érdekében az egyes vádpontoknál részletesen taglalt tevékenységet kifejtették . . . a mai állami és társadalmi rend felforgatására és az ún. proletárosztály kivételével a többi társadalmi osztályok teljes elnyomására törekedtek — a terheltek tehát nem politikai elv fanatikusai és mártírjai, hanem közönséges bűntettesek, akik az állam és társadalom ellenes cselekményükkel ily módon az 1921. III. tc. 1. §-ának 1. bekezdésébe ütköző bűntettet követtek el . . .* Bűnösségük többek között (újságok, röpiratok, körlevelek stb. mellett) a III. Internacionálé alapszabályaival és kongresszusi határozataival, illetőleg ezek tartalmával bizonyítható . . .''**

Ugyanezen a tárgyaláson Fürst Sándort mint „izgatót" is elítélték, mert a „független" bíróságot burzsoá osztálybíróságnak nevezte. Ezért a „bűnért" további egyévi fogházbüntetéssel sújtották.

1930-ban a börtönigazgatóság teljesen megfosztotta a kommunista foglyokat az 1929 októberében kiharcolt kedvezményektől. Helyzetük megint rosszabb lett, mint a közönséges bűnözőké.

A börtönigazgatók újabb önkényeskedése elleni tiltakozásul a kommunista bebörtönzöttek 1931 legelső

---

* A hirhedtté vált 1921. évi III. törvénycikket akkor hozta létre a fasiszta államhatalom, amikor a nyílt fehérterror helyébe a konszolidált fasizmus intézményes terrorja lépett. „Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről" szóló törvény 1. §-ának 1. bekezdése így szól: „Aki az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez vagy vezet, bűntettet követ el és öt évig terjedhető fegyházzal büntetendő." [Magyar Törvénytár. 1921. évi törvénycikkek. Budapest, 1922. Franklin Társulat. 8. old.]

** MMI Archívum. Törvényszéki iratok. A. III. 11/4/a. 100. old.

napjaiban ismét éhségsztrájkba léptek. Fürst Sándor ekkor is a szervezők között volt; helytállásával hozzájárult ahhoz, hogy tíznapos kemény küzdelemben kivívták a politikai foglyoknak járó kedvezményeket*.

1931 január második felében lejárt az a másfél esztendő, amire a törvényszék Fürst Sándort mint „bűnözőt" ítélte. Az „izgatás" miatt kiszabott további egy évre szóló börtönbüntetés ekkor még nem került a felsőbb bírósági fórumok elé. A párt által megbízott védők kiharcolták azt, hogy Fürst Sándort a másfél év letelte után — a másik büntetés jogerőre emelkedéséig — ideiglenesen helyezzék szabadlábra.

De Fürst Sándor ezután már nem dolgozhatott legálisan a munkásmozgalomban. Horthy kopói mindenütt a nyomában lettek volna, és minden vele érintkezőt kommunistagyanúsként letartóztattak volna. Ezért illegalitásba vonult, és álnéven, külsejét megváltoztatva folytatta munkáját.

* Sebes István visszaemlékezése alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.

Emléktábla az Orczy út 42 sz. ház falán, ahol a párt illegális nyomdája volt

VI.

ÚJ FELADATOK

A KMP Központi Bizottsága a párttagság soraiban jelentkező jobboldali elhajlás leküzdése és az illegális pártmunka megerősítése érdekében már 1928 tavaszán határozatot hozott egy Budapesten megjelenő új illegális lap kiadásáról.

De illegális lap előállítása és rendszeres kiadása nemcsak 1922-ben, a Kommün megjelenése idején, hanem 1928-ban is nehéz feladat volt Magyarországon. A hatalmasan felduzzasztott fasiszta rendőrség mindig és mindenütt „kommunista veszélyt" szimatolt. Spiclijeit, provokátorait, besúgóit igyekezett bejuttatni az üzemekbe, a gyárakba, a munkásosztály legális és illegális szervezeteibe. És mert a párttagság egy része nem volt eléggé éber, a rendőrség ügynökei olykor be tudtak férkőzni az illegális párt soraiba, s ott jelentős károkat okoztak.

Ilyen körülmények között egy illegális nyomda felállítása, üzembentartása és a rendőrkopóktól való megvédése annyira bonyolult volt, annyi kockázattal járt, hogy ezt a feladatot csak nagyon kipróbált, a konspiráció összes szabályait ismerő és vasfegyelemmel betartó kommunistára bízhatta a párt. Ez késztette a KMP Központi Bizottságát arra, hogy a Kommunista Internacionálé útján kikérje a bolsevik párttól Sallai

Imrét és rábízza a budapesti illegális nyomda vezetését.

Sallai Imre, az ekkor már kiválóan képzett, széles látókörű, politikai és ideológiai vezetésre képes bolsevik, készséggel vállalta az illegális sajtóapparátus vezetését. Tudta, hogy az adott viszonyok között különösen nagy jelentősége van egy olyan lapnak, amely azonnal reagál az eseményekre és rendszeresen tájékoztatja a párttagságot az előttük álló feladatokról.

Sallai tehát elutazott Moszkvából. A párt kívánságára, a párt érdekében megszakította tudományos munkásságát, amelyben szabadon fejleszthette és fejthette ki képességeit. Megvált feleségétől, elvtársaitól és barátaitól, akik között nyugodtan és biztonságban élt. Sallait nem csupán a kötelességtudás, a pártfegyelem hozta Magyarországra. Az az érzés, amely eltöltötte, több volt ennél. Bármilyen munkát szívesen vállalt a munkásosztályért, a dolgozó népért, a pártért és a hazáért, mert ez a munka adott értelmet és tartalmat az életének.

Sallai hazatérése előtt néhány napig Bécsben tárgyalt a párt Külföldi Bizottságával*, majd miután a nyomda működésével kapcsolatos minden teendőt megbeszéltek, folytatta útját Budapestre. 1928 őszén, kilenc évi távollét után ismét a haza drága földjére lépett, ahol azonban — éppen igaz hazaszeretete miatt — egyetlen percig sem volt biztonságban.

Sallai életének ez volt egyik legnehezebb szakasza. Mindent meg kellett tennie, hogy csökkentse a felisme-

* A KMP Központi Bizottságának tagjai részben külföldön, részben Magyarországon, a párt Titkárságában dolgoztak. A Külföldi Bizottság általában a pártvezetőség külföldön dolgozó tagjaiból állt, akik egymást felváltva, három-három hónapra hazajöttek. Így biztosították az állandó és rendszeres kapcsolatot a pártvezetőség itthon és külföldön tartózkodó csoportjai között.

rés és a letartóztatás veszélyét, biztosítsa a nyomda zavartalan működését. Ezért a lehető legkevesebbet mutatkozott az emberek előtt. Tüdőbeteg volt, mégis hosszú hónapokat töltött — csaknem megszakítás nélkül — egy szoba négy fala között. A nyomda helyiségét, amely egyúttal lakásául is szolgált, legfeljebb hetenként egyszer, de inkább csak kéthetenként hagyta el*. Sem a párt tagjaival, sem a párt itthoni vezetőivel nem érintkezett. A lap előállításához szükséges anyagokat: a papírt és az újságcikkeket a Külföldi Bizottság itthon tartózkodó tagjától vette át, és a kész újságokat hozzá juttatta vissza. A nyers sajtóanyag átvétele és a kész anyag visszajuttatása volt tehát az az alkalom, amikor Sallai a külvilággal érintkezett. Munkája nem csupán a technikai feladatok elvégzésére korlátozódott.

Lukács György — aki a Külföldi Bizottság egyik tagjaként szintén többször jött haza pártmunkára — visszaemlékezéseiben elmondja, hogy Sallaival a lap tartalmi és technikai részét is megbeszélte. Sallainak tehát alkalma nyílt arra, hogy nagy elméleti tudását és a magyar politikai életben való alapos tájékozottságát ennél a munkánál is hasznosítsa.

A Külföldi Bizottság tagjaival történt találkozásai közötti időben Sallai keményen dolgozott. Minden segítség nélkül, egyedül készítette el a stencilt, végezte a sokszorosítást, javított itt-ott a kéziratokon és írta meg nem egyszer a még hiányzó cikkeket is**.

Csakis így, ennyi önfeláldozással, körültekintéssel és szigorúan keresztülvitt szervezeti megoldással sikerült elérni, hogy az akkor is elég gyakori letartóztatások

---

* A nyomda az Orczy út 42. sz. alatti házban működött.

** Lukács György és Szántó Rezső visszaemlékezései alapján. Lásd MMI. Archívum. Visszaemlékezés-gyüjtemény. H. III. 0/6.

ellenére a párt nyomdája folyamatosan dolgozhatott, hogy a párt lapja, a Kommunista, rendszeresen megjelenhetett.

1929 júliusában Sallai rossz egészségi állapota miatt új beosztást kapott. Ismét elutazott Magyarországról, hogy Bécsben átvegye a Külföldi Bizottság illegális apparátusának vezetését.

Nemcsak az 1919—1922-es években, a nyílt ellenforradalmi terror idején — amikor Sallai ugyanebben a munkakörben dolgozott —, de a későbbi évek során is rendkívül fontos és nagyon nehéz feladat volt a felső pártszervek illegális munkájának megszervezése. Biztosítani kellett a Külföldi Bizottság és a magyarországi Titkárság közötti állandó és rendszeres kapcsolatot, meg kellett szervezni a vezető funkcionáriusok és a pártmunkások utazását Bécsből Budapestre és vissza, illegális útleveleket, személyi okmányokat kellett szerezni számukra.

Mint az illegális apparátus vezetője, ebben az időben Sallai szervezte meg a bécsi pártiskola tanfolyamait, ahol a gyakorlati pártmunkában kitűnt magyar kommunisták hosszabb-rövidebb ideig tartó elméleti oktatásban részesültek. A párt Bécsben megjelenő elméleti folyóiratának, az Új Márciusnak illegális úton történő hazaszállításáról szintén neki kellett gondoskodnia. Az ő kezében futottak össze az illegális munka szálai.

Sallai újabb bécsi munkájának részleteiről nincsenek adataink. Csak visszaemlékezésekből tudjuk, hogy akkor is, mint mindig, a nála megszokott lelkiismeretességgel és alapossággal dolgozott. Ennek ellenére 1929 telén felmentették a párt apparátusának vezetése alól.

Sallai leváltása a KMP vezetőségében kiújult frakcióharcoknak és Kun pártszerűtlen magatartásának egyik következménye volt. A gyakori letartóztatások, a KMP számos kipróbált vezetőjének bebörtönzése és hosszú

időre való elítélése, valamint Landler Jenő halála nehezen pótolható rést ütött a párt soraiban. Kun Béla e nehézségeket a maga álbaloldali politikájának érvényesítésére, a kollektív vezetés szétzüllesztésére és személyi ellentétek szítására használta fel.

Sallai távol tartotta ugyan magát a személyeskedésektől, de a vezetőség ülésein élesen bírálta a pártmunkában jelentkező hibás módszereket, tiltakozott Kun és hívei álbaloldali kirakatpolitikája ellen. Kun éppen ezért nem tűrte, hogy Sallai tovább is az illegális apparátus vezetője maradjon. A maga akaratát ráerőszakolva a pártvezetőségre, keresztülvitte Sallai leváltását. Sallai elhagyta Bécset, és ismét Moszkvába utazott.

★

1929—1930 telén a gazdasági világválság már erősen megrázkódtatta a kapitalista országokat. Ugyanakkor a Szovjetunió diadalmasan haladt a szocializmus építésének, a termelés állandó növelésének útján. Az addig elért hatalmas eredményekre támaszkodva a bolsevik párt és a szovjet kormány napirendre tűzte a számra legerősebb kizsákmányoló osztály, a kulákság likvidálását. „Összeomlik és semmivé lesz «a magántulajdon szentségének elve», ez az utolsó reménysége a világ tőkéseinek, akik a kapitalizmusnak a Szovjetunióban való visszaállításáról álmodoznak"* — mondotta a falu kollektivizálásában már addig elért fejlődésről szóló beszédében Sztálin elvtárs.

A falu kollektivizálásának módszerében és ütemében azonban a szovjet helyi funkcionáriusok egy része súlyos hibákat követett el. Megszédülve a sikerektől, messze előresiettek; eltértek a párt irányvonalától, és

* Sztálin. A nagy fordulat éve. Lásd *Sztálin* Művei. 12. köt. Szikra 1950. 144. old.

meggyőzés helyett sok helyen erőszakkal akartak célt érni a dolgozó parasztságnál. A hibák kijavítása és a falu kollektivizálásának helyes módon történő végrehajtása a szocializmus építésének egyik legfontosabb láncszeme lett. Éppen ezért a bolsevik párt és a szovjet kormány nagy erőket mozgósított e feladat megoldására.

Ezek a körülmények tették indokolttá és szükségessé, hogy a budapesti és bécsi pártmunkáról Moszkvába visszatérő Sallai, mint a szovjet kormány megbízottja segítsen a falu szocialista átalakításának munkájában.

Sallai nagy lelkesedéssel készült új feladatának betöltésére. Elutazása előtt bécsi barátainak küldött levelében ezt olvassuk: „Amint már írtam, Pokrovszkba megyek, előreláthatólag nagyon érdekes munkám lesz ott"*.

1930 februárjában Sallai megérkezett a Volga-vidékre. Mint a munkás-paraszt ellenőrző bizottság vezetője csaknem egy esztendeig dolgozott a pokrovszki kerületi kolhozmozgalomban. A párt irányvonalának jobb- és baloldali elferdítése ellen folytatott harcát részleteiben nem ismerjük, de tudjuk, hogy szoros kapcsolatban állott a vidék parasztságával, különösen pedig azifjakkal, akikben nemcsak a kolhozmozgalom iránti lelkesedést, hanem a proletár nemzetköziség érzését is magasra tudta szítani.

1930 szeptemberében, a budapesti munkásság nagy utcai harcai után, Sallai a Volga-vidék számos falujában beszélt a magyar munkásság és ifjúmunkásság súlyos helyzetéről. Szavainak hatására a Volga menti falvak Komszomol-szervezetei egymás után mozdultak meg, hogy erőikhez mérten segítsék a magyar ifjúság harcát a tőkés elnyomás ellen. Szabad idejük egy részé-

* MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 156/1953. 153. old.

ben azért szántottak, vetettek, arattak, hogy pénzzel is támogathassák a magyar ifjúmunkásokat. „A Volga menti orosz mezők kollektív gazdaságának 18 hektárján a rozs és a búza a mi szövetségünk számára érik, a mi tömegharcainkat van hivatva segíteni"* — írta később az Ifjú Proletár, a magyar kommunista ifjúság lapja.

* Ifjú Proletár, 1931 augusztus 22.

VII.

SALLAI IMRE ÉS FÜRST SÁNDOR A KMP VEZETŐSÉGÉBEN

A Kommunista Internacionálé segítsége a magyarországi pártmunka megjavításában

A magyarországi gazdasági és politikai viszonyok következtében a gazdasági válság sokkal súlyosabban nehezedett hazánk dolgozó népére, mint a legtöbb kapitalista ország népeire.

Magyarország ipari termelése 1929 őszétől kezdve állandóan csökkent. A gyárak tömegesen bocsátották el felmondás és végkielégítés nélkül a munkásokat és tisztviselőket, akiknek túlnyomó többsége hosszú időre teljesen munkanélkülivé vált és — mert Magyarországon nem volt se törvény, se rendelet a munkanélküliek állami segélyezésére — a legszörnyűbb nyomorban tengődött.

Az ipari munkanélküliségnél is sokkal nagyobb arányú volt a mezőgazdasági munkások munkanélkülisége. Számuk már 1930-ban többszázezerre emelkedett, és állandóan nőtt.

A munkanélküli tömegek lerongyolódva, kiéhezve mentek egyik gyártól a másikig, vándoroltak faluról falura, mindenütt munkáért, kenyérért könyörögve.

A nagyarányú munkanélküliséget az ipari burzsoák

éppúgy, mint a nagybirtokosok és zsírosparasztok, a munkabérek leszállítására használták fel. A nagyiparban csaknem mindenütt sokkal több munkást bocsátottak el, mint amennyit a csökkentett termelés és a bedó bevezetése indokolttá tett. Azután kihasználva az elbocsátott munkások kétségbeejtő helyzetét, egy részüket visszavették, de 20, sőt sok helyen 40 százalékkal kevesebb bért fizettek nekik, mint azelőtt.

A munkanélküliek teljes vásárlóképtelensége és a még munkában levők erősen csökkent vásárlóképessége fokozta, mélyítette a válságot. Összezsugorodott a belső fogyasztópiac, és ez elsősorban a tőkeszegény kisiparosok és kiskereskedők tízezreit sújtotta. Újabb áru- vagy pénzhitelt nem kaptak, kintlevőségeiket nem tudták behajtani, kénytelenek voltak üzemüket leállítani, üzletüket bezárni.

A válság állandó mélyülése, a dolgozók helyzetének további romlása közepette, 1930 februárjában tartották meg a KMP II. kongresszusát. A kongresszus feladata az volt, hogy gondosan elemezze a nemzetközi és a magyarországi gazdasági és politikai viszonyokat, és mindezek mérlegelése után határozza meg a KMP stratégiáját és taktikáját. Ki kellett dolgoznia azokat a módszereket, amelyekkel a párt maga köré tömörítheti az ipari munkásságot és vezetőjévé válhat a város és falu valamennyi kizsákmányoltjának.

A KMP második kongresszusa célul tűzte ki a szervezett és szervezetlen munkások egységfrontjának megteremtését; a párt legfontosabb közvetlen feladataként jelölte meg az üzemi munka megjavítását, a nagyüzemi szervezetek kiépítését; harcot hirdetett a nagybirtokok megváltás nélküli kisajátításáért és ingyenes felosztásáért a mezőgazdasági munkások és szegényparasztok között; megbélyegezte az imperialista hatalmak hábo-

rús készülődését és állást foglalt a Szovjetunió védelmezése mellett.

A KMP II. kongresszusa azonban hibásan mérlegelte a magyarországi osztály-erőviszonyokat, és ennek következtében helytelenül határozta meg a párt stratégiáját is. Magáévá tette a KMP vezetőségének azt az álláspontját, hogy Magyarországon, ahol már volt proletárdiktatúra, a bekövetkező forradalom csak szocialista forradalom lehet. Ez a felfogás azonban ellentétben állott azokkal az elvi útmutatásokkal, amelyeket a Kommunista Internacionálé VI. kongresszusa és Sztálin elvtárs adott a kapitalizmus fejlettségének különböző fokán álló országok kommunista pártjai stratégiai feladatainak kidolgozásához. Ez az útmutatás olyan országokban, mint amilyen Magyarország is, ahol a kapitalizmus csak közepesen fejlett, ahol még erős feudális maradványok vannak, a forradalmi fejlődés kétféle lehetőségét jelölte meg. Ilyen országokban csak abban az esetben helyes a szocialista forradalmat *közvetlenül* megvalósítható feladatnak tekinteni, ha a munkás-paraszt szövetség erős, ha a proletariátus vezeti a szélesen kiterjedt agrár-parasztmozgalmat*.

A KMP II. kongresszusa nem vette tekintetbe, hogy a szocialista forradalom e döntő fontosságú feltétele nálunk még nem alakult ki, és hogy éppen ezért csak a munkásság és parasztság demokratikus diktatúrájának többé-kevésbé rövid, átmeneti szakaszában lehet előkészíteni a szocialista forradalom győzelmét Magyarországon.

Ezenkívül a kongresszus túlbecsülte a proletariátus forradalmasodásának fokát, és lebecsülte azokat az

* Lásd Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. III. köt. 184. old. és *Sztálin* Művei. 11. köt. Szikra 1950. 168—169. old.

eszközöket, amelyekkel a magyar uralkodó osztályok az adott viszonyok között is biztosítani tudták a rendszer fennmaradását. A kongresszus nem látta elég világosan a szociáldemokrácia tömegbefolyását sem. Nem számolt azzal, hogy a szociáldemokrata vezetők baloldali demagógiája még mindig elleplezi osztályáruló politikájukat a dolgozók nagy tömegei előtt.

A kongresszus által elfogadott helytelen stratégiai célkitűzésből fakadt az is, hogy nem az egész dolgozó parasztságot, hanem csak az agrárproletárokat és a szegényparasztokat akarták a munkásosztály szövetségeséül megnyerni.

A kongresszuson megválasztott Központi Bizottság egyes tagjai — közöttük Kun Béla is — gyakorlati munkájukkal fokozták a II. kongresszus helytelen határozatainak hatását; ugyanakkor elhanyagolták a helyes határozatok megvalósítását. Nem foglalkoztak jelentőségének megfelelően a nagyüzemi munkásság megszervezésével, nem erősödött a pártmunka a szakszervezetekben sem. Az egyes szakszervezeti ellenzéki csoportok munkáját nem egyeztették össze, ezért az egyik szakmában elért eredmények nem éreztették hatásukat a többi szakmák dolgozóira.

A KMP vezetőségének egy része nem a gazdasági harcok szervezését, a tőkés támadás visszaverését tekintette a párt előtt álló legfontosabb feladatnak. Inkább csak arra törekedett, hogy minél több tüntetést, éhségfelvonulást szervezzen.

E tüntetések, éhségfelvonulások azonban nem voltak mindig kellően előkészítve; a tüntető kommunistákat és szimpatizánsokat nem vették körül a pártonkívüli munkások nagy tömegei. Így a rendőrségnek megvolt a lehetősége arra, hogy a párt tagjai közül sokat elfogjon és letartóztasson.

Az elfogott kommunista funkcionáriusok helyét sok

esetben nem eléggé kipróbált emberekkel töltötték be, ami a pártmunka további romlásához, az illegális munkában elengedhetetlenül szükséges konspiráció elhanyagolásához és a spiclik, provokátorok beférkőzéséhez vezetett.

A szakadatlan rendőri üldözés és a szociáldemokrata denunciálás mellett a pártvezetés e hibái is akadályozták, hogy a munkásságban és szegényparasztságban fejlődő nagy forradalmi energiával és harci elszántsággal párhuzamosan erősödjenek a KMP szervezetei is.

★

A munkásság már-már kirobbanó elkeseredésének csillapítására a szociáldemokrata párt vezetősége — a kormány hallgatólagos beleegyezésével — 1930 szeptember 1-re egynapos általános sztrájkot és békés, csendes tüntető felvonulást szervezett. A kommunisták azonban — a munkásság elkeseredésére és a tőkés-fasiszta rendszer elleni gyűlöletére támaszkodva — a fasizmus negyedszázados uralma alatt lejátszódó legnagyobb proletár-tömegharccá változtatták a szeptember 1-i tüntetést. A szeptember 1-én lezajlott utcai harcokban tízezrek hangoztatták a KMP jelszavait; munkát, kenyeret követeltek, és éltették a proletariátus diktatúráját.

A KMP Központi Bizottságának szeptember 1. után mindent meg kellett volna tennie, hogy a harcok során megnyilvánult nagy tömegbefolyását felhasználva, szívós és tervszerű munkával megszüntesse szervezeti gyengeségét, mindenekelőtt megerősítse nagyüzemi szervezeteit.

Ezt a feladatot azonban szeptember 1. után is elhanyagolták, és tovább folytatták a reális erőviszonyokkal és a párt szervezeti erejével arányban nem álló politikát. Akciót akció után szerveztek; ennek pedig újabb letar-

tóztatások, a párt további gyengülése, a spiclik és provokátorok újabb csoportjainak beépülése volt a következménye.

Ezek a körülmények tették szükségessé, hogy a Nemzetközi Ellenőrző Bizottság megvizsgálja a KMP munkáját és megállapítsa a hibákat. A bizottság jelentése alapján a Kommunista Internacionálé 1931 februárjában foglalkozott a KMP ügyével. Javasolta a párt két vezetőségi tagjának leváltását és a Központi Bizottság magyarországi Titkárságának átszervezését.

A Kommunista Internacionálé javaslatára a leváltott vezetőségi tagok helyére Fürst Sándort és Kiss Károlyt kooptálták, akik ez időtől kezdve a magyarországi Titkárság tagjaiként dolgoztak*.

Az új Központi Bizottság a Kommunista Internacionálé bírálatára támaszkodva sokkal reálisabban mérlegelte a helyzetet, mint a KMP előbbi vezetősége. Megállapította, hogy „Magyarországon még nincsen politikai krizis, és a gazdasági válság, noha hallatlanul kiélesedett, nem érte még el a tetőfokát"**. A KMP-re tehát az a feladat várt, hogy élére álljon a forradalmasodó tömegeknek, és a gazdasági válságot a fasizmus politikai válságává érlelje.

Az új vezetőség a politikai munka középpontjába az üzemi szervezetek kiépítését és a gazdasági harcok vezetését helyezte. Utasította az üzemekben dolgozó kommunistákat, hogy legyenek tagjai az üzemi kommunista alapszervezetnek, a sejtnek; éberen figyeljék a tőkések újabb meg újabb bérletörő kísérleteit; álljanak

---

* E könyv első kiadása óta folytatott párttörténeti kutatások alapján tudjuk, hogy Sallai Imrét és Fürst Sándort nem ugyanabban az időpontban kooptálták a KMP Központi Bizottságába.

** Kommunista, 1931 április 5. (A KMP Központi Bizottságának levele a párt tagjaihoz.)

élére a tőkés támadás elleni küzdelemnek. Felhívta a párt tagjait, hogy legyenek tagjai a szakszervezetnek is, és az alulról jövő egységfront megteremtéséért küzdve, leplezzék le a tagság előtt a szakszervezeti bürokrácia sorozatos árulásait. E két területen folyó munkát a párt úgy tekintette, mint a gazdasági harcok vezetésének legfontosabb feltételét.

A különböző szakmák szakszervezeteiben működő ellenzék összefogását és irányítását a párt Fürst Sándor elvtársra bízta. Az ő vezetésével alakult meg 1931 tavaszán a szakszervezeti ellenzék központi szerve: az Egyesült Szakszervezeti Ellenzék (ESZE). E szervezet rövid idő alatt sokat fejlődött, és mindinkább össze tudta fogni a szakszervezetekből kizárt vagy a bürokrácia árulásai miatt önként kivált és a szakszervezetekben még bentlevő munkások harcait.

A párt munkája minden területen javult. Jobban védték a szervezeteket és a tagságot a letartóztatásoktól, szilárdabb lett a pártfegyelem és fejlődött a bolsevik önkritika; rendszeresebbé vált az újságok, röpiratok kiadása és terjesztése; jobban dolgozott a KIMSZ is. Ebben az időszakban a KMP által szervezett tüntetéseket alaposabban előkészítették, nagyobb tömegeket mozgósítottak a tőke elleni harcra.

De ez a javulás nem volt kielégítő. Még mindig nagy volt a különbség a párt politikai, ideológiai befolyása és szervezeti ereje között. Éppen ezért a Kommunista Internacionálé 1931 júliusában újra foglalkozott a KMP ügyével, és megállapította, hogy „a KMP vezetésének központi feladata ma is abban áll, hogy lehetőleg gyorsan kivezesse a pártot a súlyos szervezeti és konspirációs válságból"* és következetesen végrehajtsa a

* Új Március, 1931 július-november. (A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának határozata.)

Kommunista Internacionálé februári, valamint a KMP II. kongresszusának határozatait.

E határozattal egyidőben a Kommunista Internacionálé javaslatot tett a KMP vezetőségének további megerősítésére: Sallai Imrének és Poll Sándornak a párt Központi Bizottságába való kooptálására.

Sallai Imre ekkor átadta a bolsevik párt által rábízott munkakört, és a Volga-vidéket elhagyva, ismét hazajött Magyarországra.

Ez időtől kezdve Sallai elvtárs vezette a Központi Bizottság magyarországi Titkárságát, az ő kezében futottak össze a párt sokoldalú tevékenységének szálai. Elsősorban ő volt felelős a II. kongresszus irányelveinek megvalósításáért. Munkatársaival együtt neki kellett elemeznie a magyarországi gazdasági és politikai helyzetet, felmérnie az egymással szemben álló osztályok erejét, és ennek megfelelően megszabni a párt előtt álló mindennapi feladatokat.

Az új Központi Bizottságra váró munkát sokféle körülmény tette rendkívül nehézzé és bonyolulttá. Az illegalitás amúgy is veszélyes viszonyai között meg kellett birkózniuk az előbbi vezetés hibájából rájuk maradt súlyos örökséggel: a szervezeti gyengeséggel és a konspirációs válsággal. Ezenkívül az alapos és reális pártmunka kialakulását megnehezítette Kun Béla is, aki mint a Központi Bizottságnak a KÜB-ben dolgozó tagja, tovább akarta folytatni a pártot dezorganizáló, álbaloldali kirakatpolitikáját.

Sallai elvtárs 1931 júliusától egészen 1932 júliusában bekövetkezett letartóztatásáig szakadatlan harcban állott Kunnal: védte a bolsevik pártvezetést és a bolsevik munkamódszert. Következetesen megvalósította a II. kongresszusnak azt a határozatát, amelynek értelmében a pártvezetés súlypontját külföldről Magyar-

országra kell áthelyezni, és ezzel is csökkentette Kun káros befolyásának érvényesülését.

1931 júliusától határozott fordulat kezdődött a KMP tevékenységében. Sallai Imre vezetésével megindult a szívós, kitartó aprómunka a hibák kijavításáért, a párt vezető szerepének biztosításáért.

Mindenekelőtt meg kellett erősíteni a párt szervezeteit a II. kongresszuson elfogadott szervezeti elvek alapján. A súlyos káderhiány ellenére egymás után hozták létre a területi vezetőségeket, a kerületi, városi és falusi bizottságokat, valamint a gyári, üzemi, vállalati sejteket és sejtvezetőségeket.

Ezenkívül meg kellett teremteni a legszorosabb kapcsolatot a párt és a proletariátus nagy tömegei között; harcolni kellett a dolgozók helyzetének megjavításáért; elő kellett segíteni a munkás-paraszt szövetség kialakulását.

E feladatok megvalósítása során állandóan harcolni kellett a szociáldemokrata párt vezetői ellen, akik a válság alatt is tovább folytatták a burzsoá „rend" védelmének, a munkásság harcai leszerelésének politikáját.

*

A gazdasági válság 1931-ben még mélyebbé, a dolgozó tömegek számára még elviselhetetlenebbé vált. Az adóprés könyörtelen működése, a bérletörések, az ismételt fizetésleszállítások nem enyhítették, hanem súlyosbították a válságot. Az ellentét nemcsak a tőkések és munkások, hanem az uralkodó osztályok egyes csoportjai között is élesedett. Az ipari és mezőgazdasági áruk kivitelének összezsugorodása, a termelés csökkenése a tőkéseket és nagybirtokosokat is érintette. A kisebb vállalatok tömegeinek fizetésképtelensége, az esedékes kamatok és törlesztések behajthatatlansága pedig a

banktőkének is érzékeny veszteségeket okozott. E különböző tőkés csoportok mindegyike azt követelte a kormánytól, hogy elsősorban az ő érdekeit védelmezze, ha másképp nem, akkor a többi csoportok rovására.

Ezeket a nehézségeket a Bethlen-kormány nem tudta megoldani, ezért 1931 augusztus 19-én lemondott.

Bethlen utóda az 1919-i ellenforradalom egyik fő szervezője és a szegedi ellenforradalmi kormány volt miniszterelnöke, gróf Károlyi Gyula lett. A nyomor okozta elégedetlenség felidézte az uralkodó osztályok előtt a „kommunizmus kísértetét", és Károlyitól várták, hogy ezt a „kísértetet" elűzze.

Károlyi Gyula múltja lehetetlenné tette, hogy a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezetői a munkásság színe előtt hozsannával üdvözöljék őt a miniszterelnöki székben. Annál kevésbé tehették ezt, mert Károlyi már bemutatkozó beszédében bejelentette, hogy az adót emelni fogja, a béreket és a fizetéseket pedig leszállítja.

A szociáldemokrata vezérek tehát kénytelenek voltak látszatra támadni a Károlyi-kormányt, de ugyanakkor a tömegek becsapására arról is beszéltek, hogy most már lehetővé válik a válságból való „békés, nyugalmas kibontakozás".

A szociáldemokrácia demagógiája most is hallatlanul megnehezítette a KMP munkáját. Meg kellett értetnie a dolgozókkal, hogy ez a kormányváltozás csak kedvezőtlenül befolyásolhatja helyzetüket, és hogy a Népszava által hirdetett „békés, nyugalmas kibontakozás" lehetetlen.

A Károlyi-kormány megalakulása után, a Kommunista 1931 augusztusi számában az alábbi cikk jelent meg, minden valószínűség szerint Sallai elvtárs tollából:

„Proletár! Nem veszed észre, hogy ma éppúgy nincs

mire várnod, mint tegnap, vagy tegnapelőtt? Nem veszed észre, hogy semmi, de semmi változás nem áll be sorsodban, akár Bethlen, akár Károlyi Gyula ül a bársonyszékben? Tőled félnek az uralkodók, a te elégedetlenséged, a te zúgolódásod kényszeríti őket, hogy más nevekkel próbálkozzanak ugyanazt a rendszert tovább fenntartani"*.

A KMP tudta, hogy az új kormány helyzete mind belpolitikai, mind külpolitikai téren rendkívül ingatag. „A Károlyi-kormány csak rövid életű lesz — olvassuk a Kommunistában —, mert fel fogják robbantani a fasizmuson belüli ellentétek" és hogy „minél aktívabban, harcosabban lépnek fel a tömegek, annál gyorsabban fejlődik a fasiszta rendszer válsága"**.

A munkásságot egyre rosszabbodó helyzete valóban mind aktívabb fellépésre kényszerítette. Az éhezők, nélkülözők ezrei vagy spontán vagy a KMP vezetésével tüntettek a rendszer ellen. Budapesten és az ország más ipari városaiban gyakran felhangzott a követelés: „Munkát, kenyeret!"***

A tüntetéseket elfojtották, a tüntetők egy részét letartóztatták, de a kormány tudta, hogy ezzel még nem fékezte meg a kirobbanni készülő tömegerőket. A munkásság erősödő harcaira a terror fokozásával válaszolt.

---

* Kommunista, 1931 augusztus.

** Ugyanott.

*** A kormány 25 százalékkal drágította a kenyér árát; újra felemelték a dolgozókat terhelő fogyasztási és kereseti adókat. Az elbocsátásokon és fizetéscsökkentéseken kívül mind több gyárban vezették be a 3—4 napos munkahetet. Az Egyesült Izzóban például a már 35 órára csökkentett heti munkaidőt 1931 augusztusában 28 órára szállították le. [Lásd Népszava, 1931 augusztus 19.]

1931 szeptember 12-én egy fasiszta provokátor felrobbantotta a biatorbágyi vasúti hidat. A biatorbágyi merényletet a kormány ürügyül használta fel a forradalmi munkásmozgalom elleni hajszára.

A provokáció után egy órával már megindult a kormánynak és terrorszerveinek hadjárata a KMP ellen. A rendőrségnek természetesen semmiféle bizonyítéka nem volt, mert nem is lehetett arra, hogy a merényletet kommunisták követték el, mégis elfogta a nyilvántartásban szereplő kommunisták nagy részét és sok olyan munkást, akik az utóbbi hónapok politikai mozgalmaiban részt vettek.

E terrorintézkedéseket az egész jobboldali sajtó rágalomhadjárata kísérte. Minősíthetetlen hangon gyalázták nemcsak a kommunista pártot, hanem az egész magyar munkásosztályt. Ez ellen a Népszava is kénytelen volt tiltakozni, és „a legszigorúbb pártatlan vizsgálatot" követelni*. De következő számában már — szemmel láthatóan egyetértve a kormány szándékaival — kiemelte és vastag betűkkel nyomatta a rendőrségi jelentésnek a kommunistákat rágalmazó részeit.

Egy héttel a merénylet után a kormány úgy vélte, hogy sajtója már eléggé előkészítette a „közvéleményt" az újabb terrorintézkedésekre, és szeptember 19-én kihirdette a statáriumot. A rabláson, gyilkosságon, gyújtogatáson kívül kiterjesztette a rögtönbíráskodást az úgynevezett „kommunista bűncselekményekre" is. Ezzel egy időben visszaadta a Népszava utcai árusításának jogát, amelyet egy héttel előbb, túlságosan lármás demagógiája miatt, egy hónapi határidőre megvont.

A statáriumrendelethez a félhivatalos Magyar Táv-

* Népszava, 1931 szeptember 15. (A biatorbágyi merénylet.)

irati Iroda a szociáldemokráciára rendkívül jellemző kommentárt fűzött:

A kormány szerint nem fér kétség ahhoz, hogy „a józan magyar közvélemény" és „a magyar sajtó, mint a közvélemény egyik tényezője, szintén, kivétel nélkül, teljes megértéssel veszi tudomásul a tett szükségszerű lépéseket, és fokozottan támogatni fogja a közbéke fenntartása iránt kifejtendő munkájában a kormányt . . .

A legutóbbi napok eseményei azt mutatják — folytatja az MTI —, hogy a magyar munkásság szervei hathatósan részt kívánnak venni ebben, ami a pénzügyi és gazdasági újjáépítés teljes sikerének elengedhetetlen előfeltétele. Hogy ez a szándék minél inkább érvényesülhessen, a belügyminiszter a mai naptól kezdődőleg újból megengedte a szociáldemokrata pártban tömörült magyar munkásság napilapjának, a Népszavának országos utcai terjesztését"*.

Ez a közlemény túlságosan nyílt bevallása volt a kormány és a szociáldemokrácia egyetértésének és együttműködésének. Peyerék tartottak tőle, hogy a munkásság jelentős része felfigyel erre az indokolásra és — uram bocsá' — még azt fogja hinni, hogy újabb paktumot kötöttek a kormánnyal. Ugyanakkor kissé nehezteltek is Károlyiékra, mert nem értik meg a szociáldemokrata vezetők nehéz helyzetét a tömegekkel szemben.

A „félhivatalos" e baklövésének ellensúlyozására, a statáriális rendeletnek és kommentárjának megjelenése után a szociáldemokrata képviselők a parlamentben műfelháborodással, a padokat csapkodva „tiltakoztak" a félhivatalos kommentár „feltevései" ellen; nagyhangon kijelentették, hogy a statárium kihirdetése és a kolportázsjog [utcai árusítás joga] visszaadása között való

* Népszava, 1931 szeptember 20. (A statáriális rendeletek félhivatalos megokolása.)

„minden összefüggés föltételezése is sértő és felháborító"*.

*

Bár a statárium az egész dolgozó nép ellen irányuló terrorintézkedés volt, mégis csak a Kommunisták Magyarországi Pártja folytatott ellene elszánt és következetes harcot. A párt Központi Bizottsága a forradalmi világsajtó részére adott nyilatkozatában többek között a következőket írta:

„A magyar fasizmus rendőrsége eddig is mestere volt a provokációnak. A biatorbágyi vasúti szerencsétlenséggel kapcsolatos provokációja mégis világrekordot jelent . . . Ez a fasiszta provokáció kettős célt szolgál: Egyrészt ostoba merénylők hordájává akarják lealacsonyítani a KMP-t és a nemzetközi kommunizmust, pogromhangulatot akarnak kelteni a munkanélküliek ellen, el akarják riasztani a proletariátus és a kizsákmányolt parasztság tömegeit a Kommunisták Magyarországi Pártjától.

Igazolni akarják másrészt a rendőrség és a minisztérium által előkészített rögtönbíráskodást, a KMP fizikai megsemmisítésének tervét"**.

Ugyanakkor a KMP felhívással fordult a magyar dolgozó néphez is, amelyben éppúgy, mint a világ proletariátusához intézett felhívásában, rámutatott a kormány által megrendezett provokáció okaira és céljaira, majd ezeket mondotta:

„Harcunkat: az eltiprottakért, az éhezőkért, a nyomorgókért vívott küzdelmünket folytatjuk a régi eszközökkel, a régi módszerekkel tovább. Ezek között az eszközök között nem szerepeltek és nem szerepelnek

* Népszava, 1931 szeptember 22.
** Kommunista, 1931 október 4.

egyéni terrorakciók, céltalan vonatrobbantások, ártatlan emberek, vasúti munkások, gyermekek és asszonyok halálba küldése. A biatorbágyi merénylethez a Kommunisták Magyarországi Pártjának semmi köze sem volt . . .

Mi az üzemek, gyárak, bányák, uradalmak, irodák proletárjait, a munkanélküliek éhhalálra ítélt tömegeit, a falu szegényparasztjait, a város dolgozóit hívjuk harcba, őket szervezzük és vezetjük a tőke diktatúrája elleni, az emberi létért, a kenyérért, a dolgozók uralmáért, a második Tanácsköztársaságért vívott küzdelemben. Mi a forradalmi harcot, a mai tőkés társadalmi rend forradalmi megdöntését hirdetjük. Ezt a társadalmi rendet azonban nem pokolgépek, hanem csak a dolgozók elszánt küzdelme robbanthatja fel . . .''*

A KMP hatalmas felvilágosító munkát végzett azért, hogy a statáriumot és az ellene folyó harcot a dolgozó tömegek ne csupán a párt ügyének, hanem saját ügyüknek tekintsék. A párt újra meg újra rámutatott arra, hogy a statárium az uralkodó osztályok mélységes népellenességéből és ádáz gyűlöletéből fakadt. Sallai Imre a Kommunista 1931 október 4-i számában így írt:

„Azért hirdettek Horthyék statáriumot, hogy a proletár ne lázadhasson, ha a bőrét nyúzzák, hogy a kizsákmányolt városi és falusi dolgozók ne mukkanhassanak, mikor mindenükből kiforgatják, koldusbotra juttatják őket.''

A későbbi véres események teljes mértékben bebizonyították ennek az értékelésnek a helyességét.

Éppen ilyen világosan látta és helyesen értékelte Sallai Imre a Népszava kolportázsjogának visszaadása mögött meghúzódó kettős taktikát, a kormány és a szociáldemokrácia összejátszását:

---

* MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 1/1931/1612.

„Horthyék bitófát ácsoltatnak a proletárforradalom harcosainak. Ugyanakkor azonban munkásvérbe mártott kezüket Peyerék felé nyújtják . . . Az 1921-es véres paktum megújulóban van. Lehet, hogy kevésbé nyíltan, ellenzékiesdit játszva, de új, szörnyű árulásra készülnek a szociálfasiszta vezérek a dolgozók ellen"* — írta a Kommunistában.

A fasiszta provokátorok kormánya nem is titkolta, hogy a biatorbágyi merénylet csupán ürügy volt a nyílt fehérterror idejére emlékeztető vad kommunistaellenes hajsza megindítására.

Néhány héttel a biatorbágyi merénylet után, osztrák földön elfogták a tettest: Matuska Szilvesztert, a vérgőzös 1919—1920-i nyílt ellenforradalmi terror leghírhedtebb tiszti csoportjának, az Ostenburg-különítménynek volt tagját. A fasiszta tömeggyilkos beismerő vallomást tett, Keresztes-Fischer belügyminiszter mégis kijelentette, hogy „a statáriumot ennek dacára sem szüntetjük meg, mert azt nem annyira a biatorbágyi eset miatt, mint inkább a kommunisták mozgolódására hirdettük"**.

A statárium kihirdetése még nehezebbé, még veszélyesebbé tette a Kommunisták Magyarországi Pártjának, de különösen a párt vezetőinek munkáját. Elvtársaink ebben a helyzetben is megmutatták, mit értenek a munkásosztály legjobbjai, a kommunisták, hazaszeretetten, hazafiságon. Állandó életveszélyben, megállás nélkül küzdöttek a magyar dolgozó nép helyzetének megjavításáért; a tőkés-fasiszta rendszer megdöntéséért, a szocialista forradalom győzelméért.

A statárium alatt Magyarországon a forradalmi munka a hazafiasság hatalmas próbatétele volt. Sallai

---

* Kommunista, 1931 október 4.
** Idézi a Kommunista, 1931 november 1.

és Fürst elvtárs, valamint a Titkárság többi tagja sokezer hős proletárharcossal együtt kiállotta ezt a próbát!

„Már 1919-ben is akasztottak és mi mégis élünk... Az akasztófa rémétől a múltban sem féltünk, a jelenben és a jövőben még amúgy sem fogunk félni. Se Gömbös, se Töreky, se Hetényi* nem akadályozhat meg bennünket harcunk szakadatlan folytatásában"** — írták a Titkárság tagjai a KMP Külföldi Bizottságának az 1931-es évről szóló jelentésükben.

★

Körülbelül a statárium kihirdetése idején értesült a KMP vezetősége arról, hogy a rendőrség, spiclijei segítségével, tudomást szerzett Sallai magyarországi tartózkodásáról. Elvtársaink figyelmeztették Sallai Imrét, hogy elsősorban az ő élete forog veszedelemben, ha itthon marad. De Sallai az igazi kommunista hősiességével, helytállásával dolgozott tovább.

Ebben az időben Sallai elvtárs sokat betegeskedett. Néhány évvel előbb maláriát kapott, és igen gyakran 40 fokos lázzal kellett elmennie és ment el a különböző értekezletekre***. Súlyos betegségétől elgyötörten végezte minden addiginál nehezebb és megerőltetőbb munkáját. Minden oka meg lett volna tehát arra, hogy leváltását kérje, és visszatérjen a Szovjetunióba. De most éppúgy, mint ezt megelőzően sok-sok éven át, rendületlenül helytállt azon a poszton, amelyre a párt állította.

Munkatársai előtt nyíltan feltárta a pártmunkával járó súlyos kockázatot, mert szilárd meggyőződése volt,

* Gömbös Gyula ebben az időben hadügyminiszter, Töreky Géza törvényszéki bíró, a fasiszta barbárság tipikus képviselője, Hetényi Imre országos rendőrfőkapitány volt.

** MMI Archívum. A. III. 14/97.

*** Kürti Hedvig visszaemlékezései alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.

hogy csak azokra bízhat nagy feladatokat, akik minden veszéllyel szembe tudnak nézni. A párt nyomdájának akkori vezetője így jellemezte Sallai Imre magatartását:

„Sallai elvtárssal 1931 őszén kerültem kapcsolatba. Mielőtt munkámat megbeszélte volna velem, alapos politikai információt adott. Azelőtt néhány héttel hirdették ki a statáriumot. Figyelmeztetett arra, hogy a munka veszélyesebbé vált, mert a kommunisták ellen eddig ugyan még nem alkalmazták a statáriumot, de bizonyos, hogy előbb-utóbb rájuk is alkalmazni fogják, és nem lehet tudni, vajon csak a vezetőkre vagy az alsóbb funkcionáriusokra is. Nem becsülte le a veszélyt, bátor, higgadt és szilárd volt, mint később is mindig, és olyan meggyőző, hogy amikor a politikai helyzetet feltárta, egy pillanatra sem merült fel bennem a meghátrálás gondolata"*.

Sallai Imre jellemének sziklaszilárdsága, a párt és a párt tagjai iránt érzett forró szeretete a statárium kihirdetése után még inkább megnyilvánult.

1931 őszén, a pártba beférkőzött ellenséges elemek segítségével a rendőrség felfedezte és elkobozta a párt nyomdáját. Most még jobban kellett demonstrálni, mint valaha, hogy a párt legyőzhetetlen, hogy a pártot nem lehet elhallgattatni. Sallai Imre azonnal röpiratot készített, egy illegális lakásban levő tartalék sokszorosítógépen maga sokszorosította és eljuttatta a sajtóelosztóhoz**.

Egy alkalommal arról értesült, hogy egyik elfogott párttag a rendőrség előtt gyáván viselkedett, és a kínzások hatása alatt olyan vallomást tett, amelynek segítségével a rendőrség eljuthatott a pártsajtó elosztójához.

* Kürti Hedvig visszaemlékezéseiből. Lásd ugyanott.
** Szántó Zoltánné szóbeli visszaemlékezése.

Sallai egyik munkatársa ezzel kapcsolatban a következőket mondotta el nekünk: „Értesítést kaptam, hogy Sallai elvtárs sürgősen találkozni akar velem. A találka helye Budán, mindjárt a dunaparton volt kijelölve. Ez igen meglepett engem. Sallait körözték, veszélyes dolog volt ilyen helyen találkoznunk. De természetesen elmentem. Máskor a hivatalos megbeszéléseket messze, a városon kívül tartottuk, most pedig ott álltunk jóformán a város közepén. Mint kiderült, azért volt sürgős a találkozó, mert azonnal értesíteni kellett az elvtársat, akinél a sajtóanyag le volt téve, hogy vigyék el onnan, nehogy házkutatás alkalmával a rendőrség ott találjon valamit. Ennyire törődött az elvtársak biztonságával"*.

A nagy ügyek mellett most is, ilyen nehéz viszonyok között is őszinte megértéssel foglalkozott elvtársai, munkatársai kisebb-nagyobb gondjával, bajával.

„Sallai elvtársat 1931 november végén ismertem meg — mondta róla egy másik munkatársa. — A Rózsadombon, a szabadban volt vele találkozóm. A találkozó előtt hosszú sétát tettem, hogy útközben ellenőrizhessem, nincsenek-e nyomomban a detektívek. Nagyon hideg volt, összefagyva érkeztem a megbeszélt helyre. Nem volt kesztyűm. Amint ezt Sallai elvtárs észrevette, lehúzta a sajátját és felhúzta a kezemre. Mélyen átérzett elvtársias gondoskodással érdeklődött az iránt, hogyan élek. Mikor elmondtam, hogy a Vörös Segély Központi Vezetősége tagjaival éjszaka ülésezünk, mert máskor nincs időnk, erélyesen tiltakozott ez ellen, és figyelmeztetett bennünket arra, hogy jobban gazdálkodjunk az erőnkkel. «Ti fiatalok elfelejtitek, hogy mennyi harc áll még előttetek.» Ő akkor 34 éves volt, én 20. Összesen négy-öt alkalommal beszéltem vele, de

* Tamás Aladár visszaemlékezéseiből. MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. VI. 11/2.

minden ilyen találkozás után úgy éreztem, hogy a világ szélesen kitárul előttem"*.

Sallai Imre szenvedélyesen vágyott arra, hogy közvetlen kapcsolatba kerülhessen a munkásokkal, a párt különböző szervezeteivel, ezért sokszor szűknek érezte az illegalitás korlátait. A maga problémáiról, érzéseiről oly keveset beszélő ember nem egyszer mondta elvtársainak: „Ti nem tudjátok, milyen nagy dolog az, hogy legálisan mozoghattok, beszélhettek az emberekkel"**.

Nem lehetett állandó otthona, sem szélesebb baráti köre. Kénytelen volt nevét és lakását gyakran változtatni. Naponta elment a pártirodául használt illegális lakásra, de soha másért, mint a párt ügyéért nem lépett ki az utcára. A szabad mozgás hiánya és az illegális élet sok más nehézsége és kényelmetlensége nem kedvetlenítette el. Lankadatlan odaadással dolgozott, minden percét a munkásosztály szolgálatának szentelte.

A párt szervezeti megerősödése

A statárium kihirdetése után a KMP Központi Bizottságának Titkársága kibővített ülésén újra elemezte a magyarországi gazdasági és politikai helyzetet. Megállapította, hogy a gazdasági válság további mélyülése és az államháztartás fenyegető csődje mind élesebben állítja szembe a dolgozók tömegeit az uralkodó osztállyal és a fasiszta államapparátussal. És bár a tömegek még nem harcolnak elég elszántan és következetesen a rájuk nehezedő elnyomás ellen, a fasizmus mégis a terror olyan fegyvereit szegezi a forradalmasodó töme-

* Kiss Tiborné visszaemlékezéseiből. MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.

** Ugyanott.

gekre és a harcok vezetőjére, a KMP-re, amilyen fegyvereket csak a proletárdiktatúrát közvetlen követő időszakban emelt ellenük*.

A Titkárság határozata megállapította továbbá, hogy a rendszer gazdasági, valamint kül- és belpolitikai nehézségeinek növekedésével a KMP szerepe is fontosabbá vált; az addiginál még fokozottabb mértékben kell törekednie arra, hogy a fasiszta rendszer nehézségeit a rendszer forradalmi válságává fejlessze.

De a megnövekedett feladatok sikeres elvégzéséhez mindenekelőtt meg kellett küzdeni a most is fellépő jobb- és baloldali elhajlásokkal. Le kellett számolni azzal az opportunista, megalkuvó irányzattal, amely a statárium hatása alatt a párttagság, sőt az alsó- és középfunkcionáriusok egy részében is kialakulóban volt. A jobboldali elhajlók lebecsülték a párt szerepét és erejét, tagadták a párt fejlődésében és a konspirációs válság leküzdésében az utóbbi hónapokban elért eredményeket; le akartak mondani a fasizmus elleni harcról, semmittevésre, passzivitásra törekedtek; vissza akartak vonulni az illegális munkától; csak a tömegek szervezésére és önképzésre akarták korlátozni a párt tevékenységét.

A jobboldali elhajlások elleni küzdelemmel egy időben harcolni kellett az előbbi vezetés módszereiből még visszamaradt álbaloldaliság és felelőtlenség ellen is. Ellentétben a jobboldali elhajlókkal, a funkcionáriusok jelentős része túlbecsülte azokat az eredményeket, amelyeket a párt 1931 tavasza óta szervezeteinek megszilárdításában és a konspirációs felelőtlenség leküzdésében elért. Ezek az elvtársak változatlanul azt hangoztatták, hogy Magyarország közvetlenül a forradalom küszöbén áll. Abban a tévhitben éltek, hogy a dolgozók

* Lásd Új Március, 1931 július-november. (A KB Titkársága kibővített tanácskozásának határozata.)

objektív helyzete már elvezette őket a forradalom szükségességének felismeréséig, és vállalnák az áldozatokat, amelyeket a kapitalizmus elleni végső harc követel. Mindezeken kívül túlbecsülték a párt szerepét a forradalmi helyzet kialakításában, és szemet hunytak az előtt, hogy a szociáldemokrácia tömegbefolyása csökken ugyan, de még mindig nagy.

A KMP előtt álló számtalan feladat elvégzése közben ki kellett kovácsolni a párt bolsevik egységét; meg kellett teremteni a párt helyzetére és szerepére vonatkozó nézetek egységét, meg kellett erősíteni az illegális szervezeteket; fokozni a párttagság forradalmi éberségét és javítani a konspirációt. Mindezek azonban együttesen is csak előfeltételei voltak a párt előtt álló egyik legfontosabb stratégiai feladatnak: a tömegekkel való szoros kapcsolat megteremtésének. A pártnak állandóan javítania kellett szervezési módszerein, propaganda- és agitációs munkáján, hogy elvi és gyakorlati politikáját megismertesse az üzemek munkásaival, a munkanélküliekkel, a falu kizsákmányoltjaival, és tényleges irányító tényezőjévé váljon a dolgozók osztályharcának.

A párt bolsevik egységének kialakítása, az alsó és felső vezetés közötti állandó és szoros kapcsolat megteremtése érdekében rendszeresítették a párt budapesti kerületi bizottságainak értekezleteit. Ezeket az értekezleteket illegális lakásokon vagy jó időben a budai hegyek rejtett tisztásain Sallai Imre vagy Poll Sándor vezetésével tartották meg.

A kerületi bizottságok vezetői szintén illegális értekezleteken tájékoztatták a hozzájuk tartozó üzemi és területi alapszervek — a sejtek — vezetőit a kerületi konferenciák határozatairól, útmutatásairól. Itt kellett megértetni az alsó funkcionáriusokkal, hogy mit vár a párt az üzemi sejtektől: „Az üzemi sejteknek ki kell

építeniük a kapcsolatot az üzem minden részével, ismerniük kell a munkaviszonyokat, az elégedetlenség okait, a tömegek kívánságát, harci akarását. A konkrét napi kérdéseket tárgyaló, ezeket a párt forradalmi célkitűzéseivel egybekötő üzemi röpiratok, újságok, legális organizációk, üzemi bizottságok, vörösbizalmiak útján kell a munkássággal való kapcsolatot szorossá tenni, befolyásunkat kiterjeszteni, szervezetileg megrögzíteni, gazdasági harcokat előkészíteni és vezetni"*.

A budapesti és pestkörnyéki szervezetek megerősítésén kívül a Titkárság súlyt helyezett az 1929—1930-ban szétvert vidéki szervezetek újjászervezésére és megerősítésére is. A vidéki osztály irányítása — amint az ESZE irányítása is — Fürst elvtárs feladata volt.

A párt vidéki osztályának akkori vezetője így emlékszik vissza az osztály munkájára:

„Engem 1931 augusztusában bízott meg a Titkárság a vidéki osztály vezetésével, és talán ha egy-két kapcsolatot tudott adni. A többit ki kellett építeni. Körülbelül hat hónapig dolgoztam. 1932 március 1-én tartóztattak le. Körülbelül húsz—huszonkét helyen tudtunk kiépíteni kapcsolatot, elsősorban nagyobb városokban, Szegeden, Debrecenben, Pécsett, Szolnok megyében. Ez a megye nagyon fontos terület volt abban az időben. Az elvtársak feljöttek ezekről a helyekről, itt, Budapesten tartottuk a megbeszéléseket. Ezeken a megbeszéléseken nagyon alaposan megtárgyaltuk az illető megye vagy város politikai és gazdasági helyzetét, ottani pártcsoportunk problémáit és a közvetlen előtte álló feladatokat. Utána az elvtársak apparátusunktól**

* MMI Archívum. A. III. 14/16. (A KMP Központi Bizottságának határozata a párt helyzetéről és feladatairól a Kommunista Internacionálé döntésével kapcsolatban.)

** Itt nem a nyomda-, hanem a sajtóelosztó apparátusról van szó.

— amelynek vezetője Rózsa Ferenc elvtárs volt — megkapták az illegális irodalmat, amelyet otthon szétosztottak''*.

Az egyes elvtársak visszaemlékezésein kívül egykorú rendőrségi jelentések is arról tanúskodnak, hogy a párt viszonylag erős szervezeteket épített ki az ország más ipari városaiban és a bányavidékeken is**.

A szervezetek kiépítése és megszilárdítása megkövetelte a párt funkcionárius-gárdájának megerősítését. Ezt egyes vezető elvtársak káderképző szemináriumok megszervezésével akarták megvalósítani. Sallai Imre nem értett egyet ezzel a felfogással. Anélkül, hogy lebecsülte volna az elméleti oktatást, meggyőződéssel hangoztatta: elsősorban a gazdasági harcok szervezésében és a tömegakciók vezetésében kitűnt, nagyüzemekben dolgozó párttagokat kell bevonni a felsőbb pártszervek szervező és irányító munkájába.

A párt szervezeti megerősítésének másik fontos előfeltétele az árulók, a spiclik és provokátorok — a munkásmozgalom dezertőrjei elleni fokozott küzdelem volt.

---

* Tamás Aladár visszaemlékezéseiből. MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. VI. 11/2.

** Egy 1932 szeptember 14-i rendőri jelentésben a következőket olvassuk: „... a csendőr nyomozóosztály parancsnokság irányítása mellett a salgótarjáni szénmedencében folyt kommunista szervezkedés felderítése az alábbi eredménnyel nyert befejezést:

Likvidáltatott az ottani kommunista kerületi bizottság, továbbá a baglyasaljai, a kisterenyei és a salgótarjáni kommunista körzetbizottságok s végül az ezek alá beosztott tizenegy sejt és két sejtmag. Baglyasalján három, Salgótarjánban kettő, Kisterenyén kettő, Szécsényfelfaluban egy, Mihálygergén egy, Zagyvapálfalván egy és Somoskőújfalun egy sejt volt. Nemti községben és Ilona-bányatelepen pedig egy-egy sejtmag működött.

A salgótarjáni kommunista szervezkedés szerves kapcsolatban volt a Budapestről irányított szervezkedéssel. — Összekötők útján Sallaival, majd annak elfogása után Poll-lal volt kapcsolatuk.'' [MMI Archívum. A. III. 24/5.]

A politikai rendőrség a letartóztatott kommunistákat és baloldali munkásokat fenyegetésekkel és ígérgetéssel, kínzásokkal vagy csábító ajánlatokkal próbálta rávenni a rendőrséggel való együttműködésre. A meggyőződéses kommunisták természetesen mindenféle kínzásnak és minden aljas ajánlatnak ellenálltak. De a nagyarányú letartóztatások során akadtak olyanok, akik erkölcsi és elvi gyengeségből vagy a felajánlott júdáspénztől megszédülve, eladták magukat a rendőrségnek.

A Központi Bizottság arra nevelte a párt tagjait, hogy az osztályellenség elleni harcban meg kell állniuk a helyüket, hogy a legborzalmasabb kínzások közepette is ragaszkodniuk kell pártjukhoz és a párt harcosaihoz.

„Pártunk joggal megköveteli nemcsak a KMP és a KIMSZ tagjaitól, de minden becsületes proletártól — írta a Kommunista —, hogy ha a rendőrség hitvány kísérletének lenne kitéve, a leghatározottabb, kétséget nem tűrő visszautasítás legyen a válasz . . . Minden habozás és ingadozás hasonló becstelen ajánlatoknál, minden színleges vagy valóságos elfogadása azoknak — árulás a párt és a munkásosztály ellen. A párt nem fogadhatja el enyhítő körülményül azt sem, hogy ha utólag bejelentik a pártnak. Mindenkit, aki nem határozott nemmel felel ilyen rendőrségi ajánlatokra, azt árulónak kell tekintenünk, és az ilyeneket egyetlen osztályharcos munkásszervezet sem fogja soraiban megtűrni. Kiközösítés és utálat, megvetés és a proletáröklök aktív védekezése fogja őket végigkísérni"*. A szavakat tettek követték, mindenkit, akiről kiderült, hogy a rendőrség előtt nem állta meg a helyét, eltávolítottak a párttagok sorából.

A Titkárság a párt összes szervezeteinek feladatává

* Kommunista, 1931 október 4. (Új módszerek a KMP üldözésében.)

Sallai Imre arcképe 1931-ből

tette, hogy rendszeresen tanítsák tagjaikat a konspiráció szabályaira; lelkiismeretesen és nagy körültekintéssel nyomozzák ki a területükön történt letartóztatások okait és körülményeit*. A rendőrség előtti helytelen magatartás ugyanis nem minden esetben fakadt erkölcsi züllöttségből vagy gyávaságból. Az illegális mozgalomba egyre több munkás, paraszt és értelmiségi kapcsolódott be, akik még nem ismerték a konspiráció szabályait és nem tudták, hogyan viselkedjenek a rendőrség előtt.

Hiba volna azt állítani, hogy a konspirációra való neveléssel, a felismert árulók kiközösítésével sikerült széttépni azt a széles és szövevényes hálózatot, amelyet a fasiszta rendőrség spiclikből, provokátorokból és besúgókból vont a harcoló munkásság és szegényparasztság köré. De kétségtelen, hogy a provokátorok és spiclik elleni küzdelemnek voltak eredményei. Ezt bizonyítja, hogy a statárium ellenére megerősödtek a párt szervezetei és az egyes szervezetek közötti kapcsolatok; majdnem rendszeresen jelent meg a párt központi sajtója, megjavult és sokat fejlődött a propagandaanyagok terjesztésének munkája is. Sallai Imre és Fürst Sándor működése idején, tehát 1931 februárjától 1932 júliusáig, a rendőrség nem tudott eljutni a párt központi szervéig, nem tudta még átmenetileg sem megbénítani a párt tevékenységét.

Az Egyesült Szakszervezeti Ellenzék befolyásának erősödése

A KMP Titkársága a II. kongresszus irányelveit követve, küzdött azért, hogy közösen vívott gazdasági és politikai harcokban kikovácsolja a szervezett és szer-

* Lásd Kommunista, 1932 február. (Pártügyek.)

vezetlen, a kommunista, szociáldemokrata és pártonkívüli munkások egységét. Ennek a feladatnak gyakorlati végrehajtása elsősorban a szakszervezetekben dolgozó kommunistákra várt. Munkájukat az Egyesült Szakszervezeti Ellenzék irányította.

Az ESZE megalakulása előtt a szakszervezeti ellenzéknek nem volt átfogó programja, amelyért következetesen harcolhatott volna. Az ESZE reális akcióprogramot dolgozott ki, és olyan követeléseket állított fel, amelyeket a dolgozók nagy tömegei megérthettek és magukévá tehettek. A régi szakszervezeti követeléseken — a munkabérek felemelésén, a munkaidő csökkentésén, a munkaviszonyok megjavításán — kívül az ESZE új gazdasági és politikai követeléseket állított fel. Követelte a munkanélküliek rendszeres segélyezését, az egyesülési, gyülekezési, szólás-, sajtó- és sztrájkszabadságot; az osztályharcos munkásmozgalom üldözésének megszüntetését és amnesztiát a politikai elítélteknek. E politikai követelések túlmentek a KMP II. kongresszusa által felállított követeléseken, és azt mutatták, hogy a párt Titkársága felismerte a demokratikus jogokért folytatandó harc szükségességét.

Fürst elvtárs vezetésével az ellenzéki csoportok vezetői rendszeresen tartottak értekezleteket. Megvitatták a gazdasági élet új jelenségeit, a bel- és külpolitikai eseményeket és az azokból adódó feladatokat; kicserélték a különböző sztrájkok tapasztalatait; megszervezték a sztrájktörők elleni közös harcot; pénzt gyűjtöttek a sztrájkoló munkások támogatására.

Az egy szakmához tartozó munkások akcióegysége terén a legjobb eredményt ekkor az építőmunkás ellenzék érte el. Az általa létrehozott bizottságokban ott voltak a szervezett és szervezetlen munkások képviselői, valamint a különböző pártokhoz tartozó munkások képviselői is.

Az építőmunkás ellenzék adta ki az első szakszervezeti ellenzéki lapot, az Új Építőmunkást. Az Új Építőmunkás leleplezte a kapitalista termelési módból fakadó kibékíthetetlen ellentéteket, és harcba hívta a munkásságot legelemibb jogainak és érdekeinek védelmére.

„Senki sem érezheti magát biztonságban — írta az Új Építőmunkás —, aki ma még dolgozik, holnap már munkanélkülivé válhat. Akinek ma még van betevő falatja, holnap már éhségtől szédeleghet a büszke paloták alatt... Cselekedettel kell bebizonyítanunk, hogy jámbor, tűrő barmok tovább nem leszünk. Az életünkről van szó és családjaink, asszonyaink, apáink, anyáink és gyermekeink életéről"*.

A dolgozókra nehezedő elviselhetetlen terhek könnyítésére az Új Építőmunkás egész sor új követelést is állított fel. Ezek közé tartozott a nagyvagyonokra kivetendő erősen progresszív vagyonadó és 25 százalékos vagyonváltság, a kisemberek adótartozásának eltörlése; a házbértartozások miatt tömegessé vált kilakoltatások megszüntetése; a Szovjetunió elismerése és vele a munkaalkalmat teremtő kereskedelmi kapcsolat felvétele is.

Bár az Új Építőmunkás igyekezett olyan hangon ismertetni a munkásság helyzetét és követeléseit, hogy megőrizhesse legalitását, a hatóságok mégis azonnal felfigyeltek rá, és a lap második számát már a nyomdában elkobozták. Ennek ellenére más-más nyomdában újra meg újra megjelent az Új Építőmunkás, sőt később még néhány szakma ellenzéki csoportjainak lapjai is**.

---

* Új Építőmunkás, 1931 szeptember 1.

** A párt legális munkája elé tornyosuló óriási nehézségeket jellemzi az alábbi rendőrségi jelentés is:

„A Kommunisták Magyarországi Pártja nálunk minden eszközt igyekszik felhasználni arra, hogy a tömegeket forradalmasítsa. A Magyarországon földalatti tevékenységre szorított Kommunisták Magyarországi Pártja konspirációs szabályok betartásával folytatott illegális munkája mellé sora-

Az üzemekben, a szakszervezetekben és a szakszervezeteken kívül folyó szívós szervező munka mellett a Titkárság nem hanyagolta el az utcai tüntetéseket sem. Az 1929—1930-as években folytatott hibás módszert elvetve, most kevesebb, de nagy körültekintéssel előkészített akciót szerveztek. A tüntetések élén járó kommunista munkásokat a pártonkívüli munkások kisebb vagy nagyobb gyűrűje vette körül és védte meg a rendőrségi letartóztatástól.

*

1932 tavasza nem hozta meg azoknak az ígéreteknek valóra váltását, amelyekkel a szociáldemokrata vezetők a tél folyamán igyekeztek fékezni a tömegeket. Ellenkezőleg: a tavasz újabb elbocsátásokat, újabb bérleszállítást és a bedónak az addiginál is kegyetlenebb alkalmazását hozta.

A válság további mélyülése s a KMP erősödő agitációs és propagandatevékenysége a munkásság mind szélesebb köreiben tette tudatossá a közös harc szükségességét. A munkásság sok helyen ellentámadást indított, és nagy része egységesen foglalt állást; szervezeti hovatartozására és pártállására való tekintet nélkül együtt harcolt az újabb tőkés offenzíva ellen.

A munkásság kialakuló harci egysége különösen a dunai rakodómunkások bérmozgalmában mutatkozott meg. A reformista és a kereszténységszocialista szakszerve-

koznak azok az eszközök és szervezetek, amelyek mögött az illegális szervezkedés legális keretekben folyik. Lapengedély kérése nélkül, illegális célokra állandóan jelentetnek meg úgynevezett féllegális, azaz a sajtótörvény betűje értelmében engedélyt nem igénylő, formailag röpiratnak mondható sajtótermékeket, röpiratokat, szemléket, könyvsorozatokat stb . . .

Ennek a felismerése arra késztette a főkapitányságot, hogy ebbe az ügybe belenyúljon és rendőri eszközökkel vessen véget az eme keretben végbemenő kommunista munkának." [MMI Archívum. A. VI. 10/44.]

zetekhez tartozó rakodómunkások — saját szakszervezeti vezetőségük kétségbeesett tiltakozása ellenére — a helyi csoportok kommunista befolyás alatt álló vezetőségére hallgattak. Önálló sztrájkbizottságokat alakítottak, és a bürokraták teljes kizárásával, maguk tárgyaltak a hajóstársaságokkal.

Ennél a sztrájknál a munkásság harci egységén kívül a proletárszolidaritás más, felemelően szép bizonyítéka is megnyilvánult. Bár a nyomor általános volt, Budapest számos üzemében mégis gyűjtöttek és adtak a sztrájkoló dokkmunkások részére. Egyes szakmák munkanélküli dolgozói csoportosan jelentkeztek a sztrájkbizottságnál, és a rakodómunkásokkal együtt elbántak a hivatalból kirendelt sztrájktörőkkel és a sztrájktörésre kapható lumpenproletárokkal*.

A szervezett és szervezetlen munkások mind gyakoribbá váló közös harca teljesen megvadította a szakszervezeti bürokráciát, mert tudták, hogy e harcok mögött ott áll az erejében egyre növekvő szakszervezeti ellenzék. Semmilyen eszköztől nem riadtak vissza, hogy az ellenzék befolyását gyengítsék. A rendőrség előtt denunciálták az ellenzék tagjait, a munkásságot pedig aljas kommunistaellenes rágalmakkal igyekeztek eltántorítani a kialakuló munkás-egységfronttól.

Ezenkívül 1932 tavaszán egymás után zárták ki a bőrmunkások, a vas- és fémmunkások, valamint a famunkások szakszervezeteinek legjobb, legharcosabb elemeit. De mert ez sem vetett véget a munkásság bérharcainak, a szakszervezeti bürokrácia csaknem minden sztrájkot „vadsztrájknak" minősített, és a sztrájkban álló szervezett munkásoktól megtagadta a sztrájksegélyt**.

---

* Lásd Új Március, 1932 április-május. (Gazdasági harcok a balratolódás jegyében.)

** Lásd ugyanott.

1932 tavaszán jelent meg „A KMP harci programja a tőkés offenzíva és a munkanélküliség ellen" című brosúra, amely lépés volt előre a proletariátus lehetséges szövetségesei körének kiszélesítése, a hibás stratégiai célkitűzésből fakadó szektásság megszüntetése felé.

A KMP ebben a felhívásában, amelyet az ipari és mezőgazdasági munkásokhoz, a tisztviselőkhöz, a szegény- és középparasztokhoz, valamint a városi kispolgárokhoz intézett, összegezte a dolgozó osztályok nyomorúságának gazdasági és politikai okait; túlnyomó többségében reális követeléseket állított fel valamennyi dolgozó osztály anyagi helyzetének megjavítására és politikai jogainak kiszélesítésére.

E brosúra tartalma is annak bizonyítéka, hogy Sallai és munkatársai kezdték felismerni, hogy a válságszülte viszonyok között a munkásság és szegényparasztság szövetségét minden dolgozó osztály szövetségévé kell kiszélesíteni, és velük együtt kell harcolni a tőkés kizsákmányolás és a fasizmus ellen. De a helyes kezdeti lépéseket nem vitték következetesen végig, nem tettek javaslatot a párt stratégiai célkitűzésének megváltoztatására. A KMP Központi Bizottsága ezután is azon az álláspontón volt, hogy az új proletárdiktatúrát minden közbenső állomás nélkül kell és lehet megvalósítani.

A párt helytelen stratégiai célkitűzése nem változtatott azon a tényen, hogy a válság terheinek a dolgozók vállaira való áthárítása ellen most is csak a KMP és az irányítása alatt álló Egyesült Szakszervezeti Ellenzék csoportjai küzdöttek.

A már 1931 óta megjelenő szakszervezeti ellenzéki lapokon kívül 1932 márciusában — minden akadály és nehézség ellenére — megjelent az ESZE központi lapja: az Ellenzéki Munkás, Fürst Sándor elvtárs szerkesztésében. E lap az ESZE eddigi fejlődésének egyik

eredménye és az ellenzéki mozgalom további fejlődésének elősegítője volt.

Éppen ezért a kormány — a szociáldemokrata vezetőkkel egyetértésben — illegalitásba akarta szorítani a szakszervezeti ellenzéki mozgalmat is. Ezért tartott újra meg újra razziát az ellenzék helyiségeiben, ezért kobozta el ügyészségi végzés nélkül az ellenzék lapjait, fogta el és börtönözte be az ellenzéki munkásokat.

De minél nagyobb mértékben javult az ESZE munkája, minél jobban kézbe tudta venni a gazdasági harcok szervezését és vezetését, természetesen annál kevésbé lehetett megsemmisíteni.

A szakszervezeti ellenzék növekvő népszerűségének ellensúlyozására a szociáldemokrata vezérek a kormány és a hatóságok tudtával és beleegyezésével ismét fokozták baloldali demagógiájukat; a parlamentben és a Népszavában lázító hangon beszéltek és írtak a dolgozó tömegek elviselhetetlen nyomoráról. Ezenkívül azt a látszatot igyekeztek kelteni, hogy illegálisan is készek harcolni a fasizmus ellen. A belügyminiszterhez küldött egyik jelentés elmondja, hogy: „A párt, a Magdolna utcai székházban «*kerületi propaganda*» címen új szervet iktatott be a szakszervezeti életbe, amely hatósági ellenőrzés alatt nem álló gyűlésekre ad alkalmat. Kedveskedett a tagoknak azzal, hogy illegitim is dolgozhatnak. Ez visszafelé sült el"*.

A rendőrség megállapítása helyes volt: a szociáldemokrácia újabb kísérlete valóban visszafelé sült el. Bekövetkezett az, amitől a szociáldemokrácia úgy félt, mint az ördög a tömjénfüsttől: a munkások komolyan vették a kenyérért folytatandó harcról szóló baloldali demagógiát, és arra kényszerítették a szociáldemokrata

* MMI Archívum. A. XVII. 1/1932/127.

vezetőket, hogy újra országos általános sztrájk tervével foglalkozzanak*.

*

1932 május 15-re a KMP illegális szakszervezeti ellenzéki konferenciát hívott össze. A konferencián részt vettek valamennyi szakma ellenzéki csoportjainak vezetői. Napirendre került a KMP Központi Bizottságának májusi teljes ülésén hozott határozatok ismertetése, a kül- és belpolitikai beszámoló és a szakszervezeti ellenzék soronlevő feladatai.

Mindhárom napirendi pont előadója Fürst Sándor elvtárs volt. Beszámolójában elmondotta, hogy a KMP Központi Bizottsága a háború elleni harcot mindenütt és minden erejével, de legelsősorban *a nagyüzemek dolgozóival* együtt akarja folytatni. Beszélt arról is, hogy a nemzetközi helyzet kiéleződése és a német fasizmus előretörése újabb súlyos terheket ró a magyar dolgozó népre, mert a német reakció növekvő ereje egyúttal a magyar reakció erőgyarapodását is jelenti. A német fasiszták véres garázdálkodásai nálunk a nyílt fehérterror feleleventéséhez vezethetnek.

Fürst elvtárs óva intette a konferencia résztvevőit attól, hogy a fokozódó fasiszta nyomás hatása alatt elcsüggedjenek. A jövő — mondotta — a munkásosztályé: „Az egész városban rendőrkopók százai nyomoznak a kommunisták után, mi mégis fényes nappal haditanácsot tartunk az ellenük folytatott harc mód-

* „Ebben a kétségbeesett helyzetben — mondja a fent idézett jelentés — a pártvezetőség, habár külsőleg megőrzi a parlamentáris pártszinezetet, belül kotériát [Itt: engedett a tömegnyomásnak] kezdett a mindjobban előtérbe nyomuló ellenzéki tömegeknek azzal a kívánságával, hogy *„ki az utcára!"*

szereiről. Ez is a mi legyőzhetetlenségünk bizonyítéka"*.

A gazdasági helyzetről és a szakszervezeti ellenzék feladatairól szóló beszámolóban Fürst elvtárs elmondotta, hogy bár a Károlyi-kormánynak rövid idővel hatalomra jutása után sikerült nagyobb összegű külföldi kölcsönt szereznie és így a nemzetközi finánctőke segítségével az államcsődtől megmenekülnie, az államháztartás még mindig rendkívüli nehézségekkel küzd. E nehézségekből a kormány úgy próbál kievickélni, hogy 1932 tavaszán ismét leszállította a köztisztviselők fizetését, és növelte az adóterheket, amelyeket viszont a tőkések igyekeznek a munkásságra áthárítani.

A burzsoázia azt remélte — mondotta tovább Fürst elvtárs —, hogy az elmúlt tél rettenetes nyomorától legyengült munkásság szó nélkül fogja eltűrni a bérek újabb leszállítását. Ehelyett egymás után léptek sztrájkba a budapesti ács- és dokkmunkások, valamint a Kerámia Gyár és a vegyészeti gyárak dolgozói.

E sztrájkok nagy része eredményesen végződött ugyan, sikerült visszaverni a tőkések újabb támadását, de a kommunistáknak mégsincs okuk az elégedettségre, még kevésbé az elbizakodottságra. Nincs okuk, mert a sztrájkok egy része spontán tört ki, a szakszervezeti ellenzék csak utólag kapcsolódott be, és nem tartotta eléggé szilárdan kezében a harcok vezetését.

Ezután Fürst elvtárs az ellenzék munkájának másik gyengeségéről beszélt, arról, hogy nem tudja a gazdasági harcokat kellő politikai tartalommal is megtölteni. „A jövőben — mondotta — minden bérharcot össze kell kötni a statárium, a háború, a rendőrség fegyverhasználati jogának kiszélesítése és a kormány által

* Szerémi Boriska és Ondok János visszaemlékezése alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 5/1.

ismét tervbevett sztrájkellenes törvény elleni küzdelemmel"*.

... Ez volt az utolsó nagyobb jelentőségű értekezlet, amelyet Fürst Sándor vezetett.

A munkanélküliek érdekeinek védelme

A válság mélyülése és vele a munkanélküliek számának rohamos növekedése parancsolóan megkövetelte, hogy a KMP nagy gondot fordítson a munkanélküliek megszervezésére, védelmezze a sokszázezer kisemmizett proletárt, és arra buzdítsa őket, hogy elszánt harcban szerezzenek érvényt azoknak a gazdasági és politikai követeléseknek, amelyek teljesítését a halódó kapitalista rendszer és az uralkodó osztályok megtagadták tőlük.

A Titkárság feleleventette az 1930 elején már megalakított, de azután elhanyagolt munkanélküli bizottságokat. Az volt a célja, hogy lehetőleg szakmánként, vagy ha ez nehezen megvalósítható, akkor kerületenként, illetve utcánként egy-egy bizottság fogja össze a munkanélkülieket. E bizottságokra támaszkodva a Munkanélküliek Országos Egységbizottsága dolgozza ki a követeléseket, szervezze meg és vezesse a munkanélküliek akcióit munkáért vagy munkanélküli segélyért.

1931 őszén már ismét működtek a KMP irányítása alatt álló munkanélküli bizottságok, amelyeknek tagjai között ott voltak a szociáldemokrata és a pártonkívüli munkások képviselői is. A bizottság mindenekelőtt munkanélküli segélyt követelt, valamint azt, hogy munkaalkalmak teremtésére indítsanak hasznos közmunkákat. Követeléseit eljuttatta a népjóléti minisz-

* Szerémi Boriska és Ondok János visszaemlékezése alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 5/1.

terhez is. A miniszter válaszul az ínségakció kiszélesítését ígérte. A kormány által nyújtott ínségsegély azonban csak takarója volt a kizsákmányolás legaljasabb formájának, mert egy tál silány ételért fél napig tartó földmunkát kellett végezni.

Ilyen körülmények között a KMP követelései és jelszavai termékeny talajra találtak. Az országszerte mindinkább szaporodó munkanélküli tüntetések nagy része közvetve vagy közvetlenül a KMP munkájának eredménye volt. A monori főszolgabíró a főispánhoz küldött jelentésében például azzal támasztotta alá a járásában folyó kommunista szervezkedéssel kapcsolatos aggodalmát, hogy „a tél folyamán a munkanélküliek mindig láthatólag egységesen léptek fel követeléseikkel"*.

Beigazolódott, hogy semmiféle statáriumrendelettel sem lehet az éhező és a legsivárabb kilátástalanságban sínylődő milliók elkeseredettségének kirobbanását megakadályozni. A kormánynak a „közrend és nyugalom" fenntartására eddig alkalmazott eszközei sorra csődöt mondtak.

Hiába adta ki utasításként a belügyminiszter valamennyi vármegye alispánjához és a rendőrség valamennyi kerületi főkapitányához intézett körlevelében, hogy „a tüntetők elleni eljárásnak, szétoszlatásuknak, illetve ártalmatlanná tételüknek a legnagyobb határozottsággal és eréllyel kell történnie, a karhatalomnak mindenütt úgy kell fellépnie, hogy az első pillanattól kezdve ne lehessen kétes az erőpróba kimenetele ... kellő időben elrendelt és eréllyel végrehajtott fegyverhasználattal kell a jogrend és a közbiztonság érdekében tett intézkedéseknek érvényt szerezni"**. E drákói rendszabályok ellenére 1931 telén Budapesten és környékén

* MMI Archívum. Monori járás főszolgabírójától. 39. biz. (1932)
** MMI Archívum. A. III. 1/1931/11.

számos tüntetés volt, amelyek során csak a karácsony előtti hetekben több mint ezer munkást tartóztattak le. A vidéki városok és falvak tüntető munkásait a téli hidegben vízifecskendőkkel zavarták szét.

A kormány a terror fokozása mellett állandóan manőverezett is. Károlyi Gyula miniszterelnök 1931 őszén hosszabb kihallgatáson fogadta Peyert, Rothensteint és Kertész Miklóst, a szakszervezeti bürokrácia e leghírhedtebb képviselőit, és felajánlotta nekik, hogy tömegbefolyásuk megerősítése érdekében a szakszervezeteket bevonja a kormány ínségakciójának lebonyolításába. A szociáldemokrata vezérek készségesen vállalták, hogy az ínségesek számára hozzájuk juttatott 150 000 pengő ellenében az addiginál is nagyobb erőfeszítéseket tesznek a munkásság balratolódásának és kialakuló egységének megakadályozására, az elégedetlenség csillapítására.

Ezzel a 150 000 pengővel egyúttal megjutalmazták Peyeréket azért, mert segítették állami, illetve rendőri „béregyeztetéssel" letörni a bérharcokat; jutalom volt ez a bedó bevezetésére alakult bizottságokban való részvételükért, a sztrájktörésekért, a dolgozók kenyérharcainak elgáncsolásáért, a munkanélküliek és munkában állók közös harcainak elgáncsolásáért is*.

---

* Egy 1932 január 9-én kelt csendőrnyomozói jelentés elmondja, hogy „a Famunkások Országos Szövetsége január 1-én tartott évi rendes közgyűlésén egyik tag indítványozta, hogy január 14-én úgy a dolgozó, mint a munkanélküli munkások vonuljanak fel a parlament elé, ott tüntessenek a kormány ellen és a munkanélküliek segélyét követeljék. Az indítványtevő azt is javasolta, hogy a Szakszervezeti Tanács utasítsa az összmunkásságot, hogy a kérdéses napon a munkát szüntessék be és valamennyien csatlakozzanak a tüntetőkhöz. A Szakszervezeti Tanács az indítványt elvetette azzal, hogy nem tartja időszerűnek és helyesnek, hogy 14-én a dolgozó munkásság a munkanélküliekhez csatlakozzék." [MMI Archívum. A. XIX. 3/8/1932/3.]

Bár a kormány és a szociáldemokrácia között folyó újabb tárgyalásokról a lapok csak igen szűkszavúan, a részletek ismertetése nélkül adtak hírt*, a KMP Titkársága más forrásból értesült az újabb megdöbbentő árulás részleteiről, és igyekezett minél szélesebb munkástömegek előtt leleplezni azt:

„A szocdemek kötelezték magukat, hogy *csupán tagjaiknak nyújtanak* segélyt — írták a Kommunistában. — Nemcsak a szervezetleneket, de a szakszervezetek baloldali tagjait is kirekesztik a segélyezettek köréből, sőt az utóbbiak ellen *kizárási rendszabályokkal* lépnek fel . . .

Lényeges kiegészítő részei a paktum-megállapodásoknak a parlamenti frakció *látszólagos ellenzékieskedése* és a párt *látszólagos* üldözése a kormány részéről"**.

*

A magyar munkásság nagy része a fasiszta terror és a szociáldemokrata vezetők árulása elleni küzdelmében számtalanszor bebizonyította hősiességét és harci elszántságát. 1932 tavaszán folytatódtak a munkanélküliek tüntetései. A kispesti munkások szembeszálltak a rendőrterrorral, és közös fellépésükkel kikényszerítették a tüntetés során elfogott munkástársaik szabadon bocsátását. Rákospalotán a munkanélküliek ásóval, kapával, csákánnyal felfegyverkezve vonultak fel a községháza elé, hogy nagyobb nyomatékot adjanak jogos követeléseiknek***.

---

* Lásd Népszava, 1931 december 5. (Új harcok előtt.) és Szakszervezeti Értesítő, 1931 december. (A nyomorúság vámszedői.)

** Kommunista, 1931 november. (Lerántjuk a leplet a szociálfasiszta árulókról.)

*** Lásd Kommunista, 1932 június. (Hadsereg a munkanélküliek ellen.)

Ekkor a kormány új terveket kovácsolt a munkanélküliek akcióinak megakadályozására. Kényszermunkán alapuló munkahadsereget akart felállítani, hogy militarizálja, katonai fegyelem alá vonja és a maga céljaira felhasználja a munkanélküliek százezreit.

Amikor a kormány a parlamentben ismertette a munkahadsereg felállítására vonatkozó tervezetét, egyetlen „ellenzéki" párt sem tiltakozott ellene.

A KMP azonban felhívta a munkásság figyelmét arra, hogy a munkahadsereg felállítására vonatkozó terv egyúttal a magyar fasizmus háborús felkészülésének egyik állomása, és éppen ezért az ellene folyó küzdelem a béke védelmét is szolgálja*.

A munkás-paraszt szövetség fejlődése

Amikor a kormány a statárium kihirdetése után visszaadta a Népszava utcai árusításának jogát, ugyanakkor nagyobb lehetőséget adott az 1921-es Bethlen—Peyer paktumban megtiltott, de 1929 őszén, a válság kitörése után újra megengedett falusi szervezkedésnek is. A kormány azt remélte, hogy a szociáldemokrata párt vezetősége ugyanazt a szerepet fogja betölteni az éhhalállal küszködő agrárproletariátus és szegényparasztság mozgalmában, amit az ipari munkásság soraiban. Vagyis lefékezi, mellékvágányra tereli a kétségbeejtő nyomorban és elviselhetetlen terhek alatt sínylődő szegényparasztság elkeseredését**.

---

* Lásd Kommunista, 1932 június. (Hadsereg a munkanélküliek ellen.)

** A fasiszta belügyminiszter közölte a m. kir. rendőrség vidéki főkapitányával a szociáldemokrata vezetőkkel kötött újabb paktumot: „... Szíves tudomásulvétel végett közlöm Veled, hogy a szociáldemokratákkal — vidéki propagandájuk és agitációjuk tekintetében is — bizonyos tárgyalások vannak folyamatban. E tárgyalások szempontjából szükségem van

A statárium kihirdetése után tehát erősödött a szociáldemokrata párt vidéki szervezkedése. Peyeréknek sikerült is a szegényparasztság egy részét megtéveszteniük, és benne azt a hitet kelteniük, hogy a szociáldemokrata pártnak a tőke fasiszta diktatúrája ellen vívott „harca" nemcsak látszatharc. Bíztak a szociáldemokrata vezérek ígéreteiben, és a már-már elviselhetetlen nyomor megszűnésében.

A szociáldemokrata párt vezetőinek szerepét a kormánykörökön kívül álló polgári politikusok is felismerték és természetesen nagyrabecsülték. „Addig jó a polgári világnak — írta a Magyar Hírlap —, amíg van szociáldemokrácia. Ha nem volna, a polgárságnak kéne kitalálnia, s amely percben megbénítja, önmagát öli meg"*.

De a szociáldemokrata szervezkedés nem mindenütt járt az uralkodó osztályok által kívánt eredménnyel. Ellenkezőleg, a szociáldemokrata párt vidéki szervezeteinek megalakulása sok helyen megkönnyítette a kommunista szervezkedést. Jelentős mértékben függött a kommunista párt erejétől, hogy mennyire tudja felhasználni a szociáldemokrata párt legális kereteit.

A századeleji agrár-paraszti mozgalmakban és az 1918—1919-es forradalmakban résztvett kommunista parasztok bementek a szociáldemokrata szervezetekbe, és maguk köré gyűjtötték a falvak szegényparasztjait. Az ő munkájuk révén a szociáldemokrata szervezetek az ország számos falujában és mezővárosában forradalmi tartalommal teltek meg. De még ott is, ahol a szervezetben nem voltak kommunisták, a szegény-

---

annak ismeretére, hogy a szociáldemokratáknak agrár vidéken levő pártszervezeteik a közeljövőben milyen működést fognak kifejteni?" [MMI Archívum. Pestm. főisp. biz. 1932—50.]

* Magyar Hírlap, 1932 április 17.

parasztok ösztönösen is az önvédelmi harc útjára léptek, és mind gyakrabban szálltak szembe a fasiszta csendőrökkel, rendőrökkel és az adóvégrehajtókkal.

A vidéki hatóságok hamarosan észrevették, hogy a szociáldemokrata párt vidéki szervezkedése sok helyen nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Haladék nélkül megindították tehát a hajszát a baloldali szervezetek tagjai ellen. Szolgabírák, csendőrök, rendőrök, szinte egymást túllicitálva ütötték, verték, botozták, pofozták a kommunista vagy kommunistának vélt parasztokat.

De volt a magyar fasizmusnak ennél gyalázatosabb módszere is.

1932 február 18-án a Zala megyei Pacsán vásár volt, ahol a hátralékos adó és bankkamat fejében el akarták árverezni több szegényparaszt utolsó tehenét is. De azok kapát, kaszát ragadtak és a köréjük gyülekező mintegy nyolcszáz szegényparaszt támogatásával elkergették az adóvégrehajtókat, s megakadályozták az árverést.

A főszolgabíró utasítására csendőrök rohantak az önvédelmi harcot folytató parasztokra. És mert a parasztok nem engedelmeskedtek az oszlásra felszólító parancsnak, sortüzet adtak rájuk. Két szegényparaszt meghalt, többen súlyosan megsebesültek.

A KMP a pacsai sortűz után azonnal felhívással fordult a falvak agyonsanyargatott dolgozóihoz:

„Pacsán parasztvér folyt. Pacsán bemutatták, hogy kinek szól a statárium. Adó, az utolsó tehén, s az utolsó párna már az, amit a kirabolt magyar dolgozóktól követel a magyar burzsoázia... Úri dőzsölésre, zsandárra, finánera, szolgabíróra, jegyzőre és új háborúra kell a ti keserves garasotok. Adja, aki akarja. A zalaszentmihályi, pacsai, gyülevészi, felsőrajki, pacsatüttösi

Világ proletárjai egyesüljetek!

KOMMUNISTA

KOMMUNISTAK MAGYARORSZÁGI PÁRTJA / KOM. INTERNACIONÁLE SZEKCIÓJA / HIVATALOS LAPJA.

IV. évf. Budapest 1932. Májusi ünnepi szám.

MÁJUS 1.

A világ 1/6-át magábaölelő Szovjetunió területén május 1.-én az uralkodó proletariátus a munka győzelmét ünnepeli. Csak a Szovjetunióban nincs pusztító válság, csak az épülő szocializmus birodalmában nem éheznek s nyomorognak milliók munka s kenyér nélkül. A világ 5/6 részén, hol még a tőke birodalma áll fenn, példátlanul éles és mély válság rázza meg alapjaiban a kapitalista rendszert, milliók éheznek s pusztulnak munka s kenyér nélkül. A világ 5/6 részén a dolgozók még a tőke rabságában sinylődnek a nem győzelmi ünnepet, csak harcos seregszemlét tarthatnak május 1.-én.

Magyarországon is harcos seregszemle lesz május 1. Az lesz a fasizmus kíméletlen terrorja, a szociálfasiszták minden árulása dacára. A proletariátus s az elnyomott tömegek nem hajlandók szó nélkül tűrni nyomorukat, szenvedésüket, a fasizmus bilincsének szorítását. A magyar burzsoázia a rendkívül mély és éles válság áthidalását, a fenyegető államcsőd elkerülését a dolgozók még eddiginél is könyörtelenebb megterhelésével akarja elérni. Ezekről a terhekről felvilágosítást nyújtanak az 1932/33-as költségvetés adatai is. Magyarországon a közterhek 1/3-át teszik ki az összes jövedelemnek. Az adóprés könyörtelenül működik, árverések, végrehajtások szakadatlanul folynak. 1.000.000 mezőgazdasági, 200.000 ipari proletár munka s kenyér nélkül családjával együtt az éhhalállal küzködik. A mosléklevesért, pár kiló lisztért való kényszermunka mind általánosabbá válik. A még dolgozók életszinvonala ellen is uj kíméletlen támadás indult meg.

A város és falu dolgozói, a munkanélküli proletárok elleni támadás két fronton: gazdasági és politikai téren folyik. A szociálfasizmus feltétel nélküli kapitulációját, a szocdem manőverek csődjét, a tőke szociálfasiszta lakájának alázatos meghunyászkodását uj bérletörésekre, tömeges elbocsájtásokra, a sztrájkjog elkobzására, béregyeztető bizottságok lefosítésére akarja felhasználni. Május 1.-én a magyarországi dolgozók, a proletártömegek tüntetni fognak a tőkés offenzíva, a fasiszta terror kozása ellen. A május 1.-i seregszemlének a bérharcok, a proletárellentámadás, a gazdasági harcokra való elszánt felkészülés, a statárium, a tőke fasiszta diktatúrája, az áruló szociálfasizmus elleni mozgósítás jegyében kell lefolynia. Kenyérért, munkáért, felszabadulásért, a forradalmi munkásszervezetek védelméért tüntet május 1.-én Magyarország dolgozó népe.

Május 1.-én az osztályharcos proletariátus és a kizsákmányolt dolgozók kifejezést adnak az imperialista háboru elleni harci elszántságuknak, a nemzetközi proletárhaza, a Szovjetunió védelmére irányuló törhetetlen kitartásuknak. A magyar fasizmus lázasan fegyverkezik. Pétfőn, Füzfőn uj gyárakat építettek, Diósgyőr, Csepel, a Ganzgyár ismét hadianyagok gyártására tért át. A költségvetés leszállítása dacára a hadikiadások emelkedtek. Bevezették az általános hadkötelezettséget a békeszerződések tiltó rendelkezése dacára. Ezek a háborus készülődések az imperialista nagyhatalmak, elsősorban a francia imperializmus támogatásával folynak. A szovjetellenes háboru e főszervezője fontos aktív szerepet szánt a magyar imperializmusnak az épülő szocializmus birodalma elleni, a távol keleten már közvetlen megvalósulás előtt álló intervencióban. Az intervenciós front kiszélesítését, az európai szovjetellenes blokk kialakítását célozták Tardieu dunai államszövetség tervei. Ezt a tervet a magyar tőkésosztály a szociálfasiszta lakájai a leglelkesebben támogatták, mert a szovjetellenes háboruban látják a válságból kivezető tőkés út legreálisabb formáját.

A magyar dolgozók létérdeke a háborus törekvések keresztezése, a szovjetellenes intervenció megakadályozása. Május 1. - harci mozgósítás a Szovjetunió védelméért, az imperialista háboru ellen!

Éljen az épülő szocializmus birodalma, a világ egyetlen proletárállama!
Védjétek hazátokat, a Szovjetuniót! Forradalmi harc az imperialista háboru ellen!

A Kommunista, a KMP hivatalos lapja 1932 május 1-i számának vezércikke

dolgozók nem bírják adni, s ezért a zsandárt, végrehajtót kaszával, kapával várják"*.

A pacsai csendőrpuskák ropogásának visszhangjaként országszerte növekedett az elkeseredés. A falvakban mindenütt meghonosított korlátlan csendőruralom ellenére erősödött az elnyomott szegényparasztság, sőt a középparasztság tiltakozása is.

1932 tavaszán számos helyen, de főként a Viharsarok régi forradalmi hagyományokkal bíró városaiban, Csongrádon, Hódmezővásárhelyt, Kiskunfélegyházán és másutt, megmozdult az agrárproletariátus és a szegényparasztság. Ezres tömegekben vonultak a városháza elé, és a dzsentrikből és zsírosparasztokból álló városi vezetőségtől munkát, kenyeret követeltek.

A szociáldemokrata párt a néptömegek nyomására kénytelen volt a parlamentben, valamint a sajtóban még „lázítóbb" hangon beszélni és újra látszatharchoz folyamodni. Hasonlóan az 1930 szeptember 1-ére hirdetett általános sztrájkhoz és „csendes, békés tüntetéshez" — 1932 április 7-re félórás országos munkabeszüntetést, néma sétákat tervezett, amelyeknek során ünnepélyes külsőségek között memorandumokat kellett volna átnyújtani a városi és falusi hatóságoknak. A memorandumok legfőbb tartalma a titkos választójogért való alázatos könyörgés volt.

Az április 7-i békés küldöttségjáráshoz fűzött szociáldemokrata remények azonban nem váltak valóra. A szegényparasztság nagy tömegei ugyanis — most még inkább mint valaha — nem taktikázásnak, hanem a végsőkig menő harcra való felhívásnak tekintették a Népszava baloldali demagógiáját. Amint a KMP Titkársága rámutatott, „a falu kizsákmányoltjai április 7-én nem néma sétával hódoltak a csodatevő általános

* MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. A. III. 17/36.

titkosnak, hanem harcos jelszavakkal követeltek földet, kenyeret, munkát, felszabadulást"*.

A fasiszta államhatalom ismét a maga módján válaszolt a dolgozók követelésére: nem sokkal a pacsai sortűz után Nyírturán és Balmazújvároson lőttek bele a csendőrök a jogaikat követelő parasztokba. Az április 7-i szociáldemokrata manővernek egyetlen „eredménye" volt: nevezetesen az, hogy Nyírturán és Balmazújvároson meghalt és megsebesült a magyar rög néhány páriája.

*

A Kommunisták Magyarországi Pártja a proletárdiktatúra bukása után, de főképpen Leninnek a Kommunista Internacionálé II. kongresszusán adott útmutatása alapján felismerte a munkás-paraszt szövetség jelentőségét. Ettől az időtől kezdve a párt erejéhez mérten harcolt e szövetség megteremtéséért, mint az új szocialista forradalom győzelmének egyik stratégiai előfeltételéért.

A KMP-nek 1925—1926-ban sikerült leginkább közel kerülni az agrárproletariátus és a szegényparasztság tömegeihez, amikor agrárprogramja legális és illegális utakon eljutott a magyar falvak jelentős részébe**. De a KMP-re 1925—1926-ban mért súlyos csapások, valamint a Magyarországi Szocialista Munkáspártnak 1927—1928-ban történt szétverése megállította a munkásság és parasztság szövetségének további erősödését is.

A KMP II. kongresszusán megválasztott vezetőség — amelyet a Nemzetközi Ellenőrző Bizottság 1931 feb-

* Kommunista, 1932 májusi, ünnepi szám. (Nyírtura, Balmazújváros.)

** Lásd Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. III. köt. 126—129., 153—155. old.

ruárjában részben leváltott — nem fordított kellő gondot a parasztság szervezésére. Amint a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának 1931 júliusi határozata is megállapította, „a paraszttömegek közötti forradalmi erjedés gyakran egész spontán mozgalmakban"*, vagyis a KMP vezetése nélkül kirobbanó mozgalmakban kereste a nyomorból kivezető utat.

Amikor Fürst Sándor, majd Sallai Imre a KMP Központi Bizottságának tagja lett, a pártnak — nagy ideológiai befolyása ellenére — a falvakban alig voltak szervezetei. A már régebben kiépített falusi pártszervezetek egy része a párt központjával való kapcsolat hiányában szétesett, más része az 1929—1930. években elkövetett súlyos konspirációs hibák miatt a rendőrség kezére került. A KMP Titkársága a falusi szervezetek létrehozását és megerősítését a párt előtt álló egyik legfontosabb feladatnak tekintette.

Az agrárproletariátus, a szegényparasztság, sőt a középparasztság nagy részének helyzete és hangulata kedvező lehetőséget teremtett a munkás-paraszt szövetség kialakítására.

Magyarországon a nemzetközi agrárválság kihatását lényegesen súlyosbították a nagyfokú feudális maradványok: a hatalmas latifundiumok, s mellettük a szegény- és középparasztok elmaradott kisgazdaságai. A dolgozó parasztság széles tömegei mezőgazdasági gépek és más korszerű termelőeszközök hiányában nem tudták a föld termékenységét fokozni. Ehhez járult még az adók állandó emelése és rendkívüli aránytalansága. A kis- és középbirtok holdanként általában háromszor annyi földadót fizetett, mint a hitbizományok, az egyházi és más nagybirtokok. A dolgozó parasztság mindezek következtében nagymértékben eladósodott,

* Új Március, 1931 július—november. (A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának határozata.)

földjét a tartozások és a kamatok miatt sok esetben nagyobb teher nyomta, mint amennyi a föld forgalmi ára volt. A piacra is termelő középparasztoknál a termékek árának zuhanásszerű esése tetézte a bajokat. Mindezek következtében a válság éveiben egyre több kis- és középparaszt lába alól csúszott ki a föld és további tízezreket fenyegetett darabka földjük elárverezése*.

A falusi proletariátus helyzetét pedig mi sem jellemezte jobban, mint az a fasiszta pártok által is elismert tény, hogy sok helyütt őszutótól nyár elejéig fehérrépából, kukoricából és állati takarmányból éltek. A válság tehát olyan helyzetet teremtett, amelyben megérlelődtek az egész dolgozó parasztsággal kötendő szövetség objektív feltételei.

De megvolt, és a válság hatására mindinkább erősödött a munkás-paraszt szövetség szubjektív feltétele is.

A szegényparasztság jelentékeny tömegei hosszú időn át hittek az ellenforradalmi kormányok földosztó demagógiájának. De a Nagyatádi-féle földreform végrehajtása során, különösen pedig a válság alatt — amikor az 1—2 holdas parcellák tömegesen kerültek a bankok, kulákok vagy a régi tulajdonosok birtokába — a szegényparasztság teljesen kiábrándult az ellenforradalmi földreformból.

Ezenkívül: a minden addiginál nyomorúságosabb helyzetben levő agrárproletárokban és félproletárokban kitörölhetetlenül élt az 1919-i magyar Tanácsköztársaság emléke.

A fasiszta miniszterek egymáshoz küldött átiratai akaratlanul is ékesen bizonyítják a szegényparasztságnak azt a rendíthetetlen hitét, hogy a kommunizmus győzelme megszabadítja őket mindenféle elnyomástól.

1931 tavaszán Gömbös Gyula, az akkori hadügy-

* 1930-ban még „csak" 14 906 kisbirtokot árvereztek el, 1931-ben már 21 341-et. [Lásd Népszava, 1932 január 16.]

miniszter egy hozzá érkezett jelentést küldött át a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. E jelentés a debreceni vámőrséghez bevonult huszonnyolc Hajdu megyei parasztifjú műveltségi vizsgájának eredményeiről számolt be. A húsz-huszonegy éves fiatalemberek közül kilenc se írni, se olvasni nem tudott. A többi is csak az elemi iskola egy-két osztályát végezte el. Egyikük sem hallott a magyar nép múltjáról és történelmének kiemelkedő egyéniségeiről, még kevésbé az öt világrészről. *De tudtak a kommunizmusról!* „*A kommunizmusról* — mondja a jelentés — *egy kivételével mindnyájan úgy vannak tájékozva, hogy az a szegény nép felszabadítását célozza*"*.

A munkás-paraszt szövetség létrehozásának kedvező feltételei ellenére hihetetlen nehézségek akadályozták a KMP falusi munkáját.

A magyarországi agrárproletariátus és szegényparasztság mozgalmai már a századforduló idején is félelemmel töltötték el a magyar uralkodó osztályokat, és ez a félelem olyan mértékben növekedett, amilyen mértékben az elnyomottak közös harcaiban kezdett kikovácsolódni a proletariátus és a dolgozó parasztság szövetsége. Érthető tehát, hogy a válság alatt, amikor e két nagy dolgozó osztály könnyen egymásra találhatott volna, az uralkodó osztályok minden eszközt latba vetettek a munkás-paraszt szövetség fejlődésének és a KMP falusi munkájának meggátlására.

A fokozódó szolgabírói és csendőri önkényen kívül a falvakban és a tanyákon is létrehozták a spiclik és provokátorok széles hálózatát. Civilbe öltözött csendőrök, munkafelügyelőknek álcázott detektívek szimatoltak mindenütt. A szegényparasztság erkölcsileg züllött, nyomorult alamizsnáért megvásárolt elemeit is felhasználták saját osztályostársaik ellen.

---

* MMI Archívum. A. III. 14/23.

Ráadásul a különböző álellenzéki pártok is akadályozták a szegény- és középparasztságnak a nagybirtokos, nagytőkés elnyomással szemben kialakuló egységét.

Ilyen volt a helyzet, amikor a KMP Titkársága erőteljesen kezébe vette a dolgozó parasztok érdekeinek védelmét, hogy a munkás-paraszt szövetség ügyét előbbre lendítse.

A KMP arra törekedett, hogy a parasztságon belül már meglevő és a válság alatt tovább folyó osztálytagozódást a szegény- és középparasztságban tudatosítsa, a dolgozó parasztságot a zsírosparasztok ideológiai befolyása alól kivonja. Ehhez hatalmas felvilágosító munkát kellett folytatni: le kellett leplezni a különböző álellenzéki pártoknak az egész parasztság egyetemes érdekeiről hangoztatott frázisait, meg kellett mutatni, be kellett bizonyítani, hogy a dolgozó parasztság érdekei éppúgy alapvetően különböznek a zsírosparaszt érdekeitől, mint a nagybirtokosétól, a banktőkéétől és a fasiszta államhatalométól.

Meg kellett mutatni, hogy a szociáldemokrácia által „követelt" földreform nem más, mint a szociáldemokrácia újabb csalása, egyrészt mert a szociáldemokrácia semmit sem tesz saját földreform-javaslatának megvalósítására, másrészt mert a szegényparasztságnak nincs pénze a föld és a megműveléshez szükséges felszerelés megvásárlására*.

A KMP Titkársága a statárium kihirdetése előtt és után szakadatlanul küzdött a falusi szervezetek, vala-

* A szociáldemokrata pártnak negyven éven át nem volt agrárprogramja. Az 1930 augusztus elején nyilvánosságra hozott agrárprogram-tervezetében az ötszáz holdon felüli birtokok *kártérítés ellenében* való kisajátítását „követelte". De egyetlen szóval sem beszélt a szociáldemokrata párt arról, hogy kinek a terhére kártalanítsák a nagybirtokosokat, sem arról, hogy mennyi legyen a föld ára; miből fizesse ki a nyomorgó, éhes agrárproletár, törpe- és kisbirtokos a neki juttatott földet, és hogyan fogjon hozzá földje megműveléséhez.

mint a harcos parasztbizottságok létrehozásáért. Sallai és munkatársai felhívták a párt tagjait, hogy falusi rokonaik vagy egyéb kapcsolataik révén ismerjék meg a mezőgazdasági, az ipari és a banktőke által kizsákmányolt magyar parasztság életkörülményeit, és segítsék őket a hallatlan mértékű kiuzsorázás elleni küzdelmükben.

A magyar falvak csendőrökkel voltak ugyan megszállva, a párt tagjainak áldozatos munkája révén az ország számos helyén mégis megalakultak a párt szervezetei; másutt erősítették a kommunista befolyás alá került szociáldemokrata szervezeteket, és így a szegényparasztság mindinkább a párt útmutatásait, a párt jelszavait követte.

1932 tavaszán jelent meg „A KMP harci programja a falu kizsákmányoltjai számára" című brosúra. E brosúrában a párt részletesen kifejtette parasztprogramját. Megmutatta a fasizmus és az ellenzéki pártok szavai és tettei között levő szakadékot; ismertette a földmunkások, zsellérek, szegény- és középparasztok gazdasági és politikai elnyomottságát.

A „harci program" megváltás nélküli földosztást hirdetett. A részletkövetelések felölelték a falusi szegénység minden fontos problémáját; követelték a testi fenyítések, a deres- és a rabszolgatörvény megszüntetését; az ingyenes robot, a kötelező munkaszolgáltatások eltörlését; utak, iskolák, kórházak, lakások építését az állam költségén. Követelték az ingyenes oktatást és tanszerekkel való ellátást; ingyenes orvosi kezelést; állami biztosítást öregség és munkaképtelenség, valamint rossz termés esetére; a leventekötelezettség, továbbá a forgalmi és a fogyasztási adók eltörlését.

Ezenkívül számos olyan követelést állítottak fel, amely *az egész dolgozó parasztság érdekeit szolgálta.*

Síkraszálltak „a falu szegényei, a szegény- és középparasztság összes váltó-, jelzáloghitel-, kamatadósságainak, az összes gabona- és zöldhitel adósságoknak azonnali eltörléséért.

A nagybirtokosoknak és gazdag parasztoknak nyújtott minden ingyenes és kedvezményes támogatás... azonnali beszüntetéséért, ezeknek az összegeknek a *szegény- és középparasztok* támogatására *való felhasználásáért*"*.

A „harci program" e követelései szintén arra vallanak, ami a „Harci program a tőkés offenzíva és a munkanélküliség ellen" című brosúrában is kifejezésre jutott: a KMP új vezetősége — bár nem elég következetesen, de lépést tett a munkásosztály összes lehetséges szövetségeseinek megnyerésére. Kísérlet volt ez arra, hogy a munkásság és szegényparasztság szövetségét az egész dolgozó parasztsággal való szövetséggé szélesítsék. E téren is túlmentek a párt II. kongresszusának határozatain, amelyek csak a szegényparasztság érdekeinek védelméről beszéltek.

Egykorú újsághírekből kitűnik, hogy a „harci program" eljutott a falu dolgozóihoz. Ezek szerint 1932 tavaszán és nyár elején az ország legkülönbözőbb helyein, összesen harminchét faluban találtak „lázító röpiratokat".

De ennél is beszédesebb bizonyíték a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vidéki titkárainak 1932 nyár elején megtartott értekezlete. A résztvevők egymás után szólaltak fel és mondották el, hogy milyen nehezen, vagy egyáltalán nem tudják ellensúlyozni a kommunista agitáció, a „harci program" hatását. A Szabolcs megyei szociáldemokrata párttitkár például ezeket mondotta:

---

* Lásd A KMP harci programja a falu kizsákmányoltjai számára. Kiadja a KMP. Budapest, 1932. 18. old.

„Szabolcs megyében ugyanolyan a helyzet, mint Bodrogközben. Itt vannak az országban a legnagyobb birtokok, és itt minden munkát géppel végeznek, hogy alig van szükség munkáskézre. A kommunisták itt csőstül szórták szét a parasztprogramjukat. Bent jártak Fenyveslitkéről, Pátroháról és Kemecséről az emberek, hogy mit csináljanak, legyenek-e kommunisták, talán akkor jobb lesz. Sikerült őket lebeszélni, rámutatva az ebből származható bajokra és következményekre, de őszintén kijelentheti, hogy teljesen nem sikerült neki azokat megnyugtatni"*.

A „harci programnak" tehát a falun széleskörű visszhangja támadt, elsősorban természetesen az agrárproletariátus és a szegényparasztság körében. Közülük mind többen értették meg azt az igazságot, hogy a földet csak szívós osztályharc útján, csak az ipari proletariátus segítségével és a kommunista párt vezetésével szerezhetik meg.

Hogy milyen mértékben sikerült a falusi pártszervezetek kiépítése és megerősítése, azt az akkori illegális viszonyok miatt közvetlen adatokból nem ismerjük. De egy 1933 májusában kelt rendőrségi jelentés közlése szerint az ország legkülönbözőbb területein, elsősorban a Viharsarokban és a Duna—Tisza közén számos városi és falusi kommunista pártszervezetet fedeztek fel**.

A „harci program" megjelenése óta eltelt esztendők a legfontosabb kérdésben a KMP-t igazolták. A magyar agrárproletariátus és szegényparasztság — a hárommillió koldus — csak az ipari proletariátussal szövetségben, csak a KMP vezetésével válhatott tulajdonosává annak a földnek, amelyet ezer éven át vérével és verejtékével öntözött.

* MMI Archívum. A. XVII. 1/1932/35.
** Lásd MMI Archívum. Pestm. főisp. biz. 1933/15.

Harcolni a fasizmus ideológiai mérgezése, a szociáldemokrata vezetésnek a marxizmus meghamisítására való törekvése és álbaloldali demagógiája ellen — olyan viszonyok között, amikor a KMP nem jelenhetett meg nyíltan a társadalmi és politikai élet színterén, amikor tagjai nem mondhatták meg magukról, hogy kommunisták, hogy az általuk képviselt álláspont a kommunista párt álláspontja — rendkívül nehéz feladat volt.

A párt Központi Bizottsága a propaganda- és agitációs munka megjavítására agitprop bizottságot hozott létre, amely Sallai elvtárs irányításával dolgozott.

Az agitprop bizottság feladata természetesen akkor is elsősorban az volt, hogy irányítsa a párt összes szervezeteinek agitációs és propagandamunkáját, gondoskodjék a párttagság és a párttal szimpatizáló tömegek marxista-leninista neveléséről, küzdjön a polgári és kispolgári világnézet ellen és ismertesse a dialektikus materializmus alapelemeit. Az agitprop bizottság gondoskodott továbbá arról, hogy a Kommunistán és az Új Márciuson kívül más kommunista irodalom is eljusson a párttagsághoz.

A propagandamunka megjavítását segítették az egyes területi és kerületi pártbizottságok által kiadott illegális lapok is: a KMP Keleti Kerületi Bizottsága Vörös Kelet, az Északi Kerületi Bizottság Vörös Munkás, a párt Újpesti Bizottsága Újpesti Munkás és Újpestkörnyéki Munkás címmel jelentetett meg lapot.

Az agitprop bizottság számos olvasókört és szemináriumot szervezett, gondoskodott szemináriumvezetőkről és vezérfonalakról. E szemináriumok hallgatói megismerkedtek Sztálin elvtárs „Lenin és a leninizmus"*

* „A leninizmus alapjai" című munka első magyar nyelvű kiadása ezzel a címmel jelent meg.

című művével; tanultak politikai gazdaságtant, marxista-leninista államelméletet, foglalkoztak a marxizmus-leninizmus sok más fontos és alapvető kérdésével. Az agitprop bizottság nagy súlyt helyezett arra, hogy a szemináriumokon ne a való élettől elvontan, hanem a megismert elméleti kérdések világító fényében vitassák meg a párt előtt álló gyakorlati feladatokat.

A központi és a kerületi agitprop szervezetek segítségével egymás után jöttek létre a nagyüzemi agitprop bizottságok is, amelyek üzemi újságot szerkesztettek, üzemi olvasóköröket szerveztek. 1931—1932-ben egymás után jelentek meg egyes üzemek gyári sejtjeinek és KIMSZ-szervezeteinek lapjai, így a Vörös Csepel, a Vörös Villamos, a Vörös Tungsram, a Vörös Juta és a Vörös Duna, a folyamőrség lapja. E lapok a munkásokat közvetlenül érintő helyi kérdésekkel foglalkoztak, és segítséget adtak a soronlevő feladatok végrehajtásához.

A párt itthon megjelenő hivatalos lapja, a Kommunista, főként politikai, gazdasági és szervezeti kérdésekkel foglalkozott.

A szektásság egyik fajta megnyilvánulása, a befelé fordulás, a széles dolgozó tömegektől való elszakadás ellen küzdve, a Kommunista megmagyarázta, hogyan és miért kell a párt tagjainak dolgozniuk a tömegszervezetekben: „Dolgozz aktívan a munkásszervezetekben! — légy szószólója az ellenzéki tömeghangulatnak és az ellenzéki mozgalomnak: részt kell venned, funkciót kell vállalnod minden olyan szervezetben, ahol munkás van: szakszervezetben, üzemi sportegyletben, sakkörben, önképzőkörben. Ezek mögött legkönnyebb elrejteni a fürkésző spicliszemek elől párttag-voltod és a pártsejt konspiratív munkáját. Lépj fel nyíltan, nem mint kommunista párttag, hanem (ahogy föllép számos ellenzéki munkástársad) osztályharcos szellemben, a

munkásérdekek harcos védelmében. *A szavakban, kifejezésmódban tégy engedményt.* De fellépésed szelleme mindig kommunista szellem legyen, mondanivalóidban a KMP vonala jusson kifejezésre. Így szerzed meg munkástársaid bizalmát! S ha ez megvan, ha megvéd a forradalmi munkások szeretete és bizalma, ha elrejt a legális munkásszervezetek egész hálózata, és ha nem hagyod figyelmen kívül a konspiráció elemi szabályait, akkor nincs az a rendőrkopó, nincs az a provokátor és szocdem denunciáns, aki le tudná leplezni a sejttagságot"*.

A Kommunista egyik fontos rovata a „Munkáslevelezés" volt. A Titkárság arra törekedett, hogy e levelekben sokoldalúan mutassa meg a munkásság helyzetét, hangulatát és a tőkés-fasiszta rendszer elleni küzdelmét. A munkáslevelezőkhöz írott cikkében ezeket mondotta:

„A mi leveleinkben hű képet kell adni a munkások hangulatáról, beszélgetéseikről, vitáikról az üzemben és szakszervezetben. Arról is, hogyan gondolkoznak a politikai élet egy-egy fontosabb eseményéről, mint a *statárium* és annak kezelése . . ."**

Sallai és munkatársai arra nevelték a munkáslevelezőket, hogy legyenek a pártmunka fogyatékosságainak leleplezői és e fogyatékosságok kiküszöbölésének harcosai.

„Meg kell írni, *hogyan reagál a munkásság pártunk röpirataira*, hogyan ítéli meg a KMP-t és mit vár tőle. De meg kell írni azt is, hogy *pártszervezetünk mennyiben váltja be a párthoz fűzött reményeket*, hogyan dolgozik, milyen sikereket, előrehaladást ér el. Írjunk az eredmé-

* Kommunista, 1931 november. (Konspiráció az üzemi munkában.)

** Kommunista, 1931 december. (Miről és hogyan írjunk munkáslevelet.)

nyekről, de *ne hallgassuk el a hibákat* és ballépéseket sem, mert bolseviki számára az is a tanulás forrása"*.

A Kommunista számos cikkben ismertette azokat a hősi harcokat, amelyeket a szovjet nép a kommunista párt vezetésével a szocializmusért, a békéért, minden nép legnagyobb, legéletbevágóbb ügyéért folytatott és folytat. Írt a szovjet társadalom építésének hatalmas művéről, és ezzel erősítette a magyar dolgozókban a Szovjetunió iránt érzett szeretetet és megbecsülést.

Az agitációs és propagandamunka megjavítására a Titkárság 1931 nyarától új lapot is adott ki Pártmunka címmel. E lap a pártmunka minden területével foglalkozott; a legális és illegális munka módszereinek elsajátítására tanította a párt tagjait: hogyan kell megszervezni az illegális lakásokon vagy a túrákon megtartott szemináriumokat, hogyan kell minden lehetőséget felhasználni a szóbeli és írásbeli agitációra, hogyan kell az egyes üzemek munkásai számára az üzemi életből kiindulva röpiratot írni, hogyan kell a kommunisták falusi kapcsolatait felhasználni a munkás-paraszt szövetség fejlesztésére, hogyan kell a proletár-osztályharc mindennapi feladataival összekötni az imperialista háború elleni küzdelmet, hogyan kell rendszeres — betanult frázisoktól mentes — jó házi agitációt vagy üzemi agitációt folytatni stb.

A házi agitációval kapcsolatban óva intette az elvtársakat attól, hogy magatartásukkal bizalmatlanságot keltsenek. „A cél az, hogy a háziak bizalmát megnyerjük, hogy szívesen lássanak, hogy politizálásba ereszkedjenek velünk . . . Csak ha bizalmat éreznek irántunk, lesznek hajlandók aktívan közreműködni, vezetésünk alatt harcot kezdeni"**.

---

* Ugyanott.

** Pártmunka, 1932 július. (Házi agitáció.)

Az üzemi agitációban résztvevőknek emlékezetébe idézte, hogy „nem a sztrájkkal kezdődik a harc és az üzemi munka. Van elég olyan kérdés, amelyért mozgalmat csinálni és harcolni lehet egyelőre sztrájk nélkül is. A hiányzó védőkészülék, a durvaság a mester részéről, az akkordcsalás, a büntetéspénz — olyan kérdések ezek, amelyekért talán csak a kommunisták hajlandók harcolni? Dehogy! Csak a kommunisták feladata a kezdeményezés, az összefogás ezekre a mozgalmakra"*.

A munkás-egységfront megteremtése érdekében a szociáldemokrata, a keresztényszocialista és pártonkívüli munkásokkal való testvéri összefogásra, az irántuk tanúsítandó nagy türelemre nevelte a kommunistákat: „Tömérdek illúzió és előítélet él a proletariátusban. Bíznak még sokan a szociáldemokráciában, remélnek a parlamenti szócsatáktól, nem ismerik árulásait. Nem tudják, hogy a kommunista párt él, és a proletárdiktatúrát hibásan ítélik meg, sokszor az ellenforradalom hazugságai alapján. *Ezek ellen a tévhitek ellen fel kell venni a harcot.* Azonban a hibás felfogást nem szabad sem gúnyolni, sem kézlegyintéssel elintézni. Így nem érünk célt, csak türelmes meggyőzés, példák, bizonyítékok hatnak. Azok se rögtön. Régi előítéleteket csak lassan vet le az ember, idő kell hozzá.

Azonban amíg ezek ellen a téves felfogások ellen érvekkel, türelmes vitában küzdünk, újra és újra el kell mondanunk, hogy minden más véleményű, szocdem vagy kerszoc munkással is összeköt bennünket közös osztálysorsunk, és semmilyen nézeteltérés nem akadályozhat meg bennünket abban, hogy közös egységfrontban harcoljunk"**.

Nem tudhatjuk mindig pontosan — az illegalitás évei-

---

* Pártmunka, 1932 július.
** Ugyanott.

ről lévén szó —, hogy a Kommunista és a Pártmunka cikkei közül melyek származnak Sallai elvtárs tollából. De az a tény, hogy Sallai Imre ebben az időben gyakran és rendszeresen írt, valamint az, hogy az idézett cikkek stílusa hasonló az ő egyszerű, minden frázistól mentes írásmódjához, arra engednek következtetni, hogy e cikkek az ő írásai lehetnek. Feltevésünk jogosságát számos róla szóló visszaemlékezés támasztja alá.

1931 nyarától 1932 júliusáig a párt nyomdájának vezetőjével nem a Külföldi Bizottság Magyarországon tartózkodó egy-egy tagja tartotta fenn az érintkezést, mint 1928—1929-ben, hanem Sallai elvtárs. Ő szerkesztette a Kommunistát és a Pártmunkát, sőt ő tanította meg az elvtársakat a sokszorosítógép kezelésére, a nyomdatechnika elsajátítására is.

Egy elvtársnő, a nyomda akkori vezetője, elmondja, hogy „Sallai elvtárs a munkát nagyon gondosan készítette elő. A Kommunista és a Pártmunka teljes kéziratát mindig pontos sorrendben összeállítva, ahol szükséges volt, írásos útbaigazítással ellátva kaptam meg. Alig volt kézirat, amin a keze nyomát ne lehetett volna felfedezni, de csak a legszükségesebbeket javította, a stíluson nem változtatott. A lap mindig sokoldalú volt és a legritkábban fordult elő, hogy egy kéztől származó több kézirat lett volna egy-egy számban. Ő maga majd minden számba írt; gyakran, de nem mindig, ő írta a vezércikket"*.

Sollner József — az akkori központi agitprop bizottság egyik tagja — visszaemlékezéseiben arról beszél, milyen mély benyomást gyakorolt rá Sallai elvtárs tudása, magatartása. A bizottság ülésein Sallai elvtárs kül- és belpolitikai beszámolót tartott, majd „precíz

* Kürti Hedvig visszaemlékezéseiből. MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.

marxista-leninista vonalvezetéssel világította meg az agitprop feladatait és annak a soron levő röpiratnak a vázlatát, amelyet az agitpropnak kellett kiadni"*.

Arról is ír Sollner József, hogy Sallai Imre „egyszerű, világos okfejtéssel, felesleges szavak nélkül beszélt. Cikkeit vázlat nélkül, egyenesen stencilre diktálta, percek alatt szabatos, világos, nagyvonalú cikk született meg. Látszott, hogy rendkívül fegyelmezett, pallérozott agyú ember"**.

Sallai Imre a nyomda munkáját is fegyelmezetten és módszeresen irányította. „Az időpontokat nagyon gondosan betartotta — mondja Kürti Hedvig elvtársnő. — Nem emlékszem, hogy előfordult volna akár csak egy napos késés is valamelyik lap megjelenésében.

Az apparátus munkája igen precízen volt megszervezve. Soha nem történt meg, hogy akár a kéziratok leadásában, a technikai anyagok megszerzésében vagy azok továbbításában zavar állt volna be. Nem történt meg, hogy valaki ne jött volna el pontosan a találkozóra. Sallai elvtárs egyénisége, példamutatása lehetetlenné tette, hogy bárki is a legkisebb lazaságot megengedje magának"***.

A párt illegális sajtójának irányításán kívül Sallai elvtárs irányította a párt legális társadalomtudományi folyóiratát, a Társadalmi Szemlét is. E lap felelős szerkesztőjével illegális találkozókon beszélte meg a folyóirat tartalmát, és adott útmutatást, hogyan, milyen módon írjon a lap egyes kérdésekről legális keretek között.

---

* MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.
** Ugyanott.
*** Ugyanott.

1931 áprilisától júliusáig Fürst Sándor, azután pedig Sallai Imre irányította, segítette, ellenőrizte a KIMSZ működését is. Munkáját megkönnyítette az, hogy ugyanebben az időben lett a KIMSZ titkára Kilián György, a magyar kommunista ifjúmunkás-mozgalom egyik legtehetségesebb és ideológiailag is egyik legjobban képzett tagja. Kilián György szintén 1931 nyarán jött haza Moszkvából, ahol elvégezte a Kommunista Internacionálé Leninről elnevezett egyéves iskoláját.

A párt ideológiai munkája javulásának és szervezeti megerősödésének a következményeként határozott fordulat állott be a KIMSZ munkájában; 1931-ben az addiginál nagyobb mértékben növekedett a KIMSZ befolyása az ifjúságra. Szerepe volt ebben Sallai Imre és Kilián György szoros és állandó kapcsolatának, annak a nagy befolyásnak is, amit Sallai tudása, az ifjúmunkás-mozgalomban szerzett sok tapasztalata Kiliánra gyakorolt.

1931-ben, a válság hatására a különböző társadalmi osztályokhoz tartozó ifjúság soraiban jelentékeny balratolódás következett be.

A KIMSZ munkájában bekövetkezett fordulat leginkább a szakszervezeti ifjúsági mozgalom fellendülésében mutatkozott meg. Míg ez ideig főként csak tanoncok voltak a szakszervezeti ifjúsági csoportok tagjai, most fiatal segédek is csatlakoztak ehhez a mozgalomhoz. A KIMSZ politikai és gazdasági szempontból nagyra értékelte ezt a fejlődést, hiszen a tőkések szívesen alkalmaztak a sztrájkok letörésére fiatal, még szervezetlen munkásokat. Az 1931 telén megalakított Szakszervezeti Ifjúmunkás Ellenzék csoportjai politikai nevelő munkájukkal megnehezítették, hogy a tőkések fiatal sztrájktörőket toborozhassanak.

A kis- és középpolgári családokból kikerült középiskolai és egyetemi diákok szintén érezték a válság súlyát. Érthető, hogy legjobbjaik érdeklődéssel olvasták a KIMSZ hozzájuk intézett röpiratait és diáklapját, a Vörös Diákot, majd csatlakoztak a kommunista ifjúsági mozgalomhoz*.

De az elért szép eredmények mellett a KIMSZ munkájában voltak még hibák is, amelyekre Sallai Imre az Ifjú Proletárban megjelent cikkeivel is rámutatott.

A kommunista ifjúmunkásság soraiban az 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején a párt akkori vezetésében jelentkező hibák következményeként olyan felfogás kezdett kialakulni, amely lebecsülte a párt vezető szerepét és túlértékelte a KIMSZ harcait, részleteredményeit. Ez a felfogás uralkodott a KIMSZ-ben az új Központi Bizottság megalakulása után és működése elején is.

Sallai Imre 1931 őszén „Elhajlások a szövetség munkájában" című cikkében igyekezett lenyesegetni az ifjúság elbizakodottságát**.

„A szövetségnek semmi oka nincs arra, hogy túlságosan elbízza magát — írta Sallai elvtárs. — A KIMSZ nem olyan szervezet, amilyennek az ifjúmunkások

---

* Az ifjúság különböző csoportjaihoz intézett felhívások nem a párt központi apparátusához tartozó nyomdában készültek. Az egyik kis nyomda 1932 június elején a rendőrség kezére jutott, amiről a rendőrfőkapitánynak az alábbi jelentésben számoltak be: „Az elmúlt napok nyomozása során kézrekerült Rákospalota-Újfalu Bezerédy utca 43. számú házban Vargha István kazánkovács lakásán az a titkos kommunista nyomda, amelyen 1931 tele óta részben az «Egyetemi Ifjúsághoz» címzett, másrészt újabban a «Vörös Diákokhoz», végül a «Leventékhez» intézett lázító röpiratokat készítették . . .

A «Vörös Diák» és «Levente» vonal aggodalmat keltő szimptómákat kezd elárulni . . ." [MMI Archívum. A. III. 17/196.]

** Az alábbi cikkek Sebes István, a KIMSZ akkori vezetőségi tagjának visszaemlékezése szerint Sallai Imre tollából származnak.

különösen rossz helyzete idején lennie kellene." Kifejtette, hogy a KIMSZ csak akkor válhat az ifjúság igazi vezetőjévé, „ha az üzemekbe beágyazódnak a sejtjeink, a munkanélküli ifjúmunkások vezetését a kezünkbe vesszük és a legális tömegszervezetekben élő, eleven, harcos ifjúmunkás-mozgalmat fejlesztünk ki. Ahelyett, hogy mellünket verve az élcsapat szerepében tetszelgünk, sokkal helyesebb, ha hozzálátunk ezeknek a hiányosságoknak a kiküszöböléséhez, éppen a párt vezetése alatt"*.

A párt és a KIMSZ egymáshoz való viszonyát Sallai elvtárs igen nagy jelentőségűnek tartotta. Ezért az Ifjú Proletár következő számában „Ifi-párt vagy Kommunista Ifjúmunkás Szövetség" címmel, újra és most főként elvi alapon foglalkozott a problémával:

„A munkásosztálynak nem egyetlen forradalmi szervezete a kommunista párt. A mi harcunk a tőkés társadalom ellen rendkívül bonyolult harc. Semmivel sem egyszerűbb a háborúnál. És nemcsak egy hadszíntere van a mi osztályháborúnknak. A dolgozók különböző csoportjai más és más fegyvernemmel folytatják osztályharcukat a kapitalizmus ellen . . . A kommunista párt, miközben élére áll az egyes részletharcoknak, egyben arról is gondoskodik, hogy azok mind egy irányban haladjanak, mind egy célt szolgáljanak: a munkásosztály felszabadításának célját; hogy a részletcsatározások mind a proletárforradalom marxista-leninista szempontból kidolgozott haditervének rendelődjenek alá. A kommunista párt vezérkara a proletár-osztályharcnak s vezérkara egy tábornak csak egy lehet. Nem lehet külön osztályharcos vezetője a felnőtt munkásságnak és külön az ifjúmunkásságnak. Aki ezt az igazságot el nem ismeri és a háború alatt a vezetést gyön-

* Ifjú Proletár, 1931. VI. évf. 3. sz.

gíti, az akár szándékosan teszi, akár öntudatlanul — az ellenségnek tesz szolgálatot . . .''*

A statárium kihirdetése után az ifjúmunkás szövetség tagjai — hősies elszántsággal ugyan, de nem eléggé meggondoltan — olyan terveket forgattak a fejükben, amelyeknek megvalósítására csak forradalomban vagy felszabadító háborúkban kerülhet sor. Azt a jelszót kezdték hangoztatni, hogy „Kötél ellen mi golyóval fogunk védekezni''. Sallai Imre ezt a jelszót az adott viszonyok között helytelennek tartotta, és megmutatta a statárium elleni küzdelemnek egyetlen eredményes módszerét:

Hogyan semmisíthetjük meg a burzsoázia statáriumterveit? — kérdezte az Ifjú Proletárban. — „Úgy, hogy széttörhetetlenül szilárddá kovácsoljuk a tömegekkel való kapcsolatokat. Úgy, hogy szervezeteinket sokkal mélyebben ágyazzuk be az üzemi munkások közé, mint eddig, a munkanélküliek közé, a szakszervezetekben tömörült és a szervezetlen proletárok közé. Úgy, hogy a kizsákmányoltaknak azokat a rétegeit is magunk mögé tömörítjük, amelyekre igen kevéssé terjedt ki eddig a befolyásunk . . . Nem az egyéni hősiesség, nem az egyéni terror fegyvere az, amelytől az uralkodó osztály retteg. Hanem a proletariátus osztályharcos szervezkedése ma, forradalmi osztályterrorja a burzsoázia megdöntéséért holnap, a kommunisták tömegmunkája és vezetni tudása az, amitől halálos veríték lepi el a kapitalisták homlokát''**.

A párt- és ifjúsági munka állandó javítását, a szervezetek további megerősítését a nemzetközi események is szükségessé tették.

1931 szeptemberében Japán megtámadta és néhány

* Ifjú Proletár, 1931. VI. évf. 4. sz.
** Ugyanott.

hónap alatt leigázta Kína egyik tartományát, Mandzsúriát, majd nyomban ez után, 1932 január 18-án provokációs támadást indított Kína egyik nagy ipari gócpontja, Sanghai ellen. A japán imperialisták bíztak abban, hogy a nyugati országok a világgazdasági válság közepette nem fognak tevékenyen beleavatkozni a távol-keleti ügyekbe, bár jól tudták, hogy a Mandzsúria, később pedig a Kína ellen indított támadás a nyugati imperialista hatalmak érdekeit is sértette. A japán imperialisták számítása bevált, a nyugati hatalmak egyetlen szalmaszálat se tettek a Mandzsúriában, majd Kínában előrenyomuló japán hadsereg útjába. Ellenkezőleg, bátorították a japán agresszorokat, és titokban arra ösztökélték őket, hogy mielőbb támadják meg legfélelmetesebb és leggyűlöltebb ellenfelüket, a Szovjetuniót*.

A japán támadás nyomán a Távol-Keleten keletkezett háborús tűzfészek azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy előbb vagy utóbb tovább terjed és lángbaborítja az egész világot. Ebben a helyzetben minden ország kommunista pártjának egyik legfontosabb feladatává vált az imperialista érdekekért folyó háború leleplezése, továbbterjedésének megakadályozása és a Szovjetunió védelme.

A KMP Titkársága is keményen kezébe vette az addig meglehetősen elhanyagolt háborúellenes munka szervezését. Nagy gondot fordított általában a dolgozók, de elsősorban a leventének kényszerített, illetve katonának bevonult munkás- és parasztfiatalok felvilágosítására.

Azt akarta, hogy ifjúságunk a kormány és minden szerve által hirdetett soviniszta gyűlölködés helyett

* Lásd erről bővebben: *Patyomkin.* Az újkori diplomácia története (1919—1939). Szikra 1950. 453-473. old.

megbecsüléssel gondoljon a többi ország dolgozó népére. Azt akarta, hogy az ifjúság ismerje meg a valóságot a Szovjetunióról, s szeretettel és bizalommal forduljon a szovjetek országa, a haladás és béke bástyája felé. Azt akarta, hogy a magyar fiatalság gyűlölje az elnyomás és kizsákmányolás minden fajtáját, és szálljon síkra az emberi haladásért, a társadalmi igazságért és a békéért.

Sallai elvtárs igen sok cikket írt a háborúellenes küzdelemről. Írásaiban és az illegális szemináriumok számára készített sillabuszokban világosan kifejtette, hogy a világkapitalizmus mélyülő válságával egyre nő az ellentét egyrészt az imperialista táboron belül, másrészt a világimperializmus és a Szovjetunió között. Újra meg újra hangoztatta, hogy „az elmúlt imperialista háborút arányaiban, borzalmaiban, véráldozatban messze felülmúló világháború fenyeget.

Ebben a helyzetben — írta Sallai elvtárs — a kapitalista hadseregben folyó és egyre intenzívebben folytatandó forradalmi antimilitarista munka az osztályharc egyik legfontosabb tényezőjévé lett"*.

A hadseregen belül folyó felvilágosító munka erősítésére katonaszervezetek létrehozását javasolta.

„A katonaságnál levő forradalmi hangulatot és agitációs lehetőségeket nem hagyhatjuk kihasználatlanul. Vannak a katonák közt elvtársaink, akiket nem fogunk szervezetileg, elvesztek a bevonulás után. Röpirataink eljutnak a kaszárnyákba, a bentlevő kommunisták dolgoznak. De megelégedhetünk-e ezzel? Nem! Nem elegendő az ideológiai terjeszkedés a katonaságnál. Meg kell teremteni az erős katonaszervezeteket, melyek központi irányítás alatt szervezetten dolgoznak"**.

---

* MMI Archívum. A. III. 24/2.

** Pártmunka, 1932 július. (Alakítsunk katonaszervezeteket!)

Sallai elvtárs emlékeztetett az első imperialista világháború alatt folytatott bátor békeharcra, a hadseregben akkor végzett nagyszerű munkára*, majd így folytatta:

„A militarizmus a kapitalista rendszer terméke és egyben annak egyik fő támasza, a legfontosabb eszköz a burzsoázia kezében nemcsak az imperialista háborúban, de a dolgozók forradalmi harcának elfojtására és letörésére is. Ezért a forradalmi antimilitarista munka a burzsoá állam fegyveres alakulataiban nemcsak háborúban fontos és szükséges, hanem az úgynevezett béke idején is. A forradalmi antimilitarizmus az osztályharc terméke, és egyben eszköz a kapitalista hadsereg bomlasztására, és így magának az osztályharcnak az erősítésére, a kapitalizmus alapjainak aláásására . . .” Majd Lenint idézte: „Egy nagy forradalom se jöhetett és jöhet létre a kapitalista hadsereg szétbomlasztása nélkül”**.

A háborúellenes küzdelem élén természetesen a KMP járt, de gondja volt arra is, hogy a Kommunista Ifjúmunkás Szövetség egy pillanatra se fordítsa el figyelmét a béke nagy ügyéről.

Sallai elvtárs „A kommunista ifjúmunkás-mozgalom néhány fontos kérdéséről” című cikkében így írt:

„A KIMSZ-ben a háborúellenes munka egyike a legelhanyagoltabb területeknek. Ha ezt a munkát a szövetség nem fogja feladatának tekinteni, ha elmulasztjuk a háborús előkészületek leleplezését, azok ellen akciók szervezését hadiszergyártó, közlekedési és más üzemekben, ha nem építjük ki illegális sejtjeinket a leventébe kényszerített és a hadseregbe besorozott ifjúmunkások közt, ha képtelenek leszünk tettekkel a Szovjetunió védelmére kelni, akkor magunk is segítőivé válunk a

* Lásd e könyv 25. oldalán és „Előre, harcra ifjúmunkás”. Ifjúsági Kiadó 1954. 395. old.

** MMI Archívum. A. III. 24/2. — A lenini szöveg pontos fordítását lásd *Lenin* Válogatott művei II. köt. 463. old.

szociáldemokrácia háborút leplező pacifista manővereinek. Az antimilitarista munkát a szövetség legelhanyagoltabb munkaterületéből a KIMSZ egyik központi kérdésévé kell változtatnunk"*.

A KMP és a KIMSZ befolyásának növekedése az ifjúság között a szovjetellenes háborúra készülő magyar uralkodó osztályok legféltettebb pozícióit sértette. 1932 elején és tavaszán sok baloldali gondolkodású egyetemi, főiskolai és középiskolai diákot tartóztattak le. De ez nem nyugtatta meg sem a kormányt, sem a burzsoáziát. Érezték, hogy most más irányból közeledik a hatalmukat fenyegető veszély. Nekik soviniszta méreggel átmeg átitatott, teljesen a burzsoá világszemlélet hatása alatt álló ifjúságra, engedelmes ágyútöltelékre volt szükségük, a kommunista és háborúellenes eszmék terjedése tehát páni félelemmel töltötte el őket. Ez a félelem tükröződött Gömbös hadügyminiszternek a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett levelében is:

„Az utóbbi időkben az országban fokozottabb mértékben tapasztalható a kommunista eszméknek mind szélesebb körben való terjedése . . . Az ország jelenlegi súlyos gazdasági helyzete sajnos kedvező talaj a vörös téboly felvirágzására . . . A kommunista elemek nagyobb része ún. «ifjúmunkásságból» tevődik össze. Megállapítást nyert, hogy ugyancsak az ifjúmunkásság között a legintenzívebb a földalatti szervezkedés . . . A kommunisták tisztában vannak azzal, hogy az antimilitarista propagandájuk a leghathatósabb eszköz az ifjúság megmételyezésére . . ."**

A kommunista befolyás ellensúlyozására Gömbös szükségesnek tartotta egy „vezérfonal" kiadását, „amely a népiskolától kezdve a katonasorig, a falusi templom-

* Új Március, 1932 január-március.
** MMI Archívum A. III. 17/240.

tól a laktanyai nemzetvédelmi előadásokig . . . a kommunizmust a maga veszélyes mivoltában tüntetné fel"*.

Sallai tudta, hogy a KIMSZ előtt álló nagy feladatok elvégzésének elengedhetetlen feltétele, hogy propagandája élőszóban és sajtóban egyaránt a való élethez kapcsolódjék, hogy frázisoktól mentesen abból induljon ki, ami az ifjúságot körülveszi, és világosan mutassa meg a nyomorúságukból kivezető utat is. Sallai elvtárs tehát külön cikket írt arról, milyen legyen a fiatalok lapja, az Ifjú Proletár. A nagy bolsevik párt által vezetett Komszomol tapasztalatait felhasználva így határozta meg az ifjúsági sajtó feladatait:

„Első követelmény a forradalmi ifjúmunkás-sajtóval szemben, hogy a tömegekhez szóljon, tartalma friss és változatos, cikkei rövidek, könnyen érthetőek, színesek legyenek. A fiatal munkás, a tanonc, a levente, a katona mindennapi életének kisebb-nagyobb eseményeivel foglalkozzanak, ezen események tükrében mutasson rá az Ifjú Proletár forradalmi célkitűzéseire, de mindjárt a közvetlen tennivalókra is. Sajtónk minden egyes sora az ifjúmunkás életsorsának, harci feladatainak, a burzsoázia és a szociáldemokraták leleplezésének, gyöngítésének legyen szánva"**.

A béke védelmében

Az ellenség látható és láthatatlan fegyverei tüzében a KMP tovább dolgozott.

Közeledett május 1., amelyet a szociáldemokrata párt vezetői ismét a náluk már hagyományossá vált módon, csendes és békés majálisként akartak megünnepeltetni.

---

* Ugyanott.

** Ifjú Proletár, 1932. VII. évf. 1. sz. (Milyen legyen az Ifjú Proletár.)

Ezzel ellentétben a KMP azzá akarta tenni május 1-ét, aminek a II. Internacionálé megalapítói szánták: a tőkés rendszer megdöntéséért, a dolgozók helyzetének megjavításáért folyó nemzetközi harci nappá.

A KMP üzemi agitációban, röpgyűléseken, sajtó útján fordult a szervezett és szervezetlen munkásokhoz, és arra hívta fel őket, hogy a május 1-i seregszemlét a további bérharcokra való elszánt felkészülés jegyében tartsák meg, tüntessenek a statárium, a tőke fasiszta diktatúrája, az imperialisták háborús készülődése és az azt támogató szociáldemokrácia ellen.

A KMP május 1-ével kapcsolatos agitációjára a Népszava — amint az a burzsoá „rend" hű őrzőinek szócsövéhez illik — „Nem lesz botrány" című cikkében reagált. Ebben a cikkben nem az volt az újszerű, hogy rágalmazta, denunciálta a kommunistákat, hiszen a Népszava a KMP megalakulása óta szünet nélkül ezt tette. Az a leplezetlen nyíltság volt újszerű, amellyel kifejezte elégedetlenségét amiatt, hogy a kormány és egész erőszakszervezete nem képes elhallgattatni a kommunisták szavát. „Ki vonja őket felelősségre?" kérdezték Peyerék a kormánytól, és határtalan pimasszsággal azonnal kijelentették: „Senki"*.

A KMP Titkársága e cikkre közvetlenül a szociáldemokrata munkásokhoz intézett röpiratban azonnal válaszolt:

„A szociáldemokrata párt, mely eddig minden tömegmegmozdulást, minden kenyérharcot leszerelt és elárult, ezúttal harcba szólít benneteket. «Vége a türelmi időnek». «Elérkezett a leszámolás órája». «Ezután már nem lesz pardon» — írja a Népszava. — Kinek a számára nincsen pardon? Kivel akarnak Peyerék leszámolni? A munkásság nyakán ülő fasiszta uralommal? A statáriumos Károlyi-kormánnyal? A munkásnyúzó, paraszt-

* Népszava, 1932 április 29.

ölő gyárosokkal, földesurakkal, bankárokkal? Nem! Ők a forradalmi mozgalom ellen, a Kommunisták Magyarországi Pártja ellen hirdetnek irtó hadjáratot . . .

Népszavaék keveslik a KMP elleni terrort. A kommunisták, a baloldali ellenzéki munkások még véresebb üldözését követeli a kormánytól a szociáldemokrácia.

Nemcsak a rendőrséget, de titeket, testvéreinket, küzdőtársainkat is ellenünk, a kenyerükért harcoló munkástársaitok ellen uszítja Peyerék aljas, áruló denunciáns bandája. Ne hagyjátok becsapni magatokat!"*

Az 1932 május 1. előtt és május 1-én lezajlott tüntetések megmutatták, hogy a KMP-t elszakíthatatlan szálak fűzik a tömegekhez, s ezeket a szálakat sem a fasiszta terror, sem a szociáldemokrata uszítás és denunciálás nem tudja széttépni. Április végén több nagyüzemben tartottak május 1. harcos megünneplését előkészítő röpgyűlést. Május 1-én pedig Budapest számos utcáján vörös zászlók repültek fel a villanyvezetékekre. Sok gyár falán óriási betűk hirdették a KMP jelszavait. A Millenáris-pályán a szociáldemokrata gyűlés alatt és után nagy tömegek csatlakoztak a közöttük tüntető kommunistákhoz, sokezer munkás ajkán felhangzott az Internacionálé. Dalukat sem a Peyerék befolyása alatt álló szociáldemokrata rendezőgárda, sem a kivezényelt rendőrség nem tudta elhallgattatni.

A KMP Titkársága szakadatlan munka közepette, az imperialisták fegyvercsörtetése közben készülődött a negyedik nemzetközi Vörös Nap megünneplésére.

A párt már július elején megkezdte az augusztus 1-i tüntetés előkészítését. Azt akarta, hogy ez a nap kiemelkedő állomása legyen a fasizmus ellen, a békéért folyó küzdelemnek.

A magyar munkásokhoz, szegényparasztokhoz, kato-

* MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 1/1932/V/211.

nákhoz, ifjú proletárokhoz intézett felhívásában a többi között ezeket mondotta:

„A háború öldöklő esztendeit követő «békében» egy percre sem szűnt meg a kapitalisták háborúja a dolgozók ellen. A bankárok, gyárosok, földesurak és aranygalléros tiszti banditáik véres harca folyik a munkásság és szegényparasztság ellen, csak más eszközökkel"*.

Az agrárproletariátust és a szegényparasztságot — amelyet az uralkodó osztályok elsősorban dobnak oda ágyútölteléknek — a KMP arra szólította fel, hogy ha kitör a második imperialista háború, változtassa azt át polgárháborúvá:

„Minden fillér, amit szájatok elől vonnak el Horthyék, csendőrre, puskára, ágyúra kell az uraknak. Ne tűrjétek az éhséget és nyomorúságot. Az uradalom földjén arasson mindenki magának! Ha pedig fegyverrel kényszerítenek bennetek orosz testvéreitek ellen, akkor a hadtápvonal mögött gazdagodó kapitalisták és tisztek ellen fordítsátok azt. Az elnyomásra kezünkbe adott fegyverből a felszabadulás fegyvere váljék"**.

A békéért folyó harcot a KMP összekötötte a Szovjetunió népszerűsítésével, és párhuzamot vont a válságsújtotta magyar dolgozók és a szocializmust építő Szovjetunió dolgozóinak helyzete között:

„A Szovjetunió nem ismer válságot, munkanélküliséget, a proletárhazában a dolgozók millióinak jóléte állandóan emelkedik. Az orosz munkások és parasztok forradalmi példaadással mutatják a világ minden kizsákmányoltjának és elnyomottjának a kapitalista válság nyomorúságából kivezető utat"***.

*

* MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. A. III. 1/1932/VII/1642.
** Ugyanott.
*** Ugyanott.

A magyar uralkodó osztályok jól tudták, hogy a közöttük és a proletariátus között folyó történelmi jelentőségű, sorsdöntő harc kimenetele elsősorban a KMP erejétől és tömegbefolyásától függ. Márpedig a kormányhoz küldött valamennyi rendőrségi jelentés arról számolt be, hogy 1931 tavasza óta a kommunista mozgalom fellendült, és a statárium ellenére mind gyakoribbá váltak a sztrájkok, a tüntetések, az üzemi akciók. Az Egyesült Szakszervezeti Ellenzék egységes irányításával a sztrájkok kitartóbbakká és eredményesebbekké váltak; sikerült bizonyos mértékig megakadályozni azt, hogy az uralkodó osztályok a válság minden terhét a dolgozók vállaira rakják. A kormány tudta, hogy a párt ott van a reformista szakszervezetekben, a munkanélküliek nagy tömegeiben, és megtalálta az utat a falu dolgozóihoz, a kizsákmányolt szegényparasztsághoz is. Tudta, hogy a párt sajtója rendszeresen megjelenik, röpiratai, brosúrái eljutnak a város és falu proletárjaihoz.

A KMP megsemmisítése tehát egyik fontos feltétele volt annak, hogy ezt a válságot az uralkodó osztályok fasiszta eszközökkel küzdjék le.

A KMP teljes megsemmisítése tervének megvalósításához a kormány felhasználta a KMP tagjainak soraiba, sőt a felső vezetésbe is beépített és ott még hosszú ideig megbúvó rendőrspicliket és provokátorokat. Segítségükkel megfigyeltette és elfogatta a párt legféltettebb vezetőit.

VIII.

SALLAI IMRE ÉS FÜRST SÁNDOR LETARTÓZTATÁSA. — A STATÁRIÁLIS TÁRGYALÁS. — A KIVÉGZÉS

Budapest egyik proletárnegyedében, a Thék Endre utca 32. számú házban dolgozott a KMP Titkársága. Az egyemeletes régi, de tiszta házban szegény munkáscsaládok laktak. A környezet mindenképpen alkalmas volt arra, hogy a Titkárság tagjai feltűnés nélkül ki- és bejárhassanak a számukra kibérelt lakásba, és ott úgyahogy biztonságban érezhessék magukat. De ez a biztonságérzet a kötelező éberség elhanyagolásához vezetett.

Sallai Imre és Fürst Sándor állandóan harcolt a KMP előbbi vezetőségének súlyos konspirációs felelőtlensége ellen, de közben ők maguk is hibát követtek el. Azzal, hogy viszonylag hosszú ideig — körülbelül egy esztendeig — használták a párt céljaira ugyanazt a lakást, megkönnyítették a párton belül levő ellenség és a fasiszta rendőrség munkáját és azt is, hogy megfigyelhessék és elfoghassák őket.

1932 július 15-én hajnalban a politikai rendőrség megszállta a Thék Endre utcát és környékét, reggel félhétkor pedig a párt Titkárságának helyiségeit is. Feldúlták a lakást, megtalálták a Kommunista, és az Ifjú Proletár néhány példányát és több más illegális sajtóterméket.

Délelőtt kilenc óra tájban gyanútlanul érkezett a

lakásba Sallai Imre, majd Fürst Sándor. A detektívek mindkettőjüket megmotozták és megbilincselték, de a vezetőség többi tagjára várva, még nem hurcolták el őket.

Késő este megjelent Hain Péter detektívfelügyelő, az egyik legelvetemültebb fasiszta véreb. Az ő személyes felügyelete alatt vitték elvtársainkat a főkapitányságra. Azonnal megkezdték „kihallgatásukat": mi volt a funkciójuk, mit csináltak, milyen szervekkel vannak kapcsolataik, kik rajtuk kívül a Központi Bizottság tagjai, hol van a párt nyomdája? Ezek a kérdések érdekelték elsősorban a detektíveket.

Sallai Imre és Fürst Sándor a párt szervezeteiről és a többi kommunistáról semmit nem vallott. Nem vallott akkor sem, amikor a minden emberi érzésből kivetkőzött öt hóhérlegény, Hain Péter vezetése mellett, egymást felváltva, ólmosbottal és bikacsökkel ütötte, rúgta, taposta őket. Cigaretta parazsa égette bőrüket. Gúzsbakötés, kurtavas, az inkvizíciós kínzókamrák minden borzalmas eszköze sorra került. Sallai és Fürst ájultan feküdt a kínzókamra padlóján. A pribékek abbahagyták a kínzást: nem így akarták meggyilkolni elvtársainkat. Véresre vert, összezúzott testüket pokrócokba csavarva külön-külön cellába dobták. A zárka csupasz priccsén reggel felé visszanyerték eszméletüket. Azután kezdődött előlről minden... Testük merő seb és véraláfutásos daganat, arcuk szinte a felismerhetetlenségig eltorzult. Minden mozdulatra pokoli fájdalmat éreztek. De öntudatuk erősebb volt testüknél. Egyetlen olyan szót sem csikarhattak ki belőlük, amivel árthattak volna a pártnak, elárulták volna osztályukat, elvtársaikat.

Hat nap és hat éjszaka borzalmai után Fürst „kihallgatása" befejeződött. Sallaié még nem. Kiújult maláriáját akarták felhasználni ellenálló erejének megtörésére. Nedves cellába zárták, napjában többször 2—3 liter

tejet itattak és nyers gyümölcsöt etettek vele, ami újabb és újabb maláriás rohamokat váltott ki. A 40 fokos láztól hol égő, hol didergő embert tovább kínozták. Minden hiába.

A rendőrség tizenegy nap után kénytelen-kelletlen belátta, hogy minden próbálkozása megtörik Sallai Imre és Fürst Sándor helytállásán.

A legszörnyűbb kínzások közepette is büszkén és bátran beszéltek mind a ketten kommunista meggyőződésükről, a dolgozó nép érdekében végzett munkájukról. Sallai Imre a kihallgatásáról szóló rendőrségi jegyzőkönyvbe többek között ezeket a kijelentéseket vétette fel: „Legjobb tudomása és meggyőződése szerint intézkedett és hiszi azt, hogy irányításával sikerült is a mozgalmat előrevinnie"*.

Sallai és Fürst a rendőrségi kínzókamrákban tanúsított magatartásával bebizonyította, hogy a marxizmus-leninizmus eszméi, az elnyomott és a kizsákmányolt milliók érdekeiért vívott harcok hihetetlen erőt adnak az embernek; a meggyőződésnek olyan fegyverével vértezik fel, amellyel szemben az osztályellenség minden brutalitása tehetetlen.

Sallai Imre és Fürst Sándor elfogatásával egy időben még harminckét kommunistát tartóztattak le, de a kommunista párt szervezeteit nem tudták felgöngyölíteni. A kormány és az urálkodó osztályok pár nappal az elfogatás után mégis győzelmi ünnepet ültek. A burzsoá sajtó diadalmámorban hirdette, hogy megsemmisítették a Kommunisták Magyarországi Pártját, és követelte, hogy a párt vezetőit állítsák statáriális bíróság elé.

A kormány, a rendőrség és a bíróság természetesen tudta, hogy a statáriális eljárást nemcsak a munkásság

* MMI Archívum. A. III. 24/13. 17. old.

SZOCIÁLDEMOKRATA, KERESZTÉNYSZOCIALISTA, KOMMUNISTA, PÁRTON KÍVÜLI MUNKÁSOK!

Pártállásra való tekintet nélkül fogjatok össze harcos egységfrontban elfogott elvtársaink megmentéséért. Ne engedjétek meggyilkolni azokat, akik egész életüket a proletariátus szabadságharcának szolgálatába állították! Ne engedjétek meggyilkolni azokat, akik a ti és gyermekeitek életéért harcolnak! Ne engedjétek meggyilkolni hős elvtársainkat, akik az akasztófától sem rettennek vissza, amikor a proletárok ügyét kell szolgálni!

DOLGOZÓ MUNKÁSOK!

Sztrájkkal tiltakozzatok a burzsoázia készülő merénylete ellen, amely elfogott elvtársaink életén keresztül a ti életetek ellen irányul.

K i a z u t c á r a !

MUNKANÉLKÜLIEK! MUNKÁSOK! ELVTÁRSAK! K i a z u t c á r a !!

Forradalmi tüntetésünk vegye el a kedvét a gyilkosságtól a proletárvérre szomjas burzsoáziának!

PROLETÁROK!

MOZDULJON MEG EGYSÉGESEN TILTAKOZÓ TÖMEGETEK!

LE A MUNKÁSGYILKOSOKKAL!

ELJENEK A MEG NEM ALKUVÓ PROLETÁRHARCOSOK!

LE A STATÁRIUMMAL! KI AZ UTCÁRA!

Forradalmi harcbahívó üdvözlettel a
KOMMUNISTÁK MAGYARORSZÁGI PÁRTJA
Központi Bizottsága
KOMMUNISTA IFJÚMUNKÁSOK MAGYARORSZÁGI SZÖVETSÉGE
Központi Bizottsága.

Budapest, 1932. július 22.

A KMP és a KIMSZ 1932 július 22-én kiadott egyik röplapja

fogadja megdöbbenéssel és elutasítóan, hanem szinte valamennyi dolgozó. Arra törekedtek tehát, hogy megrémítsék a tömegeket. Minden lehetőt elkövettek, hogy a „kommunista gyilkosokról", az általuk tervezett rombolásokról és gyujtogatásokról szóló otromba és gyalázatos rágalmakkal megtévesszék és a maguk számára megnyerjék az ország közvéleményét. A rendőrségi kihallgatásokról szóló hamis híradásaikban Sallai szájába olyan kijelentéseket adtak, amilyeneket Sallai sohasem mondhatott, mert ellentétben állanak a kommunista pártok elvével és gyakorlatával.

A kormány és a „fajvédők" sajtóját hazudozásban és rágalmazásban csak a klérus sajtója múlta felül. A klérus lapjai nyíltan dicsőítették az uralomra törő hitleri hordák nap-nap után ismétlődő és erősödő kommunistaellenes támadásait, és követelték, hogy az elfogott kommunisták fölött a hitlerizmus szellemében ítélkezzenek.

A fasiszta kormány és a rendőrség rövid időn belül meggyőződhetett arról, hogy Sallai Imre, Fürst Sándor és a többi kommunista letartóztatásával súlyos csapást mért ugyan a Kommunisták Magyarországi Pártjára, de sem a pártot megsemmisíteni, sem a munkásság harcát elfojtani nem tudta. A párt élt és dolgozott.

A rendőrök napokig megszállva tartották a Thék Endre utcai házat, és sorra elfogták a Titkárság odaérkező tagjait — közöttük Kilián Györgyöt is. Emiatt a párt szervezetei néhány napig semmit sem tudtak Sallai Imre és Fürst Sándor letartóztatásáról. De már öt nappal később, július 20-án megjelent a párt felhívása, amelyben Sallai Imre, Fürst Sándor és társaik megmentésére hívta fel az ország dolgozó népét:

„Munkások! A kapitalizmus roskadozó épületét munkásvérrel készül egybetapasztani a statáriummal kormányzó fasizmus kormánya — mondja a kiáltvány. —

A főkapitányságon öt nap óta a munkások legjobbjait a legválogatottabb kínzásokkal gyötrik... mindezt azért, mert nem akarták, hogy a magyar munkásság és szegényparasztság szótlanul, nyomorultul, védtelenül pusztuljon éhen a kormány jóvoltából, mert megmondották nyíltan, hogy háborúra készül a magyar burzsoázia"*.

A párt arra törekedett, hogy megértesse a tömegekkel: a letartóztatott kommunisták életének megmentése nemcsak a kommunista párt ügye; a fasiszta terror fokozódása a szabadságjogok utolsó maradványainak megsemmisítésére, minden szabad gondolat és szabad szó kíméletlen elfojtására, minden munkáért, kenyérért harcoló munkás bebörtönzésére vezet.

A Központi Bizottság felhívásain kívül szinte naponta jelentek meg a Kommunista Ifjúmunkás Szövetség, a Vörös Segély és a Szakszervezeti Ellenzék röpiratai, amelyek a fasizmus elleni egységfront megteremtésére, közös harcra hívták a dolgozókat.

„Szociáldemokrata, kommunista, keresztényszocialista, pártonkívüli munkások!

Pártállásra való tekintet nélkül fogjatok össze harcos egységfrontba elfogott elvtársaink megmentéséért. Ne engedjétek meggyilkolni azokat, akik egész életüket a proletariátus szabadságharcának szolgálatába állították!"**

„Szervezzétek meg azonnal — követelte a párt felhívása — mindenütt a statárium áldozatait védő bizottságot; üzemekben, szakszervezetekben, munkanélküli gyülekező helyeken! Ki az utcára! Készítsétek elő tiltakozó sztrájkotokat munkástársaink megmentésére!"***

A magyar dolgozó nép sorompóba állítására tett

* MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 1/1932/VII/1644.
** MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 1/1932/VII/1645.
*** MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 1/1932/VII/1644.

nagy erőfeszítéseken kívül a KMP Központi Bizottsága és a magyarországi Vörös Segély Központi Bizottsága közös levéllel fordult az európai országok kommunista pártjaihoz is, segítségüket kérve a magyar fasizmus gyilkos tervei ellen folyó küzdelemhez:

„Több elvtárs napok óta a rendőrségen van. Statáriális úton való kivégzésükre készülnek. Attól is kell tartanunk, hogy még a budapesti rendőrség kínzókamráiban agyonverik őket . . . — Mindennemű párt- és pártonkívüli szervezetet és neves intellektuelt is mozgósítsatok országotokban, mert súlyosságában páratlan esettel állunk szemben!"*

A KMP felhívása után a Kommunista Internacionálé azonnal síkraszállt Sallai, Fürst és társaik megmentéséért. Felhívta a világ minden kommunista pártját, hogy hatalmas tiltakozó akciókkal akadályozzák meg a statáriális bíráskodást, ne engedjék, hogy a fasizmus véres bosszút álljon a magyar munkásság nagyszerű harcosain!

E felhívások visszhangjaként a nemzetközi proletárszolidaritás milliókat mozgatott meg az egész világon. Vladivosztoktól Los Angelesig, Arhangelszktől Montevideóig sokezer tiltakozó gyűlésen zúgott végig a felháborodás vihara, amelyet a fasiszta terror és az elfogott kommunisták barbár megkínzása váltott ki. A munkások és értelmiségiek országos és helyi szervezetei, párt- és szakszervezetek, kultúregyesületek és a Vörös Segély szervezetei világszerte százszámra alakítottak Védelmi Bizottságokat.

Sallai és Fürst megmentésére felemelték szavukat pártállásra való tekintet nélkül nagy kortársaik is. Az orosz, német, angol, francia, cseh és román nyelvű tiltakozó táviratok és levelek soktízezer aláírója között

* MMI Archívum. A. III. 1/1932/VII.

ott voltak a legnevesebb tudósok, művészek, jogászok és írók is.

A Szovjetunió üzemeinek és gyárainak dolgozói országszerte gyűléseket rendeztek, és tiltakozó aláírásokat gyűjtöttek a készülő gyilkosság ellen.

A Szovjetunió Kommunista Pártja azonnal megindította a harcot Sallai és Fürst megmentéséért. A Szovjetunió és Magyarország között ebben az időben nem volt közvetlen diplomáciai kapcsolat; ezért a bolsevik párt az angol munkáspártot kérte fel, hogy minden befolyását vesse latba a statáriális eljárás megakadályozására. A szovjet kormány is közbelépett, és az angol kormány útján ellenszolgáltatást ajánlott fel a magyar kormánynak Sallai és Fürst életéért.

Klara Zetkin, a Nemzetközi Vörös Segély Központi Bizottságának elnöke, magas kora és súlyos betegsége ellenére felkereste a Moszkvában levő külföldi követségeket, hogy közbenjárásukat kérje kormányaiknál Sallai és Fürst érdekében.

A munkácsi építőmunkások szakszervezete így írt: „Munkács dolgozói a legerélyesebben tiltakoznak Sallai és Fürst kivégzése ellen. A munkások nem felejtenek!"

Együttérzésük jeléül a munkások több helyen abbahagyták a munkát. A csehszlovákiai Komarno (Komárom) kikötőjének százötven dolgozója közölte táviratában, hogy 15 perces sztrájkkal tiltakozik a rögtönítélő bírósági eljárás ellen.

A Nemzetközi Jogászegylet csehszlovák szekciója a jogérzék nevében tiltakozott Sallai és Fürst kivégzése ellen, és a magyar nép becsületére hivatkozva kérte az igazságügyminisztert, hogy pártatlan ítéletet hozzanak.

Párizsból többek között a következő távirat érkezett: „Alulírott francia írók és művészek mély felháborodásunkat fejezzük ki afölött, hogy Sallai és Fürst ellen politikai okok miatt statáriális eljárást folytatnak.

Követeljük a teljes nyilvánosságot és a vádlottak érdekében a közvélemény figyelembevételét."

A tiltakozást aláíró huszonkét író és művész között ott van Henri Barbusse, Romain Rolland, Louis Aragon és Maurice Rostand neve is.

Linzből az üzemi tanácsok és bizalmiférfiak értekezletének határozatát táviratban tudatták Károlyi Gyula miniszterelnökkel. E határozat szerint:

„A ma itt összegyűltek . . . a legszenvedélyesebben tiltakoznak az ellen, hogy a vértől szennyes Horthy-kormány proletárforradalmárokat gyilkoltasson le . . . Megfogadjuk, hogy mindent elkövetünk a tervezett gyáva gyilkosság megakadályozására . . ."

Egyes országokban olyan erejű volt a felháborodás, hogy több szociáldemokrata párt — közöttük a francia és az osztrák szociáldemokrata párt — a tömegek nyomására kénytelen volt csatlakozni az akcióhoz és tiltakozó táviratban követelte a statáriális eljárás felfüggesztését.

Az osztrák munkásság és haladó értelmiség kérésére az „Emberi Jogok Ligája" osztrák tagozatának elnöke Budapestre jött, hogy az igazságügyminiszternél és a főügyésznél személyesen tiltakozzék a statáriális eljárás ellen.

A Magyarországból Franciaországba és Belgiumba kivándorolt magyar munkások tízezrei nemcsak tiltakozó gyűléseken és levelekben, hanem tüntetéseken is kifejezésre juttatták a magyar kormány eljárása fölött érzett felháborodásukat és megvetésüket. Párizsban a magyar követség előtt összegyűlt hatalmas tömeg betörte a követség ablakait, és az épület falaira messziről látható, nagy, vörös betűkkel írták fel a vádoló szót: Gyilkosok!

Ezek a munkások a válság okozta súlyos anyagi helyzetük ellenére hallatlan áldozatkészséggel siet-

tek életveszélyben levő honfitársaik segítségére. A CGTU* magyar szekciója rövid pár óra alatt nagy összeget gyűjtött, hogy Jean Longuet neves ügyvédet, a francia kamara alelnökét Sallai és Fürst védelmére Magyarországra küldhessék**.

A párizsi tüntetésekkel egyidejűleg Párizs munkáslakta külvárosaiban, az úgynevezett „vörös övezetben", Franciaország nagyobb bányatelepein és a textilvidéken is hatalmas tiltakozó gyűlések zajlottak le. Bratislavában (Pozsonyban) és Oradea Mareban (Nagyváradon) a statáriális eljárás ellen tüntető tömeg benyomult a magyar konzulátus épületébe, és felháborodásában mindent összezúzott.

Észak- és Dél-Amerika országaiban „Fogjátok le a hóhérok kezét" jelszóval indult meg a tömegmozgalom.

★

Bármilyen széles és mély is volt a nemzetközi tiltakozás hulláma, 1932-ben — amikor a hitleri fasizmus uralomra jutásának réme már vésztjóslóan előre vetette árnyékát — elsősorban a magyar munkásság és a dolgozók nagy tömegének mindenre elszánt, szervezett és egységes harca akadályozhatta volna meg a készülő kettős gyilkosságot. De a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezetői minden erejükkel elgáncsolták ezt a küzdelmet, a KMP pedig megnövekedett tömegbefolyása ellenére sem volt még szervezetileg elég erős ahhoz, hogy a szociáldemokrata vezetők akarata ellenére általános sztrájkba vigye a dolgozókat.

A magyar munkásság — elfogott vezetői iránt érzett szolidaritása jeléül — a gyűléstilalom ellenére, több

* A franciaországi forradalmi szakszervezeteknek, az Egységes Általános Munkásszövetségnek kezdőbetűi.

** Aranyossi Magda visszaemlékezése alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. 11/13/4.

kisebb, gyűlölettől izzó hangulatú tüntetésen tiltakozott a statárium ellen.

Az első röpgyűlés július 23-án a Magyar Általános Gépgyár előtt zajlott le. A gyárból kiözönlő munkásokkal a KMP megbizottja rövid beszédben ismertette a letartóztatás jelentőségét és a letartóztatottakat fenyegető veszélyt. A röpgyűlés végén a dolgozók százai vették át és adták tovább a párt jelszavait: „Le a statáriummal!", „Engedjétek szabadon Sallait és Fürstöt!", „Le a rendőrséggel!", „Éljenek a kommunista harcosok!"

A KMP ettől kezdve nap-nap után röpgyűléssel egybekötött tüntetéseket szervezett Budapest munkásnegyedeiben. A gyűléseken a munkások ezrei írták alá a tiltakozó íveket. A KMP és a KIMSZ tagjai, valamint a Vörös Segély munkatársai az üzemekben, gyárakban és a szakszervezetekben, a munkáslakásokban agitáltak Sallai és Fürst megmentéséért.

A kormány elejét akarta venni annak, hogy a sok apróbb tüntetés nagyarányú, az egész ország dolgozó népének lelkiismeretét megmozgató demonstrációvá fejlődjék. Július 24-re, a vasárnapi munkaszünet idejére a főváros egész területén rendőri készenlétet rendelt el. Minden jelentősebb középület elé kettőzött rendőrőrszemet vezényeltek ki. A főbb útvonalakon lovas és kerékpáros rendőrök cirkáltak. Ennek ellenére a munkások a város több pontján: a Váci úton, a Népligetben, az Aradi és az Eötvös utcában, Újpesten és másutt is tüntettek. Egy csoport a reakciós lapok szerkesztőségei ellen fordult, és kövekkel bezúzta e lapok nyomdájának, a Glóbusz-nyomdának ablakait. A munkáslakta negyedek utcáin szétszórták, a házak falára felragasztották a KMP, a KIMSZ és a Vörös Segély harci felhívásait*.

* A Pesti Hírlap, a Magyar Hírlap és a Népszava 1932 július 26—30-i közleményei alapján.

E tüntetések során a rendőrség sok munkást letartóztatott, mégis újabb meg újabb tömegek csoportosultak az utcákon, és követelték, hogy az elfogott kommunistákat rendes bíróság elé állítsák.

Július 28-án a tiltakozás az addigiaknál nagyobb méreteket öltött. Különösen a Baross utcában, a VII. kerületi elöljáróság előtt és Pesterzsébeten robbant ki a munkásság gyűlölete a rendszer urai ellen. A tüntetők elkeseredetten szidalmazták a kormány fasiszta módszereit, és éltették a proletárdiktatúrát.

A tüntetéseken kívül a magyar munkások a tiltakozó levelek és táviratok ezreivel ostromolták Károlyi Gyula kormányát. Ezek a levelek a maguk egyszerűségében is ékesen bizonyítják, hogy milyen mélyen és őszintén élt a munkásokban a párt iránti szeretet, és mennyire bíztak a győzelemben. Az igazságügyminiszter B. József aláírással a következő levelet kapta:

„Tiltakozom az ellen, hogy Sallait és a többi elfogott munkástestvéremet rögtönítélő bíróság elé állítsák azért, mert ebből a nekünk csak szenvedést és nyomort nyújtó országból, velünk együtt dolgozva, szocialista hazát akartak csinálni. És hiába fogták le Sallaiékat, akad helyükbe ezer"*.

Egy másik tiltakozó levél így hangzik:

„Ezennel tiltakozom a rendőrségi brutalitások ellen. Követelem a statárium megszüntetését. Óvást emelek politikai foglyoknak statáriális bíróság elé való állítása ellen.

Vigyázat Miniszter úr!

Minden igazságtalanság csak fokozza az elkeseredést és az éhező nép forradalmiságát . . ."**

A Vörös Segély és a bebörtönzött kommunisták hozzá-

* MMI Archívum. A. III. 25/18.
** Ugyanott.

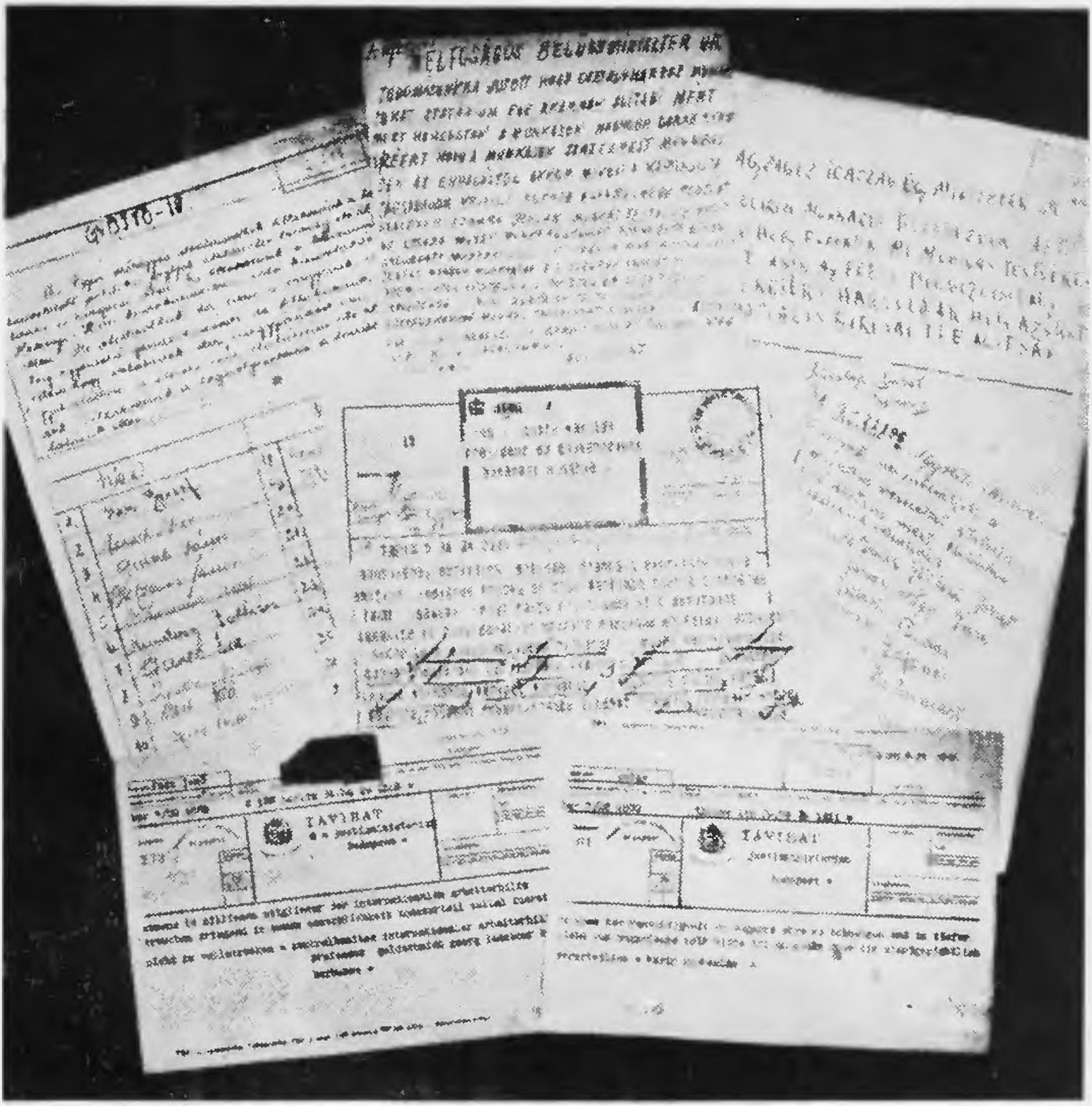

A Sallai és Fürst megmentése érdekében küldött tiltakozó levelekből és táviratokból

tartozói révén a fasizmus fegyházaiba és börtöneibe is eljutott a döbbenetes hír: a magyar uralkodó osztályok Sallai és Fürst meggyilkolására készülnek. A kommunista elítéltek, élükön Rákosi Mátyás elvtárssal, a Sallai és Fürst megmentéséért folyó küzdelem támogatására éhségsztrájkba léptek.

Sallai Imre és Fürst Sándor megmentésének ügye rövid pár nap alatt túlnőtt a munkásmozgalom keretein és minden becsületes, haladó szellemű dolgozó ügyévé lett. A polgári szabadságjogok maradványai újabb megnyirbálásának, a fasiszta barbárság újabb megnyilvánulásának tekintették azt, hogy politikai meggyőződésükért és politikai tevékenységükért bitófára küldjék az embereket.

Sallai és Fürst érdekében akcióba lépett a Társadalmi Egyesületek Halálbüntetés Ellenes Szövetségének Statárium Elleni Bizottsága, e demokratikus szellemű polgári szervezet is. A szervezet — amelynek egyik vezetője Szimonidesz Lajos evangélikus lelkész volt — József Attilát, a nagy proletárköltőt és Illyés Gyula írót kérte meg, hogy a Statárium Elleni Bizottság nevében kiáltványban szólítsák fel Magyarország demokratikus érzésű polgárait a fasizmus gyilkos terrorja elleni tiltakozásra.

„Az idő vasvesszeje végigvág az emberek jobbjainak lelkiismeretén... — hangzik a felhívás. — Tiltakozzunk mindnyájan az igazságügyminiszternél a készülő akasztások, a halálbüntetések ellen!"*

E felhívás visszhangra talált a magyar közvélemény széles köreiben. A Statárium Elleni Bizottság által összegyűjtött sokezer tiltakozás között ott volt a haladó polgárság legjobbjainak, valamint az írók, művészek és közéleti tényezők számos kiváló képviselőjének aláírása.

A szociáldemokrata vezetők szörnyű bűne, hogy ez

* MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 19/1932/VII/2532.

a széles körben megindult tiltakozás, felháborodás és harci elszántság nem fejlődhetett olyan arányúvá, amely le tudta volna fogni a magyar kormány gyilkosságra emelt kezét. Attól a perctől kezdve, hogy elvtársaink elfogatása nyilvánosságra jutott, egészen a kivégzésükig, a szociáldemokrata párt vezetőinek és a szakszervezeti bürokráciának legfőbb törekvése az volt, hogy a statárium elleni hangzatos frázisaikkal megőrizve tömegbefolyásukat, minden nagyobb akciótól visszatartsák a szervezett munkásságot, s ezzel újabb szolgálatot tegyenek a fasizmusnak.

Július 20. után olyan hírek érkeztek a Conti utcai szociáldemokrata pártközpont és a szakszervezetek vezetőihez, hogy egyes üzemek egész munkássága, pártállásra való tekintet nélkül, sztrájkra készül. A párt- és szakszervezeti bürokraták haladéktalanul a „veszélyeztetett" helyekre siettek, és a harcra készülő munkásságnak azt hazudták, hogy a kormány megígérte: nem állítja statáriális bíróság elé Sallai Imrét és Fürst Sándort.

Sok üzem dolgozóinak küldöttsége azzal a követeléssel fordult a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezetőihez, hogy a statáriális eljárás megindítása esetén azonnal hirdessenek általános sztrájkot. Egyes bürokraták — mint például Kabók Lajos — egyszerűen kiutasították a küldöttséget*, mások „diplomatikusabbak" voltak, és a fasiszta bíráskodás pártatlanságáról fecsegtek: „Nem tételezhető fel a független magyar bíróságról egy ilyen barbár tett elkövetése"**.

Ismét más volt a módszerük a magántisztviselők szövetségében folyó statáriumellenes agitációval és aláírásgyűjtéssel kapcsolatban.

---

* Lakatos Éva visszaemlékezése alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.

** Szerémi Boriska visszaemlékezése alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 5/1.

E szövetség tagjai még élénken emlékeztek Fürst Sándorra azokból az évekből, amikor — egészen 1929-es letartóztatásáig — köztük dolgozott. Tudták, milyen lelkesen és odaadóan harcolt az alkalmazottak és kisfizetésű tisztviselők helyzetének megjavításáért. Ezért vállalták a tiltakozó ívek aláírásával járó kockázatot, sőt többen közülük aláírásokat is gyűjtöttek.

A jobboldali vezetőség, látva, hogy a statáriális eljárás elrendelése milyen felháborodást, milyen egyöntetű segíteni akarást vált ki — betiltotta az aláírásgyűjtést. És mert az aláírásgyűjtés tovább folyt, Kéthly Anna személyesen lépett fel a mentőakció ellen. Maga kobozta el és sajátkezűleg tépte szét a már nagyrészt megtelt íveket és az aláírásgyűjtőket rendőrséggel fenyegette meg*.

Kéthly Anna, aki azelőtt és még azután is hosszú ideig nagy szavakkal beszélt a proletárszolidaritásról és szemforgatóan „elítélte" a kormány demokráciaellenességét, a Sallai és Fürst akció során megmutatta, mi rejtőzik „demokratizmusa" és „humanizmusa" mögött. Bebizonyosodott, hogy ravasz, lelke legmélyéig népellenes, kommunistaellenes, és a fasizmus aljas bérence volt.

Csoda-e, ha a magyar munkásság egyetlen legális pártja vezetőinek ilyen magatartása mellett a KMP minden erőfeszítése eredménytelen maradt? Csoda-e, ha az egész haladó emberiség figyelmeztető és kérő szavai süket fülekre találtak?

A magyar kormány, maga mögött érezve a megerősödött európai reakciót és bízva a szociáldemokrácia további szolgálataiban, a statáriális eljárás lefolytatására utasította a bíróságot.

---

* Horváth Imréné visszaemlékezése alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.

Július 27-én a kormánysajtó és az összes reakciós lapok ujjongva közölték a statáriális eljárás megindítását. E hírre olyan erővel tört ki a haladó közvélemény — elsősorban természetesen a munkásság — felháborodása, hogy a szociáldemokrata vezetők kénytelenek voltak ismét közbelépni, hogy a már-már kirobbanó feszültséget levezessék. E célból július 28-ára összehívták a párt- és szakszervezeti bizalmiférfiakat. Ez a csendesnek és zártkörűnek szánt értekezlet azonban nem a bürokraták kívánsága szerint zajlott le.

Az értekezlet megkezdése előtt a munkások ezrei gyülekeztek a vasmunkás szövetség székháza előtt, és a rendőrkordont áttörve, percek alatt megtöltötték a székház nagytermét. Harcra, drága életeket mentő nagy harcra, általános sztrájkra készültek. De az SZDP szónoka — Kéthly Anna — nem a statárium elleni *tényleges harcról*, hanem a nála megszokott hangzatos szóvirágokkal, egy statárium elleni *cikkről* beszélt*.

Kéthly Anna beszéde után óriási zaj támadt a teremben. Mindenfelől fájdalmas megdöbbenést tükröző felkiáltások hangzottak: „Nem ezt vártuk a párttól! Tessék általános sztrájkot hirdetni! Majd miránk is sor kerül! Éljen a proletárdiktatúra és a III. Internacionálé! Éljen Sallai!"**

Az SZDP vezetősége azonban a munkásság határozott követelése ellenére sem hirdette meg az általános

---

* A Kéthly által említett cikk a statáriális tárgyalás napján jelent meg, amikor az SZDP vezetői előtt már nem lehetett kétséges, hogy a kormány végre akarja hajtani Sallaira és Furstre vonatkozó terveit. Mégis ezeket írták: „... elképzelhetetlennek tartjuk, hogy ezt az eljárást végig, egészen az ítélethozatalig lefolytassák." [Népszava, 1932 július 29. (Tiltakozunk.)]

** MMI Archívum. A. III. 25/12. (Rendőrségi jelentés.)

sztrájkot, hanem tovább ment a burzsoázia gyilkos tervei támogatásának útján.

*

A magyar kormány és a magyar uralkodó osztályok állandóan azt hirdették, hogy Magyarország „jogállam", hogy a magyar közéletet a törvényekben szentesített jogszabályok irányítják. De amikor Sallai Imre és Fürst Sándor ügyét statáriális bíróság elé vitték, maguk bizonyították be, mennyire képmutató a „jogrendről" szóló minden fecsegésük. Hiszen most lábbal tiporták saját törvényeiket is, amelyek kimondották, hogy a vádlottakat csak akkor lehet statáriális bíróság elé állítani, ha őket valamely főbenjáró bűn elkövetése közben tetten érték, vagy bűnösségük haladéktalanul bebizonyult. Ha egyik eset sem áll fenn, ha nyomozásra, bizonyítékok beszerzésére van szükség, akkor a vádlottak ügyét csak rendes bíróság tárgyalhatja — Sallai Imrét és Fürst Sándort pedig sem tetten nem érték, sem bűnösségüket be nem bizonyították.

A két vezető pártfunkcionáriust a magyar uralkodó osztályok meg akarták gyilkolni — pusztán azért, mert kommunisták, és ettől semmiféle jogszabály nem tartotta őket vissza. Gróf Károlyi Gyula miniszterelnök köntörfalazás nélkül ki is jelentette, hogy szükség van a statáriális eljárásra, mert „nem akarja a proletárdiktatúra megismétlődését"*.

Az ügyészt ugyanaz a vak, jogtipró osztálygyűlölet vezette, mint megbízóit. Vádiratában egyetlen nyakatekert mondatban a következőképpen próbálta indokolni a statáriális eljárás szükségességét:

„A mellékelt iratok tartalmából megállapítható tényállás szerint Sallai Imre és Fürst Sándor ama tevékeny-

* Idézi az Új Március, 1932 június-augusztus. (Akasztás után.)

ségük által, hogy Budapesten 1931 június hó 20-tól 1931 október 31-ig terjedő időben egy „Váradi" illegális nevű személlyel, majd később egy „Laci" illegális nevű személlyel együtt és közben 1932 április havának a végétől 1932 július hó 15-ig terjedő időben pedig kizárólag csak ők ketten, mint a Magyarországi Kommunista Párt Titkárságának, tehát a kommunista párt magyarországi legfelsőbb vezető szervének a moszkvai Kommunista Internacionálé által kiküldött tagjai, a Kommunisták Magyarországi Pártjának legfelsőbb vezetését ellátták, közelebbről pedig, hogy a feladatkörükben a kommunista párt külföldön székelő Központi Bizottsága által futárok útján hozzájuk küldött utasításokat és nyomdaanyagot átvették, a kapott utasításokat az ország viszonyainak megfelelően átdolgozták, a kommunista párt magyarországi pártbizottsága, a kerületi, körzeti és sejtbizottságai, továbbá a párt titkos nyomdája, valamint a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége részére a kommunista eszmék terjesztésének, a pártszervezetek kiépítésének, fenntartásának és kiterjesztésének módjára, sőt legújabban az 1932 augusztus hó 1-re tervbevett utcai tüntetések megszervezésére részben közvetlenül, részben pedig közvetve utasításokat adtak, az irodalmi anyagot a pártszervezetek között szétosztották, a pártszervezetek kiadásait a Kommunista Internacionálé által külföldről hozzá küldött és pártszervezetek által a párttagoktól beszedett, hozzájuk eljuttatott pártadóból származó pénzekből közvetlenül és közvetve fizették, a párt titkos nyomdáját, valamint a párt belföldön és külföldön megjelenő, de Magyarországon is terjesztett lapjait és egyéb sajtótermékeit a saját maguk által készített, részben pedig a tagok által írt, de általuk átjavított cikkeket és röpiratokat kéziratokkal ellátták, továbbá, hogy a pártszervezetek helyzetéről, a mozgalom állá-

sáról, a szervezés lehetőségeiről, a munkásság gazdasági viszonyairól és hangulatáról jelentéseket, a pártszervezetek kiadásairól és bevételeiről pedig elszámolásokat kértek és kaptak, s ezeket összesítve futárok útján megbízójukhoz, a moszkvai Kominternhez eljuttatták, és a kommunista párt külföldi felsőbb szervezetéhez a szervezkedésnél követendő elvekre vonatkozóan javaslatokat tettek az állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására, különösen pedig a proletár néven ismert társadalmi osztály kizárólagos uralmának létesítésére irányuló mozgalmat szerveztek, vezettek és irányítottak . . . ennélfogva nevezettekkel szemben a rögtönítélő bírósági eljárásnak van helye"*.

Ahogyan lábbal tiporták a legelemibb jogokat, amikor megindították a statáriális eljárást, ugyanúgy lábbal tiporták a vádlottaknak a védelemhez való jogát is.

A vádirat kibocsátása után Sallai és Fürst védői mindent elkövettek, hogy a védelemre felkészülhessenek, a per iratait tanulmányozhassák és védenceikkel beszélhessenek. Az ügyészség azzal utasította el kérésüket, hogy erre csak a statáriális tanács elnökének van joga engedélyt adni. A védők ekkor a tanács elnökéhez, Töreky Gézához fordultak, de Töreky szóba sem állt velük. Azzal az ürüggyel, hogy az iratokat most ő tanulmányozza, megtagadta az iratok kiadását, majd eltávozott a törvényszék épületéből, anélkül hogy kérésüket teljesítette volna. És hogy végképp megakadályozza a védelemre való felkészülést, magával vitte a per aktáit.

A védők ekkor táviratban fordultak Zsitvay Tibor igazságügyminiszterhez, aki a világ dolgozóinak ostroma elől visegrádi kastélyába vonult vissza. Tiltakoztak

* MMI Archívum. A. III. 24/2. 95. old.

Töreky eljárása ellen, de ez a tiltakozásuk is eredménytelen maradt.

A bíróság már szétosztotta a belépőjegyeket, amikor a védők még mindig nem tudták, mikor lesz a tárgyalás. És elérkezett július 29., a statáriális tárgyalás napja, anélkül hogy a védők beszélhettek volna védenceikkel, anélkül hogy megismerhették volna a per anyagát, anélkül hogy személyesen irathatták volna alá velük az ügyvédi meghatalmazást. Töreky törvénytelen eljárására addig még nem volt példa a modern joggyakorlatban.

Július 28-án délelőtt Sallai és Fürst elvtársakat erős rendőri fedezettel átszállították a kapitányságról az ügyészség fogházába. Ott kapták meg az ügyészség vádiratát. Egymástól teljesen elkülönítve, mégis egyformán ítélték meg a helyzetet. Tudták ugyan, hogy a statáriális bíróságnak nem kell feltétlenül halálos ítéletet hoznia, mégsem tápláltak illúziókat a burzsoázia szándékait illetően. Az elmúlt két hét borzalmai, a velük szemben tanúsított embertelen bánásmód, elszigeteltségük a külvilágtól (hozzátartozóikkal és védőikkel nem érintkezhettek, csak egyetlen egyszer küldhettek üzenetet) nem hagyott bennük kétséget afelől, hogy a tárgyalástól semmi jót nem várhatnak.

De mindketten ismerték a történelmi fejlődés törvényeit, tudták, hogy a proletariátus osztályharcának útja nem nyílegyenesen megy a győzelemig, hogy ez a harc súlyos áldozatokat követel. Ez a tudat is erőt adott nekik arra, hogy nyugodtan szembenézzenek a bekövetkező eseményekkel. Egyéni érdekeiket és érzéseiket háttérbe szorítva, mindkettőjüket az a törekvés hatotta át, hogy a statáriális tárgyaláson adódó legkisebb lehetőséget is a párt eszméinek, célkitűzéseinek propagálására, a munkásosztály érdekeinek védelmére, és a rendőrség gazságainak leleplezésére használják fel.

Sallai és Fürst elvtársakat a rendőrségről az ügyészség fogházába szállítják

Míg Sallai és Fürst cellájukban a fasizmus elleni utolsó harcukra készültek, a fasiszta államhatalom jelentős fegyveres erőkkel biztosította gyilkos tervének zavartalan végrehajtását.

Július 28-án délben a törvényszék épületének valamennyi kapuját lezárták. A délutáni óráktól kezdve csak a legszigorúbb igazoltatás után lehetett bejutni az épületbe.

A főkapitányság már a tárgyalás előtti éjszakán a város egész területére riadókészültséget rendelt el, hogy mindenféle megmozdulást elfojthasson. A főbb útvonalakon egész éjjel hármasával jártak a rendőrök, a mellékutcákban kerékpáros és motoros rendőrök cirkáltak. Budapest ostromállapothoz hasonló képet mutatott.

De a budapesti karhatalmat a kormány kevésnek találta a „rend" fenntartására. Vidékről többszáz csendőrt hozatott fel, akik 29-én kora reggel megszállták Budapest munkáskerületeit, az Angyalföldet, a József- és Ferencvárost. Mindenütt, ha csak néhány ember is csoportosult, azonnal megjelentek a legbrutálisabb erőszak megtestesítői, az annyira gyűlölt kakastollas csendőrök.

A törvényszék épületét négyszáz rendőr szállta meg. Rendőrökkel rakták meg az igazságügyminisztérium bejáratát és a környező útkereszteződéseket is.

A fővárosra irtózatos, idegtépő csendet erőszakoltak. Talán soha nem volt olyan néma és szomorú a pesti utca, mint ezen a napon. A temető síri csendje borult mindenre, de a levegő megtelt pattanásig feszült izgalommal. A dolgozók szinte lélegzetfojtva várták a tárgyalásról kiszivárgó híreket. Sokan — éppen a szociáldemokrata vezetők állításainak hatása alatt — abban reménykedtek, hogy a statáriális bíróság nem hoz ítéletet, hanem kimondja illetéktelenségét, s a rendes bíróság elé utalja az ügyet.

Reggel kilenc órakor megkezdődött a tárgyalás, az európai igazságszolgáltatás történetének egyik legszégyenteljesebb komédiája. Bár ez a tárgyalás nyilvános volt, néhány újságírón és a védőkön kívül csak a meghívott „vendégek": a Turul Bajtársi Szövetség és az Americana nevű fasiszta diákszervezetek vezetői, ápolt arisztokrata dámák és a fasiszta burzsoázia képviselői ültek a hallgatóság soraiban. Egyszerű munkásember még véletlenül sem kerülhetett be a tárgyalóterembe.

A védők a tárgyalás elején, még Sallai és Fürst kihallgatása előtt, arra kérték a bíróságot, hogy halassza délutánra a tárgyalást, tegye lehetővé, hogy az iratokba betekinthessenek és védenceikkel beszélhessenek, mert enélkül a védelmet ellátni nem tudják. Töreky elnök a védelemhez való jogot ismét semmibevéve, elutasította kérésüket*. Ezzel már a tárgyalás kezdetén világossá vált, hogy a bíróság a törvényes tárgyalásvezetésnek még a látszatát sem akarja fenntartani, és a kötelező szabályok mellőzésével kezdi meg Sallai kihallgatását.

Sallai a kínzásoktól meggyötörten, összezúzott, sebes ajkakkal, az emésztő láztól legyengülve, de szilárd léptekkel, egyenes tartással ment a bírói emelvény elé, és büszke öntudattal tett hitet kommunista világszemlélete mellett.

Az elnöknek arra a kérdésére, hogy bűnösnek érzi-e magát, szokott halk hangján, de nyugodtan és határozottan kijelentette: „Nem. Nem érzem magamat bűnösnek! Minden cselekedetemben kommunista meggyőződésemet követtem!"**

Sallai minden szavával bátran, ingadozásmentesen és rettenthetetlenül harcolt az osztályellenség ellen. A bíró-

* Lásd MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 1954/98. 4. old.

** Ugyanott, 5. old.

nak arra a kérdésére, hogy miért lett kommunista, így válaszolt:

„A kommunista szervezkedésben azért vettem részt, mert teljes meggyőződésemmel a háború ellen voltam, a háború forradalmi befejezése volt a felfogásom, és így csak természetes, hogy amikor a kommunista párt megalakult, ennek tagjává lettem"*.

A bíróság mindent elkövetett, hogy megzavarja, szilárdságát megingassa. Az ügyész nem tette vád tárgyává Sallainak a háború és a forradalmak alatt kifejtett tevékenységét, Töreky mégis megkísérelte, hogy Sallait egész múltjáért felelősségre vonja.

Abban a hitben, hogy ezzel megfélemlíti Sallait, elővette az 1919-es eseményeket. Egy aktív rendőrtisztet tanúként hallgatott ki annak bizonyítására, hogy a proletárdiktatúra alatt egyeseket Sallai elfogatóparancsa alapján tartóztattak le.

Sallai azonban a proletárönvédelem jogosságának biztos tudatával jelentette ki: „Én mindenben mint kommunista jártam el"**.

Személyi adatainak felsorolása közben Sallai elmondotta, hogy 1931-ben a párt utasítására ismét hazajött Magyarországra. E szavaknál Töreky tajtékzó gyűlölettel közbevágott: „Miért mondja, hogy haza? Magának nincs hazája! Magát nem köti semmi Magyarországhoz!"

De Sallai nem tűrte, hogy a hazaáruló burzsoázia képviselője a magyar néptől idegennek, hazátlan bitangnak bélyegezze őt. Rövid és határozott válasza a hazáját és népét szerető igaz magyar hazafi szava volt: „Magyar anyanyelvű, magyar állampolgár vagyok, és egész tevékenységemmel az elnyomott magyar népen akartam segíteni!"

---

* Ugyanott.
** Ugyanott, 13. old.

Sallai kihallgatása után a bíróság a házkutatás során lefoglalt újságcikkeket, röpiratokat, sillabuszokat ismertette. Ezek között volt a kommunisták háborúellenes munkájáról szóló előadás anyaga is.

A tárgyalóterem hallgatóságának többsége, az új, szovjetellenes háború magyarországi hívei és szervezői felhorkantak: meg kell semmisíteni, el kell pusztítani a háború ellenzőit*.

Sallai sem a bíróságtól, sem a hallgatóságtól nem várt mást, és ezért változatlan szilárdsággal kezdte meg védőbeszédét, abban a biztos tudatban, hogy szavai előbb vagy utóbb, de el fognak jutni a munkássághoz:

„Mi nem felforgatásra, hanem a munkásság nagy tömegeinek felvilágosítására törekedtünk. Mi a kommunista elveket akartuk átplántálni a munkásságba, meg akartuk győzni a munkásosztály többségét, hogy az az út, amelyet mi hirdetünk, az ő számára az egyedül járható és helyes út"**.

Töreky itt ismét Sallai szavaiba vágott és dühtől remegve üvöltötte: „Most ne programbeszédet mondjon, hanem védekezését a váddal szemben***".

Sallainak azonban nem volt oka védekezésre. Vádolt tehát, vádolta a fasizmust, mert föld alá szorította a Kommunisták Magyarországi Pártját: „Külföldön valamennyi kultúrállamban ezeket az eszméket szabadon, legálisan, a törvények megengedte módon lehet terjeszteni"**** — mondotta.

A bíróság nem ezt várta. Azt hitték, hogy Sallai a bitófa árnyékában csak saját magát, az életét fogja

---

* A legális magyar sajtó nagy szenzációként, a tényeket nagyrészt meghamisítva foglalkozott a tárgyalással, de az ott ismertetett kommunista iratokból semmit sem közölt.

** MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 1954/98. 25. old.

*** Ugyanott.

**** Ugyanott, 26. old.

védeni. Tévedtek! Sallai a pártot, a meggyőződését védte, tehát nem engedték meg, hogy befejezze mondanivalóját és megvonták tőle a szót.

Ezután Fürst Sándor rövid kihallgatása következett. Fürst is kijelentette, hogy nem érzi magát bűnösnek, meg van győződve a kommunista eszmének és a kommunista párt célkitűzéseinek helyességéről. Amikor a bíró Sallai Imre munkájára vonatkozó kérdést intézett Fürst Sándorhoz, az keményen, emelt hangon jelentette ki: „Nem válaszolok." Kinek számolt be tevékenységéről? — hangzott az újabb kérdés. „Nem válaszolok" — ismételte Fürst. Magatartása nemcsak határozott volt, de hangjából a bírósággal szemben érzett mély megvetés is áradt.

Sallainak és Fürstnek nem volt alkalma megállapodni, hogyan viselkedjenek, mit mondjanak a bíróság előtt, mégis, Sallai minden szavával a pártot védte, Fürst pedig elsősorban a rendőrség vadállati brutalitását leplezte le. Felemelve karjait, megmutatta még mindig sebekkel borított kezefejét és csuklóit. Megrázó szavakkal beszélt az elszenvedett, legembertelenebb kínzásokról: arról, hogyan verték le a bőrt a talpáról, hogyan zúzták össze veséjét és heréit, hogyan nehezedtek durva pribéktérdek a mellére, gyomrára, hányszor szúrtak a körme alá, hogy vallomást csikarjanak ki belőle.

Töreky látta, hogy Fürst Sándor szavai mély hatást tettek a jelenlevő újságírókra, s hogy a tárgyalás menete nem olyan, amilyent az uralkodó osztályok érdekei követelnek. Ordítva kijelentette, hogy mindez nem tartozik a tárgyhoz, és Fürsttől is megvonta a szót.

Ezután a gyalázatos komédia újabb fejezete következett: a bíróság a nyomozást és a kínzásokat vezető rendőrségi közegeket hallgatta ki tanúkként, hogy a vádak hiányát a rendőrség rémmeséivel leplezze.

Sallai és Fürst védői megkérdezték Schweinitzer

rendőrfőkapitányt, hogyan bántak a rendőrségen a vádlottakkal. Schweinitzer arcátlan cinizmussal kijelentette, hogy a verésekről nincs tudomása.

E pillanatban a tárgyalás egyik legmegrázóbb jelenete zajlott le. Lengyel Zoltán ügyvéd, Fürst egyik védője, helyéről felállva, két, vérfoltokkal borított inget mutatott fel, amelyeket Sallai Imre és Fürst Sándor néhány nappal a tárgyalás előtt juttatott ki a rendőrségi kínzókamrákból. A tárgyalóterem gondosan megválogatott hallgatósága is megdöbbent e látványra. A védő megkérdezte Schweinitzert, hogyan kerültek a vérfoltok az ingekre.

A nagy körültekintéssel megrendezett tárgyalás menetében beállott fordulat végképpen kihozta sodrából Töreky vérbírót. Nem azért rendezték meg a statáriális tárgyalást, hogy azon a burzsoáziát és erőszakszervezetét ültessék a vádlottak padjára. A kínos helyzetből kiutat keresve, Töreky magából kikelve, vérvörös arccal kiáltott a védőre: „Ne csináljon ilyen tréfákat, itt komoly dolgok vannak." És mert tudta, hogy a véres ingek rettenetes bűnnel vádolják Schweinitzert, felé fordulva kijelentette: „Nem kell felelnie tanácsos úrnak erre a kérdésre."

A formaság kedvéért meghallgatták a törvényszéki orvosszakértők jelentését arról, hogy egészségesek-e, szellemileg beszámíthatók-e a vádlottak. A rendszer e gerinctelen szolgái jelentésükkel leplezték a rendőrség gyilkos vallatási módszerét. A tárgyalás egész hallgatósága látta Sallai arcán és Fürst csuklóin a nyílt sebeket, az orvosszakértők mégis tagadták, hogy Sallai és Fürst testén bántalmazás nyomai volnának.

Az egyik védő kérdésére, hogy orvosi vélemény szerint bűnözésre hajlamos emberek vagy a kommunista eszme fanatikus hívei állanak most a bíróság előtt, azt felelték: „Ezek az emberek fanatikus kommunisták", majd

hozzátették „... a vádlottak kiváló értelmi képességű egyének", akik „iskolai képzettségükön felül, igen olvasottak"*. Igy, akaratuk ellenére, kénytelenek voltak a védők kérdésére válaszolva megcáfolni a fasiszta propagandának a kommunista ember durvaságáról és műveletlenségéről terjesztett ostoba rágalmait.

A sajtó képviselőinek nagy része is azt hitte, hogy e tárgyaláson gyilkosok és összeesküvők felett ítélkeznek, most pedig azt látta, hogy a kommunista eszme meggyőződéses, hajlíthatatlan katonái állnak a bíróság előtt. A tények ismeretében több újságírónak az volt a véleménye, hogy a per lefolytatása a rendes bíróság elé tartozik.

Sallai és Fürst védői mindent elkövettek védenceik megmentésére. Védőbeszédeikben bebizonyították, hogy a statáriális bíróság nem illetékes a per eldöntésére, az egész eljárás jogtalan és törvényellenes. Hivatkoztak arra, hogy Sallai és Fürst ugyanazt a pártszervező, propaganda- és agitációs munkát végezte, amiért 1925-ben Rákosi Mátyást és vádlott-társait, 1927-ben Szántó Zoltánt és vádlott-társait statáriális bíróság elé állították. A statáriális bíróság mindkét ügyben kimondotta, hogy illetéktelen a perek lefolytatására. A jogi és emberiességi szempontok azt követelik, hogy Sallai és Fürst perét is rendes bíróság elé utalják.

De ez a bíróság sokkal elvetemültebb volt, semhogy akár jogi, akár emberiességi szempontok befolyásolhatták volna. Mint a burzsoázia véreskezű eszköze, ácsolta az akasztófát Sallai és Fürst számára.

A kormány éppen azért bízta meg a Töreky-tanácsot a per tárgyalásával, mert tudta, hogy Töreky a fasiszta bíróság legkegyetlenebb, legembertelenebb hóhéra, aki még a burzsoá törvényeket is lábbal tiporja, ha a

* MMI Archívum. Gyűjteményes anyag. 1954/98. 56. old.

munkásosztály valamelyik öntudatos tagja kerül a vádlottak padjára. Töreky maga mondotta, hogy ítéleteit nem a törvény betűje irányítja, hanem a törvény szellemén is túl, kérlelhetetlen szigorral sújt le a fennálló társadalmi rend ellenségeire. Töreky a fasiszta reakció tipikus megtestesítője volt, akit vad, kérlelhetetlen osztálygyűlölet töltött el a politikai vádlottakkal szemben. A haladásnak, a változásnak esküdt ellensége, aki gyilkos tárgyalási módszerével, az igazságügyi terror legbrutálisabb eszközeivel, megfélemlítéssel, gúnyos fölényeskedéssel, a szó elfojtásával akarta megtörni a vádlottakat.

És a véreb híven teljesítette a rábízott feladatot. A bíróság már délután fél három órakor kihirdette az előre elkészített ítéletet: a tőkés állam és a kizsákmányoláson alapuló társadalom „törvényes rendjének erőszakos fölforgatására és megsemmisítésére irányuló bűntett elkövetése miatt" mindkét vádlottat kötél általi halálra ítéli.

Sallai és Fürst nyugodtan fogadták az ítéletet. Tudták, hogy különösen most, a nemzetközi reakció előretörése idején, az osztályellenségtől semmiféle kíméletet nem várhatnak. Tudták, hogy a magyar fasizmus, amely hatalomrajutása óta mindig melldöngetve hirdette, hogy a „szegedi gondolat" az európai fasizmus előfutára volt, 1932-ben nem akar lemaradni a hatalom küszöbén álló náci-fasizmus barbársága mögött.

Sallai és Fürst védői kegyelmet kértek védenceik számára.

A bíróság „kegyelmi tanáccsá" alakult át, anélkül, hogy túlnyomó többsége a kegyelem kérdését komoly megfontolás tárgyává akarta volna tenni. De a törvénytiprás, a statáriális bíróság illetéktelensége annyira nyilvánvaló; az ítélet embertelensége annyira kiáltó volt, hogy még az egyik fasiszta bíró is megingott, és kegyel-

met javasolt Sallai Imre és Fürst Sándor számára. Ennek ellenére az aljas, fasiszta komédiának ez az utolsó fejezete mindössze pár percig tartott. Az ügyész nem javasolta a kegyelmi kérvény felterjesztését a kormányzóhoz. Az öttagú „kegyelmi tanács" tagjai — egy kivételével — minden ellenvetés nélkül elfogadták a javaslatot*.

Mialatt Törekyék úgynevezett „kegyelmi tanácsa" a mellékteremben tárgyalt, Sallai és Fürst védői még egyszer megkísérelték védenceik életének megmentését: táviratban kértek Horthytól kegyelmet. Ugyanakkor telefonon közölték az ítéletet a Nemzetközi Munkássegély berlini központjával.

A kora délutáni órákban az express-táviratok tömege érkezett az Igazságügyminisztériumba. Közöttük volt Barbusse, a világhírű francia író újabb távirata:

„A Nemzetközi Munkássegély tizennyolcmillió tagja képviseletében, az emberiesség nevében kérjük, ne hajtsák végre Sallai és Fürst halálos ítéletét."

A berlini fémmunkások egységes szövetségének távirata így szól:

„A berlini fémmunkások felháborodottan követelik a Sallai és Fürst ellen hozott halálos ítélet azonnali megváltoztatását."

A nép iránt érzett szeretet és a kommunisták megbecsülése csendül ki Karin Michaelis haladó polgári dán írónő táviratából is:

„Az emberiesség nevében, Magyarország becsületének megvédése érdekében és a magyar nép iránt érzett mélységes szeretettel kérek kegyelmet a statáriális úton elítéltek számára."

Az Egyesült Államok Harlem nevű városából a következő távirat érkezett az igazságügyminiszterhez:

---

* MMI Archívum. Törvényszéki iratok. A. III. 24/2.

„Az egyetemes emberiesség nevében a Nemzetközi Antimilitarista Bizottság kétmillió tagja kéri, mentse meg Sallai és Fürst életét."

Zürichből, a Békéért Folyó Munka Svájci Központja ezt táviratozta:

„Sürgősen kérjük a halálos ítélet megváltoztatását."

Thomas Mann, a nagy német író, a miniszterelnöknek táviratozott:

„Az emberiesség nevében kegyelmet kérek az elítélt kommunisták számára."

A német írók és művészek egyik csoportjának táviratát aláírta többek között Käthe Kollwitz, a világhírű grafikus is:

„Sallai és Fürst halálos ítéletének hírére a művelt és haladó emberiség nevében tiltakozunk, és nyomatékosan követeljük, hogy ne hajtsák végre a halálos ítéletet."

A bécsi Tatra-művek munkásai szintén a miniszterelnöknek táviratoztak:

„A legélesebben tiltakozunk Sallai és Fürst halálraítélése ellen. Követeljük az ítélet felfüggesztését."

De a világ minden tájáról özönlő tiltakozások sem tudták befolyásolni a magyar uralkodó osztályok, Horthy és kormánya gyilkos elhatározását.

Még ki sem hirdette a „kegyelmi tanács", hogy a védők kegyelmi kérvényét nem terjeszti Horthy elé, a rendőrség máris intézkedett, hogy a munkásosztály felháborodásának várható kirobbanásától megvédje a bíróságot és a kormányt. A kora reggel elrendelt rendőri riadókészültséget délutánra még jobban megerősítették. Azon az útvonalon — a törvényszék épületétől a Gyűjtőfogházig — amelyen a rabszállító autó halálraítélt elvtársainkat vitte, állandóan motoros rendőrőrszemek cirkáltak.

A statáriális bíróság barbár ítéletének híre futótűzként terjedt el a városban. Mindenfelé csoportok

verődtek össze. Minden becsületes, érző szívű ember — még ha távol állott is a kommunista eszmétől — mélységes megdöbbenéssel és jogos felháborodással fogadta az ítéletet. Az első percekben nagyon sokan el sem akarták hinni, hogy ebben az ügyben ilyen ítéletet hozhattak. Nem értették — és joggal nem értették, miért kell embereket pusztán az elveikért megölni.

„Örökre felejthetetlen marad számomra ez a délután — mondja egy szemtanú. — Budapest olyan volt, mint a feldúlt hangyaboly. Izgatott emberek sűrű tömegben nyüzsögtek a körúton. Egymásután jelentek meg a lapok külön kiadásai. És rendőrök, csendőrök mindenütt az utcákon és a kapualjakban megbújva. Majd egyszerre, hangos szirénázással, két rendőri riadóautó fedezete alatt sötét rabszállító kocsi suhant el a hullámzó tömeg között végig a körúton: vitték Sallai Imre és Fürst Sándor elvtársat utolsó útjára a Gyűjtőfogházba"*.

A rendőrség autói végigrobogtak a Maglódi úton, megálltak a Gyűjtőfogház előtt, és kettős rendőrkordon között bevezették az elítélteket. A fogház előtt mindenütt politikai nyomozók és megerősített rendőrosztagok álltak.

Sallai Imre és Fürst Sándor azzal a tudattal indult el utolsó útjára, ami csak az igazi hősöket, csak a szocializmus nagy ügyének legjobb harcosait töltheti el: egész életükkel a dolgozók ügyét szolgálták; a vesztőhelyen is példát kell mutatniuk arra, hogyan halnak meg a népért küzdő forradalmárok!

Sallai és Fürst elvtársakat a fogháznak abba a szárnyába vezették, amely előtt a bitófákat szokták felállítani. Két egymás mellett levő cellában helyezték el őket. Letartóztatásuk ideje alatt egyetlen egyszer sem beszélhettek sem családtagjaikkal, sem védőikkel. Csak

* Háy Károly visszaemlékezéséből. MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 14/3.

a kivégzésük előtt kaptak engedélyt arra, hogy a siralomházban elbúcsúzhassanak tőlük. Utolsó órájuk történetét a rokonok és védők visszaemlékezései őrizték meg számunkra.

Most végre bejuthattak a védők Sallai és Fürst elvtársakhoz, hogy közöljék: velük van, harcol értük a világ munkássága. Sallai a siralomházban is éppen olyan nyugodt volt, mint a tárgyaláson, de külsején meglátszott, hogy borzalmas dolgokat élt át. Okos, komoly, meleg szeme mélyen beesett; sovány, sápadt arcát kéthetes szakáll lepte be. Halk szavakkal mondotta el utolsó üzenetét, amely a pártnak és a Központi Bizottságnak szólt: úgy hal meg, kommunistához méltóan, ahogyan élt.

Megérkezett Sallai egyetlen Magyarországon élő rokona, a sógornője. Néhány percig beszélgettek. Sallai szokott csendes, nyugodt módján pár szóval elmondta, mennyit szenvedett az elmúlt két hét alatt.

„Borzalmasan összevertek és megkínoztak. Háromszor ájultam el. De csak testemet törhették össze, lelkemet nem . . ."

„Egy ember csak egy ember. A forradalom áldozatokat követel." Ezekkel a szavakkal öntött erőt elvtársaiba, vigasztalta a csüggedőket. És a bolsevik forradalmár optimizmusával életének ez utolsó perceiben is, népének, osztályának eljövendő győzelméről beszélt:

„Ha meghalok, százan és ezren lépnek a helyemre. Az eszme, amelyért éltem és dolgoztam, végül is győzni fog. Dolgozzatok helyettem is . . . Közeleg egy szebb és jobb korszak, és ez a mi harcaink eredménye lesz."

Fürst Sándort kétségbeesett szülei, testvérei és rokonai vették körül. Az anya szívettépő zokogása Sallai Imre cellájába is áthallatszott.

És Sallai most sem magára, hanem elvtársára gondolt, arra, hogy valamiképp megkönnyítse a nála fiatalabb

Fürst Sándor utolsó perceit. Ezért sógornőjét Fürst Sándor édesanyjához küldte, azzal a kéréssel, hogy uralkodjék magán, sírásával ne nehezítse meg fiának az élettől való búcsúzását.

Fürst Sándort édesanyja fájdalma mélyen megrendítette, de erőt vett érzésein, és ő, a halálba induló vigasztalta szeretteit. Csak a homlokát és arcát elborító verítékcsöppek árulták el nagy belső izgalmát.

A búcsúzásra engedélyezett rövid percek leteltek. Még egy utolsó ölelés — Sallai és Fürst egyedül maradt a fegyőrökkel.

Közeledett fél öt, a kivégzés időpontja. Az udvar sarkában, a fogházépület mögött állt a két bitófa. Szemben, a térség közepén hosszú asztal; mellette ültek a vérbírák és a rendőrtisztviselők. Kétoldalt rendőrkordon, mögötte a mágnáshölgyek és az ide is meghívott, illetve kirendelt fasiszta diákok.

Pontosan fél ötkor feltűnt a fogház ajtajában Sallai magas, vékony alakja. Két őr az asztalhoz vezette. Az ügyész felolvasta az ítélet rendelkező részét és így fejezte be: „Az ítélet végrehajtandó." A hóhérlegények megragadták Sallait, kezét összekötötték, úgy vitték a bitófához.

És ekkor Sallai — a mindig halkszavú Sallai — életében talán először, szinte velőtrázó hangon kiáltozni kezdett. Szavait visszhangozták a fogház kőfalai:

„Éljen a proletárforradalom!

Éljen a Kommunisták Magyarországi Pártja!

Éljen a Szovjetunió!

Éljen a proletár világforradalom!

Éljen a nemzetközi . . ."

Tovább nem folytathatta. De az elhangzott szavak már messzire szálltak, túl a fogház falain. Meghallották azok is, akik a fogház környékén fogcsikorgatva, ökölbeszorított kezekkel néztek farkasszemet a rendőrök és

detektívek hadával. A felháborodástól, a fájdalomtól és a tehetetlen dühtől sápadtan álltak zárkáik ablakai mögött a Gyűjtőfogház kommunista foglyai is.

Fürst Sándor cellájába szintén behallatszott Sallai hangja. Fürst vele együtt kiáltotta a kommunista párt jelszavait. Az urak kiadták a parancsot: Fürst Sándort el kell hallgattatni. A fegyőrök rárohantak, ütötték, verték, majd kezeit térde alá kötözték. Így hurcolták a bitófa alá. De a fájdalom és a megalázó helyzet sem némíthatta el. Éppúgy, mint Sallai elvtárs, a proletárforradalom győzelmének biztos tudatában kiáltotta a gyilkosok felé:

„Éljen a Kommunisták Magyarországi Pártja!
Éljen a Kommunista Internacionálé!
Éljen a második magyar proletárforradalom!
Le a burzsoá gyilkosokkal!
A proletariátus bosszút áll értünk!"

Fürst Sándor haláltusája nem tartott sokáig. Mikor kigombolták az ingét, véraláfutásos, lesoványodott mellében halálos dobbanásokkal még vert a szíve. Néhány perc múlva mindennek vége volt . . .

Sallai Imre és Fürst Sándor holttestét éjjel, titokban, jeltelen sírban temették el. De emlékük tovább él a világ millió és millió munkásának szívében, mert „életük tündöklő példa volt, hősi haláluk a megújuló erővel fellobbanó proletárharcok gyújtó szikrája lett"*.

* MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. I. 3/1932/VII.

IX.

SALLAI IMRE ÉS FÜRST SÁNDOR KIVÉGZÉSÉNEK VISSZHANGJA A MAGYAR ÉS A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOMBAN

Sallai Imre és Fürst Sándor meggyilkolásával a magyar fasizmus súlyos csapást mért a Kommunisták Magyarországi Pártjára, de nem akaszthatta meg a fasizmus ellen, a békéért, a szocializmusért vívott harcát. Már a kivégzés napján megjelentek a párt röplapjai, s megbélyegezve az aljas gyilkosságot, méltatták a mozgalom új mártírjainak elévülhetetlen érdemeit:

„A magyar fasizmus Sallai és Fürst elvtársakat, a Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottságának tagjait, bitón kivégezte. Az illegalitás ezernyi veszélyével, a féktelen fasiszta terrorral és statáriummal szembeszálló Kommunisták Magyarországi Pártja katonáinak két legjobbját, a nemzetközi és a magyar proletariátus két félelmet nem ismerő harcosát veszítette el halálukkal . . . Fiatalon, tudatos életük teljét a proletárforradalom ügyének szentelve, végezték ki elvtársainkat . . .”*

Egy másik, „Magyarország kizsákmányolt népéhez” címzett röpiratában pártunk megdönthetetlen igazának,

* MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 1/1932/VII.

nagy eszmei és politikai fölényének tudatában ezeket írta:

„Azért végezték ki Sallaiékat, mert ők meg akarták dönteni a nyomor, a munkanélküliség, a kilakoltatás, az éhhalál mai rendszerét ... Mert azt hirdették, hogy a föld azé legyen, aki megdolgozza ... Mert a munkások és parasztok kormányáért harcoltak ... Mert a rothadó kapitalizmus helyébe virágzó, szocialista társadalmat akartak. Azt akarták, hogy ne rozsdásodjanak a gépek, ne őrlődjék fel keserves munkanélküliségben a munkás izma, ne pusztuljon a város és a falu dolgozó kisembere. Azt akarták, hogy űzzük el a hatalomból a termelés menetét akadályozó burzsoá bandát, induljanak meg a gépek, hogy legyen kenyér, ruha, cipő elég mindenkinek. Azt akarták, hogy szervezett, tervszerű gazdálkodással, a mai magasan fejlett technika minden vívmányának értékesítésével, új, szabad társadalmat alakítsunk ... Az urak ellen — a szegényekért! Jobb jövőért, jobb jelenért harcoltak, ezért kellett meghalniuk!"*

A röpirat megmutatja a párt hősi elszántságát, hogy minden áldozat ellenére megállás és ingadozás nélkül folytatja küzdelmét:

„A harc tovább folyik. Köztetek, veletek, értetek ... Nincs annyi bilincs, börtön és bitó, amely egy pillanatra is meg tudná állítani harcunkat. Két Magyarország néz farkasszemet egymással, a szegények, kizsákmányoltak és éhezők Magyarországa, a gazdagok, kizsákmányolók és jóllakottak Magyarországával. E két Magyarország között sohasem volt és sohasem lesz béke, amíg a dolgozók és nyomorgók el nem pusztítják a heréket és dúskálókat, amíg a proletariátus és szövetségesei meg nem döntik a tőkések uralmát"**.

---

* MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 1/1932/VIII. 1632.

** Ugyanott.

A párt tudta, hogy a jogaiért, felemelkedéséért, kultúrájáért harcoló munkásosztály kiheveri a veszteséget, és pótolja a rést, amelyet a kettős gyilkosság ütött sorain:

„Új ezrek állanak Sallai és Fürst elvtársak helyére és folytatják a harcot, küzdenek tovább a proletariátus és a szegényparasztság érdekeiért, munkáért, kenyérért, felszabadulásért, második Magyarországi Tanácsköztársaságért!"*

★

A kivégzés után, a késő délutáni órákban, a budapesti proletárok tömegei zarándokoltak a rákoskeresztúri temetőbe Korvin Ottó, László Jenő és a proletárdiktatúra bukása után meggyilkolt sok más kommunista sírjához. A sírok mellett levő falat, a magyar kommünárok falát** vörös virágokkal borították. Azt hitték, hogy ide, a magyar munkásmozgalom többi mártírjai közé temetik Sallai és Fürst elvtársak holttestét. De a fasiszta hatóságok a temető legelhagyottabb sarkában, az ismeretlen öngyilkosok és kivégzett rablógyilkosok mellett, hantolatlan sírba földelték el a magyar nép két hős harcosát.

A kormány által kihirdetett ostromállapot ellenére a munkásság sokféleképpen juttatta kifejezésre a kettős gyilkosság felett érzett mélységes felháborodását. A kivégzés napján, az összes főbizalmiak és szervező bizottsá-

---

* MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 1/1932/VII/1650.

** Az 1871-es Párizsi Kommunt a francia burzsoázia idegen, ellenséges porosz csapatok segítségével leverte. Utána a Kommun hős harcosai közül borzalmas vérengzés kezdetét végzett ki. A kivégzés a Père-Lachaise temető egyik falánál történt, amelyet azóta a „Kommünárok falának" neveznek. A francia munkásság kegyelettel gondozza és állandóan virággal borítja az ott tömegesen elhantolt mártírok sírjait.

gok részvételével értekezletet tartottak a Vas- és Fémmunkás Otthonban. Harag és fájdalom ülte meg a lelkeket. A belügyminiszterhez küldött csendőrnyomozói jelentés beszámol arról, hogy: „Az értekezlet lefolyása igen zajos volt, erős baloldali és bolsevista vélemények nyilvánultak meg, a mai halálos ítélet végrehajtása erősen izzóvá tette az értekezleten a hangulatot"*. Az elnök nem térhetett ki az elől, hogy néhány szóval meg ne emlékezzék a kivégzésről, és nagyhangon meg ne bélyegezze a bíróságot**. Az elnök szavait az egész értekezlet állva hallgatta végig, és utána „pfuj, gyalázat, éljen a proletárdiktatúra" felkiáltások hangzottak el***.

Ugyanilyen magatartást tanúsított a munkásság a szociáldemokrata párt összejövetelein is. A kőbányai szervezet pártnapján a csendőrnyomozói jelentés szerint a jelenlevők „erős zajjal követelték, hogy az elnök kegyeletes szavakkal emlékezzen meg a kivégzett Sallairól és Fürst Sándorról. Amíg ezt meg nem tette, nem engedték szóhoz jutni a kiküldött előadót, Mónus Illést . . ." Az elnökből kikényszerített megemlékezést „a jelenlevők állva hallgatták végig és igen sokan a befejezést «éljen a proletárdiktatúra» felkiáltással fogadták"****.

Nemcsak a magyar munkásság, hanem az értelmiség, valamint a kis- és középpolgárság legjobbjai is meg-

---

* MMI Archívum. A. XIX. 3/31/1932/5.

** A szociáldemokrata vezérek természetesen a kivégzés után sem változtattak módszerükön. Megdöbbenést és felháborodást mímelő szavak közé csomagolva teljes passzivitásra igyekeztek bírni a munkásságot: „. . . a pártvezetőség felhívja a proletariátust, hogy felháborodásának ellenére is, minden külön akciótól tartózkodjék . . ." [Népszava, 1932 július 30. (A pártvezetőség álláspontja a kivégzés ügyében és figyelmeztetése a munkássághoz.)]

*** MMI Archívum. A. XIX. 3/31/1932/5.

**** MMI Archívum. A. XVII. 1/1932/277.

döbbenéssel és a fasizmus iránti gyűlölettel fogadták a kivégzés hírét. Ez jutott kifejezésre Illyés Gyula „Micsoda alkony" című versében, amelyben a magyar fasizmus ítéletét „szörnyű, vad meggyaláztatásnak" nevezte. A haza sorsa fölött érzett mély keserűséggel mint a „barbár kísértetek, vad farkasok tanyáját" bélyegezte meg a fasizmus igájában sínylődő országot.

A kivégzés után pár nappal az Új Március, a KMP elméleti folyóirata külön számban foglalkozott a statáriális gyilkossággal és mártírjaink kimagasló egyéniségével.

„Bolsevik volt Sallai elvtárs — írja egyik cikkében —. Kommunista, aki egyéniségével, élete művével megütötte a legjobb kommunisták, az orosz bolsevikok szigorú mértékét . . . Mintha ráöntötték volna a hivatásos forradalmár lenini fogalmazását: élethivatásszerűen foglalkozott forradalmi tevékenységgel, és szakszerű kiképzést nyert az osztályellenség elleni harc mesterségében . . . A burzsoázia tudja, kit gyilkolt meg, a proletariátus sohasem felejti el, kit veszített . . . A hóhérok, a fasiszta burzsoák Magyarországát perzseli égető gyűlöletünk és forradalmi elszántságunk. E tűz még lángralobban! A két Magyarország még egyszer meg fog ütközni és mienk lesz a végső győzelem!"*

A Szovjetunióban élő magyar emigránsok lapja, a Sarló és Kalapács is külön számot szentelt mártírjaink emlékének. Fürst Sándorról a többi között ezeket írja:

„Tizenhárom esztendeje, hogy az első Magyar Tanácsköztársaságon véres győzelmet aratott az ellenforradalom . . . A legyilkolt mártírok kezéből kiesett zászlót új harcosok emelték magasra. Ezek közül az új harcosok közül való volt Fürst Sándor.

A vereségek nem ingatták, a sikerek nem szédí-

* Új Március, 1932 június-augusztusi külön szám.

tették meg Fürst Sándort. Bátran, kitartóan, áldozatkészen ment a harc útján ... Nem vezérkedett, hanem vezetett..."*

Komját Aladár, a költő, aki ebben az időben a Szovjetunióban élt, „Halotti beszéd" című versében messzehangzóan kiáltotta:

„Gyárak gőzében, zsellér odúkban,
s a részes arató nyomorult tizedik keresztje mellett
s ahol az etető
a telt kévét a dobba vad haraggal dobja,
mindörökre zúg a kiáltás
«testvéreink megbosszulnak minket»!"

Lányi Sarolta, az akkor Moszkvában élő költőnő, „1932, július" című verséből a mártírok iránt érzett szeretet, megbecsülés, és az elnyomottak győzelmébe vetett rendíthetetlen hit így csendül ki:

„Tudom, az osztály megy tovább,
csak egy percre állt meg tisztelegni
a két szent bitója előtt.
Tudom hogy él és nő a Párt..."

A Kommunista Internacionálé német nyelvű folyóiratában, a Rundschauban hosszú cikk jelent meg a kivégzésről: „Hallatlan, égbekiáltó igazságtalanságot követtek el Budapesten" — állapította meg a nemzetközi proletariátus lapja. Leírta, hogyan folyt le a statáriális tárgyalás, megbélyegezte Töreky gyalázatos magatartását, és megmagyarázta, miért követték el ezt a borzalmas bűntényt a magyar uralkodó osztályok:

„Mindenekelőtt belpolitikai okokból. Magyarországon különösen kegyetlenül dühöng a válság. Az agrár- és

* Sarló és Kalapács, 1932 augusztusi külön szám.

finánctőke s csatlósai, a magasrangú katonatisztek korlátlan uralmát képviselő «keresztény» kurzussal szemben áll az ország egész lakossága . . . Meg akarták mutatni az egész tőkés világ előtt: «Így kell elbánni az elégedetlenkedőkkel». De — folytatta a Rundschau — óriási különbség van az 1919—1920-as és az 1932-es kivégzések között. Midőn Korvin Ottót — Sallai és Fürst tanítóját — bitófa alá vitték, az egész burzsoázia dühös üvöltése kísérte. A megfélemlített munkásság nem mert megmozdulni, a szétvert kommunista párt szinte nem is létezett. Most a statáriális bíróság kénytelen volt a pert óriási rendőri és katonai fedezet mellett tárgyalni, mert csak így tudták távoltartani a kommunista párt által vezetett tömegeket"*.

A bolsevik párt hivatalos lapja, a Pravda, méltatja a magyar munkásmozgalom két nagy mártírját, majd ezt írja:

„. . . a magyar burzsoázia ne áltassa magát: Sallai és Fürst elvtársak kivégzése nem menti meg a pusztulástól. A magyar munkásosztály, amelynek győzelméért elvtársaink emelt fővel mentek a bitó alá, földig rombolja a magyar kapitalizmus korhadó épületét, helyébe megteremti a saját hatalmát, és bosszút áll a proletariátus mártírjainak haláláért"**.

A nagy bolsevik párt mellett a többi testvérpárt is kifejezésre juttatta mély megvetését a magyar nép legjobbjainak gyilkosaival szemben.

A Francia Kommunista Párt Központi Bizottsága kiáltvánnyal fordult a munkássághoz: „A magyar hóhérok véres gaztettére az augusztus 1-i tüntetéseken adjuk meg a feleletet." A Francia Kommunista Párt központi lapja, az Humanité, Sallairól és Fürstről, mint

* Rundschau, Bázel. 1932 augusztus 1. 26. old.
** Pravda, 1932 augusztus 5.

a legkiválóbb kommunista harcosokról, mint az áldozatvállalás példaképeiről emlékezett meg.

A Csehszlovák Kommunista Párt irodalmi lapja, a Tvorba, Julius Fučiknak, a párt vezetőségi tagjának, a nácizmus idején mártírhalált halt nagy írónak cikkét közölte, aki Sallai és Fürst nevével hívta harcba a csehszlovák dolgozókat:

„Sallai és Fürst elvtársak meghaltak.

Ismertük nevüket letartóztatásuk és bíróság elé állításuk előtt is. Elvtársaink voltak ... Csak egyetlen parancsot, egyetlen akaratot ismertek: a proletárérdekek parancsát, a proletariátus törekvését a szabadság felé.

Lehet, hogy ti abban a pillanatban olvastátok ezt a két nevet, amikor odaírták melléjük ezt a kegyetlen szót: «kivégzés».

Elestek.

A hóhér, aki máskor rablógyilkosok nyakán húzza meg a hurkot, most két fiatal kommunista életét oltotta ki ... Azt mondták: gyilkosság! Igen: gyilkosság! Borzalmas és gyáva gyilkosság! ... És ti, akik megdöbbentetek, akik tiltakozva felkiáltottatok, ti, akiket a gyilkosság elkeserített, vajon meg vagytok-e győződve arról, hogy mindent elkövettetek-e értük? ... És ti, akiket megremegtetett a borzalom, újra és újra úgy fogtok remegni, mint a bűnrészesek, ha nem értitek meg, hogy csak a ti erőtök mentheti meg a Sallaiakat és Fürstöket, a forradalmárok ezreit, a hasonló gyáva gyilkosságoktól.

Ne hagyjátok magukra az élő Sallaiakat és Fürstöket. Lépjetek elő rejtekhelyeitekből és ragadjatok tollat, de nemcsak azért, hogy aláírjátok a legbecsületesebb kötelességvállalást, azt, hogy harcoltok a dolgozók szabadságáért. Hagyjátok el rejtekhelyeiteket, ahol a világ folyásáról elmélkedtek, és csatlakozzatok ahhoz

az erőhöz, amely megváltoztatja a világot. Ez a kötelességetek! Kötelességetek azok iránt, akiknek halála megrendített benneteket és kötelességetek azok iránt, akik élnek és harcolnak"*.

A Német Kommunista Párt lapja: a Rote Fahne „Fasiszta akasztófa-igazságszolgáltatás" címmel vezércikkben foglalkozik a kivégzéssel, és többek között a következőket írja:

„A Horthy-fasizmus, mint az egész világ fasizmusa, a proletár tömegeknek kenyér helyett kötelet ad. Nem a népnek ad munkát, hanem a hóhéroknak"**.

Az Osztrák Kommunista Párt hivatalos lapja, a Rote Fahne szintén vezércikkben méltatta mártírjainkat:

„Menetelésünk közben meghajtjuk tűzvörös lobogónkat Sallai Imre és Fürst Sándor hősi emléke előtt. Drága vérük még szorosabbra kovácsolja sorainkat, és zászlóink alá tömöríti a dolgozó tömegeket"***.

De nemcsak a kommunista pártok és a Vörös Segély szervezetei fejezték ki mélységes együttérzésüket és megrendülésüket. Amikor elterjedt a hír Sallai és Fürst kivégzéséről, az öt világrész minden szabadságszerető, becsületes embere Magyarország felé fordult. Csak Sacco és Vanzetti**** törvényellenes kivégzése mozgatott meg ezekben az években olyan hatalmas tömegeket és váltott ki akkora felháborodást, mint Sallai és Fürst meggyilkolása.

Moszkvából a többi között a következő táviratot kapta Károlyi miniszterelnök:

---

* Tvorba, 1932 augusztus 4.
** Die Rote Fahne, Berlin. 1932 július 30.
*** Die Rote Fahne, Wien. 1932 július 31 .
**** Sacco és Vanzetti, az amerikai forradalmi munkásmozgalom két kiemelkedő harcosa, akiket a burzsoázia 1927-ben ártatlanságuk ellenére kivégeztetett.

„A volt politikai foglyok és száműzöttek társasága, amelynek tagjai sokéves harcaik folyamán a cárizmus kazamatáiban, a fegyházakban szenvedtek, akik a véres cárizmus elleni harcban bitófák alatt, gyilkos fegyverek tüze előtt álltak, akiket a cári hóhérok megkínoztak — felháborodva tiltakoznak a statáriális bíróság és Sallai és Fürst magyar forradalmárok ellen hozott halálos ítélet ellen"*.

Ezt a táviratot sok más forradalmárral együtt aláírta Vera Figner, a cári önkény elleni küzdelem kiemelkedő harcosa is**.

A franciaországi Szeptember 1 Bizottságok*** egész sora szervezett gyűléseket és tüntetéseket. A gyűlések résztvevői leveleket küldtek a magyar kormánynak. Az egyik levélben így írnak:

„Vigyázat gyilkosok! Sallai és Fürst elvtársakat

---

* MMI Archívum. A. III. 25/18. Az összes tiltakozó levelek és táviratok e szám alatt.

** Vera Figner részt vett az 1870—1880-as évek forradalmi mozgalmaiban. Tagja volt a Narodnaja Volja (Népakarat) nevű titkos forradalmi szervezetnek. E szervezet tagjai az egyéni terror útján akarták megdönteni a cár és a földesurak hatalmát. Vera Figner részt vett a II. Sándor cár elleni merénylet előkészítésében. Ezért a hadbíróság halálra ítélte, amit élethosszig tartó fegyházra változtattak. 1904-ben, több, mint húsz évi fegyház után, az erősödő forradalmi mozgalom nyomására kiengedték, de Szibériába száműzték. Száműzetéséből megszokott és kulföldről támogatta a bebörtönzötteket. A világháború alatt illegálisan visszatért Oroszországba, hogy újra harcoljon a cárizmus ellen. Letartóztatták, és csak az 1917 februári forradalom szabadította ki a bortonből

*** 1930 szeptember elején a Budapesten és szerte az országban lezajlott nagy tüntetések után a Franciaországban, Belgiumban és Luxemburgban élő magyar munkások bizottságokat alakítottak. Ezek a bizottságok szervezték a fasizmus ellen itthon tovább küzdő munkásság anyagi és politikai támogatását; a külföldre kényszerült magyar munkásokban ébrentartották és fejlesztették az imperializmus elleni harc szellemét. Ezeket nevezték Szeptember 1 Bizottságoknak.

„Egyszer majd mi leszünk a bírák!"
A német munkásság tiltakozó plakátja a kivégzés után

saját halottainknak tekintjük . . . Minden gaztettetekért százszorosan felelni fogtok . . .”

A francia írók és művészek szövetsége Aragon és Vaillant-Couturier írók, Villard ügyvéd és mások aláírásával szintén éleshangú táviratot küldött a miniszterelnöknek, gyalázatos bűnténynek bélyegezve a kivégzést.

Egyik csehszlovák dolgozó levele az igazságügyminiszter szemébe mondja:

„Figyelmeztetjük, hogy minél brutálisabb és gyilkosabb az elnyomás, annál véresebb és kíméletlenebb lesz a proletariátus bosszúja. Ez a bosszú ideig-óráig elodázódhat, de nem maradhat el! A történelem kerekét még Horthy véres keze sem állíthatja meg!”

A Pravda hírül adta, hogy Csehszlovákia több nagy városában, Prágában, Bratislavában és másutt a magyar fasiszta terror elleni tüntetések során kőzáport zúdítottak a magyar követség, illetve konzulátus épületére.

A Román Kommunista Párt külön röpiratban közölte a gyilkosság hírét, és figyelmeztette a román dolgozókat arra, hogy „Ez az ítélet nemcsak a magyar proletariátust sújtja, hanem intő példa az egész világ proletariátusa számára: itt az ideje, hogy összefogjon és végezzen a züllött és gyilkos kapitalizmussal . . .”*

Az Oradea Mare-i magyar írók és újságírók külön kiáltvánnyal fordultak a világ közvéleményéhez: bélyegezzék meg velük együtt a gyilkos fasizmust... „Magyarország, amit szeretni idegen állam honpolgáraként sem fogunk soha megszűnni — mi szerintünk sem az állás-halmozók, sem a dúslakodók, sem a diktátorok földje nem lehet, hanem csak az emberiességé, a felvilágosodásé, a szabadságé . . .” Másutt ugyanebben a kiáltványban ezt írják: „Nekünk nem kell az a napfény, amely a Sallaik és Fürstök hullájára sütött . . .”

* MMI Archívum. A. XI. 15/1932/2.

A kiáltvány egy „Gyászének"-kel fejeződik be:

„Ma álljanak le a gépek!
Akik még dolgoznak, hagyják abba a munkát!
Mozdonyok a nyílt pályákon, alagutak mélyén, pályaudvarok üvegtetői alatt, hajók és jachtok a tengeren,
autók az országutakon és a metropolisok körútjain álljatok meg!
Üzemek, gyárak, vállalatok, műhelyek kapui csukódjatok össze!
... Húrok a hegedűkön, citerákon, cimbalmokon, bőgőkön és zongorák gyomraiban, ereszkedjetek meg,
csak Beethoven, Chopin és Wagner zengjen most a dobhártyákon!
Barbusse, Romain Rolland, Theodore Dreiser szónokoljanak a pódiumokról!
*Mi pedig lesütött szemmel járjunk ezen a napon és szégyeljük nagyon magunkat, magunk és mások előtt, hogy tétlenül nézzük, amint két embertársunkat, testvérünket felköti a hóhér"**.

A bukaresti magyar követ a belügyminiszternek írott jelentésében elküldte a kolozsvári értelmiségiek hozzá juttatott közös tiltakozását: „A magyarság ideszakadt intellektueljei, ahelyett hogy helyeselni tudnák a magyar kormány intézkedéseit, kénytelenek a közelmúltban felmerült események ellen (Sallai és Fürst kivégzése) tiltakozni, mivel azok a humanizmus látszatát is lábbal tiporják, ennélfogva minden kultúrember legmélyebb elítélését és felháborodását váltják ki ..."**

A svéd írók, tanítók és más értelmiségi dolgozók az emberiesség és az igazságosság nevében szintén megbélyegezték a statáriális eljárást.

---

* MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 19/1932/VIII/2546.

** MMI Archívum. A. XI. 15/1932/2. 8. old.

A fasiszta magyar kormány hollandiai követségének jelentései arról számoltak be, hogy „a követséghez több tiltakozó levél érkezett kommunista szervezetek és egyes magánosok részéről. Az amszterdami és rotterdami főkonzulátusok előtt pedig . . . kommunista tüntetések voltak."

A londoni magyar követ közölte a Külügyminisztériummal, hogy „Sallai és Fürst kivégzése óta naponként érkeznek a követségre levelek és táviratok, melyekben különböző munkásszervezetek, de magánszemélyek is tiltakoznak a végrehajtott ítélet ellen . . ." Külön kiemeli a jelentés, hogy e levelek között ott van John Galsworthy konzervatív angol írónak Horthyhoz intézett éleshangú elítélő és tiltakozó levele is.

Az Egyesült Államok és Kanada munkásai is számtalan gyűlésen és tüntetésen juttatták kifejezésre a Horthy-rendszerről táplált véleményüket. New York, Detroit, Los Angeles, Cleveland stb. dolgozóinak tiltakozásai más-más szavakkal, de lényegében ugyanazt fejezik ki, mint a kanadai munkások levele:

„E véres terrorért, a magyar munkások üldözéséért és legyilkolásáért Horthy, a véreskezű diktátor meg fog lakolni a második Tanácsköztársaság megteremtésekor."

A német munkásságot és haladó értelmiséget mélységes aggodalommal töltötte el a német fasizmus erősödése, és éppen ezért különösen élesen fordult szembe a magyar fasiszta gyilkosokkal. A Németország különböző városaiból — Berlinből, Hamburgból, Frankfurtból, Kölnből, Lipcséből stb. — érkezett számtalan tiltakozó levél és távirat között ott találjuk a gödingi munkások levelét is:

„Sallai és Fürst meggyilkolását a legszigorúbban elítéljük. Azokat a bűnösöket, akik ezt a vadállati bűn-

tényt e két ártatlanon elkövették, vérszomjas gazemberekként állítjuk a világ munkássága elé."

Plauen dolgozói így írtak:

„Plauen munkássága mélységes utálattal és megvetéssel tekint az átkozott, munkásvérrel borított fasiszta Magyarországra, amelynek élén Ön, a hóhér miniszter áll.

Plauen munkássága tudja, hogy az egész világ forradalmi érzelmű dolgozói nevében beszél akkor, amikor arra figyelmezteti Önt, Károlyi hóhér miniszter úr, hogy a forradalmi ítélet napján ezerszeresen bosszút áll, eltaposса kapitalista megbízóival és cinkosaival együtt, s elsöpri mint egy porszemet."

A Sallai és Fürst elvtársak kivégzése miatt világszerte megnyilvánult óriási felháborodás mutatta, milyen elevenen élt a munkásságban és haladó értelmiségiekben a nemzetközi szolidaritás, a reakció elleni nemzetközi harc szükségességének gondolata. A megmentésükért, majd kivégzésük után a gyilkos magyar fasizmus megbélyegzéséért folyó küzdelem egyúttal az előretörő hitleri fasizmus és a nemzetközi reakció megerősödése elleni küzdelem volt.

A reakció erői akkor inkább érvényesültek, mint a szabadság és a humanizmus eszméi. De bármennyire megtépte a fasizmus az emberi haladás zászlaját, sárba tipornia sohasem sikerült.

X.

SALLAI IMRE ÉS FÜRST SÁNDOR EMLÉKE A MAGYAR ÉS A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOMBAN

„A mi halottaink bennünk élnek, kommunistákban, akik hőseinket nem vak bálványimádással, nem siránkozással ünnepeljük, hanem azzal, hogy cselekszünk az ő szellemükben."
(Sallai Imre)

Sallai Imre és Fürst Sándor kivégzése, és számos pártfunkcionárius letartóztatása miatt a párt munkájában átmenetileg visszaesés következett be. De Sallai, Fürst és a magyar munkásmozgalom annyi kiváló harcosa nem élt és nem dolgozott hiába! A cél, amely felé törekedtek, az eszme, amelyért harcoltak, az akarat, amely ingadozás nélkül előre vitte őket, tovább élt a magyar városok és falvak dolgozói között. Híven ahhoz az eszméhez, amelyért Sallai Imre és Fürst Sándor is életét áldozta, a párt tovább dolgozott, és 1933 tavaszára már ismét rendezte sorait.

A Sallai és Fürst munkája nyomán elért eredmények — a pártszervezetek viszonylagos megerősödése, a propaganda- és agitációs tevékenység kiszélesítése és megjavítása, a KIMSZ munkájának megjavulása, a spiclik és provokátorok jelentős részének leleplezése — az átmeneti visszaesés után ismét éreztették hatásukat. Folytatódott és megerősödött az Egyesült Szakszer-

vezeti Ellenzék munkája, s ezzel a KMP mind szélesebb tömegekre terjesztette ki befolyását. A válság utolsó évében és az 1934—1935-ös években az üzemek egész sorában kommunisták szervezték és vezették a bérmozgalmakat; részt vettek az ösztönösen kirobbanó sztrájkokban, és segítettek a követelések kiharcolásában.

A párt a terror és az elnyomás tombolása közepette végezte munkáját. Károlyi Gyula kormányát 1932 őszén Gömbös Gyula kormánya váltotta fel. A német nácizmus 1933 januárjában bekövetkezett győzelme és a német munkásmozgalom brutális leverése után még inkább megerősödött a reakció Magyarországon is.

Gömbös a „totális" fasizmus bevezetésére törekedett, és a hitleri példát követve meg akarta semmisíteni a magyar munkásság összes legális szervezeteit is. De most ismét bebizonyosodott, hogy a munkásmozgalmat és annak vezető erejét, a kommunista pártot nem lehet megsemmisíteni. A magyar munkásság a KMP vezetése alatt számtalan tüntetéssel és sztrájkkal verte vissza Gömbös támadásait, s a szakszervezeti bürokrácia ellenére megvédte a maga osztályszervezeteit.

E sikerekhez vezető harci elszántság egyik forrása a nagy mártírok emléke volt. Gyárak és műhelyek mélyéről, proletárlakásokból, az osztályharcos ifjúság kirándulásain kelt szárnyra és lelkesített a dal:

Az osztályháborúra
A gárda készen áll
Nem rettent minket vissza
Statárium, halál,
A gyötrelmeknek vége,
Nem alkuszunk mi többé már,
Sallaira és Fürstre
*Emlékezz proletár!**

* Ezt a dalt annak a versnek dallamára énekelték, amellyel a német dolgozók a maguk két nagy mártírjáról: Rosa Luxemburgról és Karl Liebknechtről emlékeztek meg.

Hosszú hónapok teltek el a kivégzés után, míg végre a hatóságok közölték Sallai és Fürst hozzátartozóival, hol hantolták el mártírjaink holttestét. Ettől kezdve minden vasárnap munkások, munkásnők és ifjúmunkások keresték fel a rákoskeresztúri temető egyik legelhagyatottabb sarkát, hogy friss virágot tegyenek drága halottaink sírjára.

A Vörös Segély által szervezett nagy kirándulásokon a munkások utolsó filléreiket is odaadták és segítségükkel síremléket állítottak Sallai és Fürst elvtársak jeltelen hantja fölé.

A proletariátus szeretete és megbecsülése számtalan módon nyilvánult meg. A kivégzés első évfordulóján a mártírok sírja körül nagy tömeg gyűlt össze, hogy koszorút helyezzen el Sallai és Fürst sírjára, és tüntessen a tőkés rendszer és a fasiszta barbárság ellen. A rendőrség megszállta a temetőt, és elfogott mindenkit, aki részt akart venni a gyászünnepségen. Mégis, halottak napján piros virágok borították a két sírt és vérvörös szalagon arany felírás hirdette: „A proletariátus bosszút áll értük!" És hiába nőtt, nagyobbodott a veszély, erősödött a terror, évről évre minden július 29-én ott virított Sallai és Fürst sírján a munkásság vörös koszorúja*.

A párt ápolta és ébren tartotta a tömegekben Sallai és Fürst elvtársak emlékét. A Kommunista, amely 1933 tavaszától újra rendszeresen megjelent, Sallai és Fürst kivégzésének évfordulóján minden esztendőben méltatta munkásságukat, és nevükkel hívta harcba a dolgozókat.

1933 augusztusában így írt: „Megélénkült a proletariátus harci frontja. A gazdasági harcok tömege sztrájkhullámmá tornyosult... Csak ezeken az önmagukban

* MMI Archívum. A. III. 31/29. 5. old. (Rendőrségi jelentés alapján.)

jelentéktelennek látszó gazdasági harcokon keresztül vezethetjük a proletariátust döntő rohamra a fasiszta diktatúra ellen a proletárdiktatúráért, amelynek proletár bírósága véglegesen le fog számolni Sallai és Fürst és valamennyi mártírunk gyilkosával."

A további harcok újabb áldozatokat követeltek. Az újabb letartóztatások után a rendőrség nagyhangon jelentette, hogy elfogta Sallai és Fürst utódait. „De a proletárforradalom táborát nem lehet elfogni és nem lehet kiirtani. Sallai Imre és Fürst Sándor utódai a harcos proletártömegek" — írta a Vörös Segély ugyancsak 1933 augusztusában.

A nemzetközi proletariátus is számtalan tanújelét adta, hogy kész együtt harcolni a magyar munkássággal a fasiszta gyilkosok ellen. Ennek egyik bizonyságaként több országban Sallai és Fürst Emlékbizottságokat alakítottak, amelyek mártírjaink emlékét ápolták.

A Volga-vidék pokrovszki körzetében — ahol Sallai nagy munkát végzett a kolhozmozgalom szervezésében és megerősítésében — a kivégzés után az egyik virágzó kolhozt Sallairól nevezték el. A kivégzés évfordulóin e kolhoz parasztjai emlékünnepséget rendeztek.

A Szovjetunió Vörös Segély szervezetének segítésre hívó plakátjain mindig ott volt Sallai és Fürst képe is*.

Csehszlovákia munkásai a kivégzés évfordulóján több városban tüntetést rendeztek. Lapjaik külön cikkekben foglalkoztak az egy év előtti eseményekkel. „A célt, hogy akasztófával riasszák vissza a forradalmi dolgozókat az osztályharctól — nem érték el" — írta az uzshorodi (ungvári) Munkás Újság.

„A magyar munkásság harca a mi harcunk is — az ő győzelmük a mi győzelmünk is. Ez a gondolat kell, hogy eltöltsön minden proletárt, hogy emlékezve az egy

* Heszky Erzsébet visszaemlékezése alapján. Lásd MMI Archívum. Visszaemlékezés-gyűjtemény. H. III. 24/14.

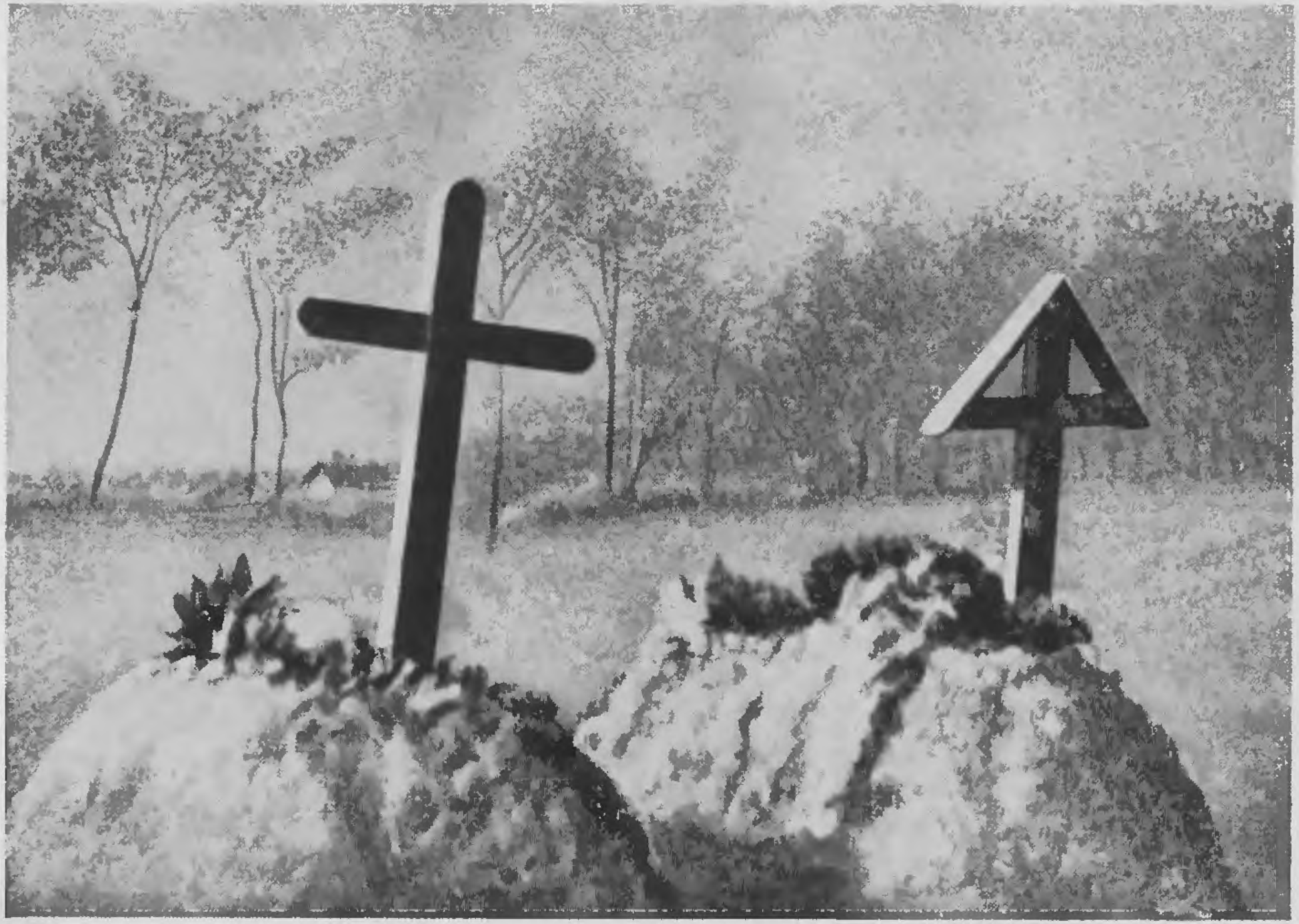

Sallai Imre és Fürst Sándor sírja a rákoskeresztúri temető szélén

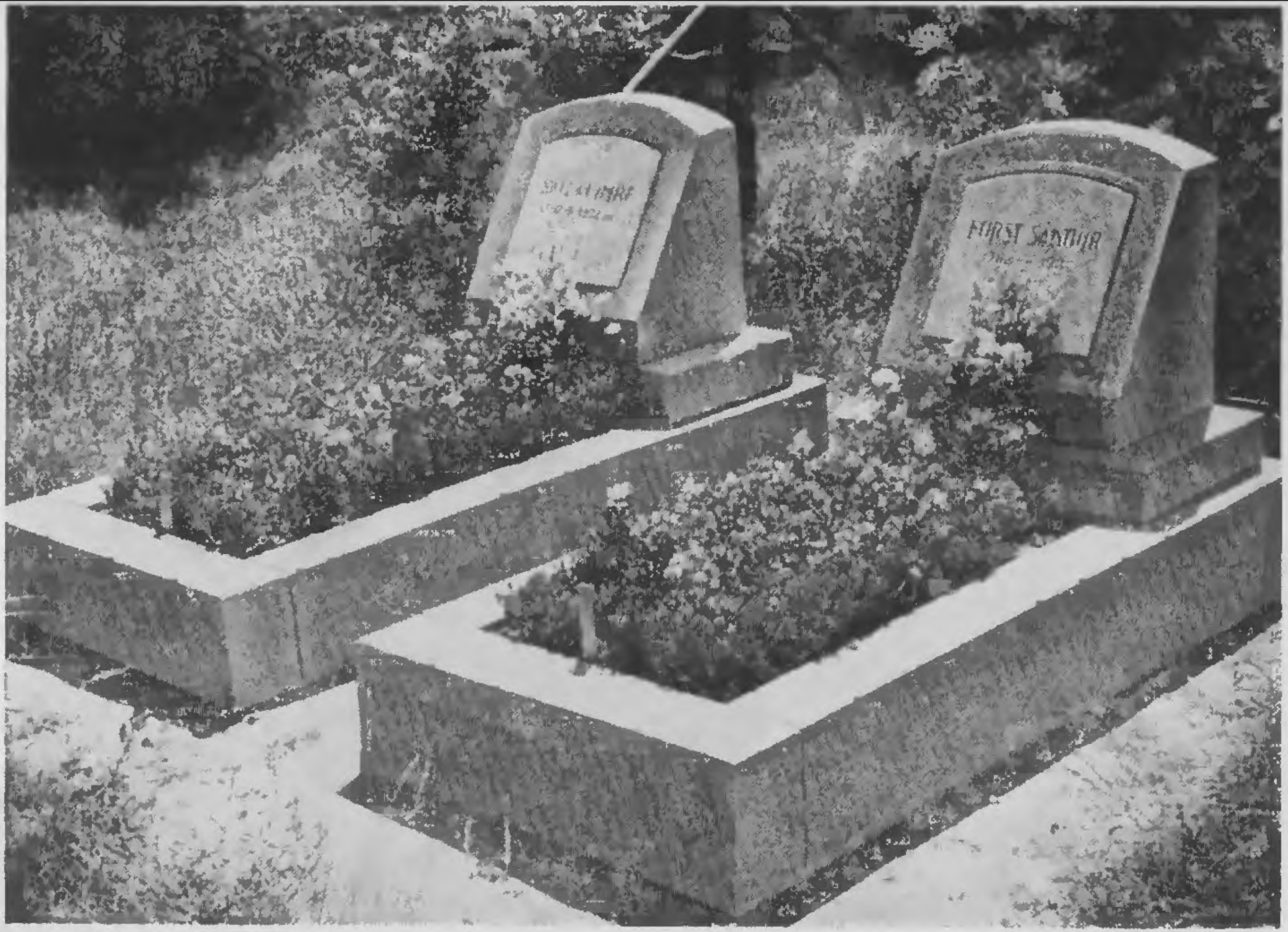

Sallai Imre és Fürst Sándor síremléke a rákoskeresztúri temetőben

év előtt meggyilkolt elvtársainkra, erőt merítsen az ellenség elleni küzdelemhez" — írta a Bratislavai Munkás.

A bécsi munkások az évforduló alkalmából emléklapot adtak ki Sallai és Fürst arcképével, kirándulást szerveztek és gyűjtöttek a magyar Vörös Segély részére.

A Szeptember 1 Bizottságok Franciaországban, Belgiumban és Luxemburgban „Sallai-Fürst napon" tüntettek a magyar és francia politikai foglyok szabadonbocsátásáért. A párizsi Munkásélet így írt: „Két akasztófa mered felénk egy év óta Sallai és Fürst elvtársak tetemeivel. Emlékezzünk erre a gyilkosaik ellen érzett izzó gyűlölettel."

Az Északamerikai Egyesült Államok számos városában a Sallai—Fürst Bizottságok tartották ébren a fasizmus elleni küzdelem szellemét, és anyagi támogatást nyújtottak a magyar politikai bebörtönzötteknek. New York, Canton, Detroit, Cleveland, Dalton munkásai emlékünnepélyeket rendeztek és virágot küldtek Sallai és Fürst sírjára. A newyorki Új Előre 1933 júliusában így írt: „Amerika öntudatos magyar munkássága résen áll és készül vértanúinak megbosszulására."

Kanada, Uruguay és Argentina osztályharcos munkásainak lapjai hangoztatták, hogy Sallai és Fürst elvtársak utolsó szavait sohasem felejtik el!

1934 júliusában a Kommunisták Magyarországi Pártja három tragikus évfordulóra: az 1914 augusztus 1-én kitört imperialista világháború 20. évfordulójára, a Tanácsköztársaság bukásának 15. évfordulójára és Sallai és Fürst kivégzésének 2. évfordulójára emlékeztette Magyarország dolgozó népét, és harcba hívta őket az egyre fenyegetőbben közeledő új imperialista világháború ellen*.

* Lásd Kommunista, 1934 július. (Magyarország dolgozó népéhez!)

1935 nyarán tartotta meg a Kommunista Internacionálé VII., történelmi jelentőségű kongresszusát, amelynek legfőbb napirendi pontja a fasizmus előretörése és az új imperialista háború elleni harc módszereinek megvitatása volt. Wilhelm Pieck megnyitó beszédében többek között ezeket mondotta:

„A dolgozók boldogságáért és szabadságáért folyó harcunk nagy áldozatokat követelt . . ."

„Nincs olyan erő a világon, amely feltartóztathatná szabadságharcunk kibontakozását. A mi utunk — ma még inkább, mint bármikor — a népek forradalmi harcának útja, az összes elnyomók és kizsákmányolók ellen"*.

És a harcban elesett áldozatok legjobbjai között felsorolta Sallai és Fürst elvtárs nevét is.

Dimitrov, a Kommunista Internacionálé egyik legkiválóbb vezető egyénisége így emlékezett meg a nemzetközi proletariátus nagy halottairól:

„Mély megilletődéssel és a fasiszta hóhérok iránti gyűlölettel eltelve hajtjuk meg a Kommunista Internacionálé zászlaját . . . Sallai és Fürst . . . felejthetetlen emléke előtt . . . , akik életüket áldozták a fasizmus ellen folytatott harcban . . . És azt mondjuk nekik: «Testvéreink a harcban, fegyvertársaink! Nem felejtettünk el benneteket! Veletek vagyunk! Életünk minden óráját, minden csepp vérünket odaadjuk . . . valamennyi dolgozó felszabadításáért a szégyenletes fasiszta uralom alól»"**.

1937-ben, a kivégzés ötödik évfordulóján, a KMP Sallai és Fürst arcképével emléklapot adott ki. Ugyanakkor a párt akkori hivatalos folyóirata, a Dolgozók Lapja így írt Sallai és Fürst elvtársakról:

---

* Rundschau, Bázel, 1935 augusztus 1.

** *Dimitrov.* Válogatott cikkek és beszédek. Szikra 1952. 49—50. old.

„A KMP mártírjainak bátor élete és hősi halála példa, útmutatás és buzdítás minden kommunista számára, hogyan kell dolgozni, küzdeni, minden csepp vérünket odaadni a munkásosztály, az egész dolgozó nép felszabadításának nagy ügyéért . . .”

A Franciaországban élő magyar munkások lapja, a Párisi Szabad Szó szintén évről évre megemlékezett mártírjainkról. 1937 júliusában így írt:

„Sallai és Fürst elvtársak neve szétválaszthatatlanul összekapcsolódik a magyarországi néptömegek háború és fasizmus elleni küzdelmével. Nevük és emlékük elválaszthatatlan azoktól a harcoktól, melyek ma Magyarországon folynak az egységfront és a népfront megvalósításáért, mert ők ennek a küzdelemnek az előharcosai és mártírjai . . .”

1938-ban, a kivégzés hatodik évfordulójára a KMP külön röpiratot adott ki, amelyben rámutatott, hogy a kommunisták a magyar nép évszázados szabadságharcának folytatói, legjobb hagyományainak örökösei és továbbfejlesztői:

„Mit vétett Dózsa György, amiért elevenen sütötték meg a parasztnyúzó magyar nagybirtokosok 400 év előtti ősei? Miért kellett hóhérpallos alá hajtania fejét 150 évvel ezelőtt az új Magyarországot áhítozó forradalmároknak, Martinovicsnak és bajtársainak? Miért kellett akasztófán meghalnia 90 évvel ezelőtt Táncsics Mihály földosztó parasztjainak? 1000 év óta végeláthatatlan a sora a magyar nép mártírjainak. 1000 év óta tüzes vas, hóhérpallos és kötél jár ki azoknak a forradalmároknak, akik a magyar dolgozók boldogabb életéért, felszabadulásáért küzdenek. Ebben voltak vétkesek Sallai Imre és Fürst Sándor elvtársak is”*.

Az új imperialista háború viharfelhői ebben az évben

* MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 1/1938/VII.

már fenyegetően gyülekeztek Európa* népeinek feje felett. A magyar kommunisták minden alkalmat felhasználtak, hogy hazájuk népét a fenyegető veszélyre figyelmeztessék: „A két akasztófa mérföldkő volt azon az úton, amelyen az urak a nemzetet a háborús országveszejtés felé viszik"*.

Ugyanebben a szellemben ír a Párisi Szabad Szó 1938 júliusi száma is:

„A magyarországi dolgozók osztály- és nemzeti szabadságharca az osztályárulás és nemzetárulás ellen, a mártírok hosszú sorát teremtette meg. Közülük senkit sem felejtünk, mindegyiknek emléke mélyen és tisztán él. De a mába is bevilágító tanulságaival ezek közül is kiemelkedik Sallai és Fürst alakja és kivégzésük körülményei . . .

Sallai és Fürst kivégzésének okai és dátuma egyaránt a békéért való következetes harcra utal. Augusztus 1 előkészítése közben fogták el és augusztus 1-nek előestéjén akasztották fel őket. A béke nagy ügyének ez a forradalmi szolgálata az oka annak, hogy Sallai és Fürst emléke nemcsak a kommunistáknak, hanem minden békéért aggódó és érte harcra kész embernek drága, felejthetetlen és cselekvésre útmutató."

*

Az imperialista hatalmak között levő ellentétek állandó éleződése ismét világháborúhoz vezetett. A szovjet kormány és a Kommunista Internacionálé következetes békepolitikája ellenére, 1939 szeptemberében kitört a második világháború.

A magyar uralkodó osztályok Hitler szolgálatában és a maguk imperialista céljai érdekében 1941 júniusában belekényszerítették a magyar népet a legigazságtalanabb

* MMI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 1/1938/VII.

háborúba, a békeszerető szovjet nép elleni barbár rablóhadjáratba.

1944—1945-ben a szovjet nép és a nagy Sztálin vezette dicsőséges Vörös Hadsereg leverte a magyar dolgozó nép kezéről a bilincseket, és ezzel új korszak kezdődött hazánk és pártunk történetében.

A felszabadulás óta a magyar dolgozó nép, pártunk vezetésével, a proletárdiktatúra győzelméért harcolva, és azt diadalra juttatva, történelmünk eddig legnagyobb tetteit hajtotta végre.

A magyar kommunisták pártja a szocializmus építése közben sem feledkezett meg a hősökről, akik minden erejük megfeszítésével dolgoztak azért, hogy megmentsék a magyar dolgozó népet a háború rettenetes szenvedéseitől, és akik elestek a második, legyőzhetetlen proletárdiktatúráért, a szabad, független, szocialista Magyarország megteremtéséért folytatott küzdelemben.

1946 július 27-én a magyar nép öt nagy vértanúját, Sallai Imre, Fürst Sándor, Rózsa Ferenc, Schönherz Zoltán és Ságvári Endre elvtársakat a Kerepesi úti temetőben temették el ünnepélyes keretek között. A Szabad Nép augusztus 11-én ebből az alkalomból így írt:

„Fájdalmas büszkeség tölt el mindannyiunkat, magyar kommunistákat, hogy a nemzetárulás mohácsi sötétségű korában ilyen harcosokat, az áldozathozatal ilyen meggyőződéses hőseit, a hitvallók ilyen halálig tartó hűséges katonáit a mi pártunk, a Magyar Kommunista Párt adta a nemzet egészének, a magyar szabadságharcok nagy történelmének".

A Magyar Kommunista Párt 1946-ban megtartott III. kongresszusán Rákosi Mátyás így fejezte ki a magyar dolgozó népnek mártírjai iránt érzett háláját és megbecsülését:*

* *Rákosi Mátyás.* Válogatott beszédek és cikkek. Szikra 1952. 121. old.

„A legnagyobb erőt . . . saját harcos, szenvedésekkel és üldözésekkel teli negyedszázados fejlődésünkből merítjük, amikor ádáz és kíméletlen ellenségeink tűzzel-vassal irtottak bennünket, de nem tudták kicsavarni kezünkből az emberi haladás, a szocializmus vörös lobogóját, melyet mártírjaink adtak kézről kézre, amíg hozzánk jutott, hogy szilárdan és magasan lengessük a győzelemre vivő úton".

★

Tíz esztendő telt el azóta, hogy a Szovjetunió által szabaddá tett drága, szép hazánkban megkezdhettük azoknak az eszméknek és céloknak a megvalósítását, amelyekért a magyar nép legjobbjai, közöttük Sallai Imre és Fürst Sándor éltek, küzdöttek és meghaltak. A szocializmus építésének útja nem simára taposott út, de a számtalan akadály és nehézség ellenére feltartóztathatatlanul haladunk a párt és a dolgozó nép céljainak beteljesedése felé.

Tíz esztendő óta hazánkban nem börtön és bitófa jár a hősöknek, hanem elismerés és megbecsülés övezi a szocializmus végleges győzelmének és a béke biztosításának harcosait. De az alapvetően megváltozott helyzetben is segítséget jelent Sallai Imre és Fürst Sándor életének, munkájának ismerete. Hősi küzdelmük minden kommunista, minden igaz hazafi számára példakép; példája annak, hogyan kell minden körülmények között hűségesnek lenni a marxizmus-leninizmus eszméihez, a párthoz; hogyan kell következetesen, bátran és önfeláldozóan küzdeni, s ha kell, életet áldozni a dolgozó nép ügyéért, a haza szabadságáért!

TARTALOM

I. Sallai, a béke ifjú harcosa 5
II. Harcban a proletárforradalom győzelméért 37
III. A Tanácsköztársaság védelmében 58
IV. Emigrációs évek 74
V. Fürst Sándor mozgalmi tevékenységének kezdete .. 115
VI. Új feladatok 145
VII. Sallai Imre és Fürst Sándor a KMP vezetőségében .. 152
A Kommunista Internacionálé segítsége a magyarországi pártmunka megjavításában 152
Harc a statárium ellen 163
A párt szervezeti megerősödése 171
Az Egyesült Szakszervezeti Ellenzék befolyásának erősödése 177
A munkanélküliek érdekeinek védelme 186
A munkás-paraszt szövetség fejlődése 190
A párt propaganda- és agitációs tevékenysége 202
A Kommunista Ifjúmunkás Szövetség munkája . 209
A béke védelmében 217
VIII. Sallai Imre és Fürst Sándor letartóztatása. — A statáriális tárgyalás. — A kivégzés 222
IX. Sallai Imre és Fürst Sándor kivégzésének visszhangja a magyar és a nemzetközi munkásmozgalomban 255
X. Sallai Imre és Fürst Sándor emléke a magyar és a nemzetközi munkásmozgalomban 269

A címlapot tervezte: Csillag Vera.
Szerkesztette: Víg Vilmosné. Műszaki vezető: Szécsi Andor.

A könyv szedését 1955. V. 7-én kezdték meg. Megjelent VI. 21-én, 4000 példányban. Tartalmaz 13,5 szerk. ívet. Terjedelem 13,6 (A/5) ív. (7)

7337. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős: Vértes Ferenc.